

**AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İsmail Cem KARADUT**

**21. YÜZYIL'DA ULUS-ÖTESİ DEMOKRASİ:  
KÖKEN, KAPSAM, BİÇİM ve KISITLILIKLAR**

**Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı**  
**Doktora Tezi**

**Antalya, 2015**

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İsmail Cem KARADUT

21. YÜZYIL'DA ULUS-ÖTESİ DEMOKRASİ:  
KÖKEN, KAPSAM, BİÇİM ve KISITLILIKLAR

Danışman

Doç. Dr. Faruk ATAAY

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı  
Doktora Tezi

Antalya, 2015

Akdeniz Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

İsmail Cem KARADUT'un bu çalışması, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Behire Esra ÇAYHAN (İmza)

Üye (Danışman): Doç. Dr. Faruk ATAAY (İmza)

Üye: Prof. Dr. Erol ESEN (İmza)

Üye: Doç. Dr. Hayrettin ÖZLER (İmza)

Üye: Yrd. Doç. Dr. Ramazan İZOL (İmza)

Tez Başlığı: 21. Yüzyıl'da Ulus-Ötesi Demokrasi: Köken, Kapsam, Biçim ve Kısıtlılıklar

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi: 19/02/2015

Mezuniyet Tarihi: 26/02/2015

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT  
Müdür

## İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ .....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ .....	v
KISALTMALAR LİSTESİ .....	vi
ÖZET .....	vii
SUMMARY .....	viii
ÖNSÖZ .....	ix
GİRİŞ .....	1

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİNE TEORİK YAKLAŞIMLAR

1.1. Demokrasiyi Ele Almak: Tanım Sorunu .....	6
1.2. Klasik Demokrasi Tartışması ve Kuramı .....	10
1.2.1. İlk Tartışma ve Yaklaşımlar: Antik Yunan'da Demokrasi Düşüncesi .....	10
1.2.2. Ortaçağ ve Demokrasi Düşüncesi .....	14
1.2.3. Hümanizm, Rönesans, Aydınlanma ve Demokrasi Düşüncesi .....	20
1.2.4. Modern Demokrasi Tartışmaları .....	31
1.3. Ulus-Ötesi (Transnasyonal) Demokrasi Tartışması ve Kuramı .....	43
1.3.1. Liberal Enternasyonalizm .....	45
1.3.2. Radikal Demokratik Çoğulculuk .....	47
1.3.3. Müzakereci Demokrasi .....	49
1.3.4. Kozmopolit Demokrasi .....	51
1.3.5. Sosyalist Enternasyonalizm .....	53
1.3.6. Anarşist Yaklaşım .....	56

### İKİNCİ BÖLÜM

#### DEMOKRASİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ:

#### TARİHİ OLAYLAR ve MADDİ KOŞULLAR

2.1. Demokrasi'nin Pratiğinin Doğuşu: Antik Yunan Kent-Devlet Demokrasisi .....	61
2.2. İlk ve Orta Çağ Yönetimi: İmparatorluklar ve Feodalite .....	65
2.3. Yeni/Yakın Çağda Yönetimler: Devrimler ve Uykudan Uyanan Demokrasi .....	72
2.4. Liberal ve Sosyal Demokrasinin Doğuşu: 'Uzun' 19. Yüzyıl, 'Kısa' 20. Yüzyıl .....	79
2.5. 21. Yüzyılda Ulus-Ötesi Demokrasi .....	87

2.5.1. İlk Dünya Düzeni'nden Yeni Dünya Düzenine: II. Dünya Savaşı Sonrası ve Yeni Dünya Düzeni .....	88
2.5.2. Yeni Yeni Dünya Düzeni ve Küreselleşme .....	94

## **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**

### **KENTTEN KÜREYE DEMOKRASİNİN**

#### **KAPSAM/ÖLÇEK TARTIŞMASI**

3.1. Demokrasinin Sınırlarını Çizmek: Alansal Politik Birim ve Demos/Halk.....	103
3.1.1. Siyasal Sınırların Coğrafi Ölçeğinde Demokrasi ve Rejim Tipleri.....	104
3.1.2. Demokratik Kapsayıcılık Bağlamında Ulus-Ötesi Demokrasi.....	110
3.1.3. Ulus-Ötesi Demokrasi ve Evrensel İnsan Hakları.....	114
3.2. Küresel Siyaset ve Siyasal Alanda Devlet ve Demokrasi .....	116
3.2.1. Demokrasinin Optimum Mekânsal Ölçeği: Ulus-Devlet?.....	117
3.2.2. Ulus-Devleti Aşan Siyaset: Global/Ulus-Ötesi Demokrasi.....	123
3.2.3. Ulus-Devletler Anarşisi ve Dünya Hükümeti Arasında Ulus-Ötesi Demokrasi ..	127

## **DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**

### **ULUS-ÖTESİ DEMOKRASİNİN**

#### **BİÇİMİ/USULÜNE İLİŞKİN TARTIŞMALAR**

4.1. Ulus-Ötesi Demokrasinin İşleyişi: Kabuller, Usuller, Yapı ve Kurumlar.....	136
4.1.1. Ekonomi–Siyaset Ayırımı ve Bütüncül Yaklaşım: Demokrasi Nerede ve Nasıl?.....	137
4.1.2. Küresel Siyasetin ‘Sihirli’ Kavramı: Yönetişim ve Ulus-Ötesi Demokrasi.....	139
4.1.3. Klasik Prosedürlerden Yeni Prosedürlere: Ulus-Ötesi Düzlemde [Demokratik] Karar Alma .....	142
4.2. Ulus-Ötesi Demokraside Aktörler, Süreçler ve Mekanizmalar.....	146
4.2.1. Uluslararası Örgütler .....	151
4.2.2. Hükümetlerötesi Kurumlar .....	160
4.2.3. Ulus-Ötesi Yönetişim ve Sivil Toplum Kuruluşları .....	165

## **BEŞİNCİ BÖLÜM**

### **ULUS-ÖTESİ DEMOKRASİNİN**

#### **SORUNLARI/KISITLILIKLARI**

5.1. “Demokrasi Ne Âlemde?”: Demokrasiye Eleştirel Yaklaşımlar.....	177
5.1.1. Demokrasinin Demokratikliği Sorunu: Demokrasi vs. Demokrasi.....	178
5.1.2. ‘Demokrasiz Demokrasi’: Eleştiri ve Alternatif.....	181

5.1.3. Demokrasi Israrı: ‘Yurtta Demokrasi, Dünyada Demokrasi’ .....	184
5.2. Ulus-Ötesi Demokrasinin Yapısal Kısıtlılıkları .....	186
5.2.1. Küresel Düzlemin ‘Huzursuzlukları’: Karmaşa, Belirsizlik ve Yaptırımsızlık....	187
5.2.2. Ulusal ve Yerel Düzlemin ‘Huzursuzlukları’: Demokrasiden Uzaklaşma.....	192
5.2.3. Demos-Yok Tezi ve Etkilenen Herkes: Biçimsel Bir İmkânsızlık? .....	196
5.2.4. Aktörler Arasındaki Asimetrik İlişkiler.....	199
<b>SONUÇ .....</b>	<b>204</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>217</b>
<b>Ö Z G E Ç M İ Ş .....</b>	<b>239</b>

**TABLolar LİSTESİ**

Tablo 1.1 Poliarşi ve Demokratik Süreç.....	39
Tablo 1.2 Ulus-Ötesi Demokrasi Tasavvurları.....	59
Tablo 2.1 Antik Yunan’da Yönetim Biçimlerinin Tarihsel Gelişimi.....	62
Tablo 2.2 Yüzyıllara Göre Savaşın Yoğunluğu .....	77
Tablo 2.3 Kapitalizmin Dünya Tarihindeki Aşamaları .....	85
Tablo 2.4 Öncü Devletler ve Başlıca İktidar Kaynakları .....	85
Tablo 2.5 Küresel Uzun Dalgaların Zaman Aralıkları .....	99
Tablo 3.1 Siyasal Rejimlerin Küresel Dağılımı 1972–2012.....	107
Tablo 3.2 Küresel Demokrasi Modelleri .....	124
Tablo 3.3 Yirmi Global Sorun.....	130
Tablo 4.1 Ulus-Ötesi Yönetişim Yapıları ve Süreçleri.....	144
Tablo 4.2 Tür ve Faaliyet Alanına Göre Ulus-Ötesi Yönetişim Mekanizmaları.....	148

## ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Demokrasinin Varyantları .....	41
Şekil 2.1 19. Yüzyıl'a Kadar Avrupa Tarihindeki İktidar Mücadelesi .....	66
Şekil 2.2 Adım Adım Yeni Rejimlere Geçiş .....	79
Şekil 2.3 Ulus-Ötesi Demokrasinin Bağlamı: İtkiler ve Gerilimler .....	98
Şekil 3.1 Demokrasinin Alansal Gelişimi/Kapsamı/Ölçeği .....	101
Şekil 3.2 Ulus-Ötesi Demokrasinin 'Gri Alanı' .....	133



## KISALTMALAR LİSTESİ

bkz.	bakınız
vb.	ve benzeri
vs.	ve saire / versus-karşı
vd.	ve diğerleri
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği/ Association of Southeast Asian Nations
APEC	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
BM/UN	Birleşmiş Milletler/United Nations
CENTO	Merkezi Antlaşma Örgütü
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirket
DB/WB	Dünya Bankası/World Bank
DTÖ/WTO	Dünya Ticaret Örgütü/World Trade Organization
IMF	Uluslararası Para Fonu/International Monetary Fund
INGO	Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları/International Non-Governmental Org.
G-8	G-8 Grubu/Group of Eight
G-20	G-20 Grubu/Group of Twenty
GATT	Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması/ General Agreement on Tariffs and Trade
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı/Mercado Comun del Sur
NAFTA	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü/North Atlantic Treaty Organization
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü/Org. of the Petroleum Exporting Countries
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
YYD	Yeni Yeni Dünya Düzeni
WHO	Dünya Sağlık Örgütü/World Health Organization

## ÖZET

Demokrasi, siyaset biliminin ve uluslararası ilişkiler gibi ilgili sosyal bilim dallarının en çok tartışılan kavramlarından birisidir. Mamafih; teorik ve felsefi düşüncenin idealize ettiği bir kavram olmaktan, bir yönetim tarzı olarak uygulanmasına değin demokrasi, tartışmalı olduğu kadar zengin bir araştırma konusudur. Bu çalışma ulus-ötesi demokrasiyi; kuramsal ve tarihsel boyutuyla birlikte, biçim/prosedür, kapsam/ölçek ve olanak/kısıtlılık noktalarından eleştirel bir bakış açısıyla ele almaktadır. Demokrasi önüne pek çok sıfat alan bir kavram olduğundan, kavrama ilişkin tanımlar yapıldıktan, klasik ve modern demokrasi kuramları tasnif edildikten sonra ulus-ötesi demokrasi kuramları değerlendirilmiştir. Genel çerçeve olarak radikal ve liberal kuramlar olarak ikiye ayrılabilen olan yaklaşımların ortak vurguları; demokratik ilke ve değerlerin evrenselleştiği, siyasetin/siyasa yapımının ve demokrasinin küresel terimlerle düşünülmesi gerektiğidir. Liberal kuramlar (liberal enternasyonalizm, müzakereci demokrasi, kozmopolit demokrasi) ulus-ötesi demokraside devlet dolayımının ve temsilin/müzakerenin altını çizerken, radikal kuramlar (radikal demokratik çoğulculuk, sosyalist enternasyonalizm, anarşist yaklaşım) devlet aygıtının olmadığı ve demokrasinin aracısız, doğrudan uygulandığı bir yaklaşımı benimsemektedir. İlgili kuramların rehberliğinde; çalışmanın tarihsel arka plan, köken bölümünde gösterildiği üzere, ulus-devlet ölçeğini aşan bir siyaset ve yönetim olan ulus-ötesi demokrasi tarihsel ve maddi koşulların içerisinden/etkileşiminden bir ilişki olarak doğmuştur. Çalışmanın kapsam bölümü; bu ilişkinin mekânsal/alansal boyutunu ele almakta, ulus-devlet geri çekilirken arkada bıraktığı ‘boşluğun’ ondan öte bir mekânsal ölçekte, ya da ne tamamıyla devletlerle bölünmüş ne de bütünüyle bir dünya hükümet tarafından birleştirilmiş ‘gri bir alanda’, ulus-ötesi kurumlarca doldurulduğunu göstermektedir. Takip eden biçim bölümünde ise, söz konusu ulus-ötesi kurumların yapısı ve işleyişleriyle birlikte karar alma prosedürleri incelenmiş; egemenlik, katılım, temsil gibi klasik kavramların dönüşümü ortaya koyulmuştur. Son bölüm; demokrasinin demokratikliğinden, ulus-ötesi demokrasinin yapısal kısıtlılıklarına ve alternatif yönetim tasavvurlarına değin eleştirilere ve sorunlara ayrılmış, günden güne baskın hale gelen kavram sorgulanmıştır. Sonuç olarak çalışma; demokrasinin kadim soru(n)larına, demokrasinin politik biriminin ölçeği ve prosedürlerinin değişmesiyle birlikte verilen güncel yanıtların izini sürmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** *Demokrasi, Küresel Siyaset, Ulus-Ötesi Demokrasi, Uluslararası ve Ulus-Ötesi Yönetişim Kurumları*

**SUMMARY**  
**TRANSNATIONAL DEMOCRACY in the 21<sup>ST</sup> CENTURY: ITS ORIGIN, SCOPE,**  
**PROCEDURE AND LIMITS**

Democracy is one of the most contested concepts in political science and in related branches of social sciences such as international relations. However, democracy is not only a debatable notion but also a rich field of study, from being a concept which is idealized by theoretical and philosophical thought to its practice as a mode of administration. This study is intended to critically review transnational democracy from the standpoints of its scope/scale form/procedures, and possibilities/limits with regard to its theoretical and historical aspects. Since democracy is associated with many prefixes, the theories of transnational democracy are reviewed after the relevant definitions are made, and classical and modern theories of democracy are given. Generally, these approaches to transnational democracy could be broken into two categories which are liberal and radical theories. What is common in these two is that democratic principles and values have become universal and politics/policies and democracy should be taken into account in global terms. While liberal theories (liberal internationalism, deliberative democracy, cosmopolitan democracy) point out the mediacy of the state with representation/deliberation, radical theories (radical democratic pluralism, socialist internationalism, anarchist approach) embrace an approach in which the state is non-existent and democracy is practiced in a direct manner. With the guidance of the relevant theories, it can be assumed that transnational democracy, politics and the governance across borders, has emerged out of the historical and material conditions/interactions as shown in the origin/background part in this work. The scope part deals with this relation with regard to the territoriality and depicts the 'gray area' in the globe that is neither fragmented by the states nor unified by a single government but filled by transnational organizations. Following part focuses on these institutions and the transformation of classical concepts like sovereignty, representation, and participation. The last part consists of critiques and problems of transnational democracy from the questioning of how democratic democracy is through the structural limits of transnational democracy and to the alternative models with investigating the prevailing term. Finally, this study is aimed to probe the up-to-date answers to the pristine problems of democracy as its political scope/domain and procedures have changed.

**Keywords:** *Democracy, Global Politics, Transnational Democracy, Institutions of International and Transnational Governance*

## ÖNSÖZ

—*CANIM BABAM, ALİ KARADUT'un AZİZ HATIRASINA...*

**İsmail Cem KARADUT**  
**Antalya, 2015**

## GİRİŞ

İnsanı doğası itibariyle siyasal bir hayvan (*zoon politikon*) olarak tanımlayan, siyaset bilimini de “bilimlerin bilimi olarak” nitelendiren **Aristoteles** (MÖ. 384 – 322), “Metafizik” adlı eserine, “*Bütün insanlar doğası itibariyle bilmeyi arzular.*” cümlesiyle başlamaktadır. Aristoteles’e şerhleri ile tanınan ünlü düşünür **İbn-i Rüşd** (MS. 1126 – 1198) ise “Psikoloji Şerhi” adlı eserinde bilmeyi, bilimi “konusu şerefli” olan etkinlik olarak tanımlamaktadır. Gerçekten de; insanlık, günümüzdeki bilgi birikimini ve teknolojik gelişmişliğini sistematik bir biçimde yürüttüğü ve mantıksal çerçeveye oturttuğu bilimsel etkinliğe borçludur. Söz konusu bu etkinliğin birincil nedeni ‘bilme arzusu’ ise, bu arzunun temel kaynağı; şeylerin, olayların ve olguların göründüklerinden farklı olduğu gerçeğidir. Diğer bir deyişle; araştırma nesnesine ilişkin bilgi onun görünüşteki özelliklerine indirgenemez, insanın bilincine şekil veren ve bilinçle/bilinçli bir şekilde değişikliğe uğrayan maddi gerçeklik, ona ilişkin kuramsal bir çabaya girişilmeden anlaşılabilir ve açıklanamaz.

Günümüzde yönetimler arasında en iyisi ve en şerefli olmakla ‘taltif’ edilen demokrasi, bu çalışmanın bilme arzusuna konu olmakla birlikte, yukarıda anlatılanlara koşut olarak, ona ilişkin görünür olanın ötesine geçilip gerçeklerinin bilgisine erişilmeye çalışılan araştırma nesnesidir. Elbette böylesi önemli ve aynı zamanda ‘geniş’ bir konunun sınırlandırılmadan incelenmesi imkânsızdır. Bu çalışmanın konu itibariyle sınırı ve vurgusu ulus-ötesi demokrasidir (*transnational democracy*). Çoğu özelliğiyle klasik ve modern demokrasi teorileri ve modellerine dayanmakla birlikte, ulus-ötesi demokrasi içerisine doğduğu sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel konjonktürün de özelliklerini alarak küreselleşen ve aynı zamanda yerelleşen (küyerelleşme/küreyerelleşme) dünyada önemli bir kuramsal tartışmanın konusu olmuş; kurumsal anlamda eksiklik gösterdiği düşünülse de söylem olarak olgunlaşmaya başlamış bir olgu/kavram haline gelmiştir.

Ulus-ötesi demokrasi; özellikle kapsamı/ölçeği ve biçimi itibariyle klasik/modern demokrasi yaklaşımlarının *yerine* konabilse de, özü itibariyle onların *yanında* da yer almaktadır. Diğer bir deyişle; yerine geçse de, yanına konsa da, ulus-ötesi demokrasiyi anlamamanın yolu ‘bildiğimiz anlamda demokrasi’yi tanımlamaktan geçmektedir. Bu yüzden çalışmanın ilk başlığını oluşturan “Demokrasi Düşüncesine Teorik Yaklaşımlar” demokrasiye ilişkin tanım sorunuyla başlamaktadır. Demokrasiye ilişkin minimalist (biçim ve prosedüre vurgu yapan) tanımlarla birlikte, maksimalist (içerik ve değerler yönünden demokrasiye

yaklaşan) tanımlar ele alınmıştır. Minimalist tanımlar demokrasiyi bir iradeye ulaşmada sadece prosedürel araç olarak alırken, maksimalist tanımlar onu diğer başka hedeflere ulaşmada bir amaç olarak değerlendirmektedir. Demokrasiyi hem bir amaç hem de bir araç olarak ele alan tanımlarsa “demokratik minimum” şemsiyesi altında değerlendirilmiştir. Bununla birlikte; anılan tanımlamalara ulaşmak bir süreç ve teorik çaba ile ilgili olduğundan, demokrasi teorileri ve teorisyenleri onun ortaya çıktığı Antik Yunan döneminden ele alınmaya başlanmış, Ortaçağ, Rönesans ve Aydınlanma dönemi teorileri ve teorisyenlerine değinilmiştir. Ulus-ötesi demokrasi yaklaşımlarının da temelini oluşturan modern demokrasi tartışmaları gözden geçirildikten sonra; “Liberal Enternasyonalizm”, “Radikal Demokratik Çoğulculuk”, “Müzakereci Demokrasi”, “Kozmopolit Demokrasi”, “Sosyalist Enternasyonalizm” ve “Anarşist Yaklaşım” küresel/global demokrasi tasavvurları ve teorileri olarak tartışılmıştır. Böylelikle demokrasiye ilişkin teorik yaklaşım ve açılımlar bütünlüklü bir şekilde açıklanmıştır.

Demokrasiye değgin kuramsal çerçeve ve açıklamalardan bağımsız olmamakla birlikte (fakat ilgili teorilerin ışığında değerlendirilmek üzere) “Demokrasinin Tarihsel Kökenleri: Tarihi Olaylar ve Maddi Koşullar” adındaki ikinci başlık, demokrasinin/ulus-ötesi demokrasinin ortaya çıktığı, etkilendiği ve etkilediği tarihi ve maddi olay ve koşulları, diğer bir deyişle çalışmanın köken kısmını oluşturmaktadır. Başlık altında ilkin demokrasinin ortaya çıktığı kent-devlet özellikleri ve koşulları tarihsel olarak ele alınmış, sonrasında günümüzde kültür ve uygarlık düzeyinde farklıların ‘pınarını’ oluşturan Ortaçağ imparatorluklarının yönetim, siyaset, sosyal yapı vb. özellikleri kısaca anlatılmıştır. Gerçekten de; Roma İmparatorluğu, İslam İmparatorluğu, Çin İmparatorluğu, Gupta İmparatorluğu gibi emperyal yapılar bugün birden çok ulusal kültürün paylaştığı uygarlıkların temelini oluşturan önemli siyasal ve yönetsel yapılardır. (Öyle ki tartışmalı “Medeniyetler Çatışması” tezinin farklılaşan uygarlıkları hemen hemen bu ayırımı dayanmaktadır). Sonrasında yeryüzündeki; iktisadi, siyasal, sosyal ve kültürel gelişmeyi biçimlendiren önemli bir faktör olarak kapitalizmin anavatanı olan Avrupa’daki siyasal gelişmeler demokrasi ile ilişkisi çerçevesinde anlatılmıştır. 15. ve 16. Yüzyıllar’daki rasyonalite değişimi, 20. ve 21. Yüzyıl’a istikamet veren, büyük iktisadi ve siyasal gelişmelerle birlikte kapsamlı ideolojileri doğuran 19. Yüzyıl’ın maddi ve düşünsel olanaklılık koşullarını yaratmış tarihsel kesit olarak ele alınmıştır. Anılan değişim evrelerini birbirine bağlayan 17. ve 18. Yüzyıllar ile birlikte bu tarihi sürecin izi 1648 Westphalia’dan günümüz Yeni Dünya Düzeni’ne değin sürülmüş ve küreselleşme vurgusu ve çerçevesiyle söz konusu ‘büyük dönüşüm’ anlaşılmaya ve anlatılmaya konu edilmiştir. Böylelikle araştırma nesnesi ‘tepeden inmemiş’, öncesiz-

sonrasızlaştırılmamış ve mutlaklaştırılmamış fakat tarihselleştirilmiştir. Yanı sıra; teorik tasnif kısmında düşüncenin ve köken kısmında pratiğin ayrı ayrı ele alınması, siyasi tarih ile siyasal düşünce arasındaki ‘mesafe’ nin gözlemlenmesini olanaklı kılmıştır.

Teorik ve tarihsel arka plandan sonra, çalışmanın kapsam/ölçek başlığı altında ulus-ötesi demokrasinin ‘zemin etüdü’ yapılmış; demokrasinin, politik birimin mekânı/uzamı/ölçeği ile girdiği ilişki ve bu ilişkinin sonuçları incelenmiştir. Bununla birlikte; kapsam, sadece coğrafik/alansal olarak değil, kapsayıcılık bağlamında değişik siyasal ölçeklerde siyasal haklar ve katılım boyutuyla da ele alınmıştır. Demokrasinin ‘dalga dalga’ bütün dünyaya yayılması (ya da istenilir bir yönetim biçimi olarak popülerleşmesi) hem teorik hem de istatistikî verilerle değerlendirilmiştir. Bunun yanında; site-devletten küresel yönetime demokrasinin içine girdiği politik birimler kendine has özellikleriyle ele alınmıştır fakat esas vurgu ulus-devlet ölçeği ve o ölçeğin ötesidir. Bu anlamda ortaya iki ‘marjinal’ kapsam tartışması çıkmaktadır: Küresel politika veya demokrasi ya 200 devlete yaklaşan bir ulus-devletler ‘anarşisi’ içerisinde cereyan edecektir ya da ‘dünya hükümeti’ ile birlikte bir ‘düzen’e girecektir. Bu iki uçtan; ulus-ötesi demokrasinin kapsamının ve takip eden bölümde biçiminin değerlendirilmesinde yararlanılmıştır, çünkü ulus-ötesi demokrasi söz konusu bu iki ucun arasında bulunmakla birlikte, bu tasavvurlar hatta tahayyülleri de uzlaştıran bir kavramdır. Şöyle ki; bu kısımda tartışıldığı üzere politik birim/mekân olarak ulus-devlet aşılrken/aşınırken, ulus-devletin bir zamanlar sahip olduğu düzenleyici yetki ve kapasiteler de ‘buharlaşmış’tır fakat yok olmamıştır. Anılan bu özellikler; ulus-devletin geri çekilirken bıraktığı, devletler anarşisi ve dünya hükümetinin arasında bulunan ‘gri ve soğuk fakat dinamik’ alanda tekrar yoğunlaşmış ve uluslararası, ulus-üstü politik kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanına girmiştir.

Çalışmanın biçim bölümü; tam da bahsedilen bu kuruluşları, kurumları ve onların yapı ve işleyişlerini araştırmaya yöneliktir. Bölümün başında, politik kurumlar içerisinde siyasete biçim veren devlet biçimi/yönetim biçimi, ekonomik alan/siyasal alan gibi ayırımlardan bahsedilmiş, analitik olarak bu ayırımların ‘kullanışlı’ olmasına rağmen, araştırma konusuna bütüncül bakmanın önemi üzerinde durulmuştur. Hemen sonraki altbaşlıkta da küresel siyasetin *a la mode* kavramı olan yönetim değerlendirilmiş ve onun mantıksal sonucu olan yönetsel presedürlere geçilmiştir. Biçim üzerine genel çerçeve çizildikten sonra; Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB/DB), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi küresel siyasete yön veren resmi uluslararası örgütlerin yanında, hükümetler-ötesi ağlar (Basel Bankacılık Denetleme Komitesi, G-20 gibi), tahkim kuruluşları,

çok paydaşlı inisiyatifler (Çocuk Felcini Yok Etme Girişimi), gönüllü düzenleme (Gıda Kodeksi - Codex Alimentarius gibi), mali mekanizmalar (Karbon Salınımı Denkleştirme gibi) ve uluslararası sivil toplum kuruluşları (Uluslararası Af Örgütü ve Greenpeace) ulus-ötesi demokrasinin kurumsal yönetim ve sivil toplum kuruluşları olarak incelenmiştir.

Ulus-ötesi demokrasiye ilişkin eleştiri ve kısıtlılıkların ele alındığı son bölüm, demokrasi kavramına yönelik eleştirel düşüncelerle başlamış; demokrasinin demokratikliği sorunu üzerine tartışmalar ve alternatif küresel yönetim tahayyüllerine yer vermiştir. Sonrasında demokrasideki ısrarın rasyonel temelleri eleştirel bir şekilde ele alınmıştır. Genel felsefi ve politik eleştiri ve tartışmalardan sonra ulus-ötesi demokrasinin bir önceki bölümlerde anlatılan kapsam ve biçimine ilişkin yapısal/nesnel kısıtlılıklar değerlendirilmiştir. İlk ulus-ötesi demokrasinin küresel düzlemde yaşadığı ‘huzursuzluklar’; örgüt/kurum/kuruluş ‘enfasyonu’ ve birbirleriyle iç içe geçmiş otoriteler anlamında karmaşa, alınan kararların ve buna yönelik uygulamaların sonuçlarının hızla değişen dünyada öngörülemezliği bağlamında belirsizlik ve sorumluluk/hesap verilebilirlik ile ilgili hukuki merci ve mekanizmaların yetkisi çerçevesinde yaptırımsızlık ana hatlarıyla anlatılmıştır. İkinci olarak, demokrasinin ulusal ve yerel düzlemde yaşadığı sorunlar, küresel düzlemdeki sorunlarla bağlantılılığı ve ilişkisi ile birlikte değerlendirilmiştir. Üçüncüsü; küresel siyasetin/yönetimin, ulus-ötesi demokrasinin karşılaştığı en önemli sorun olarak, oluşum halinde fakat oturmamış küresel bir kültür ve kimlik ile birlikte vatandaşlık, “demos-yok tezi” ve “etkilenen herkes ilkesi” kavramları aracılığıyla tartışılmıştır. Son olarak; özellikle iktisadi ve siyasal güç ilişkileri bakımından ulus-ötesi demokrasinin ve ona dâhil olan aktörlerin arasındaki kaçınılmaz asimetrik ilişkiler, çalışmanın kapsam ve biçim kısmından çıkarılan bilgi ve sonuçlarla ele alınmıştır.

Önüne hangi sıfatı alırsa alsın, demokrasinin değişmeyen çekirdeği; usul, katılım ve temsil bağlamında ortak karara varmanın en istenir ve meşru yöntemi, içerik/öz anlamındaysa; eşitlik, özgürlük ve adalet gibi ülkülere en çok yaklaşılacak yönetim olduğudur. Buradan hareketle; demokrasinin ‘dokunmadığı’ bir alan bulunmadığı ve farklı yazılımlar da siyaset, siyasa ve siyasal kurumlarla aynı anlama geldiği doğrudur. Çalışma; demokrasinin anılan kadim ve değişmeyen soru(n)larına; teoride, ölçekte/kapsamda ve biçimde, değişen tarihsel şartlar ve konjonktür altında farklılaşarak verilen yanıtların izini eleştirel bir yolla sürmüştür.



## BİRİNCİ BÖLÜM

### DEMOKRASİ DÜŞÜNÇESİNE TEORİK YAKLAŞIMLAR

“*Koyun kurt ile gezerdi, fikir başka başk’olmasa...*”

—Âşık Veysel

Demokrasi<sup>1</sup>, tanımı ve ele alınış biçimi itibariyle, siyaset bilimi ve ilgili disiplinlerde tartışmaya en açık kavram ve araştırma nesnelere birisidir. Bu anlamda demokrasinin tarihsel seyrine bakıldığında kavramın çok çeşitli ve farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir: Özellikle Atina’da doğrudanlık anlamında ‘altın çağını’ yaşasa da, Eski Yunan demokrasisi ve düşünürlerinin kavrama yüklediği olumsuz (*pejoratif*) anlam 17. ve 18. Yüzyıllar’a değin silinememiştir. Avrupa’da kapitalizmin ortaya çıkışı ile birlikte kapitalist sınıf, yönlendirebildiği geniş halk kitlelerini arkasına alıp liberal yönetimlere geçişi sağlamış, bunun kurumsal zeminini ise temsil dolayımından geçen yönetim oluşturmuştur. 19. Yüzyıl’da ise siyasal katılımın önündeki engellerin yavaş yavaş kaldırılmasıyla birlikte demokrasi, seçmen sayısı anlamında nicel bir ilerleme ve krallıkların yıkılıp yerlerine ulus-devletlerin kurulmasıyla nitel bir sıçrama kaydetmiştir. 20. Yüzyıl’a gelindiğindeyse demokrasi nicel yükselişini kendini demokratik olarak tanımlayan rejimlerin çoğalmasıyla, nitel dönüşümünü ölçeğinin ulus-devlet ötesine taşmasıyla gerçekleştirmiştir. Siteden kente, kentten ulus-devlete ve nihayetinde ulus-üstüne taşınmakla demokrasi kuramı ve kılıgı tartışmalı doğasını; şekli, kapsamı ya da ölçeği ve sınırları/kısıtları konularında her zaman devam ettirmiştir. Bu doğrultuda demokrasiye dair çeşitli modeller geliştirilmiş ve bu modellerin; tarihi, iktisadi, toplumsal, kültürel ve siyasal altyapıları ve arka planları açıklanmıştır. Böylelikle birden fazla demokrasi modeli, öngörüsü ortaya çıkmış, bunlar birbirine alternatif-rakip olmanın yanında tamamlayıcı kavramlar olarak da siyaset bilimi ile birlikte ilgili disiplinlerde kullanılmaya başlanmıştır.

Esas itibariyle 20. Yüzyıl’ın ikinci yarısında belirlemekle, 21. Yüzyıl’a ‘yakıştırılan’ ve daha önemlisi küreye özgülenen ulus-aşırı ya da ulus-ötesi (*transnational*) demokrasinin;

---

<sup>1</sup> Etimolojik köken olarak, demokrasi sözcüğü Grekçe ve Latince’de bulunan ‘sözcük t-üretici’ eklerden oluşmaktadır. Örneğin, ‘*cide*’ eki tek başına ölüm/kıyım anlamına gelmektedir, ‘kendi’ anlamına gelen ek olan ‘*sui*’ ile birleştiğinde *suicide*-intihar; ‘ırk/soy’ anlamına gelen ‘*gen*’ ile birleştiğinde *genocide*-soykırım kelimeleri ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, ‘*Demos*’ sözcüğü halk, ‘*Krasi*’ ise güç anlamına gelmekte ve halkın kendi kendisini yönetmesiyle birlikte ‘halkın-gücü’ne dayanan yönetimi tanımlamak için kullanılmaktadır. Mamafih; ilk etapta ‘-krasi’, güç/zor kelimeye negatif bir çağrışım vermek için kullanılmıştır: Halk zoruyla yönetim. Terimin etimolojik bir tartışması için bkz. Jean-Luc Nancy, “Sonlu ve Sonsuz Demokrasi”, çev. Savaş Kılıç, der. Eric Hazan, **Demokrasi Ne Alemde?**, Metis Kitap, İstanbul, 2010 içinde s. 72–73.

kökünü/tarihi, kapsamı/ölçeği, biçimi/usulü ve olanakları/kısıtlılıkları üstüne bir tartışma ve araştırmaya geçmeden önce demokrasi kavramını tanımlama girişiminde bulunmak ve bu tanıma göre, ona belirli bir metodolojik ve teorik açıdan bakmak yararlı olacaktır.

### 1.1. Demokrasiyi Ele Almak: Tanım Sorunu

Tanım meselesi, özellikle sosyal bilimlerde ele alınan araştırma nesnelerinin teorik olarak değerlendirilmesinde önemlidir. Diğer bir deyişle; tanım yapmak, ele alınan olgunun ve bu olguya denk düşen kavramın neye ya da nelere işaret ettiği, neyi ya da neleri içerisine alıp neleri dışarıda bıraktığı konusundaki atılacak ilk ve en önemli adımdır.<sup>2</sup> Sınırları iyi belirlenmemiş ya da iyi tanımlanmamış bir kavram ‘her şeyle ilişkilidir’. Siyaset biliminden örneklersek, eğer düşünceye ilişkin düşüncelerden türetilen, **B. Croce**’nin (1866 – 1952) dediği gibi “supra-ampirik” olan sarıh kavramlardan yola çıkılmazsa, araştırma nesnesi ve çabası potansiyel olarak politik olan her şeyle ilişkili olma gibi bir imkânsızlığa sürüklenebilir.

Siyaset bilimi metodolojisine ilişkin makalesinde **G. Sartori**, yazının yazıldığı dönem etkili olmaya başlayan nicel yöntemlere dair esaslı eleştiriler getirmektedir: Sartori’ye göre kimi sosyal bilimciler nicel araştırmalara o kadar çok önem vermektedir ki, “termometre olmadan sığağa ilişkin söz söylememektedir.” Bunun nedeni ise, “az-çok” (*more or less*) tipi bir sorgulamanın, “ya-ya da” (*either-or*) gibi bir sınıflamadan daha kolay olmasıdır<sup>3</sup>. Böylesi bir yönelim, “değişken=kavram” gibi bir yanılaşa çıkmaktadır. Hâlbuki ilk yapılması gereken, kavramların sınırlarının belirlenmesi, gerekli sınıflandırmanın yapılması sonrasında zaten kendileri “data konteynırı” olan kavramların nicel verilerle tamamlanması ve desteklenmesidir. Kısaca; “neyi” sorusu, “ne kadar”ı önceliktir (Sartori, 1970, s. 1033–1036).

Demokrasiye ilişkin çeşitli tanımları (neyi sorusu) vermeden önce, tanıma konu olan olgunun nasıl ortaya çıktığına ilişkin kısa bir açıklama gerekirse: İnsanlık tarihi, yazının bulunuşuyla açıklanmaya, anlatılmaya ve aktarılmaya başlansa da, insanoğlunun serüveni daha eskilere gitmektedir. Söz konusu serüvenin diğer adı olan uygarlık tarihi, kentlerin kurulması ile başlamıştır.<sup>4</sup> Kentler ise doğuşunu tarımsal üretime borçludur: Tarımsal üretim,

<sup>2</sup> Fakat George Orwell’ın hatırlattığı gibi: “*Demokrasi gibi bir kelime söz konusu olduğunda, üzerinde anlaşılacak bir tanım olmadığı gibi, bir tanım yapma girişimi de tüm taraflardan direnç görür.*” (bkz. “Politics and the English Language”: [http://www.orwell.ru/library/essays/politics/english/e\\_polit/](http://www.orwell.ru/library/essays/politics/english/e_polit/) (Erişim Tarihi: 01.09.2012))

<sup>3</sup> Bununla birlikte; “ya-ya da” sınıflaması ‘oluşum’ halindeki olay ve olguların incelenmesine de engel değildir.

<sup>4</sup> Yanı sıra, insanlık tarihinin çok az bir kısmı ‘yerleşik’ bir şekilde geçmiştir. Yine de, Eski Taş Çağı insanların bir yerden diğerine sürüklenen, yorulmak bilmez gezginler olduğu söylenemez. Bununla birlikte,

belli bir yerde, görece uzun bir zaman konaklamayı, yerleşmeyi gerektirmektedir ki kentler bu gerekliliğin ürünleridir, denilebilir. Bunun yanında; tarımsal tekniklerin gelişmesi, tarımla uğraşanların “kendi ihtiyacından fazlası”nı üretmesini sağlamıştır ki, bu da, üretim fazlasının pazarlanmasını, diğer bir deyişle ticaret olgusunu beraberinde getirmiştir. İhtiyaç fazlası üretimin en önemli sonuçlarından birisi de, temel ihtiyaçları başka insanlarca karşılanan diğer insanlar için ‘boş zaman’ ortaya çıkmasıdır. Diğer bir deyişle; temel ihtiyaçları çiftçiler ve tüccarlarca karşılanan kimi insan toplulukları, ‘düşünme’ye zaman ayırabilmişlerdir.

Tarımsal üretimin gelişmesi ve ticaret, sadece düşünce dünyasının ortaya çıkmasını tetiklememiştir; bununla birlikte, üretilen değerın ya da ‘artığın’ korunması ve paylaşım savaşımına hazırlıklı olma olgusu da ortaya çıkmış ve bu da, ‘yöneten-yönetilen’ ilişkilerini beraberinde getirmiştir. **A. Murray**’nin belirttiği gibi, metal işleme ve silah yapımında daha usta olan topluluklar, üretenlerin ve üretilenin hamiliğine soyunmuş, yöneten–yönetilen görüngüsünün en eskil belirimlerinden biri olan ‘efendi–köle’ ilişkisi ortaya çıkmıştır (Begel, 1996, s.8). Böylelikle kentler köylerden ayrılmaya başlamış; egemen sınıfı, yönetici kadrosu ve ordusuyla birlikte kent devletler ortaya çıkmıştır (Şenel, 2001, s. 198).

Demokrasi düşüncesi de, yukarıda anlatılan serüvenin ve onun gelişiminin bir sonucudur ve ilk olarak kent-devletlerde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte; demokrasi pratiği (çalışmanın özellikle köken/tarih ve kapsam/ölçek kısmında değinileceği üzere) söz konusu süreçte doğmuş bir *ilişkidir* ki, bir kere doğduktan sonra içerisindeki koşullardan etkilenmiş ve onu etkilemeye başlamıştır. İlişkisel niteliğinden ötürüdür ki demokrasiye dair tanımlar ilişkinin; tarafları, içine doğduğu ve etkilemeye başladığı maddi koşullar, ilişkinin düzenleniş ve yürütülüş tarzı ve nihayetinde olanak ve kısıtlılıklarına göre değişmektedir. Değişken olsa da, belirli özelliklere atıfta bulunan kimi tanımlara bakarsak<sup>5</sup>:

a-) Demokrasi yoksul çoğunluğun rejimidir (...) ve bu çoğunluk yönetim işlerinin hâkimidir (Aristotle, 1995, s. 97–101).

b-) “Demokrasi çoğunluğun yönetimi değil, [politik] gücün dağılımı, çıkarların temsili ve azınlıkların tanınmasıdır.” (Calhoun’dan aktaran, Roper, 1989, s. 63).

---

esas değişikliğin **G. Childe**’ın ‘Neolitik Devrim’ dediği dönemde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Gerçekten de, insanlar Neolitik Devir’de, tarım gibi, yerleşik hayata gereksinen işlerle uğraşmaya başlamışlardır. (bkz. Chris Harman, **Halkların Dünya Tarihi: Taş Devrinden Yeni Binyıla**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, Yordam Kitap, İstanbul, 2011)

<sup>5</sup> Bazı tanımlar, **William M. Reisinger**’in seçtiklerinden alınmış, diğerleri ise yazar tarafından eklenmiştir. (Bkz. <http://www.uiowa.edu/~c030142/DefinitionsOfDemocracy.html>)

c-) “Demokrasi; yeteneksiz çoğunluğun seçim yapmasının, yozlaşmış azınlığın atanmasını ikame etmesidir.” (B. Shaw’dan aktaran Danziger, 1998, s. 155).

d) Demokrasi; kamu siyaseti alternatiflerinin rekabet halindeki liderler ve örgütlerce tanımlandığı, rekabetçi/çekişmeli bir politik sistemdir ki halk bu sistemde karar alma süreçlerine katılır (Schattschneider, 1960, s. 141).

e) Demokrasi, liderlik için yapılan serbest rekabettir. Mücadele biçimindeki bu rekabette, herhangi bir büyüklükteki toplulukta belirleyici olan, serbest seçimlerin ve rekabetin varlığıdır (Schumpeter, 1976, s. 271). “Halkın rolü bir hükümeti ya da ulusal bir yürütme organını ya da bir hükümeti ortaya çıkaracak bir aracı kurumu ortaya çıkarmaktır. Ve tanımımızı şu şekilde yaparız: Demokratik yöntem; bireylerin halkın oyları için rekabetçi bir mücadeleye girerek karar alma gücünü elde ettikleri, siyasal kararların alınması için işleyen kurumsal bir düzenlemedir.” (Schumpeter’den aktaran Carnoy, 2014, s. 56).

f) Demokratik bir rejim, iktidarın kullanılmasına yönelik ‘barışçıl husumet’in anayasal olarak tanınmasıdır ve bu periyodik denetim anlamına gelir (Aron, 1969, s. 41).

g-) Demokrasi, oy kullananlara dayalı sosyal karar almanın bir fonksiyonudur, F (D1, D2, D3...Dn). Eğer F (D1, D2, D3...Dn) her zaman toplumca kabul edilen bireysel bir tercih olmuyorsa, söz konusu fonksiyon *diktatoryal* değil, demokratiktir (Murakami, 1968, s. 28–29).

h-) “İdeal olanın tanımı: Ortak problem ve çıkarların serbestçe ve tamamıyla tartışılmasını içerisine alan; özgürlüğün, eşitliğin ve kardeşliğin olası en yüksek seviyede garanti altına alındığı ve insanın yeteneklerini sonuna değin geliştirebildiği, halk tarafından yönetildir.” (Pennock, 1979, s. 7)

i-) Demokrasi, ilgili tarafların katılımının üst düzeyde sağlandığı ve kolaylaştırıldığı prosedürel kurallar bütünüdür (Bobbio, 1987, s. 19).

j-) “Demokrasi partilerin seçimleri kaybettiği bir sistemdir. Çıkar, değer ve görüş ayrılıklarına has partiler vardır ve burada periyodik kazanan ve kaybedenler bulunur.” (Przeworski, 1991, s. 10).

k-) Demokrasi; yönetilen-yöneten ayrımının olmadığı, genel çıkarın siyasal olarak ayrıca bir alanda temsil edilmediği, görevlilerin onları delege ilan edenlerce dilediği anda görevden alınabildiği ve yönetimin doğrudan olduğu ‘hakiki demokrasi’dir (Marksist Düşünce Sözlüğü, 2002, s.127; Lenin, 2010, s. 12).

l-) Demokrasi; etkili katılımın, eşit oyun ve denetim olanaklarının olduğu rejimdir. Bunun için; seçilmiş görevliler, serbest, adil ve yenilenen seçimler, ifade özgürlüğü, alternatif bilgi kaynakları, örgütsel özerklik ve kapsayıcı vatandaşlık gibi siyasal kurumlar gereklidir (Dahl, 1998, s. 38 & 85).

m-) Nihayetinde demokrasi, **A. Lincoln**’ün (1809 – 1865) ünlü deyişiyle, “*Halkın, halk tarafından, halk için yönetimidir.*”

Yukarıdaki tanımlar çeşitlilik göstermekle birlikte, başlıca iki kategoride toplanabilir<sup>6</sup>: Demokrasiyi prosedürel bir bakış açısıyla ve başka herhangi bir özelliğe atıfta bulunmadan ortaya koyan *minimalist* yaklaşım (*procedural minimum*) ve onu çeşitli özelliklere atıfta bulunarak ele alan *maksimalist* yaklaşım. Bu anlamda; demokrasiyi sadece seçimler ve rekabete dayalı popüler rejimler olarak ele alan tanımlar (*a, c, d, e, g, i, j* ve *m*) ve onu çeşitli ilke ve değerlerle birlikte ele alan tanımlar (*b, f, h, k* ve *l*) bulunmaktadır. Diğer bir deyişle; demokrasiye dair ilk ve kimi yaklaşımların yöneten-yönetilen ilişkilerinin siyasal biçimine (rejim) vurgu yaptığı görülmektedir. Demokrasinin daha ‘popüler’ bir yaklaşımla tanımlandığı, yöneten-yönetilen ayrımının “temsilci-temsil edilen”e tahvil edilmeye başlandığı dönemde de bir yönetim sistemi olarak demokrasi ele alınmaktadır. Bununla birlikte, II. Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni dünya düzeninde, demokrasi; önüne niteleme sıfatları almaya başlamış ve insan hakları gibi değer yüklü<sup>7</sup> (*value-leiden*) kavramlar aracılığıyla ifadelendirilen ve hukuk devleti gibi çeşitli kurum, kural/prosedürlerle ilişkilendirilen bir kavram haline gelmiştir (Collier ve Levitsky, 1997, s. 431-433). Söz konusu değişim, aynı zamanda ulus-ötesi/transnasyonal demokrasinin de tartışılmaya başlandığı dönemi işaret etmektedir. Hatta, aşağıda daha ayrıntılı tartışılacağı üzere, ulus-ötesi

<sup>6</sup> Ünlü sosyal bilimci **Charles Tilly**, söz konusu kategorizasyonu dörtlü bir biçimde yapmaktadır: Anayasal; tözsel (*substantive*); prosedürel ve süreç yönelimli tanımlar. Bununla birlikte, burada benimsenen minimalist ve maksimalist ayrımı Tilly’nin tanım türlerini de içermekle, daha kapsayıcı ve kullanışlıdır. (bkz. Charles Tilly, **Demokrasi**, çev. Ebru Arıcan, Phoenix Yayınları, Ankara, 2011.)

<sup>7</sup> Demokrasi’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra bir değerler sistemi ve/veya kurumlar bütünü olarak kavranmaya başlaması, onun bundan önce çeşitli değerlere gönderme yapılmadan tanımlandığı anlamına gelmemektedir. Yalnız zaman içerisinde, denilebilir ki, bir rejim olarak demokrasi vurgusu, bir değerler sistemi ve kıstas olarak demokrasi söyleminin gerisinde kalmıştır.

demokrasi tartışmalarında hem maksimalist hem de minimalist uçları kapsayan “demokratik minimum” kavramı öne sürülmüştür (Bohman, 2007, s.5).

Tanımlardan sonra demokrasi; teorik/kuramsal, yani insani olay ve olguların değişken yapısının ötesinde onların değişmeyen özü ve görünen karmaşıklığın arkasındaki mantıklı düzen çerçevesinde (Habermas, 2010, s. 81 & Ferry, 2011, s. 20) ele alınmaya çalışılacaktır. Bu anlamda; ilkin prototip olarak klasik demokrasi anlayışı ve kuramı Antik Yunan bağlamında değerlendirilecek, sonrasında düşüncesiyle olmasa da pratiğiyle temsil yapısının ödünç alındığı Ortaçağ’da yönetim/demokrasi ve öne çıkan ilgili düşünürler anlatılacak, nihayetinde ulus-ötesi demokrasi kuramının önemli ölçüde beslendiği klasik-modern dönemdeki kuram ve kuramcılarla birlikte modern demokrasi üzerine kuramsal incelemeler yapılacaktır.

## **1.2. Klasik Demokrasi Tartışması ve Kuramı**

“Klasik” deyimini günlük hayatta çok kullanılmasına karşın, sanat ve bilim dünyasında klasik; belli bir dönemin yapısını, onun en iyi/övgüye değer özellikleri ve hata/eksikliklerini birlikte temsil eden genel bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda, klasikler evrensel anlamda (zaman ve mekândan bağımsız olarak) her zaman ‘en iyi’yi temsil etmez (Eliot, 1944, s. 9). Bu bağlamda; eksik bir birey ve politika tasavvurunun yanında, klasik demokrasinin demokratik bireyi ne sanıldığı kadar rasyonel ya da kayıtsız ne de kamusal konularda varsayıldığı kadar etkilidir. Bununla birlikte, örgütlü çıkar toplulukları, liderlik, duygulanım gibi faktörleri gözden kaçıran ya da yok sayan klasik demokrasi, politika yapımının karmaşık süreçlerini basitleştirmekte ya da yanlış anlamaktadır (Davis, 1964, s. 38). Yine de, klasik demokrasi (özellikle “modern demokrasi” başlığında anlatılacağı üzere), günümüz demokrasi düşüncesinin de ‘övgüye değer’ temel özelliklerini ortaya atan kuramları da temsil etmektedir.

### **1.2.1. İlk Tartışma ve Yaklaşımlar: Antik Yunan’da Demokrasi Düşüncesi**

Tanım sorununda belirtildiği gibi, uygarlık insanların yerleşik hayata geçmesiyle başlamıştır ve yerleşimin daha gelişkin birimi olarak kentler ortaya çıkmıştır. Demokrasi düşüncesi de, ilk olarak kaynağını ve uygulamasını Antik Yunan kent devletlerinde bulmuştur. Antik Yunan’daki özgün ismi ile “Polis” (kent devleti düzeni), Yunan uygarlığının temel siyasal kurumudur. Dahası; iktisadi, toplumsal, askeri ve dini bir bütün oluşturması sebebiyle Polis, siyasal bir kurumdan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Öyle ki, Yunanlılar için Polis dışında bir yaşam düşünülemediği gibi, dışarıda kalanlarsa barbar kavimleri

işaret etmektedir. Bununla birlikte, demokrasinin uygulandığı kent-devlet/site veyahut polis; Atina, Megara, Samos, Miletus gibi yerleşimlerle sınırlıdır ve bugün bile kimi özellikleriyle övgüyle bahsedilen demokrasi Atina demokrasisidir<sup>8</sup> (Göze, 2000, s.1 & Uygun, 2003, s.18). Söz konusu bu dışlayıcı (fakat içine aldığı kitleyi de “doğrudan” demokrasiye muhatap kılan) algı, demokrasi düşüncesinin doğuşuna ve gelişimine de önemli izler bırakmıştır. Bu dışlayıcı ve olumsuz yaklaşıma ilk ve belki de en önemli tepki ve ‘şüphe’, M.Ö. V. Yüzyıl’da **Sofistler**’den gelmiştir.

Tartışmayı ve belagati bir sanat olarak addeden ve öğreten Sofistler, aristokratik kuralların içerleyici (*inclusive*) olmaktan çok dışlayıcı bir demokrasinin hüküm sürdüğü Eski Yunan’da, yargıçların çoğunluk tarafından seçildiği ve kısa süre görev yaptığı ve daha önemlisi sanıkların kendilerini doğrudan savunduğu adalet düzeninde, önemli bir işlevi yerine getirmiş ve popüler olmuşlardır. Yanı sıra, M.Ö. V. Yüzyıl’da Yunanistan önemli bir kültür merkezi haline gelmiş, okuryazarlık artmıştır ki “yazı alanında demokratikleşme” sağlanmış düşünce ve müzakere kültürü oluşmaya başlamıştır (Russell, 1946, s.95 & Wood, 2009, s.29). Sofistlerin getirdiği en önemli eleştiri, insanları barbar ve uygar olarak ayırmamaları ve evrensel insan nosyonunu benimsemeleridir. Onlara göre, “İnsan her şeyin ölçüsüdür.” Bunun yanında; insanlar ahlaki değil, kendi çıkarları peşinde koşan yaratıklardır ve bencildir. Sofistler bu düşüncelerle bireyci bir yaklaşımı savunmuşlardır, denilebilir. Kurumlara getirdikleri eleştiri ise, evrensel kavram ve olgulara getirdikleri eleştirilere koşuttur: Nasıl ki, her şeyin kıstası insandır ve evrensel adalet, doğru ve iyilik yoktur; insan-yapısı devlet ve onun yönetim düzeni, kuvvete ve insanlar arası eşitsizliğe dayalı kurumlardır. Yine de, Sofistlerin hepsinin demokrasiyi desteklediği söylenemez. Oligarşiyi destekleyenlere göre; *nomos* (hukuk, gelenek, görenekler) ile *physis* (doğa) arasındaki ilişki, doğadaki eşitsizliğin ve hiyerarşinin hukuka ve siyasete de yansıtılması gereği olarak yorumlanır. Demokrasiyi destekleyenlere göreyse; böylesi bir *nomos* ve *physis* karşılaştırması yanlıştır; doğada söz konusu ayrımlar net değildir ve insanlar doğuştan eşit olduğundan, söz konusu eşitlik siyasal hayata da yansımalıdır. Genel anlamda Sofistlerin düşüncesi, yurttaşların siyasi karar alma becerilerinin olduğudur (Göze, 2000, s. 13 & Wood, 2009, s. 66 & 71). Nihayetinde, Sofistlerin Atina demokrasine yaptığı eleştiriler onun daha iyi bir yönetime evrilmesine yönelik katkı sağlamış ve demokrasinin Atina dışına yayılmasında siyasi birimler arasındaki ilişkiler kadar önemli rol oynamıştır (Robinson, 2007, s. 120).

---

<sup>8</sup> Çalışmada, mekân ve özellikle zamanı daha iyi vermek adına, “Atina Demokrasisi” yerine “Antik Yunan Demokrasisi” deyiimi tercih edilmiştir.

**Sokrates** (M.Ö. 469–399) klasik Yunan düşüncesinden söz açıldığında akla gelen ilk filozoflardandır. Sokrates; yaşamın her alanında ahlaki değerlere ve etik prensiplere vurgu yapsa da, Sokratik ideali siyasal alana taşıyıp bunun tartışmasını yapan ilk filozof yine onun öğrencisi **Platon** ya da bilinen diğer ismiyle **Eflatun** (M.Ö. 428–348) olmuştur. Platon’a göre, kişinin özel yaşamı ile genel hayat arasında bir bağlantısızlık yoktur. Diğer bir deyişle; eğer kişi yozlaşırsa yönetim (devlet) işleri de yozlaşmaya başlar (Birinci, 2009, s. 125–126). Demokrasi de, Platon için, onun öncesindeki rejimlerin bozulmuş halidir, yani “yoz bir rejim”dir.

Platon, ünlü eseri *Devlet*’in VIII. kitabında rejimlerin en iyisi olarak aristokrasiyi gösterir. Aristokrasinin yerini insanların şan ve şeref düşkünlüğüne kapıldığı timokrazi ya da timarşi alacaktır. İnsanlar, para ve servet tutkusuna düştüğünde ise timokrazi de bozulacak ve yerini oligarşiye bırakacaktır. Oligarşinin yerini alacak demokrasi, fakirlerin zenginlerin yönetimini yıktıkları bir düzendir ve oligarşiden daha yoz bir rejime işaret eder çünkü yönetimde ahlaki öğeler devre dışı kalmıştır. Nihayetinde demokrasi de bozulacak ve yerini yönetimlerin en yozu olan zorbalığa (tirani) bırakacaktır (Platon, 2005, s. 210). Bununla birlikte, Platon bu yönetimlere denk düşen insan tipleri de öngörmüştür. İnsanlar arası eşitsizliği meşrulaştırmak üzere, kimi insanların ruhlarının altından, kimilerinkinin gümüşten ve geri kalanların ruhlarının bakırdan olduğunu söylemiştir. Doğal olarak, en yüksek onura sahip yöneticilerin ruhları altından; onlara yardımcı olanlarınkinin gümüşten ve geriye kalan zanaatçılar ve hizmetçilerin ruhları ise pirinç ve demir karıştırılmış bakırdan değildir. Tahmin edileceği üzere, en iyi yönetim olan aristokrasi ruhu altından olanların, en yoz yönetim şekli olan tirani ise ruhu bakırdan olanların yönetimidir<sup>9</sup>. Yine de Platon, toplumsal geçişliliğin önünü kapatmamak adına, ruhu altından olan bir çiftin gümüş ruhlu bir çocuğa ya da ruhu gümüşten bir çiftin altın ruhlu bir çocuğa sahip olabileceğini söylemiştir (Platon, 2005, s. 96).

Platon; Sokrates’in düşüncelerini ne kadar somutlaştırıp ileri götürdüyse, siyaset bilimi açısından da **Aristoteles** (M.Ö. 384–322) Platon’a aynısı yapmıştır, diyebiliriz. Düşüncelerinde paralellikler bulunsa da, Platon’dan kimi yerlerde ayrılan Aristoteles’in konumuz açısından yaptığı ilk ve en önemli tespit, *Politika* adlı eserinde gösterdiği bilimlerin sınıflandırmasında siyaset bilimini “en üstün bilim” olarak görmesidir. Bu ise onun ünlü varsayımının bir sonucudur: “İnsan doğası itibariyle siyasal bir hayvandır (zoonpolitikon).” Aristoteles’in yaptığı, başlangıçta da belirtildiği gibi toplu halde yaşamının gerektirdiği en

<sup>9</sup> Demokrasiye dair Rönesans ve Aydınlanma düşüncesinin ele alınacağı başlık altında belirtileceği üzere, **Monstequieu** de yönetim biçimleri ile çeşitli ruhsal durumları eşleştirmiştir.



kapsamlı faaliyetin siyaset olduğunu vurgulamaktır (Kapani, 2012, s. 23). Sadece ihtiyaçlardan kaynaklanan değil, bir arada yaşama isteğinden de ileri gelen toplu halde yaşamanın zorunluluğunu ise Aristoteles bizzat şöyle belirtecektir: “*Toplum içerisinde yaşayamayan ya da kendine yeterli olduğu için hiçbir ihtiyacı olmayan insan ya bir canavar ya da bir Tanrıdır: O devletin bir parçası değildir.*” (Aristotle, 2009, s. 11).

Aristoteles de, Platon gibi ve ondan ilham alarak, rejimleri sınıflandırma yoluna gitmiştir. Aristoteles’in kullandığı ilk ölçüt yönetici sayısıdır; birin, birkaçın ve halkın yönetimi. Aristoteles, Platon’daki yozlaşma/bozulma deyimi yerine, sapma kavramını kullanarak bir kişinin iyi yönetimi olarak monarşiyi; monarşiden sapılmasını, yani bir kişinin kötü yönetimini olarak da tiraniyi gösterir. Birkaç kişinin iyi yönetimi olarak aristokrasi kavramı kullanılırken, bu yönetimden sapılması halinde düzenin adı oligarşi olacaktır. Halkın kötü, sapkın yönetimi ise, Aristoteles’te, demokrasi<sup>10</sup> iken, yönetimler arasında en yetkini olarak gördüğü çoğunluğun ya da halkın iyi yönetimi olan *Politeia*’dır (Aristotle, 2009, s. 179–180 vd.). Yönetimlerin değişimi ise, insanların eşitlik ve eşitsizlik arasında yaptığı tercihlerden ortaya çıkmaktadır. Örneğin; demokrasi rejiminin hatası, eşitliği fazla ve mutlak görüşündendir, oligarşi ise bu hatanın tam tersini yapmaktadır (Göze, 2000, s. 50; Uygun, 2003, s. 95). Aristoteles de, Platon gibi toplumsal eşitsizlikleri doğal ve gerekli görmektedir (Hatta erkeğin kadın karşısındaki üstünlüğünü belirterek bunu cinsiyetçi bir biçimde de belirtmektedir). Sonuçta, Platon da Aristoteles de; siyaset, devlet ve yurttaşlık üzerine düşünceler geliştirmiş ve kimi yerlerde paralellikler göstermişlerdir. Bununla birlikte Aristoteles, çoğunluğun yönetimini en iyi yönetim olarak göstermekle bir ‘orta sınıf’ ve denge vurgusu yaparak ve Platon’un aksine ‘olması gerekeni’ değil ‘olan’ı araştırarak ondan ayrılmıştır (Tokatlı, 1980, s. 29–30).

Eski Yunan düşüncesi bugün hemen her bilim dalını etkilemiştir: Örneğin; matematik, Eski Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarında parmak hesabı ile yapılırken, Eski Yunan’da tümdengelim kullanılmaya başlamıştır. Tarih, yıllıklar (*Annales*) tutmanın ötesine geçmiş, dünya ve doğa hakkında (*arkhe* tartışmaları gibi) özgür düşünceler geliştirilmiş ve gözleme dayalı bilimsel çalışmalar yapılmıştır (Russell, 1946, s.21). Eski Yunan’da genelde yönetim/siyaset, özde demokrasi üzerine düşünceler ise Polis düzeninin ortaya çıkması ile gelişmiştir, denilebilir. Polis düzeninde demokrasi, doğrudan ve yurttaş meclisi aracılığıyla olmakla birlikte, Atina dâhil diğer şehir devletlerinde hep bir merkezi yürütme organı ve

<sup>10</sup> Bu anlamda, tanım kısmındaki -a- maddesindeki çoğunluk, her anlamda ‘yoksul’dur.

oligarşik bir konsey içermiştir (Tilly, 2007, s. 26). Dahası, polis düzeni orantısız bir diyalektiğe de sahiptir: Köleliği, Yunanlılar icat etmese de serbest emek ile yan yana gelmesi Polis düzeni ile olmuştur. Yunan demokrasisi ise, belirli kişileri (Polis yurttaşları) yönetime dâhil ettiği kadar kitleleri ondan uzaklaştıran bir yönetim olmuştur (Wood, 2000, s. 182–183).

Sonuç olarak; başlangıçta da belirtildiği gibi, düşünce hayatının ortaya çıkması yerleşik hayata geçmenin en önemli sonuçlarından birisidir. En az onun kadar önemli bir diğer sonuç ise yerleşik hayatın, yani topluluk/toplum halinde yaşamının (kimi zaman batıl inanç ve düşüncelere dayansa da) kurallar ve kurumlar aracılığı ile sürdürülmeye başlanmasıdır. Söz konusu bu gelişmelere dair ilk siyasal düşünceler de Eski Yunan’da ortaya çıkmıştır. Eski Yunan düşünürleri ilkin düşünce üzerine düşünceler (felsefe ve mantık) geliştirmeye, sonrasında düşüncelerini sistematik ve yazılı halde ortaya koymaya başlamışlardır. Sokrates, düşüncelerini yazılı olarak bırakmamışsa da öğrencisi olan Platon onun fikirlerini diyaloglar halinde tarihe kayıt düşmüş ve onun düşüncelerini geliştirmiştir. Platon’da yapılan esas vurgu doğru ile eğri (adil ile adil olmayan) arasındaki farkın ortaya konulmasıdır. Platon’a göre doğru ve ‘ideal’ yönetim, toplumsal eşitsizliğin doğrudan insanların yaratılışıyla bağlantılı olduğu, “filozofların devlet adamı ya da devlet adamlarının filozof” olduğu bir aristokratik rejimdir. Antik Yunan’ın diğer bir büyük düşünürü ve siyaset biliminin ‘kurucu babası’ olan Aristoteles de toplumsal hatta cinsiyetler arası eşitsizliği kabul etmekle birlikte, eşitlik-eşitsizlik ‘denge’sinin iyi kurulduğu bir çoğunluk yönetimi olarak *Politeia*’yı en uygun yönetim modeli olarak benimsemiştir.

Platon ve Aristoteles bugün bile siyaset kuramının ve felsefesinin başvuru kaynaklarıdır ve neredeyse ele almadıkları konu yok gibidir. Bununla birlikte; devlet-toplum ilişkileri ve daha önemlisi devlet iktidarının sınırlarına ilişkin soruları göz ardı etmişlerdir (Lipson, 2005, s. 159). Bu tür sorgulamalarsa Ortaçağ düşünürleri ile başlamış, Rönesans ve Aydınlanma düşünürlerince ileri götürülmüştür.

### 1.2.2. Ortaçağ ve Demokrasi Düşüncesi

**Sabahattin Eyüboğlu** (1908 – 1973), **Hayyam** (1048 – 1131) çevirisinin önsözünde Batı’yı kültürün ve düşünce hayatının nefes aldığı yer olarak göstermektedir<sup>11</sup> fakat Batı bunun öncesinde uzun bir süre nefesini tutmuştur. M.S. 5. Yüzyıl’dan 15. Yüzyıl’a değin, bilimler etiğe, etik ise teolojiye tabi olmuştur (Lipson, 2005, s. 174). Bu yüzden Ortaçağ’ın en

<sup>11</sup> Söz konusu önsöz için: Ömer Hayyam, **Dörtlükler**, çev. Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

önemli siyasal düşünürlerinden **Aquinalı** (Akinolu) **Aziz Thomas**'ın (1225 – 1274) Roma Katolik Kilisesi'nin Dominikan rahiplerinden biri olması şaşırtıcı değildir.

Çok tanrılı Antik yaklaşımın aksine tek tanrılı Hıristiyanlık, düşünce hayatında dogmatikliği ve monolitikliği hâkim kılsa da, insanların tek bir Tanrı tarafından yaratıldığı ve doğuştan eşit olduğu düşüncesiyle önemli bir algı penceresi açmıştır. Bunun yanında Aristoteles'in izinden giden Akinolu Thomas, **Summa Theologica** adlı eserinde araştırma nesnelere yaklaşırken belki de söz konusu pencerenin etkisiyle ilkin insanları değil, onların tabi oldukları yasaları kategorilendirmiştir: Thomas'a göre insan davranışlarının tek ölçüsü akıldır, “yasa, aklın bir kuralı ve emridir.” Bununla birlikte, akıl tek ölçüt olsa da yasalar çeşitlidir. Bu yasaların ilki ve her zaman geçerli olanı *ölümsüz yasadır* ki kaynağını tanrısal akıldan alır. Ölümsüz yasadan sonra gelen ise *doğal yasadır* ki ölümsüz yasaya katılan herkes “iyilik yap, kötülükten kaçın” olarak özetlenebilecek doğal yasanın hem nesnesi hem de öznesidir. Son olarak, insan yapısı kurallara işaret eden *pozitif yasalar* vardır. Pozitif yasalar; ortak iyiyi gerçekleştirmek için konmuş, değiştirilebilir ve cezalandırma korkusuna dayalı disiplin ve düzeni sağlayan yasalardır (Göze, 2000, s. 84–85; Curtis (a)<sup>12</sup>, 2008, s. 198). Hukuk devleti düşüncesini andıracak bir biçimde, bu yasalara hem yönetenler hem de yönetilenler tabidir; zira Thomas'a göre yönetenler de yönetilenler kadar erdemli olmadıkça bir toplumda refahı sağlamak imkânsızdır (Birinci, 2009, s.126).

Yönetimler konusunda yine Aristoteles'in izinden giden Thomas, birkaç fakat önemli farkla altılı bir sınıflandırma yapmıştır. Örneğin; tasnifinde sadece iyi–kötü ikiliğini değil, müreffeh olup olmamayı kullanmış ve bunun yanında adaleti (dolayısıyla meşruiyeti) de ölçüt olarak almıştır. Thomas'ın sınıflandırması yine yöneten sayısından yola çıkarak şöyle olmuştur: Tek kişinin iyi yönetimi olarak monarşi, birkaç kişinin iyi yönetimi olarak aristokrasi ve çoğunluğun iyi yönetimi olarak politik yönetim ya da demokrasi gösterilmiştir. Kötü yönetimler için ise sırasıyla; tirani, oligarşi ve oklokrasi (mobokrasi ya da ‘aylak takımı’nın yönetimi) olarak ele alınmıştır (Murphy, 1921).

Akinolu Thomas yönetimler arasındaki tercihini açıkça belirtmese de eserlerinde monarşiden çokça bahsetmiş ve birlik ve beraberlik için merkezi bir siyasi kişiliğe vurgu yapmıştır çünkü ona göre “devlet ne sadece bedenden ne de sadece baştan oluşmalıdır.”

<sup>12</sup> Curtis'in atf yapılan eseri, önemli siyaset düşünürlerinin eserlerinin bir antolojisi olduğundan atıflar doğrudan ismi geçen düşünür ve eserinedir.

Bununla birlikte, onun monarşiden kast ettiği saltanata değil seçime dayalı bir yönetimdir ve yönetimin mutlaklığı ortak iyi (*public good*) ile sınırlı ve kayıtlıdır (Murphy, 1921). Dahası, yönetimi etkileme ve sınırlama konusunda Akinolu Thomas'ın ortaya koyduğu diğer bir önemli kavram “direnme hakkı”dır. Aziz Thomas'a göre; yasalara aykırı olan, adil olmayan ve bu yüzden de meşruiyeti şüpheli hale gelen rejimlere karşı yurttaşların direnme hakkı vardır. Diğer bir deyişle, adaletli olmayan bir yönetime karşı yurttaşların itaat etme mecburiyeti yoktur.

Kısacası, Hıristiyanlık düşüncesinden beslenen ve Aristoteles'in izinden giden Akinolu Thomas kendine özgü ve kendinden sonraki düşünörlere ilham veren bir siyaset felsefesi oluşturmuştur. Thomas; hem yönetenler hem de yönetilenler olarak insanların ve insan yapısı kurumların yasalara uyması gerekliliğine vurgu yaparak hukuk devleti düşüncesinin önünü açmış ve nihayetinde direnme hakkı ile yönetimlerin adilliğı üzerinden meşruiyet kavramına göndermede bulunmuştur. Bu sayede kendinden sonra gelen ve geliştirilen düşünce ve düşünörlere önemli bir referans olmuştur.

Skolâstik akımın ekseninde gelişen Ortaçağ düşüncesinde yer alan, konu ile ilgili diğer belli başlı düşünörlere **Parisli John** (1255 – 1306), **Padovalı Marsilio** (1275 – 1342) ve **Occam'lı William**'dir (1287 – 1347). **John de Paris** ya da **Johannes de Soardis** olarak bilinen ve ihtimal Thomas'la birlikte çalışmış Fransız düşünörlün demokrasi kuramına en önemli katkısı kilisenin dünyevi liderliğini reddetmesiyle birlikte, kraliyetin de evrensel imparatorluk fikrine karşı çıkmasıdır. Düşünörlün savlarını ortaya koyarken ilk başvurduğu konu özel mülkiyet konusudur. Parisli John'a göre özel mülkiyet dokunulmaz bir haktır, zira toplumsal barış ve ortak iyi özel mülkiyetin korunmadığı bir yönetimde gerçekleştirilemez. Dinle herhangi bir bağı olmayan, dolayısıyla *dominium* (kaynağını Tanrıdan alan yönetim yetkisi) hakkını kullanmayan devletin görevi, özel mülkiyet haklarını düzenlemek ve korumak, kişilerarası çıkacak anlaşmazlıkların önüne geçmek ve bunlarda hakemlik yapmaktır. Bu anlamıyla devlet söz konusu hakları güvence altına alan “mutemet bir kurum”dur. Bununla birlikte; özel mülkiyet, kişisel dokunulmazlık gibi özellikler her ne kadar liberal öncülleri anımsatsa da, Parisli John'un liberalizmi ve modern anayasalcılığı muştulayan düşünörlerden olduğu söylemek doğru değildir. Birincisi, kişisel hakka sahip olmak bireysel mülk sahiplerine özgülenmiştir; diğer bir deyişle, mülkiyet kişisel hakkın sonucu değil, nedenidir. İkincisi, feodal mülk sahiplerinin kullandığı da haklar da kişisel haklar olarak düşünölmektedir. Sonuç olarak, hakların kullanımı çok dar bir ‘halk’a tanınmış olmakla birlikte, doğrudan değil feodal kurumlar aracılığıyla olmaktadır. Kısacası, Parisli

John'un liberalizm tınılı düşünceleri feodal ilkeler ve korporatizm çerçevesinde anlaşılmalıdır (Wood, 2009, s. 225–226).

Ortaçağ'ın konu itibariyle anılmaya değer diğer bir düşünürü Papalığa karşı sert bir muhalif olan Padova'lı Marsilio'dur. Öyle ki; düşünür, Papalık kurumunu Avrupa'nın barışına karşı en temel tehdit olarak görür ve kilise ile birlikte ruhban sınıfının *imperium* (dünyevi işlerde yönetim yetkisi) hakkına doğrudan ya da dolaylı olarak karışmasına ve onu kullanmasına karşı çıkar. Dahası, *imperium* ve *dominium* gibi, kilisenin ruhani alanda ve krallığın dünyevi alanda yönetme ve yargılama yetkisini (*jurisdiction*) kullanabilmesini meşrulaştıran ayırımı karşı çıkar ve Papalığın ve dolayısıyla kilise ile ruhban sınıfının hiçbir yönetme ve yargı hakkı olmadığını söyler. Kilise seküler güç olan krallığa açık ve net bir biçimde tabidir, tabi olmalıdır. Söz konusu bu sert düşüncelerini temellendirirken düşünürün ilk yaptığı Aristoteles'ten mülhem, doğal hayat ve sivil toplum için bir amaç bulmaktır ki bu barış, huzur ve ortak iyilik fikridir. Barışın ve huzurun sağlanması ise yasalara dayanan sivil toplumun güçlü olmasına bağlıdır. Padova'lı Marsilio'ya göre ise yasalar bu amacın yanında iki sebepten çok önemlidir: Birincisi, yasalar barışın 'zorlayıcı' gücüdür, diğer bir deyişle yurttaşları erdemli olmaya zorlar ki seküler gücün dışındaki otoritelerin böylesi bir özelliği olmamalıdır. Diğer bir deyişle, dini otorite seküler gücün etkisini tamamlayıcı nitelikte olmalı ona karşı ve onun üstünde durmamalıdır. İkinci olarak, yasalar insan yapımı olmalı, kaynağını "yurttaşların birliği"nden (*universitas civicum*) almalıdır ki yasalar için onay mercisi yine burasıdır. Bununla birlikte, Marsilio, Ortaçağ'ın kısıtlı halk düşüncesine karşı bir argüman olarak bunu sunsa da, yurttaşlar birliğinin sınırlı ve dar olduğu gerçeğini teslim eder. Yine de Padova'lı Marsilio yasama ve yürütme gücünü tamamıyla seküler bir güce, sınırlı da olsa yurttaşların birliği ya da sivil korporasyona bırakması ile kendine başına özgün bir duruş sergilemektedir (Held, 2013, s. 36, Wood, 2009, s. 229–231).

Marsilio gibi Papalık kurumuna şiddetle karşı çıkan ve bir dönem onunla Bavyeralı Ludwig'in himayesine sığınan Occam'lı William'ın yaptığı, temelde sivil korporasyon fikrini İngiliz sistemine uyarlamaktır. Marsilio'dan ayrıldığı nokta ise, kişiselliğe yaptığı yoğun vurguyla, herhangi bir korporasyonun kendi tüzel kişiliği olabileceğini ve kendisini ile birlikte kendisine bağlı üyeleri temsil edebileceğini reddetmesidir. Occam'lı William'ın başlangıç noktası birey ve daha önemlisi bireyin ontolojik ve epistemolojik deneyimleridir. Evrensel olan veyahut öz diye nitelenen şey, bireysel algı ve tekilliklerden başka bir şey değildir; diğer bir deyişle, bilgi bireysel algıların bir sonucudur. Bununla birlikte; onu kendi zamanında henüz doğmamış olan liberalizme yaklaştıran anılan bu görüşler ise, uzaklaştıran yönetim

hakkındaki düşünceleridir: Yönetimler bireylerin onayı ile kurulsun da, onay bir kere alındıktan sonra yönetimi denetleyecek herhangi bir kurum öngörülmemiştir. Her ne kadar direnme hakkı öngörülse de, halkın yönetime katılmasının ve denetlemesinin gerekliliği zorunlu olarak düşünülmediğinden, William mutlakıyetçi bir düşünür olarak anılmıştır (Wood, 2009, s. 235–237).

Ortaçağın abide düşünürü **İbn Haldun** (1332 – 1406), başta anlatılan Akinolu Thomas gibi, kendinden sonra gelen düşünürlerce geliştirilmiş ve etkili olmuş düşünce ve kavramların ipuçlarını veren önemli bir siyaset sosyologu ve tarihçidir. Haldun; yöntem ve araştırma nesnelere özgünlüğü, geliştirdiği kavramlar ve ulaştığı sonuçlar itibarıyla yalnızca kendi çağı için değil, izleyen diğer çağları da etkileyen bir düşünür olmuştur. En önemli eseri olan **Mukaddime**'nin ilk kısmında insan topluluklarının çeşitleri üzerinde duran düşünür, ikinci kısımda bedeviliğin özelliklerini anlatmıştır. Üçüncü ve en geniş kısımda siyasal sistemlerin ve kültür devriliklerinin incelenmesindeki yaklaşımını ortaya koymuştur. Eserin diğer bölümlerinde, sosyolojik olarak uygarlığın incelenmesi, üretim biçimleri ve bununla ilgili sanatlar ve bilim dallarının değerlendirilmesi gibi konular işlenmektedir (Hassan, 1998, s.156).

Yönetimler ve demokrasi konusuyla ilgili İbn Haldun'un görüşleri ise şöyledir: İlk insanların toplu halde yaşamaları, toplum olmaları doğal bir olgudur. Tahlilinde sebep-sonuç ilişkilerine özel bir önem veren Haldun'a göre toplum olmanın ilk nedeni ekonomik ihtiyaçları karşılamaktır; ikinci ve önemli bir nedense güvenlik ihtiyacıdır. Buradan hareketle Haldun toplulukları üretim biçimlerine göre ayırmakta ve işbölümü esasına göre toplumu tanımlamaktadır. Bedevilik (kırsal toplum) insanların kendilerine yetecek kadar üretim yaptıkları sosyal formasyondur, bunu kentli, medeni ve üretimin yanında tüketimin de öne çıktığı hazerilik izler ki bu geçişte değişen, Haldun'un ifadesiyle, yalnızca "geçinmeyi sağlama tarzı" değil, siyasal yapı ve ilişkilerdir (Hassan, 1998, 181–184).

Bedeviliğin, göçebeliliğin aksine, hazerilikte yani yerleşik hayatta insanların birbirlerine yakınlık bağıyla (asabiye) oluşturdukları ve kabile yaşamının son basamağı olmakla birlikte iyi olmanın en üst basamağına eriştikleri devlet düzeni bulunmaktadır. Bununla birlikte; organizmacı bir yaklaşımla Haldun, devletlerin de baki olmadığını, doğduklarını, büyüdüklerini ve nihayetinde yok olduklarını, öldüklerini belirtir. Söz konusu süreç beş aşamadır: Birinci aşama, *zafer* aşamasıdır ki devletin en demokratik olduğu zamana denk gelir. Bu aşamada, hükümdar hala bedevi başkanın kimi özelliklerini sürdürmekle birlikte,

yakınlık bağıyla bir araya gelen insanlara, onların görüş ve oylarını almadan hükmetmez. İkinci aşama, *istibdat*dır. İlk aşamanın tersine, hükümdar bu aşamada kendisine bağlı olan insanların görüş ve düşüncelerini bir tarafa bırakarak onları kendi boyunduruğu altına alır ve gücünü kimseyle paylaşmaya yanaşmaz. Yine de belirtilmelidir ki; Haldun için istibdat dönemi, devlet olmanın konsolide edildiği bir süreçtir, tiranlığın/zorbalığın devleti yıkıma götürdüğü bir süreç değil. Üçüncü dönem ya da aşama *ferağ*dır. Ferağ dönemi hükümdarın ve dolayısıyla devletin otoritesinin yerli yerine oturduğu, iktidarın korunup sürdürülmesinden ziyade iktidarın getirilerinin hem yöneten tarafından hem de yönetilenlerce paylaşıldığı bir rahatlık dönemidir. Hükümdarın güdümünde iş bölümüne haiz bir bürokrasinin oluşması, zenginliğin ve refahın artması, imarda gösterişe kaçılması, bilim ve sanatın gelişmesi gibi olgular bu dönemde gözlenir. Dördüncü aşama *müsalemet*dir. Bu aşamada, ferağ doruğundan iniş başlar ve son aşama olan *israf* ve *tebzir* aşamasına gelinir. Adından da anlaşılacağı üzere, bu dönemin belirleyici özellikleri şehvet ve arzu uğruna devlet kaynaklarının boş yere yok edilmesi, zenginlerin daha da zenginleşirken halkın daha da fakirleşmesi, askeri harcamaların karşılanamaması ve buna eşlik eden maddi ve manevi çöküştür. (Göze, 2000, s. 98–99; Hassan, 1998, s. 324–330).

Yukarıda İbn Haldun'a ilişkin bahsedilen noktalar kendinden önceki büyük düşünürleri anımsattığı gibi; Haldun kendinden sonra gelen büyük düşünürlerin kullandığı kavramsal araç ve yaklaşımları da sergilemiştir<sup>13</sup>. Bunun en önemli nedeni; Haldun'un bir geçiş dönemi düşünürü olması, ortaçağın yıkılışına tanıklık etmekle birlikte, yeni geleni de öngörmesidir. Bu anlamda Haldun'un siyaset bilimine ve uluslararası ilişkilere etkisi hala devam etmektedir: tarihe, daha önemlisi dünya tarihine olan ilgisi, asabiye kavramıyla özneler-arası ilişkilere yönelmesi, beşeri ilişkilerin hem maddi hem de kültürel temellerini kavraması, devleti ya da yönetimleri durağan değil devingen bir politik birim olarak alması, onu hala günümüzle ilişkili bir bilim insanı yapmaktadır (Cox, 1999, s. 163).

Ortaçağ düşünürlerinin demokrasi kuramına yaptığı katkıyı özetlersek, birkaç istisna dışında Antik dönem Yunan düşünürleri gibi kapsayıcı ve siyaset felsefesi ile dolu büyük eserler ortaya atılmasa da, kilise (din) ve devlet (siyaset) arasındaki ilişki dönemin ruhuna uygun bir şekilde ele alınmıştır. Çok büyük siyasal buluşlar olmasa bile, Akinolu Thomas anlatılırken değinildiği gibi, kendinden sonraki liberal düşünürleri etkileyen, sınırlı hükümet,

<sup>13</sup> Sıklıkla belirtildiği üzere; Haldun, üretim biçimine verdiği önemle Marx'ın, iklim ve siyasal topluluklar arasında varsaydığı ilişkiyle Montesquieu'nün, iş bölümü vurgusuyla Durkheim'ın, tarihe ve tarihsel aşamalara verdiği önemle Hegel'in öncüsü sayılmaktadır.

direnme hakkı gibi kavramlar ortaya atılmıştır. Eşitlik düşüncesi, dini olarak algılansa ve çözümlenmeler ona göre yapılsa da, ona ilişkin siyasal kuram bağlamında değerlendirmeler yapılmıştır. Hatta denilebilir ki, ‘doğal yasa’ ve insan yapımı yasalar ayrımı ile doğal hukuk kuramına (dolayısıyla insan hakkı kavramına) giden yol açılmıştır (Held, 2013, s. 30–31).

### 1.2.3. Hümanizm, Rönesans, Aydınlanma ve Demokrasi Düşüncesi

Hümanizm kavramı günlük dilde “insancıl olma, insanı sevme” olarak kabul görse de, bir tarihsel dönem ve anlayış olarak hümanizm, onun filolojik olarak ilkçağ eserleri ile uğraşma anlamının yanı sıra, insanı odak alan ve onu dünya ile ilişkilendiren, tamamen olmasa dahi dinden bağımsız bir kültürün oluşmasıdır. Hümanizmin öncüsü 14. Yüzyıl’da şair **Petrarka** (1304 – 1374) olsa da, merkezi mekânı 15. Yüzyıl’daki Medici Floransa’sıdır (Tanilli, 2003, s. 81). Anılan tarihte ve mekânda orada olan siyaset bilimcisi ise **Niccolo Machiavelli**’dir (1469 – 1527) ki hümanizm ile birlikte gelen dönüşümü siyaset bilimine yansıtmıştır: Machiavelli’nin en önemli katkısı (ve hatta siyasete dair uğraşının modern anlamda bilim olarak adlandırılmasındaki rolü) siyaseti yeryüzüne indirmesidir. Şöyle ki; Doğu’nun siyasetnameleri ve Batı’daki “prens aynası” eserlerindeki soyut ve ahlaki değerlerin yerine Machiavelli’nin önerdiği, somut tarihsel deneyim ve gözlemlere dayalı pratik ve realist<sup>14</sup> yol ve yöntemlerdir (Atakay, 2013, s. 23).

En ünlü eseri **Prens**’te, Machiavelli, hem bir yöneticinin kişisel özellikleri hem de bir devletin genel özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunurken, daha az bilinen “Titus Livius’un İlk On Kitabı Üzerine Konuşmalar” adlı eserinde yönetimleri yönetici sayısı ve çeşitlerine göre değerlendirir. Prens’in ilk cümlesi, “*İnsanlar üzerinde [siyasal] egemenliği olmuş ve olan bütün devletler, bütün yönetimler, geçmişte olduğu gibi bugün de, ya cumhuriyettir ya prenslik.*” (Machiavelli, 2013, s. 39) olmakla birlikte anılan kitapta yazar; yöneticinin, tebaanın ve devletin genel özellikleri üzerine konuşur: Kitaba damgasını vuran temel ilke “erdem”dir (*virtu*) fakat kavram Prens’teki anlamıyla gücü, beceriyi, yeteneği ve kararlılığı talihin (*fortuna*) olumsuzluklarını aşmaya ve gidişatı/fırsatları (*occasione*) lehe çevirmeye yönelik kullanma bilgisi ve becerisidir (Atakay, 2013, s. 26)<sup>15</sup>. Zira Machiavelli’ye göre, toplum ve insanların genel özelliği ‘sıradan olmaları’dır bu yüzden prens erdemiyle bu

<sup>14</sup> Machiavelli’nin katkısı hemşehrisi **Galileo**’nun (1564 – 1642) doğa bilimlerine yaptığı katkı ile eş değer tutulmakla kalmaz, devletin devamı ve onun dış tehditlere karşı askeri kapasitesine yaptığı vurguyla uluslararası ilişkilerde realizm olarak adlandırılan önemli bir akımın sistematik bir ilk örneği (*prototip*) kabul edilir. Diğer bir deyişle, Machiavelli yalnızca siyaset bilimi için değil, uluslararası ilişkiler için de önemli bir bilim insanıdır.

<sup>15</sup> Machiavelli ve özellikle Prens hakkında, Quentin Skinner’in güzel bir konuşması için bakınız: “How Machiavellian was Machiavelli?”: <http://www.youtube.com/watch?v=gH-NxQmf87k> (Erişim Tarihi: 12.11.2013)



topluluktan sıyrılmalıdır ve bilmelidir ki “*her zaman iyi bir insan olmak isteyen kişi, iyi olmayan onca insan arasında kesinlikle yıkıma uğrayacaktır.*” (Machiavelli, 2013, s. 104 & 93).

Yukarıdaki bu tespitten, yazarın prene en bilinen öğütlerinden birisine gelinmektedir: Otorite ya sevgiyle ya da korkuyla edinilir, peki ikisi arasında bir seçim yapılacak olursa, hangisi tercih edilmelidir? Yazar şüpheye mahal vermeksizin, korku salmanın prensin en önemli otorite araçlarından birisi olduğunu söyler. Bununla birlikte; kendisini sevdirmeyen ama korku salan prensin kendisine yönelik nefretten de uzak durmasını öğütleyerek, ‘korku salmaya’ bir ihtiyat payı koyar ve tebaalardan birisinin canını almak gerekiyorsa, bunun açık bir gerekçesi olması gerektiğini belirtir. Çünkü devletin yönetimini ele geçirmiş ve bunu devam ettiren prens zaten bir zafer kazanmıştır, fakat yazarın sözleriyle “...*zaferler hiçbir zaman, kazananın her şeyi, özellikle de adaleti hiçe saymasını gerektirecek kadar kesin değildir.*” Devlete ilişkin en genel tespiti, yukarıda bahsedildiği gibi, onun devamlılığını/bekasını sağlamak ve kendisini dış askeri saldırılardan koruması olan Machiavelli’ye göre, devlet aynı zamanda kesin ve değişmez kararlar almaktan sakınmalı, doğadaki belirsizliğe paralel, duruma uygun sağduyulu seçimler yapmalıdır (Machiavelli, 2013, s. 99 & 122, 123).

Devletin ve yönetimin türlerine gelince, Machiavelli bunları kısaca **Konuşmalar/Söylevler** olarak adlı eserinde ele aldığı Prens’te belirtir. Anılan eserin ilk kitabının ikinci kısmı, yukarıda belirtildiği gibi, ya cumhuriyet ya da prenslik olan devletlerin yönetim türleriyle ilgilidir. Yazara göre, cumhuriyetler kendi yasalarını öyle sağduyulu yaparlar ki onları düzeltmek zorunda kalmazlar ve güvenle varlıklarını devam ettirirler. Bu anlamda ve nedenle *fortuna* bu yönetimlerin yanındadır. Prenslikler ya da şehir yönetimleri ise, sağduyulu yasa koyucuları bulunmadığından kendilerini sürekli olarak yeniden düzenlemek zorunda kalırlar. Aristo, Platon, Akinolu Thomas gibi öncüllerinden hareketle, yazar cumhuriyetlerin içerisinde tek kişinin yönetimi (monarşi), birkaç kişinin yönetimi (aristokrasi) ve halkın yönetimi (demokrasi) ayrımı yapar ve bunların yönetenlerin niceliği bakımından aynı fakat nitelik olarak bozulmuş hallerinin sırasıyla tiranlık, oligarşi ve anarşi olduğunu belirtir.

Yine Aristoteles’ten hareketle yönetimin kolektif ihtiyaçların bir nedeni olduğuna, insan nüfusunun artması ve bu yüzden bir yöneticinin onları yönlendirmesi gerektiğine vurgu yapan Machiavelli için yönetimin değişmesi yöneticinin hatası ve tebaanın buna katlanmaması ile

ilişkilidir: İnsanlar bir kraldan memnun değillerse, silahlanıp ona isyan edenlerin yanında olurlar ve onları kurtarıcıları olarak görürler ve böylelikle birden birkaçın yönetimine geçilmiş olur. Birkaçın yönetimi ise ilk etapta aristokrasi yani en iyi birkaçın yönetimiymişken, oligarşik bir yapıya döndüğünde bu sefer çoğunluk ayaklanır ve halkın yönetimi (*popular state*) kurulmuş olur. Bununla birlikte, Machiavelli için demokratik yönetimin ömrü, onu kuran neslin ömrü kadardır ve yine birin yönetimine dönülür. Bir dış müdahale olmazsa, cumhuriyetlerin yönetim döngüsü budur (Machiavelli, Discourses, 2014). Bununla birlikte; Roma örneğinden (bir: kral, birkaç: senato, çoğunluk/halk: meclis) yola çıkarak, Machiavelli, söz konusu bu üç tür yönetim biçiminin birleştiği bir karma bir yönetimden de bahseder ve pek demokrat olmamakla birlikte geniş kitlelerin yönetimini (*governo largo*) dar bir azınlığın yönetimine (*governo stretto*) tercih eder (Wood (a), 2012, s. 70).

Hümanizmle birlikte cismanileştirilen iktidarın yeryüzündeki yöneticilere ait olduğu düşüncesinin en önde gelen diğer düşünürü olan **Jean Bodin** (1530 – 1596) Papa'nın krala müdahale edemeyeceği bir egemenlik tasavvur etmiştir. Hatta hoşgörü vurgusu ve köleciliğe karşı görüşleriyle, kralın feodal beylere ve ruhban sınıfı karşısında mutlak egemenliğini savunsa da, kendinden sonraki liberal düşünürlerle de öncülük etmiştir (Tokatlı, 1980, s. 102 & Curtis (a), 2008, s. 301).

1579 yılında yazdığı **Devlet Üzerine Altı Kitap**'ta Bodin, egemenliğin mutlak olduğunun altını çizer ve egemenin devletin kimi görevlilerine bunu bahsedebileceğini söyler, fakat egemenlik aynı zamanda sürekli de olduğundan, bahsi geçen güç görelilikle birlikte belirli bir süreliğine verilir. Aksi takdirde, mutlak devletin aristokrasilerden ya da popüler devletlerden bir farkı kalmayacaktır. Bodin'in monark ya da kral (ki buna *majeste* der) vurgusu da önemlidir, zira kralı kendinden önce gelenlerin kuralları ile bağlamadığı gibi, Papa'nın vaazları ile de bağlamaz. Yine de Bodin anılan eserde, kralın kendi koyduğu kurallar dışında hiçbir kurala tabi olmadığını belirtse de, doğa ve Tanrı kurallarının hatta kimi zaman insan yapısı kuralların yönetici için gerçekliğini teslim eder. Diğer bir deyişle, mutlak egemenin gücü doğa ve Tanrı kurallarına izafeten anlaşılmalıdır. Düşünüre göre mutlak egemenin dört önemli niteliği vardır: İlkin, egemen genel ve özel kurallar, kanunlar koyma yetkisine sahiptir ki bunu yaparken herhangi bir rızaya gereksinmez. Egemenin ikinci niteliği, ilkinden türeyen kanun koyma yetkisine dayanan, savaş-barış ilanı, vergi salma, devlet görevlisi atama-azletme gibi yetkililerdir. Üçüncü nitelik ise, ikinci nitelikle bağlantılı olarak, yüksek düzeyli bürokratları atama ve onları yetkilendirme ve onamadır. Son olarak, mutlak egemen, bütün hukuki anlaşmazlıkların temyiz yeridir (Curtis (a), 2008, 304–313).

Anılan bu niteliklerin iç içe oluşu ve birbirleriyle bağlantısı ayrıca egemenliğin bölünmez olduğunun da bir göstergesidir. Bununla birlikte devlet biçimi ile hükümet biçimi<sup>16</sup> arasında bir ayırım yapan düşünür, egemenliğin tamamıyla kralda olduğunu belirtmekle birlikte, yönetim biçimin aristokratik veya demokratik olabileceğini söylemektedir. Yine de, Bodin için mutlak egemende cisimleşmiş olan halkın yönetimi önemlidir ve istenilendir. Bodin'in deyişiyle, halk devleti yoksul çoğunluğun yönetimidir, zengin azınlığın değil (Wood (a), 2012, s. 191 & Tokatlı, 1980, s. 102).

Egemenlik savunusunun yankısı Kıta'nın en büyük adasında, **Thomas Hobbes** (1588 – 1679) tarafından temsil edilmiştir. Machiavelli'nin Prensi gibi yine bir yöneticiye ithaf edilen ünlü kitabı **Leviathan**'da Hobbes, mutlak ve merkezi bir hükümetin ve hükmedenin varlığını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Düşünürün bunu yaparken ilk başvurduğu şey insan doğasıdır: Ona göre arılar ve karıncalar kolektif ve barışçıl bir şekilde yaşayabilirler fakat insanlar şan ve şeref düşkünlüğü, kıskançlık ve nefret güduları yüzünden rekabet içerisindedirler. Dahası insanlar içerisinde kendilerinin daha akıllı ve yönetmeye daha kabiliyetli olduğunu düşünenler vardır ki bu durum bir güç savaşına, hatta iç savaşa dönüşür. Bu yüzden yapılması gereken, insanların itaat edeceği ve onları “Ortak Yarar”a yönlendirecek, istikrarlı ve kalıcı bir “Ortak Güç”ün bir sözleşme (*covenant*) ile tesis edilmesidir. Böylesi bir iktidarın yaratılması ise, gücün ya bir kişiye veyahut sadece bir kurula/meclise tamamıyla verilmesi ile mümkündür ki bu herkesin herkes ile anlaşmasıyla ve iradelerini bu yönde belirtmesiyle olur (Hobbes, 1997, s. 94–95). Söz konusu anlaşma veya sözleşme bir kere yapıldığında sürekli geçerli olacaktır ve kimse hükümeti değiştirmeye çalışmayacaktır; zaten sözleşme herkesin herkes ile sözleşmesi olduğundan ‘tek taraflı bir fesih’ imkânsızdır. Bununla birlikte; egemene karşı adil olmayan her kalkışma gayri-meşru sayılacak, atama-azletme, ödüllendirme-cezalandırma savaşta ve barışta bölünmez bir şekilde egemen gücün olacaktır (Hobbes, 1997, s. 96–100). Egemenliğe ilişkin düşünceleriyle Bodin’i çağrıştıran Hobbes, mutlakiyet dışında herhangi bir hükümet biçimi öngörmemesiyle ondan ayrılır, hatta demokrasi Hobbes’un sözleriyle “aptal bir şey”dir. Hobbes daha da ileri giderek, hükümetin ya da yönetimin halk için değil, halkın egemen güç için var olduğunu söyler; çünkü egemen güç sayesinde ki dağınık bir biçimde bulunan bireyler bir topluluk haline getirilir (Wood (a), 2012, s. 269 & 280).

Kıtaya tekrar döndüğünde iki Hollandalı düşünürün yukarıdaki düşünürlere ‘karşı sedası’ duyulmaktadır: **Hugo Grotius** (1583 – 1645) ve **Baruch Spinoza** (1632 – 1677). Doğal

<sup>16</sup> Söz konusu ayırımın ya da ‘ayrısızlığın’ demokratik prosedürlere ilişkin sonuçları çalışmanın “biçim” kısmında ele alınacaktır.

haklar kuramına büyük katkı yapmış olan ve devletler hukukunun kurucusu sayılan Grotius, yalnızca bir ülke için değil ülkelerarası yönetimi insanların bireysel ve kolektif ihtiyaçlarının gereği olan toplumsal hayata dayandırır. Toplumsal hayatın temeli ise, insanların kendi akıllarıyla kavrayabildikleri ve doğuştan sahip oldukları haklar ve kurallardır. Bir toplum için geçerli kurallar ve yasalar toplumların kendi aralarındaki ilişkilerinde de uygulanır, fakat savaş durumunda herhangi bir toplumda askıya alınabilecek kural ve yasalar mevcutken, ulusların hukukuna işaret eden ortak yasalar her daim geçerlidir. Düşünürün hükümdarın nitelikleriyle ilgili olarak en önemli vurgusu ise adalet üzerinedir. Ona göre, hükümdar adaletli olmalı, özel mülkiyetin korunmasını ve ortak mülkiyete konu olan şeylerden vatandaşların yararlanmasını temin etmelidir ki cumhuriyet korunsun. Son olarak, düşünürün yöneticiye nasihatı, içeride vicdan dışarıda da şan sahibi olmasıdır (Wood (a), 2012, s. 150–151 & Tokatlı, 1980, s.123).

Felsefi çalışmalarıyla kuşkusuz önemli bir düşünür olan Spinoza'nın siyasi düşüncelerinin keşfiyse yakın yıllarda olmuştur. Yukarıda bahsedilen, kendinden önceki düşünürlerin yaptığı hukuka, siyasete ve sosyal yaşantıya ilişkin doğal, Tanrısal ve beşeri ayrımları kaldıran Spinoza, **Descartes**'ın aksine, ruh ve madde arasında herhangi bir ayırım görmemiş ve bu düşüncelerini ideal devlet tasavvuruna da yansıtmıştır. Kimilerine göre modern demokrasi fikrinin öncüsü olan Spinoza için demokrasi doğal özgürlüğe en uygun ve halkın egemenliğinin sağlanmasıyla en 'mutlak' yönetim biçimidir. Bununla birlikte; Spinoza, eğer yönetime gelme ilkeleri maddi zenginlik, sosyal statü ya da kalıtsal özelliklere dayanmıyorsa, herhangi bir aristokratik yönetimin de demokratik addedilebileceğini savunur ve monarşilerin tarihsel olarak aristokratik ve demokratik yönetimlere nazaran daha istikrarlı olduğunu belirtir. Düşünürün yaşadığı çağda demokrasi kavramı hala aşağılayıcı anlamıyla değerlendirilir; kimi zaman eserlerinde demokrasiyi diğer yönetimler için meşrulaştırıcı bir araç olarak kavradığı yerler olsa da, Spinoza demokrasi kavramını ısrarla kullanır (Wood (a), 2012, s. 160–163). **Tractatus Theologico-Politicus**'ta, yönetimlerin nihai amacının vatandaşlarını korku yoluyla itaate zorlamak değil, onları kendi doğal hakları çerçevesinde korumak ve kendilerini geliştirme imkânı sunmak olduğunu ve bireyin kendi inandığı biçimde yaşamasının siyasi otoriteye herhangi bir zararı olmadığını belirterek liberalizmin ünlü düşünürünü nerdeyse kendisinden önce alıntılar (Curtis (a), 2008, s. 355).

Liberal düşünceden bahsedildiğinde akla ilk gelen düşünür olan **John Locke** (1632 – 1704) sadece siyaset felsefesi değil çok çeşitli alanlarda eserler vermiş bir düşünürdür. İktisattan eğitim sistemine, dinsel hoşgörüden (ki "Hoşgörü Üzerine Mektup" bunun eseridir)

tarıma (ki özel mülkiyete ilgisi buradan gelir) ve bilgi felsefesine kadar çeşitli konularla ilgilenmiştir. Bununla birlikte; Hobbes ve kendi dönemindeki diğer düşünürlerden farklı olarak, cesaret, soyluluk, şan, şeref vs. konulardan ziyade emek değeri, çalışkan, tutumlu, mütevazı ve ılımlı olma gibi özellikleri ön plana çıkarmıştır. Uzun süre yazdığını reddettiği ve ancak vasiyetinde kabul ettiği eseri **Hükümet Üzerine İki İnceleme**'de Locke, sivil yönetimin köken, boyut ve amacını tartışma konusu yapmaktadır. İlk incelemenin vardığı sonuç bütün erkeklerin doğuştan eşit ve özgür olduğu, kendi onayları olmaksızın hiçbir hükümete itaat etme zorunluluğu olmadığıdır. İkinci incelemede varılan sonuç ise, sivil toplumun doğal topluma göre tercih edilir ve istenir olduğu ve buna yönelik kurulan hükümetin ise sınırlı olması gerektiğidir (Wood (a), 2012, s. 286–289).

Topluluğun yasamaya ilişkin iktidarı kendi başına veya temsilcileri aracılığıyla tümüyle kullanabildiği yönetimi kusursuz demokrasi olarak nitelendiren Locke, seçilmiş veya halef-selef yoluyla olsun birkaç kişinin yasama iktidarına oligarşi demektedir. Düşünür yasama iktidarının bir kişi tarafından kullanıldığı yönetimleri monarşi olarak tanımlarken monarşiyi ikiye ayırır. Eğer yönetim babadan oğla geçen bir iktidar yapısına sahipse kalıtsal monarşi; iktidar, hükümdarın yaşam süresi ile sınırlı ve halef için halka dönülüyorsa seçimli monarşi söz konusudur. Diğer deyişle, yönetimlerin sınıflandırılmasında Locke için belirleyici kriter yasama erki ve onun kullanılma tarzıdır; düşünürün sözleriyle, *“Hükümet biçimi, egemen güç olan yasamanın, hangi ellere verildiğine bağlı olduğundan, ast bir iktidarın, üst güce hükmetmesini ya da egemen güç dışında bir gücün yasa yapmasını tasavvur etmek olanaksızdır. Dolayısıyla devlet biçimi, yasa yapma iktidarının verildiği ellere bağlıdır.”* (Locke, 2004, s. 109–110).

Yasamaya böylesi bir belirleyicilik atfeden Locke için, yukarıda bahsedilen Akinolu Thomas'taki gibi, yasalar da önemli bir yer tutmaktadır. Üç tür yasadaki bahsedilen Locke, insan aklının ve vicdanın emrettiği yasaları doğal yasa ve Tanrı yasası olarak alır ve bunları insan ürünü olan pozitif yasalarla birlikte yasamaya hükmetmenin de sınırı olarak koyar. Bununla birlikte, doğal yasa ve Tanrı yasası akla ve vicdana dayanırken, pozitif yasalar onlara uyacakların onaylarına tabidir. Bu yasalar; özel durumlara göre değişmeyen sabit yasalardır ve kamu yararından başka bir amaç gözetmezler. Söz konusu onay vurgusunu çok güçlü yapan Locke yasamaya dayanan iktidarın, hükümetin özelliklerini maddeler halinde ortaya koyar: *Birincisi*, yasama organı, insanların doğal toplumdaki sivil topluma geçerken devrettikleri haklardan daha fazlasına sahip değildir. Diğer bir deyişle; iktidar, devredilmeyen,

kişilerin yaşam, mülkiyet ve hürriyet haklarına keyfi bir biçimde müdahale edemez<sup>17</sup>. *İkincisi*, insanların onayı ile kurulan otoritenin en önemli görevi adaleti sağlamaktır. Zararlara karşı kendini savunmada yetersiz olan kişi, kendisini savunmak ve suçluların cezalandırılmasını sağlamak için hükümete ve yasalara onay vermiştir. *Üçüncüsü*, hükümetin en önemli amaçlarından birisi de mülkiyeti korumak olduğundan, egemen güç uyruklarının bu doğal haklarına karışmamalıdır. Fazla mülkiyetin de saçma olduğunu söyleyen Locke, kişilerin egemenin haklarını garanti etmesini sağlamak için mallarıyla orantılı vergi vermeleri gerektiğinin altını çizer. *Dördüncü* ve son olarak; Locke, yasama iktidarının halkta olduğunu ve iktidarı elinde bulunduranların bunu başkalarına devredemeyeceğini söyler. (Locke, 2004, s. 113–120).

Demokrasi teorisi açısından Locke'un önemi, onun tartışmasız bir şekilde sınırlı, anayasal, parlamenter ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir yönetim öngörmesindedir. Bunun önemli nedenlerinden birisi Locke'un yaşadığı dönemde İngiliz İç Savaşı'nın etkilerinden kurtulmuş olan adada daha istikrarlı ve meşruiyet zemininin daha güçlü olduğu bir yönetim arayışıdır. Hobbes ile olan karşıtlığının temelleri de bu dönemler arasındaki farkta bulunabilir; zira Hobbes savaşın en şiddetli olduğu dönemlerde teorisini ortaya koyarken, Locke görece sakin bir siyasal konjonktürde eserlerini vermiştir. Bu tarihsel ve kuramsal farklılık iki uluslararası politika fikrinde kendini göstermiştir: Hobbes; güvenliği ve hayatta kalmayı öne çıkaran realizmin, Locke; insanlar arası bağı ve özgürlüğü vurgulayan idealizmin/liberalizmin öncüleri olmuştur. (Acar-Savran, 2013, s. 52; Wood (a), 2012, s. 292; Nye ve Welch, 2011, s. 6).

Kıtaya yeniden bakıldığında; insanların mizaç, karakterleri ve davranışları ile coğrafya ve siyasal yönetimler arasında kurduğu bağlantıyla ilk siyaset sosyologlarından olan **Charles – Louis de Secondat Baron de Montesquieu** (1689 – 1755) tasavvur ettiği üç ana yönetim tarzı için üç temel duygudan bahsetmiştir: Yönetim sistemlerinden cumhuriyet insanlardaki erdem duygusuna, yine bir yönetim olarak monarşi şeref duygusuna ve son olarak istibdat ya da despotik yönetim korkuya dayanmaktadır. Hobbes'tan ayrı olarak düşünür korkuyu yönetimin ve hükümetin temeli olarak koymaktan ziyade bozulmuş bir yönetimi karakterize eden bir duygu olarak almıştır. Cumhuriyet ya da demokrasi; insanların kendilerini eşit hissettikleri, yasa sevgisinin, topluluğa bağlılığın ve yurtseverliğin hüküm sürdüğü bir

<sup>17</sup> Söz konusu bu durumu Locke şu cümlelerle çarpıcı bir şekilde ifade eder: “100.000 kişinin idaresini elinde tutan tek bir kişinin keyfi iktidarına maruz kalan biri, 100.000 ayrı kişinin keyfi iktidarına maruz kalan birinden çok daha kötü koşullardadır.” (Locke, 2004, s. 116). Bu cümle hem doğal halden topluluk/toplum haline gelmenin yararı hem de yönetimin sınırlandırılması üzerine önemli bir argüman olarak alınabilir.

yönetimdir. Monarşi ise, eşitliğin tersine, rütbelerin, mevkilerin, soyluluğun yönetimidir. Yine de, düşünüre göre, bu iki yönetim ılımlıdır, yani bu iki rejimde de insanlar keyfi ve yasaların dışında yönetilmezler. Despotik yönetim ise mutlak siyasal kötülüğü ifade etmekle birlikte, bir kişinin keyfi hükümranlığını ve herkesin herkesten korktuğu bir yönetimi imler. Bununla birlikte, Montesquieu büyüklüklerine göre kimi ülkeleri kimi yönetimlere özgülemiştir. Cumhuriyet küçük devletlere, monarşi orta büyüklükteki devletlere, despotik yönetim ise büyük bir coğrafi alanı kapsayan imparatorluklara atfedilmiştir. Uygulanması zor olmakla birlikte, cumhuriyet yönetimi demokratik ilkeleri ayakta tutan “ruh” olan erdem ve doğruluğun vücuda gelmesidir<sup>18</sup>. Bu yüzden Montesquieu’nün önerdiği ılımlı rejim, sabit ve yerleşik kanunların bulunduğu ve gücün soylular ve özerk kurumlarca dengelendiği bir monarşidir (Aron, 2004, s. 28–31 & Wood (a), 2012, s. 206–208).

Gücün dengelenmesi veya bilinen diğer ismiyle “güçler ayrılığı” Montesquieu’nün düşüncesinin en önemli noktalarından birisidir. Düşünüre göre her hükümette üç türlü güç bulunmaktadır: Kanunların oluşturulduğu yasama, bunları ulusların gereklerine göre uygulayan yürütme ve medeni kanunla ilgili konularda yürütme yetkisini elinde bulduran yargı. Yukarıda değinilen John Locke’dan bu konuda etkilenen düşünür, güçler ayrımının açıklanmasında ondan da ileri gitmiştir. Nitekim Montesquieu, insanların istemedikleri şeyleri yapmama olarak algıladığı özgürlüğün, yasaları koyan, kamusal konularda icracı olan ve insanları yargılayan tek bir kurumun/gücün yönetimi altında gerçekleşemeyeceğini açıkça ortaya koymuştur.<sup>19</sup> Montesquieu’nün vurguladığı diğer bir önemli nokta ise onun toplumsal ve siyasal kurumlara olan güvenidir. Şöyle ki, düşünüre göre insanların hırsları ve arzuları yalnız kurumlar aracılığı ile iyi ve işleyen bir yönetime tahvil edilebilir. Böylelikle güçler ayrılığının kurumsallaşması, kişi ve grupların çıkarlarının çatıştığı, siyasete özgü bir kamusal alan ve aile kurumunun başını çektiği ve ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü bir özel alanda gerçekleşmektedir (Held, 2013, s. 67–69 & Wood (a), 2012, s. 209).

Montesquieu gibi herhangi bir demokrasi tartışmasının kaçınılmaz düşünürü **Jean Jacques Rousseau**’nun düşünceleri (1712 – 1778) pek çok farklı şekilde yorumlanmıştır: Kimileri düşünürü otoriter yönetimlerin, Jacobenlerin fikir babası addederken, kimileri özgürlükçü

<sup>18</sup> Montesquieu, “*Demokrasi iki farklı aşırılığa sahiptir; aristokrasiye dönüşen eşitsizlik ve despotizme dönüşen eşitlik ruhu.*” diyerek önemli bir kayıt koyar ve aşağıda bahsedilecek Tocqueville’e ilham verir.

<sup>19</sup> Montesquieu’nün “Kurucu Babalar” tarafından ünlü edildiği doğrudur. Bununla birlikte, Amerikan Anayasası’nı yazanlar her ne kadar bu düşünürden etkilendiklerini söyleseler de, kurdukları düzen Montesquieu’nün öngördüğü ‘liberal aristokrasi’den çok farklıdır. (Bkz.: Maria Hong, “Introduction”, **The Federalist Papers**, A. Hamilton, J. Madison ve J. Jay, Pocket Books, New York, 2004, içinde, s. xx ve Wood, 2012 (a), s. 209.)

yönetim düşüncesinin kaynağı, yabancı yaşamın erdemlerini savunan ütopyacı bir romantik saymıştır. Hâlbuki Rousseau bu marjlardan uzaktır; düşünürün derdi insanlık durumunu anlamaktır.<sup>20</sup> Düşünürü uçlarda yaklaşmanın sebebiyse Rousseau’yu bir bütün olarak okumamaktır (İlgaz, 2001, s. 191) hatta düşünür, **Toplum Sözleşmesi** adlı ünlü eserinde bizatihi, “*Bütün düşüncelerim birbiriyle tutarlıdır ama hepsini aynı zamanda anlatamam.*” demektedir (Rousseau, 2012, s. 33).

Hemen her filozof gibi esas çabası insanlık durumunu anlamak olan düşünürün üzerinde durduğu önemli kavramlardan birisi, demokrasinin de birincil sorunlarından olan, eşitlik ya da eşitsizliktir: Ona göre insanlar arasında iki tür eşitsizlik bulunmaktadır ki bunlar objektif koşullarca belirlenmiş doğal ya da fiziksel eşitsizlik ve sübjektif şartlara dayanan moral ya da siyasal eşitsizliktir. Birincisi, yaş, sağlık durumu, fiziksel kuvvet gibi özelliklere, ikincisi geleneğe, onaya hatta rızaya bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür eşitsizliği sivil toplumun ortaya çıkışı ile özdeşleştiren düşünür, “*Sivil toplumun gerçek kurucusu, bir toprak parçasını çitleyip ‘Burası benim!’ demeyi düşünen ve ona basit bir şekilde inanan insanlarla karşılaşan ilk kişidir.*” der ve eğer bu “şarlatana” dur diyen biri olsaydı, savaşlardan, kıyımlardan, çatışmalardan uzak durulabileceğini de ekler (Rousseau, 2009, s. 23 & 55). Düşünürün, yukarıda anlatılan Hobbes’tan ayrıldığı en önemli nokta da burasıdır; zira Rousseau’ya göre insanlar doğuştan kötü ve savaşmaya meyilli değildir, aksine bu davranışlar maddi şartların bir sonucudur. Yine de, kötülüklerin sebebi olan özel mülkiyetin Rousseau tarafından lanetlendiği söylenemez; bilakis onun korunması için sivil toplumda eşit olmayan insanların “özgür olmaya zorlandığı” politik toplum öngörülmüştür; diğer bir deyişle insanlar doğal halden toplumsal yaşama geçmiştir.<sup>21</sup>

Politik ya da siyasal toplumun ana amacı kamusal yararı sağlamaktır ki söz konusu “politik bütün” en azından ilk başta oybirliğine dayanır. Rousseau’nun oybirliğinden kast ettiği şey, toplumun bütün üyeleri değil, karar anında hazır bulunanlardır. Alınan karar ise, egemen varlığın (*souverain*) temelini oluşturan genel iradedir. Toplumunu oluşturan üyeler edilgen,

<sup>20</sup> Örneğin izleyen şu cümle Rousseau’nun bu ‘mutedil’ yaklaşımına örnek gösterilebilir: “*Eşitliğe gelince, bu sözcükten güç ve zenginlik derecelerinin herkes için kesinlikle aynı olması değil, bu gücün hiçbir zorbalığa kaçmaması ve ancak mevki ve yasalar gerektirdikçe kullanılması, varlık bakımından da hiçbir yurttaşın başkasını satın alacak kadar zengin, ne de kendini satmak zorunda kalacak kadar yoksul olmaması gerektiği anlaşılmalıdır.*” (Rousseau, 2012, s. 49).

<sup>21</sup> Siyaset biliminin önemli yaklaşımlarından olan sözleşmeciliğin akla ilk gelen üç ismi Hobbes, Locke ve Rousseau’dur. Bununla birlikte, söz konusu bu üçlünün toplumsal sözleşmeye ilişkin görüşleri birbirlerinden çok farklıdır: Örneğin; Hobbes ve Rousseau için tamamen hipotetik olan doğal hal/toplum sözleşmesi kavramı, Locke için tarihsel bir süreci işaret etmektedir. Bkz. Gülnur Acar Savran, **Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx**, Dipnot Yayınları, 2013, s. 29 – 53.



devlet (*état*) etken ise egemenin varlığı söz konusudur. Diğer bir deyişle; üyelerin egemenle girdiği ilişkinin adı yurttaşlık, yasalara riayet etmeleri anlamında devlet ile girdiği ilişkinin adı uyrukluktur. Devletler ise başka devletler ve kendi toplumları ile girdikleri ilişkilerde iktidarlarını (*puissance*) kullanırlar. Genel irade sayesinde ki, özel çıkarlar arasındaki uzlaşmazlıklar toplumun genel çıkarı lehine çözüme kavuşur, devlet sayesinde ki genel irade ile çatışmayan yasalara uyulur. Bu anlamda; iktidar tevdi ve temsil edilebilirken, egemenlik yalnızca onu genel irade ile oluşturanlardadır (Rousseau, 2012, s. 15 & 23).

Söz konusu bu öngörüsüyle doğrudan demokrasi fikrine yakıştırılan Rousseau için en iyi yönetim halkın “aşırı ölçüde güçlü” olduğu yönetimdir. Kendinden önce çoğu düşünürün yaptığı gibi Rousseau da, yönetimleri yöneten sayısına göre kategorilendirir: Egemen varlık yönetim işini tek bir kişiye bırakıyorsa monarşi, bir azınlığa bırakıyorsa aristokrasi söz konusudur. Eğer yönetici yurttaşların sayısı yönetilenleri aşıyorsa bu yönetimin adı demokrasidir. Demokrasi küçük, aristokrasi orta, monarşi ise büyük devletler için elverişlidir. Demokrasinin asla var olmadığını, çoğunluğun azınlığı yönetmesinin doğal düzene aykırı olduğunu söyleyen Rousseau’ya göre en iyi hükümet biçimi aristokrasidir. Bununla birlikte Rousseau aristokrasiyi de üçe ayırır: Yukarıda bahsedilen doğal eşitsizliğe dayanan, seçime dayanan ve de soyluluğa dayanan aristokrasiler. Rousseau tercihini seçime dayalı aristokrasiden yapar ki doğruluk, bilgelik ve halkın seçimi en iyi bu yolla güvence altına alınır (Rousseau, 2012, s. 56, 62–63, 65). Nihayetinde denilebilir ki; Bodin insanları teker teker geneli temsil eden yöneticiye bağlarken, Rousseau’nun düşüncesinde yönetici tek başına geneli temsil eden halka bağlanmış, bunun mantıklı bir sonucu olarak da egemen gücün halktan doğduğu görüşü yasama gücünün bir halk meclisine ait olması fikrine açılmıştır (Wood (a), 2012, s. 226).

Yukarıda anlatılan düşünürlerden Grotius’u saymazsak, yönetimlerin hep kendi hâkimiyet alanlarında (*jurisdiction*) düşünüldüğü söylenebilir. Uluslararası bir yönetim için bir çerçeve sunansa Aydınlanma’nın ünlü filozofu **Immanuel Kant**’tır (1724 – 1804). **Ebedi Barış** (*Perpetual Peace*) adlı makalesinde, düşünür, devletlerarasındaki savaşın bitirilmesi ve barışın kalıcı hale gelmesi için çeşitli ilkeler ortaya koyar: Birinci ilke yapılan barış anlaşmalarında ilerisi için bir savaşa yönelik gizli bir niyetin olmaması gerektiğidir. Eğer böyle bir niyet varsa, yapılan anlaşmalar ateşkesten öteye gidemez.<sup>22</sup> Bir diğer ilke, büyük ya

<sup>22</sup> Kant’ın ortaya koyduğu diğer ilkelerden de anlaşılacağı üzere, I. ve II. Dünya Savaşları’ndan sonra devlet adamları kalıcı barışın kurallarına uymamış, ilk dünya savaşından yapılan anlaşmalar (özellikle Versailles) “20

da küçük hiçbir ülkenin miras, satın alma, fetih gibi yollarla başka bir ülkenin buyruğu altına girmemesi olarak koyan düşünür, barış için düzenli orduların bile dağıtılmasını istemektedir. Savaşın önlenmesi için daha özel nitelikli ilkeler de geliştiren Kant dünya sistemi olarak “özgür devletlerin federasyonu” fikrini ortaya atmaktadır. Özgür devletten kastedilen; toplumun üyelerinin hür, bağımsızlığın ortak yasama organına bağlı ve vatandaşlar arasında hukuki eşitliğin olduğu bir anayasaya dayanan cumhuriyet rejimidir. Söz konusu düzen, kalıcı barışın teminatı olacaktır; öyle ki, Kant’ın da idealistliğinin bir göstergesi olarak, bu düzende insanlar savaşı bir kısır döngü olarak görecektir ve devletlerinden savaş talep etmeyecektir (Kant, 2014, Perpetual Peace).

Öncülleri gibi yönetimleri yönetici sayısı ya da yönetim tarzına göre üçe ayıran Kant için, bir kişinin yönetimi otokrasi, birkaçın yönetimi aristokrasi ve çoğunluğun yönetimi demokrasidir. Bununla birlikte, anılan bu ayırım devlet biçimine ilişkindir. Hükümet biçimine ilişkin ayırımdaysa Kant, gücün anayasal kullanımına ya da kullanılmamasına göre hükümetleri cumhuriyetçi ve despotik olarak ikiye ayırır. Birincisi, yürütme gücünün yasama gücünden ayrı olduğu hükümet biçimiyken, ikincisinde böyle bir ayırım söz konusu değildir. Üç devlet biçiminden demokrasiyi çoğunluğun despotluğu olarak algılayan Kant, temsilin olmadığı bir yönetim de düşünmemektedir; zira ona göre “temsilin olmadığı bir hükümet biçimsizdir”. Kant’a göre temsil, temsilci sayısının çoğalması ile değil, azalması ile daha etkili olur; ne bir monarşi ne de bir aristokrasi öneren Kant’ın buradaki ölçütü bu ikisinin arasındaki bir yönetici-temsilci sayısına sahip anayasal bir cumhuriyettir. Söz konusu bu cumhuriyetler kendi içişlerine karışmayacak bir barış cemiyeti (*foedus pacificum*) oluşturacak, diğer devletler ise kendi hürriyetlerini ve güvenliklerini sağlamak için söz konusu bu federasyona katılmak isteyeceklerdir (Kant, 2014, Perpetual Peace).

Sonuçta bu dönemin demokrasi düşüncesi ele alındığında, modern dönemin fikirlerinin oluşmasında önemli bir temel oluşturduğu söylenebilir. Egemenliğin yeryüzüne indirilmesi, doğal haklar, halk egemenliği gibi önemli kavramlar bu dönemde ortaya atılmış demokrasi teorisine ilişkin önemli kavramlardır.

---

yıllık birer ateşkes” işlevi görmüş ve daha yıkıcı bir savaşa önyak olmuşlardır. Makalenin 1795 yılında yazıldığı göz önüne alındığında, Kant’ın ileri görüşlülüğü de ortaya çıkmaktadır.

#### 1.2.4. Modern Demokrasi Tartışmaları

Modern kelimesi Latince “*Modernus*”tan (*modo*=şimdi, şu an ve *hodie*=gün, bugün) türetilmiş bir sıfattır ve antik kelimesinin karşıtı olarak ilk defa M.Ö. geç V. Yüzyıl’da kullanılmıştır. *Modernus*’tan gelen iki terim olarak modernite ve modern-izm birbirleri yerine kullanılan, bağlantılı iki terim olsa da farklı anlamlara gelmektedir: Modernite, çağdaş zamanları; modern ise, 19. Yüzyıl’ın sonunda Batı’da doğan kültürel hareketle ilişkili olarak, çağdaş insanları imlemektedir (Sarıbay, 2012, s. 196 & Kumar, 2005, s. 91). Bu anlamda; demokrasi kuramına doğrudan ya da dolaylı olarak katkı yapmış düşünürleri 19. Yüzyıl modernitesi ve modernleri olarak ele almak “katı olan her şeyin buharlaştığı” zamanlara yumuşak bir geçişi sağlayacaktır.

Tarihin; antik, ortaçağ ve modern olarak üç çağa ayrılması, yukarıda düşünüşü ve düşünürleri verilen Rönesans dönemine ait bir eğilimdir. Antik ve modern zıtlığı ise, bu ikisinin ortasındaki zaman diliminde, Hıristiyanlığın neden olduğu bir ikiliğe dayanır. Bu düşünceye göre; antik dünya pagandır, modern dünya ise Hıristiyandır. Tarih ve zaman kavramları yerini antik dünyadaki döngüsel ve kendini tekrar eden doğalcılıktan, insanlığın içini anlam ve amaç ile doldurduğu ‘yükselen’ (*eschatological*) bir tarih anlayışına bırakmıştır. Diğer bir deyişle; geçmiş zamanlar, gelecek zamanlara bir hazırlık olarak addedilmekte ve teleolojik bir tarih anlayışı benimsenmektedir (Kumar, 2005, 93 & 97). Anılan çerçevedeki tarih anlayışının en büyük temsilcisi **G.W. F. Hegel**’dir (1770 – 1831).<sup>23</sup> Tarihi; Mutlak Tin’in tez–anti-tez ve sentez sarmalında (döngüsünde değil) gerçekleşmesi olarak gören Hegel’in anlayışı teleolojik, diğer ifadeyle özcüdür. Hegel’in açıklamaya giriştiği şey, insan bilgisinin birikimi olarak görülen ilerlemenin zorunlu uğraklarıdır. Bu uğraklardan birisi sivil toplum, diğeri ise devlettir. İkinci mefhum, birincisinin yerini aldığında saltığa ya da mutlağa ulaşma konusunda önemli bir uğrak geçilmiş olacaktır. Dolayısıyla, devlet bir araç değil, kendinde bir amaçtır ve bir ulusun ürettiği maddi ve manevi değerleri içerisine alır. Ulusun ruhu ise (*Volkgeist*) bireylerden ayrı ve bağımsız olmakla birlikte; sanatın, hukukun, ahlakın ve dinin hakiki yaratıcısıdır (Sabine, 2000,s. 11–12). Hegel’in tarih ve elbette demokrasi anlayışı; onun özgürlük, sivil toplum ve devlet kavrayışı ile açıklanabilir.

<sup>23</sup> Tarihin söz konusu yorumunun ilk örnekleri, 18. Yüzyıl düşünürleri olan, **Kant**, **Turgot**, **Concorcet** gibi düşünürlerde de görülmektedir. Mamafih, Hegel anılan anlamda yumuşak geçişi sağlamak ve de sivil toplum – devlet ikiliği bağlamında demokrasi kuramını ele alma konusunda uygun bir başlangıç olarak görünmektedir.

Hegel'in görüşünde, Tinin tarihsel gelişiminde Doğulular (*the Orientals*), Grekler, Romalılar ve Almanlar önemli yer tutar. Doğu'nun bildiği tek kişinin özgürlüğü, Grek ve Romanların bildiği kimilerinin ya da birkaçın özgürlüğü, Almanların söylediği de herkesin özgürlüğüdür. Hegel; demokrasi ve aristokrasi arasında herhangi bir ayırım yapmadan, bu yönetimleri kimi insanların hür olduğu aşamaya koyar. Despotizmi tek kişinin hür olduğu yönetim olarak göstermekle birlikte, monarşiyi herkesin hür olduğu yönetim için kullanır. Elbette ki (Hegel'deki hemen her kavram gibi) özgürlük ya da hürriyet de Hegel için farklı bir anlama gelir. Bir kere yasanın olmadığı bir yerde özgürlük de olamaz, yani Hegel için özgürlük, yasaya itaat etmektir. Diğer bir deyişle, Hegel'de bildiğimiz anlamda demokrasiden bahsedilemez, öyle ki, ona göre basın hürriyeti, ifade özgürlüğü gibi kurumlar hükümet ve polise 'dokunmadığı' sürece vardır (Russell, 1946, s. 763–764).

**Hukuk Felsefesi** adlı eserinde Hegel, bireyin özgürlüğünü kendi görev ve sorumluluğunun içerisinde bulacağından hareketle, bireyden aileye geçer. Aile, büyüklüğün/muazzamlığın bölündüğü ve ilişki aşamasına girdiği dolaysız bir birimdir. Sivil toplum ise; kendi kendilerine yetseler de (*self-subsistence*) kişisel güvenlik ve mülkiyetin korunması gibi ortak ihtiyaçlar etrafında bir araya gelen üyelerin oluşturduğu bir örgütlenmedir. Bireyi, aileyi ve sivil toplumu 'aşan' devlet ise, hem muazzam evrensel düzen hem de ona adanmış kamusal hayatın gerçekleşmesidir, bunların somut halidir. Devlet ve sivil toplum birbirine karıştığında, yani özgürlük, kişisel ve mülki güvenlik bireysel çıkarların nihai amacı olarak devlete atfedildiğinde, ona olan üyelik de tercihe dayalı bir husus olacaktır ki, Hegel, bunu gerçek özgürlüğün önünde bir engel olarak görür. Yukarıda belirtildiği gibi, özgürlük bir zorunluluk ve sorumlulukla ilişkilendirildiğinde hakiki ve evrensel bir kavram olarak gerçekleşir. Bu yüzden; kendi içerisinde/kendinde ve kendi için bir etik bütünlük arz eden devlet, bireysel özgürlüğün gerçekleştiği yegâne kurumdur. Söz konusu kurumun ideası ise; anayasası olan kendine dayanan bir organizma olan bireysel devletten, devletler arası ilişkilerden oluşan uluslararası hukuktan ve devletlerin üzerindeki mutlak güç olarak Dünya-Tarihi'nde kendi kendisini gerçekleştiren anlaktan (*mind*), evrensel İdea'dan oluşur (Curtis (b), 2008, s. 95).<sup>24</sup> Görüldüğü üzere, Hegel'in hem genel olarak felsefesi hem de devlet ve sivil toplum konusundaki görüşleri zor ve karmaşıktır. Basitçe denilebilir ki; anayasal monarşi sistemine eğilimi olan Hegel; demokrasi, aristokrasi ve monarşinin kimi özelliklerini birleştirdiği karma

<sup>24</sup> Başlangıçta da evrensel İdea vardır ve tarih evrensel İdea'nın kendisine dönüşünün tarihidir. Bununla birlikte, değişim helezonik bir yol izlediğinden başta olandan daha gelişkin bir seviyeye ulaşılır. Materyalist ve farklı terimlerle Marx'ın da söylediği budur: Başlangıçta ilkel-komünal sınıfsız bir toplum vardır ve tarihin ilerleyişi ile birlikte sınıfsız topluma, komünizme daha ileri bir seviyede tekrar varılacaktır. Bkz. Metin Çulhaoğlu, **Tarih, Türkiye, Sosyalizm**, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 27.

bir yönetim, devlet şekli öngörmüştür. Buna paralel olarak düşünür; monarşi derken kralın tek başına olan gücüne/iktidarına, aristokrasi derken yürütme erkine atıfla hükümete ya da kabineye, demokrasi derken ise yasa çıkarmakla sorumlu iki kamaralı bölgesel meclislere gönderme yapmaktadır. Her ne kadar güçler ayrılığı prensibinden bahsetse de, yukarıda açıklandığı gibi, mutlak ve idealize edilmiş bir devlet iktidarını tarihin en önemli uğraklarından birisi olarak gören Hegel’de erkler birbirlerinden bağımsız değildir; birlik arz etmelidir. Üstelik düşünür, anayasayı ve yasaları denetleyecek anayasal ve hukuki kurumlar da öngörmemiştir (Topakkaya, 2006, 193–194).

Sınırlı ve şarta bağlı iktidar vurgusu liberal düşünce ve düşünürler tarafından ortaya atılmış olsa da, 19. Yüzyıl’da hukukta, siyasal temsilde, eğitimde ve diğer farklı alanlarda etkisini gösteren, pratik hayatta karşılığını bulan düşünce akımı faydacılıktır. Liberal tandanslı olmakla birlikte, ampirizme, kişisel hazzı (hedonizm) ekonomiye ve politikaya insancıl yaklaşımı ile öne çıkan faydacılığın ‘mucidi’, **J. S. Mill**’e (1806 – 1873) göre, **Jeremy Bentham**’dır (1748 – 1832). Faydacılığın yöntemi; basit kural ve ilkelere, hazzını ençoklaştırmaya ve acıdan kaçınmaya çalışan insan davranışını gözlemleyerek ulaşmak, böylelikle bilimsel bir politik ve etik yaklaşım oluşturmaktır (Curtis (b), 2008, s. 105). Yukarıda anlatılan Hegel’den önce, **Adam Smith** de (1723 – 1790) feodalitenin karşıtı olarak gelişmekte olan bir ticari toplum öngörmüş ve bu toplum içerisinde kendi çıkarının peşinde koşan bireyi vurgulamıştır. Bununla birlikte; Smith’in rasyonel bireyi aynı zamanda kendi çıkarına sınır koyan sağgörülü insandır (*prudent man*) ki dostluk ve güven üzerine kurulu sivil toplumun faili, etik-ahlaki sorumlulukla yüklenmiştir (Sarıbay, 2012, s. 161–162). Sivil toplumda ihtiyaçları, çıkarları ve duygularıyla ön-plana çıkarılan bireyin (*homo economicus*) siyasetteki yansıması ise, “bir insanın değeri bir başka insanın değerinin aynıdır” ilkesinden hareketle “bir birey, bir oy” (*zoon politikon*) olmuştur (Sunar, 1979, s. 78 & Sabine, 2000, s. 91). Demokrasi teorisi açısından söz konusu düşüncenin önemi, katılımcılığın ve genel olmasa da eşit oy hakkının en azından teorik olarak önünün açılmasıdır. Mill’in Bentham’a yaptığı katkıysa, onun düşüncesini temsili ve siyasal kurumlarla desteklemesidir. Siyasal temsilin ölçeğinin ulusal topluluğun kendi özellikleri ve uygunluğu olduğunu söyleyen düşünür, siyasal iradenin de ancak ulusun temsilcileri aracılığıyla ortaya koyulduğunun altını çizmiştir (Mill, 2014; Uygun, 2003, s. 125 & 163).

19. Yüzyıl’ın demokrasi yüzyılı olduğunu vurgulayan en önemli düşünürse **Alexis-Charles-Henri Clérel deTocqueville**’dir (1805 -1859). Zira Comte gelişen sanayiye ön plana koymuş ve bütün sanayi toplumlarındaki ortaklıklar üzerinden toplumsal ve siyasal

açıklamalara gidilebileceğini söylemiştir. Marx ise, vurgusunu kapitalist rejim üzerine yapmış ve toplumları bu minval üzerinden incelemiştir. Tocqueville'in önceliği ise özellikle Amerika'da ortaya çıkan demokratik olgudur. Toplumları liberal ya da despotik olarak ikiye ayıran düşünür bu yolla karşılaştırmalı sosyolojik analizler yapmıştır (Aron, 2004, s. 183–184).

**Amerika'da Demokrasi** adlı ünlü yapıtında, *“amaç...toplumu oluşturan bireylerin her birine çok refah sağlayarak yoksulluğu önlemek ise; o vakit koşulları eşit kılın ve demokrasi yönetimi kurun.”* diyerek demokratik toplumu tanımlayan düşünür, onun esasını bireylerin toplumsal olarak eşitliği olarak ortaya koyar. Bununla birlikte söz konusu eşitlik ne entelektüel bakımdan eşitlik, ne de ekonomik anlamda eşitliktir; düşünürün bahsettiği mesleklerin, statülerin, saygınlıkların edinilmesinde fırsat eşitliğidir. Böylesi bir toplum içinse en iyi yönetim egemenliğin bireylerde olduğu demokrasidir. Eşitliği insanların sürekli ulaşmaya çalıştığı evrensel bir ilke olarak ortaya koyan Tocqueville, eşitlikçi düzenlerin hiyerarşilere dayalı düzenlerin yerini alacağını belirtmekle birlikte demokrasinin de kendi içerisinde barındırdığı tehlikelerden bahseder. Demokraside tehlikenin yöneticilerden ziyade yönetilenlerden geldiğini söyleyen düşünür, insanların eşitlikten kolayca kişisel bir yalıtılmışlığa, toplumsal sorunlardan uzak kalarak ilgisizliğe kayabileceğini söyler ve böylesi bir durumda eşitlik kölelikte eşitliğe döner. Demokrasinin liberal bir düzenden despotluğa dönme tehlikesini tetikleyen diğer bir neden ise yasama ve yürütme gücünün birleşmesidir. Bunun sonucu devletin ekonomik ve sosyal hayatta her şeye karışır hale gelmesidir (Aron, 2004, s. 185 & Göze, 2000, s. 251–254).

Tocqueville'in söz konusu tehlikelerden kaçınmak için önerdiği en önemli çözüm âdem-i merkeziyet ilkesidir. Devletin büyüklüğüne göre yönetim birimlerinin federal/konfederal biçimde bölümlendirilmesi demokratik yönetimin etkinliğini arttıracaktır. En az bu önlem kadar önemli diğer bir çözümse, halkın örgütlenme özgürlüğünün tanınması, sorunların çözümünde gönüllü örgütlerin ya da derneklerin desteklenmesidir. Son olarak, gelenekler ve inançların da demokratik yönetimle uyumlu bir halde, onu güçlendirecek biçimde idame ettirilmesi despotluğun önünü alabilecek bir etmendir (Aron, 2004, s. 191).

Modern demokrasi teorileri arasında bahsedilmeden geçilmemesi gereken (ve neredeyse yukarıda anlatılan 19. Yüzyıl düşünürlerine bir tepki olarak gelişen) diğer bir ekol elit

teorileridir<sup>25</sup>. Dilimize Fransızca'dan gelen elit sözcüğünün kökeni, seçmek, elemek anlamına gelen Latince “eligere”dir. Klasik ve demokratik elit teorileri olarak iki ana akımda ele alınabilecek yaklaşımın klasik boyutunu **Vilfredo Pareto** (1848 – 1923) ve **Gaetano Mosca** (1858 – 1941) temsil ederken, demokratik yaklaşımın başını **Harold Laswell** (1902 – 1978) ve **Raymond Aron** (1905 – 1983) çekmektedir (Öztekın, 2010, s. 40). Bununa birlikte; anılan ilk gruba **Robert Michels** (1876 – 1936), ikincisine de **C. W. Mills** (1916 – 1962) eklenebilir.

Klasik elitizmin öncüsü Pareto'ya göre elit kendi alanlarında en vasıflı insanlardan oluşur ve bu nitelikli insanların bir kısmı yöneticidir, yönetici elittir. Marx'ın sınıf mücadelesi kavramının yerine “elitlerin dolaşımı”ni savunan düşünüre göre tarih aristokrasiler mezarlığıdır. Yani yönetici elit, tarih içerisinde yerini başka yönetici elitlere bırakır. Kitleler, onları kendilerine itaat etmede herhangi bir beis olmadığına ikna eden elitlerce yönetilir ve elit dolaşımı kapalıysa sonuç 1789 Fransası'ndaki gibi bir devrimdir. Kuramına psikolojik ve istatistiksel temeller de sunan düşünüre göre, mal dağılımı nasıl eşitsiz ise, ondan daha eşitsiz olan siyasal mücadele sonucu kazanılan saygınlık ve güç de eşitsizdir. Türevler adını verdiği kavramla, dönemin gidişatına göre değişen dinsel, ekonomik, kültürel değişkenlere işaret eden düşünür, kalıntılar ile insanoğlunun doğasındaki değişmeyen temayüllere gönderme yapar ki elit yönetimi bunların bir sonucudur (Berberoğlu, 2009, s. 50 -51; Vergin, 2003, s. 113; Aron, 2004, s. 336).

Yönetici elit kavramı yerine siyasal elit kavramını kullanan Mosca, yönetilenlerin yöneticilere göre nicelik olarak her zaman daha fazla olduğunu teslim etmekle birlikte, örgütlü azınlık iktidarının tarihin bir kaçınılmaz sonucu olduğu üzerinde ısrarla durur. Mosca'nın Pareto'dan ayrıldığı nokta ise, onun elit azınlığın psikolojik ve genetik özelliklerinden ziyade toplumsal statüsüne, yetiştirilme tarzına yaptığı vurgudur. Bu iki düşünürün benzer noktası ise, Marx'a olan karşıtlıklarıdır. Pareto gibi Mosca da, sınıf kavramına karşı çıkar ve değişimin üretim ilişkilerinden kaynaklanan sınıf çatışmasından değil, siyasal aygıtı kontrol eden örgütlü azınlığın hareketinden geldiğini söyler (Berberoğlu, 2009, s. 54). “Oligarşinin Tunç Kanunu” ile bilinen Michels ise, demokratik veya popüler yönetimin imkânsızlığını kurumlara ilişkin nesnel zorunlulukların altını çizerek belirtir. Ona göre, demokrasi ideali ile yönetme fiili arasındaki uçurum o kadar büyüktür ki, demokratik olduklarını iddia eden partiler, sendikalar, dernekler bile anti-demokratiktir, bir azınlığın

<sup>25</sup> Söz konusu tartışma aslında demokrasinin ana gövdesini oluşturmaktadır: Demokrasi; bütün insanların kendi kaderleri üzerine söz söyleyebilecek kapasitede olup olmadığı tartışmasıdır ki elitler bu konuda en hafif tabiriyle skeptiktirler.

yönetimindedir. Şöyle ki; anılan kurumların üye sayıları herkesin yönetimine katılımını engeller. Söz konusu bu nicel faktörün yanında, nitelik olarak da, yönetilen kitle yönetim işine ilişkin teknik ve uzmanlık bilgisinden yoksundur. Dahası; psikolojik olarak da, iktidarı eline geçiren kişi veya kişiler bunu bırakma ya da devretme niyetinde de değildir. (Vergin, 2003, s. 116 & Berberoğlu s. 56).

Demokratik veyahut daha modern bir elit yaklaşıma sahip Laswell'a göre ise, elit yönetimi ile demokratik yönetim birbirlerini dışlayan kavramlar değildir. Diğer bir deyişle, demokrasi küçük bir azınlığın yönetimiyle de mümkündür; yeter ki, azınlığın yönetimi adil ve serbest seçimlerle belirlensin ve kitlelerin yöneticileri denetleyebileceği demokratik kanallar açık olsun. Burada söz konusu olan, klasik elit yaklaşımının aksine, elitlerin kitleri değil, kitlelerin elitleri kontrol ediyor olmasıdır. Çoğunluğun yönetiminin hiçbir sistemde gerçekleşmediğini vurgulayan diğer bir demokratik elitist Aron'a göre, Batı tipi liberal demokrasi ile Sovyet tarzı sosyalist rejimler arasında ekonomik altyapı olarak bir yakınsama (*convergence*) vardır ve söz konusu iki yönetimde de azınlık, bir elit sınıf çoğunluğu yönetmektedir. Bu iki sistem arasındaki fark ise, 'tarz-ı siyasettir'. Sosyalist rejimlerde yönetime katılma çok daha zor ve kapalı bir sistemle gerçekleşirken, Batı'da yönetime katılmanın çeşitli hukuki, idari ve siyasi kanalları bulunmaktadır. Bu anlamda Aron'un vurgusu, siyasetin 'görelî özerkliği' nedir. (Öztekin, 2010, s. 44 & Vergin, 2003, s. 128–129).

“Sosyolojik tahayyül” kavramı ile bilinen Amerikalı sosyolog Mills'in yaklaşımı da küçük bir azınlık olarak elitlerin yönetiminin geçerli olduğunu teslim etmekle birlikte, elitlerin yapısı ve bileşenlerini kendi ülkesindeki örnekten yola çıkarak ortaya koymaktadır: “İktidar üçgeni” adını verdiği yapıda, askeri (ordu komutanları), siyasi (yasama ve yürütme üyeleri) ve ekonomik (şirket yöneticileri) elitler karar alma gücünü ellerinde bulundurmakta ve yönetim olgusunu şekillendirmektedir. Bu üçlü arasındaki ilişkiler de öylesine iç içe geçmiştir ki; emekli bir general şirket yöneticisi, bir şirket yöneticisi de politikacı olabilmekte ve yönetimi ve yönetim aygıtını kendi çıkarlarına göre kullanabilmektedir (Berberoğlu, 2009, s. 126–127).

20. Yüzyıl ile birlikte demokrasinin diğer yönetim biçimleriyle karşılaştırılması yerine demokrasinin yine demokrasi ile karşılaştırılması daha çok benimsenen bir yaklaşım



olmuştur<sup>26</sup>. Söz konusu karşılaştırmayı ülkeler üstünden yapan **Arend Lijphart** iki temel demokrasi kategorisi kullanmıştır: Çoğunlukçu demokrasi (*majoritarian*) ve oydaşımçı (*consensus*) demokrasi. Çoğunlukçu demokrasi ve oydaşım demokrasinin özellikleriyse yürütme-parti boyutu (*executive-party*) ve federal-üniter boyut (*federal-unitary*) olarak iki demette verilmiştir. İlk boyuta göre; çoğunlukçu demokrasilerde yürütme gücü tek partili çoğunlukçu kabinelerdeyken, oydaşımında çok partili koalisyonlardadır; ilkinde yürütme baskın güç iken, diğesinde yasama-yürütme dengesi vardır. Hem neden hem de sonuç olarak, çoğunlukçu demokrasilerde seçim sistemi nispi temsil değil, nispi olmayan çoğunlukçu seçim sistemleridir. Oydaşımçı demokrasilerde birbirleriyle rekabet eden çoğulcu bir çıkar çatışması varken, çoğunlukçu demokrasilerde çıkar grupları koordineli ve korporatist bir çerçevede hareket ederler. İktidarın paylaşımı ve devlet biçimi ile ilgili olan ikinci boyuttaysa; çoğunlukçu demokrasilerin üniter ve merkezi, oydaşımçı demokrasilerin federal ve adem-i merkezîyetçi oldukları görülür ki birincisinde tek kamaralı, ikincisinde iki kamaralı meclis yapısı hakimdir. Oydaşımçı demokrasiler esnek, çoğunlukçu sistemler katı anayasalara sahiptirler. Son olarak merkez bankasının özerk olup olmaması bir kriter olarak ortaya koyulmuş ve özerklik oydaşıma, tersi ise çoğunlukçu sisteme özgülümlüştür (Lijphart, 1999, s. 3–4).

Demokrasinin yönetimin sadece prosedürel bir boyutu olarak algılandığını ve çoğunluğun ya da seçtiklerinin sınırsız gücü olarak mutlaklaştırıldığını söyleyen liberal düşünür **Friedrich A. Von Hayek** (1899 – 1992) gücü bir başka güçle dengelemek, diğeri bir deyişle güçler ayrılığı yerine “evrensel adil davranma kuralları” olarak nitelediği etik bir kodun gücün çerçevesini çizmesi gerektiğini söylemektedir. Bunun sağlanması için, “metot kurulu” adında uzun dönemli ve bir kereliğine seçilen bir temsilciler organı öngören düşünür, bu organın iradeden ziyade düşünceyi yansıtacağını belirtmektedir. Böylece; halkın belirlediği neyin adil olduğu düşüncesinin hâkim olduğu, iktidarın ve dolayısıyla devletin bireyin lehine sınırlandırılmış bulunduğu bir yönetim tarzı önermekte ve bunun adını “demarşi” olarak koymaktadır (Hayek, 2005, s. 199, 205–206). Yine “-arşi” son ekini<sup>27</sup> kullanan **Robert Dahl** (1915 – 2014) ise, demokrasinin ulaşılmaya çalışılan bir ideal olduğunu söylemekte, onun kılışal ve olanaklı boyutu olarak “poliarşi” terimini kullanmaktadır. Demokrasiye bir süreç olarak yaklaşan Dahl; etkin katılımı, oy kullanma eşitliğini, üzerinde karara varılacak konular

<sup>26</sup> Bununla birlikte; bir demokrasi ve diktatörlük karşıtlığı kurulduğu da doğrudur. Yanı sıra demokrasiyi mutlak bir iyi yönetim olarak değerlendirmeyen kimi düşünürler demokrasi ve komünizm karşıtlığı da kurmaktadır. Söz konusu tartışma, çalışmanın “Kısıtlılıklar/Eleştiriler” kısmında yapılacaktır.

<sup>27</sup> Çalışmanın başındaki ilk dipnotta belirtildiği gibi “-krasi” son eki daha çok zora dayanan gücü belirtmek için, “-arşi” ise iktidarın ya da gücün daha ‘yumuşak’ bir nitelemesi için kullanılmıştır.

hakkında yeterli bilgi sahibi olunmasını (*enlightened understanding*) ve halkın gündemi kontrol edebilmesini söz konusu bu sürecin olmazsa olmazları kabul etmekte ve poliarşiyi de demokrasinin daha da demokratikleşmesi için gerekli özellik ve kurumlar olarak ortaya koymaktadır. Bir siyasal düzen olarak poliarşiden bahsedebilmek için muhakkak olması gereken yedi özellik şöyledir: *İlkin*, yönetimin kontrolü anayasa uygun olarak seçilmiş görevlilerin elinde olmalıdır. *İkincisi*, bu görevliler düzenli aralıklarla yapılan özgür ve adil seçimlere tabi olmalıdır. *Üçüncüsü*, seçme hakkı pratikte tüm yetişkinlerin oy kullanabilmesini olanaklı kılacak şekilde genişletilmelidir. *Dördüncüsü*, bütün yetişkinlere yönetimde bulunan mevkiler için yarışma hakkı tanınmalıdır. *Beşincisi*, yönetilenler herhangi bir cezalandırma tehditi olmaksızın yönetimi, rejimi, sosyo-ekonomik düzeni, hâkim ideolojiyi eleştirmeye yönelik ifade hürriyetine sahip olmalıdır. *Altıncısı*, vatandaşların alternatif bilgilenme yolları ve kaynakları bulunmalı ve korunmalıdır. *Son olarak*, vatandaşlar sayılan bu haklarını kendilerinin kurduğu bağımsız/özerk örgütler aracılığıyla kullanabilmelidir (Dahl, 2005, s. 207–215 & 220–221) . Aşağıdaki tablo anlatılan süreç ve kurumları birbirleriyle ilişkilendirerek özetlemektedir:

**Tablo 1.1 Poliarşi ve Demokratik Süreç**

Kurumlar	Gerekli Kriterler
1. Seçilmiş Görevliler 2. Özgür ve Adil Seçimler	I. Oy Verme Eşitliği
1. Seçilmiş Görevliler 3. Kapsayıcı Seçme Hakkı 4. Mevki için Yarışma Hakkı 5. İfade Özgürlüğü 6. Alternatif Enformasyon 7. Örgütsel Özerklik	II. Etkin Katılım
5. İfade Özgürlüğü 6. Alternatif Enformasyon 7. Örgütsel Özerklik	III. İyi Kavrama ( <i>Enlightened Understanding</i> ) ve Bilgi Sahibi Olma
1. Seçilmiş Görevliler 2. Özgür ve Adil Seçimler 3. Kapsayıcı Seçme Hakkı 4. Mevki için Yarışma Hakkı 5. İfade Özgürlüğü 6. Alternatif Enformasyon 7. Örgütsel Özerklik	IV. Gündemin İzlenmesi
3. Kapsayıcı Seçme Hakkı 4. Mevki için Yarışma Hakkı 5. İfade Özgürlüğü 6. Alternatif Enformasyon 7. Örgütsel Özerklik	V. Kapsama ( <i>Inclusion</i> )

**Kaynak:** Dahl, 2005, s. 222

Demokratik süreç ile yukarıda sayılan özellik ve kurumların birbirleriyle olan bağlantısını vurgulayan Dahl, demokrasi ve poliarşik siyasal düzen içinse devlet aktörünü elzem görmektedir. Bununla birlikte; Dahl, ulus-devletlerin kent-devletleri ‘yutması’ gibi, ulus-ötesi güçlerin de ulus-devletlerin politik, ekonomik, sosyal ve kültürel özerkliklerini zayıflattığını söylemektedir fakat ulus-ötesi bir yönetimin de kurumsal uygulanabilirliğinden şüphe etmektedir (Dahl, 1994, s. 26).

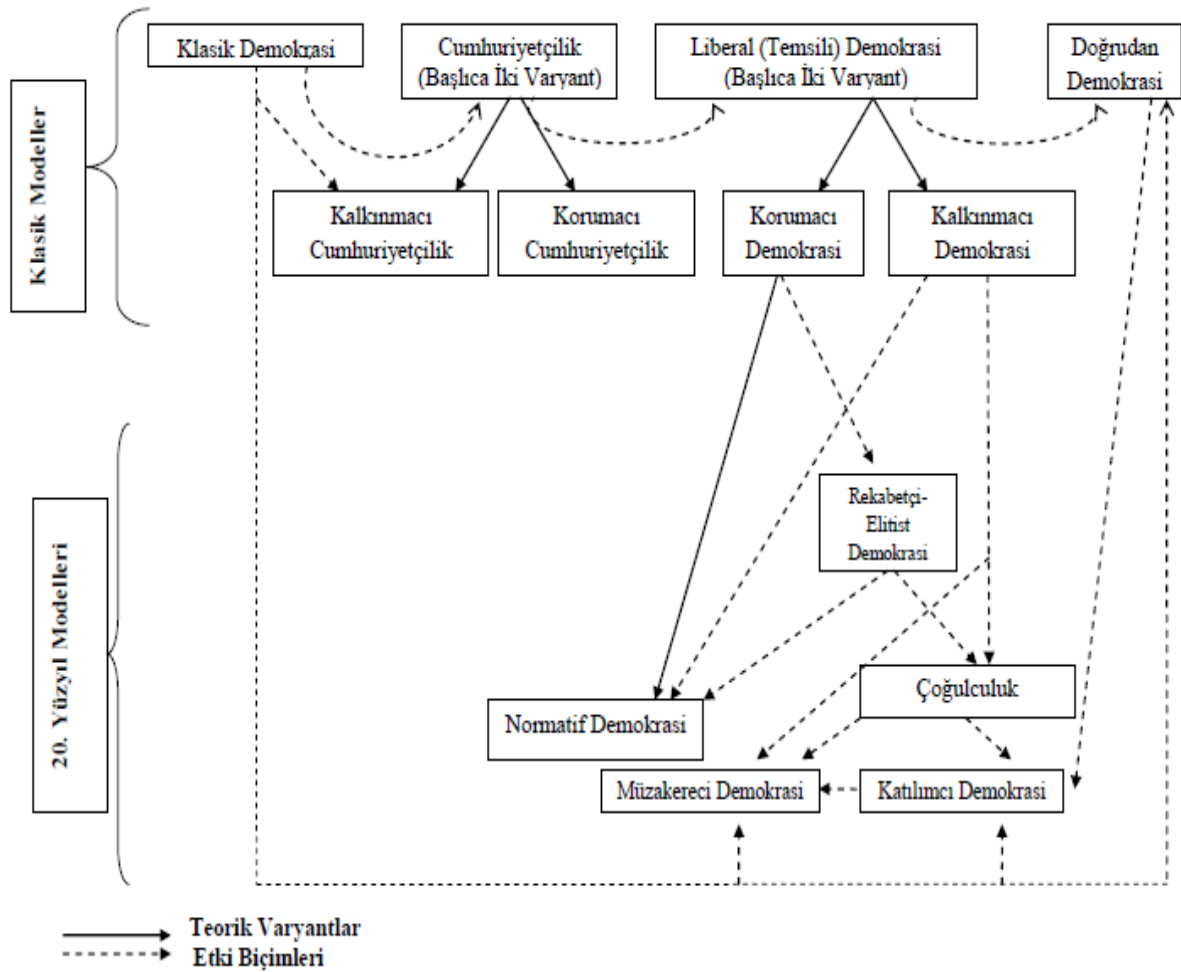
Demokrasinin kendi başına yetmediğini savunan bununla birlikte onun biçimsel özelliklerine de vurgu yapan diğer bir siyaset bilimci **Samuel Huntington**’dur. Ünlü eseri “Üçüncü Dalga”da minimum prosedürel boyutuyla demokratikleşmenin çeşitli tarihsel dönemeçlerde dalgalar halinde geldiğini öne süren Huntington<sup>28</sup> demokrasi nosyonuna Dahl’dan esinle etkin denetimi ve katılımı, siyasal iktidarın ordu gibi diğer güç odaklarından özerkliğini, yönetimlerin istikrarını da eklemektedir. Demokrasiyi modern ulus-devlet ile ilişkilendiren Huntington onun 17. Yüzyıl’da İngiltere’deki devrimlerle birlikte ortaya çıktığını söyler. Dalga metaforunu atılma-çekilme ikilisiyle kullanan düşünür, birinci uzun dalganın 1828 – 1926 ve izleyen çekilmenin 1922 – 1942 arasında olduğunu; ikinci dalganın 1943 – 1962 arasında nispeten kısa sürdüğünü ve çekilmenin ya da ters dalganın 1958 – 1975 arasında vuku bulduğunu son ve üçüncü dalganınsa 1974’den bugüne devam ettiğini söylemektedir (Huntington, 1996, s. 5–11).

Yukarıdakilerle birlikte düşünür; demokrasinin, demokratik yönetimlerin kapsamı, yayılması ve tarihi ile ilgili değil onun ulus-devlet tabanlı ve demokratik-liberal değerlere dayandığını konusunda da görüşler ortaya koymuştur. Bu alt-başlığın başında da belirtildiği gibi modern dönem düşünürleri (özellikle Hegel) tarihe yaklaşımlarıyla belirginleşmiştir. Yine tarihle ilgili fakat onun ‘sonunu getiren’ bir düşünür olan **Francis Fukuyama**’ya göre tarih içerisinde ülkeler, kendilerini ekonomik ve siyasal olarak örgütlenme anlamında, pek çok seçenikle karşı karşıya kalmıştır. Monarşiden aristokrasiye, teokrasiden faşist ve komünist diktatörlüklere kadar çok çeşitli yönetimler görülmüştür. Fukuyama’ya göre artık tercih sayısı azalmış (hatta bire inmiş) ve bu yönetimler içerisinde 20. Yüzyıl’a kadar yaşayabilen ve kolektif iradeyi ve egemenliği en yetkin biçimde meşrulaştıran sadece liberal demokrasi olmuştur. Bununla birlikte; Fukuyama tarihsel seyirde liberalliğin ve demokratikliğin bir arada olmadığı durumlara da dikkat çekerek biçimsel demokrasinin (minimalist yaklaşımın)

<sup>28</sup> O kadar ki, Üçüncü Dalga demokratikleşmenin başlangıcını yıl, gün, saate kadar verir: 25 Nisan 1974 Perşembe günü gece yarısı 00:25 (Huntington, 1996, s. 1). Huntington’ın demokratikleşme dalgaları çalışmanın izleyen kısımlarında da değinilecektir.

gerekli fakat yeterli olmadığını, daha esaslı ve özlü bir demokrasinin (maksimalist yaklaşım) liberal demokrasi için elzem olduğunu vurgulamaktadır (Fukuyama, 2006, s. 43–45).

Nihayetinde; Antik Yunan'daki ilk düşünürlerden modern düşünürler ve düşüncelere, demokrasi nosyonunun bir tasnifi ve çeşitli yaklaşımların aralarındaki ilişkiyi aşağıdaki şekil yetkin bir şekilde resmektedir:



**Şekil 1.1 Demokrasinin Varyantları**

**Kaynak:** Held, 2013, s. 5.

Şekli kısaca tartışırsak: Cumhuriyet ve demokrasi gerilimi Platon'dan beridir yönetim düşüncesinde bulunmaktadır. Platon'un tercihi, ilgili kısımda da anlatıldığı gibi, açık bir biçimde cumhuriyetten yanadır; Platon devlet biçiminin cumhuriyet, yönetimin ise aristokratik olduğu bir sistem tahayyül etmiştir.<sup>29</sup> Yani; cumhuriyet bir devlet biçimidir, demokrasi ise bir yönetim biçimi ya da tarzıdır. Siyaset bilimi yazınında devletin biçimi ile

<sup>29</sup> Platon'un ünlü eseri "*Republic*"in dilimize "*Cumhuriyet*" yerine "*Devlet*" adıyla çevrilmesi, söz konusu bu tercihin görülmesine engeldir. (bkz. Demirci, 2009, s. 122).

devletin rejimi arasında analitik bir ayırım yapılsa da, bu ikili arasında sembiyotik bir ilişkinin varlığı temsil edilir. Bununla birlikte, söz konusu ilişki biraz karmaşıktır (Şaylan, 2006, s. 8). Örneğin; dişi bir zürafanın dünyaya bir zebra değil de, yine bir zürafa getireceğinden emin olabiliriz, fakat bir devlet biçimi olarak cumhuriyetin her zaman demokratik bir rejim doğuracağı şüphelidir. Bugün dünyada kitlesel olarak halka dayanan, yöneticilerinin seçimle iş başına geldiği, devlet biçiminin ve isminin cumhuriyet olduğu onlarca anti-demokratik rejim olmasının sebebi de budur.<sup>30</sup>

Hep bir arada olması düşünülen demokrasi ve cumhuriyet farklı ele alınsa da benzerlik ikisinin de “korumacı” ve “kalkıncı” varyantlarının olmasıdır. Yukarıda anlatılan düşünce ve düşünürlerden anlaşılacağı gibi, korumacı demokrasi özellikle Ortaçağ düşünülerinin fikirleriyle filizlenmiş ve bireyi otoritenin keyfi müdahalelerinden koruma düşüncesine dayanmıştır (Akinolu Thomas, Padovalı Marsilio gibi). Kalkıncı demokrasi yaklaşımı ise bireyden önce toplumsal gelişmeyi destekleyen ve gerekirse bireye de müdahale edilebileceğini savunan bir duruştur (Rousseau, Bodin). Rekabetçi–Elitist teori ise bütün insanların kendileri adına karar alamayacaklarından hareketle toplumun belli bir kesiminin yönetici olma zorunluluğunu vurgulamıştır (Mosca, Pareto, Aron vd.). Çoğulculuk ise özellikle güçler ayırımına ve katılıma yaptığı vurgu ile karardan etkilenenlerin kararlara katılması konusunda demokrasi teorisine önemli bir katkı sunmuştur (Spinoza, Montesquieu, Locke vd.). Hatta izleyen bölümde ele alındığı gibi katılımın özellikle biçimsel boyutuna vurgu yapan ve meşruiyeti temsilden ziyade katılım ve tartışmada bulan müzakereci demokrasi yaklaşımı ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, Antik dönemden modern zamanlara değin demokrasi düşüncesinin evrimine baktığımızda göze çarpan benzerlik ve farklılıklar şöyle özetlenebilir: Yönetimlerin yönetici sayısına göre sınıflandırıldığı göze çarpan ilk benzerliktir. Farklı zamanlarda ve farklı düşünürlerce yönetimler birin, birkaçın ve de çoğunluğu yönetimi olarak sınıflandırılmıştır.

<sup>30</sup> Bu yüzden demokrasiye ilişkin soruları negatif sormak ve yanıtları da buna paralel vermek, demokrasinin gerçek bilgisine ulaşmada daha uygundur, denilebilir. Örneğin; “Demokrasi ne değildir?” diye sorduğumuzda, çalışmanın başında da belirtildiği gibi, Adam Przeworski demokrasiyi, “*partilerin seçimleri kaybettiği bir rejim*” olarak tanımlar. Bu noktadan bakıldığında, cumhurun yönetimini demokratik olarak niteleyebilmek, çıkar ve görüş ayrılıklarını örgütlü bir biçimde temsil etme aracı olan partilerin seçimleri kazanabiliyor olmasından değil, kaybedebiliyor olmasından geçmektedir. Diğer bir deyişle; demokrasinin ‘aslî şekil şartı’, iktidar yarışında seçim barajı ve koşullu devlet yardımı gibi siyasal partilere bir çeşit cam tavan koymak değil, onlara siyaset sahnesinde fırsat eşitliği vermektir. Bu biçimsel ögenin içini dolduran öz ise siyasettir ki siyaset yalnızca siyasal partiler ile halk arasında ‘hizmet karşılığı oy pazarlığı yapmak’ değildir. Demokrasinin özü olan bu kavram; ortak karar almada açıklık-şeffaflık, eşitlik, katılım, müzakere ve tartışma gibi ilkelerin hâkim olduğu uzlaşmaya yönelik ‘çekişmeli’ bir kamusal iletişim biçimidir. Söz konusu iletişimin selâmeti ise temel hak ve hürriyetlerle birlikte sosyal ve kültürel hakların da açıkça tanınması ve esaslı bir biçimde kullanılması/kullandırılmasıyla mümkün olur. Bu konuda daha ayrıntılı tartışma çalışmanın eleştiri/sorunlar kısmındadır.

Birin kabul edilebilir yönetimi monarşi iken, kötü yönetimi tirani ya da diktatörlük olarak anılmıştır. Birkaçın iyi yönetimi aristokrasi iken, kötü yönetimi oligarşi olarak adlandırılmıştır. Çoğunluğun iyi yönetimi başlangıçta *politeia* olarak tanımlanmış sonrasında durum demokrasinin lehine dönmüş, çoğunluğun iyi yönetimi olarak demokrasinin karşısına oklokrasi, mobokrasi gibi kavramlar konulmuştur. Diğer bir deyişle, siyasi düşüncenin en önemli temalarından birisi olan en iyi yönetim sorusu demokrasinin aleyhine ve lehine olmak üzere defalarca sorulmuştur. Demokrasiyi ele almada modern zamanlardaki en büyük değişiklik artık onun en iyi yönetim şekli olarak mutlak bir biçimde kabulüdür. Şöyle ki, demokrasi ister yerilsin ister övülsün diğer yönetim biçimleriyle karşılaştırmalı olarak incelenir ve buna göre sonuçlar çıkarılırken, artık demokrasi karşılaştırma yapılmaksızın bütün evren için ve adına olası en iyi yönetim biçimi olarak ele alınmaktadır (Bobbio, 1989, s. 138–141).

### 1.3. Ulus-Ötesi (Transnasyonal) Demokrasi Tartışması ve Kuramı

Klasik demokrasiye ilişkin teorik yaklaşım ve açıklamaların ilk etapta prosedürel minimuma odaklandığını, sonrasında çeşitli değerlerin demokrasi anlayışına ve kuramına eklendiği görülmektedir. Sözü edilen asgari özelliklerin de çeşitli kurum ve kuralları gerektirdiği görülmektedir ki, bunların başında devlet ve yazılı anayasa gelmektedir. Ulus-ötesi kuramsal çalışmalar ise, bunun tersine, söz konusu kurum ve kuralların yokluğu ya da daha doğru bir tabirle etkisizleştiği/belirsizleştiği varsayımına dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, küresel politik ilişkilerin ontolojisinde önemli bir değişiklik yaşanmış olduğu kabul edilmekte ve bunun epistemolojisi ulus-ötesi çalışmalara dayandırılmaktadır (Robinson, 1998, s. 561–562).

Anılan ontolojik değişimin en önemlisi, küreselleşme ile birlikte toplumsal yapılanmanın temel biçimi olarak ulus-devletin doğru ve/veya etkin bir analiz birimi olmayı sonlandırdığıdır. Şöyle ki, kapitalizmin ortaya çıkışında ve yayılmasında ulus-devlet en önemli aktördür ve ulusal ekonomilerle birlikte bir “dünya ekonomisi” oluşturulmuştur. Bununla birlikte ulus-ötesi ekonomik ve politik olguların maddi temeli olarak küreselleşmeyle birlikte “küresel ekonomi” ortaya çıkmış ve yeni bir devire açılan eşik (*epochal threshold*) geçilmiştir. Nasıl ki pre-kapitalist yapılar gelişen ekonomi ve modernizm tarafından ‘temizlenmiştir’, pre-global yapılar da, küresel ekonomi ve ulus-ötesileşen siyasal düzen tarafından ıskartaya çıkarılmıştır. Bu anlamda; belli bir dönemin siyasal, sosyal, ekonomik vs. bir eyleyeni/aktörü olarak ulus-devlet söz konusu tarihsel eşığe takılmıştır. Kısaca, “ulus-devlet tarih-ötesi (*trans-historic*) bir kurum değildir” ve böylesi bir geçişkenlik

göstermemektedir. Dahası, ulus-devlet “*artık kapitalizmin düzenleyici ilkesi ve sınıf gelişimi ile sosyal hayatın kurumsal konteynırı*<sup>31</sup> değildir.” Söz konusu bu dönüşüm, ‘görünüş’ itibariyle ulusal gelse de, yapısal neden olarak küreselleşmeye dayanmakta ve ulus-ötesi bir öze sahiptir (Robinson, 1998, s. 563–565 & Robinson ve Harris, 2000, s. 17).

Peki devletsiz kalan uluslar nerededir? Onlar, artık dışsal olarak girdikleri dünya sisteminde değil, içsel olarak ilişkiye girdikleri tek bir küresel sosyal oluşumun içerisinde (Robinson, 1998, s. 564). İşte ulus-ötesi demokrasi tartışmasının dayandığı en önemli nokta da burasıdır: Devletsiz demokrasi. Tamamen aynı anlama gelmemekle birlikte bu, Westphalia’da dinden arındırılan devletin, ulustan da soyundurulmasıdır (Beck, 2009; Techau, 2012). Ulus-ötesi demokrasi açısından söz konusu durum, küresel siyasette devlet kurumunun aracılığının olmaması ve ulusların ya da halkların doğrudan birbirleriyle iletişim ve etkileşime geçmesidir. Şöyle ki; ulusal sınırların belirsizleştiği ve akışkan hale geldiği bu dönemde demokratik meşruiyet oy vermeye ya da çıkar ve grupların temsilinden çok müzakereye dayanmaktadır, madem iletişim ve müzakere demokrasinin temel özelliği olmuştur, söz konusu bu özellik uluslararası toplumun siyasal etkileşiminin siyasal sınırlara hapsedilemeyeceği anlamına gelir (Dryzek, 1999, s.44).

Yukarıdaki yaklaşımı ulus-ötesi demokrasinin bir ucu sayarsak, diğer ucu olarak da, devleti hala önemli bir siyasal aktör olarak alan ulus-ötesi yaklaşımları da diğer bir uç olarak değerlendirebiliriz. Diğer bir deyişle; devletsiz yaklaşımları ulus-ötesi demokrasinin ‘solu’, devlet aktörünü tanıyan yaklaşımları da ulus-ötesi demokrasinin ‘sağı’ olarak nitelemek, siyaset biliminin bu iki önemli kavramına haksızlık olmayacaktır. Ulus-ötesi demokrasinin sağında duranlar, demokrasiyi devletsiz ve onun kurumsal kimliği üzerinden tanımlanan vatandaşsız düşünmemektedir. Öyle ki, küreselleşmeyi devleti, dolayısıyla demokrasiyi zayıflatan bir süreç olarak almaktadır. Bununla birlikte; söz konusu yaklaşım da ulus-devletlerin özellikle ekonomik küreselleşmeyle toplumsal, siyasal ve ekonomik yönlendirme ve kontrol kabiliyetlerini yitirdiklerini teslim etmekte, vatandaşlık bağlamında ise, uluslararası arenanın en güçlü vatandaşları olarak çokuluslu şirketleri göstermektedir (Bağce, 1999, s. 4; Hobsbawn, 2008, s. 13; Bohman 2007, s. 2, Sağır, 2004, s. 13). Ulus-ötesi demokrasinin solunda duranlar ise, doğrudan demokrasi vurgusuyla, küresel ölçekte serpilen sivil topluma aynı gücü atfetmektedir.

<sup>31</sup> Çalışmanın başında belirtildiği gibi, kavramlar da “data konteynırı”dır. Bu anlamda, yalnızca kurumsal değil fakat kuramsal anlamda da ulus-devlet günümüz açıklamakta yetersiz bir kavramdır. Bununla birlikte; ulus-devletin ‘üstünü çizmek’ şimdilik zor görünse de, onun etkisini yitirdiğini, silikleştiğini teslim etmek ‘adetten olmuştur’.



İzleyen alt başlıklarda yukarıda genel bir çerçevesi verilen ulus-ötesi demokrasiye ve küresel demokrasi tahayyülüne ilişkin çeşitli teorik yaklaşımlar anlatılacaktır. Bunlar; temelini liberalizm ve idealizmden alan “liberal enternasyonalizm”, post-Marxist içerimleri olan “radikal demokratik çoğulculuk”, sosyal demokrat çizgiye yakın olan “müzakereci demokrasi”, yine küresel sosyal demokrasi tasarımına dayanan “kozmpolitan demokrasi”, Neo-Gramscian eleştirelcilikten de beslenen “sosyalist enternasyonalizm” ve nihayetinde devlet(sizlik) bağlamında teorik yaklaşımların en solunda duran anarşist yaklaşımdır.

### 1.3.1. Liberal Enternasyonalizm

Ortaçağ Avrupası’ndaki feodal rejim ve onun prensiplerine tepki olarak doğan liberalizmin “ana ilkelerinin doğal karşılanmaya” başlaması; John Locke tarafından ilkelerinin açıkça ortaya konması, Amerikan Bağımsızlık ilanı ve Fransız ve Amerikan Haklar Bildirgeleri’yle birlikte gerçekleşmiştir (Sabine, 2000, s. 71). Locke’un açıkladıklarının ve anılan bildirgelerin özünde bireyin devletlerin/hükümetlerin keyfi eylemlerine karşı hakları olduğu düşüncesi, yani anayasayla kayıtlı hükümet, hukuk devleti ve birey haklarının korunması gibi temel kavramlar bulunmaktadır. Bunların yanında; serbest piyasa ve serbest ticaret fikri de liberalizme içkindir (Plattner, 1999, s. 121). Söz konusu kavramlar liberalizmde o kadar önemli yer tutmaktadır ki, Amerikan liberalizminin ve liberal enternasyonalizmin önde gelen temsilcilerinden **T. Paine** (1737 – 1809) bunları şu keskinlikte ele almaktadır: Devlet “zorunlu bir kötülük”tür (*necesssary evil*) zorunludur, çünkü toplumsal hayatın sürdürülmesinde güvenliği sağlar; kötüdür, çünkü bireyleri sınırlar. Bununla birlikte; faydazarar muhasebesi yapıldığında, devletin yokluğunda maruz kalınacak acılar, varlığında çekilecek acılardan çok daha büyüktür. Ticaret ise büyüyen insan nüfusunun bir sonucu olarak, hem milliyetçiliği hem de askeri savunmayı gerileten, dolayısıyla savaflara mani olan bir etkinliktir (Paine, 2004, s. 5 & 54)<sup>32</sup>.

Liberal enternasyonalizmin ilk ve somut ilkeleri ise dönemin ABD Başkanı ve aynı zamanda siyaset bilimci olan **W. Wilson** (1856 – 1924) tarafından, I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya konulmuştur. Liberal enternasyonalizmin ticaretin ve uluslar arasındaki artan ekonomik bağımlılığın savafları azaltacağı düşüncesine paralel olarak, Wilson 1918’de Versailles Kongresi’nde konuyla ilgili şu noktalar üzerinde durmuştur (Griffiths, 1999, s. 96–

<sup>32</sup> Elbette, uluslar arasında gelişen serbest ticaretin asimetrik ilişkilere ve savaflara yol açtığı da aşikârdır. Bu yaklaşımla birlikte diğer yaklaşımların değerlendirmesi ve eleştirisi ilgili bölümünün sonunda ve “Kısıtlılıklar/Sınırlılıklar” başlığı altında yapılacaktır.

97).<sup>33</sup>: İlk, savaş sonrasında yapılacak antlaşmalar gizli değil açık olmalıdır. İkinci olarak, ticaretin önündeki bütün engeller kaldırılmalıdır. Son olarak, hem büyük hem de küçük ülkelerin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığı garanti altına alacak bir uluslar birliği/örgütü kurulmalıdır. Söz konusu bu nokta, Cemiyet-i Akvam'ın 1919 yılında kurulması ile gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, II. Dünya Savaşı sonrasında hem söz konusu bu örgüt dağılmış, hem de yukarıda değinilen kısıtlı devlet/hükümet ve serbest ticaret düşüncesinin yerini, ulusal sınırları daha 'belirgin' sosyal devlet rejimleri ve daha realist uluslararası ilişkiler yaklaşımı almıştır; fakat bu eğilim 1970'li yılların başındaki Petrol Krizi ile birlikte sonlanmış, liberal enternasyonalizm, piyasa liberalizmi ya da neoliberalizm adıyla geri dönmüştür.

Günümüzde liberal enternasyonalizm, 1980'lerle birlikte uluslararası ilişkilerde ve küresel siyaset söyleminde hegemonik hale gelen neoliberalizmin terimleriyle ifadelendirilmektedir. Söz konusu teorik duruş; çalışmanın önceki bölümlerinde anlatılan minimalist demokrasi anlayışıyla birlikte, ona değer ve prensipler atfeden maksimalist yaklaşımı da benimsemektedir. Şöyle ki; demokrasi, kamusal kararların alınması ve meşrulaştırılması anlamında prosedürel bir teknik olarak alınmakta ve temsili, açık ve hesap verebilir olma gibi özellikler demokratik yönetime, daha doğrusu yönetişime eklenmektedir. Yönetişim kavramından ise, paradoksal olarak, biçimsel/formel kuralların hakim olduğu yönetim yerine, enformel ilişkilere açık, sivil toplumun katılım ve denetim kanallarının etkin olduğu bir süreç anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, liberal enternasyonalizm klasik çoğulculuğun; siyasal ve sivil haklar vurgusu, güçler ayrılığı/dağılımı, sınırlı devlet gibi kavramlarını benimsemekte ve uluslararası düzeyde oluşturulacak kurumlarda da bu özellikleri aramaktadır. Keohane'in ifadesiyle uluslararası düzeyde demokrasi, "*maksimum açıklık (transparency) koşulları altında gönüllü çoğulculuğun bir biçimi*"dir (McGrew, 2013, s. 10; Cerny, 2008, s. 28).

Özetlersek, liberal enternasyonalizm klasik liberalizmin temel ilkelerini benimseyen, bununla birlikte, II. Dünya Savaşı sonrasında değişmiş ve 1980'lerden itibaren ise hegemonik hale gelmiş bir ulus-ötesi demokrasi tasavvuru ve teorisidir. İlk haliyle Batıcı ve devlet-merkezli olan bu teori, bahsedilen değişimle birlikte Batılı olmayan ülkeleri de kapsamına almış yine de uluslararası kurumlardaki Batı devletlerinin ağırlığı, dolayısıyla hegemonyasıyla eşitsiz güç ilişkilerinin kaçınılmaz olduğu bir küresel politik sistem öngörmüştür. Zira serbest ticarete olan vurgu, sermayenin yönetim süreçlerine 'tamamıyla'

<sup>33</sup> Wilson Kongre'de, aralarında Türkiye'yle de ilgili olan "14 Husus" üzerinde durmuştur. Burada, konuyla ilgili ve genel olan 3 nokta belirtilmiştir.

katılımının; Batı devletlerinin hem maddi hem manevi ağırlığı ise, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) önderliğindeki küresel hegemonyanın altını çizmektedir (Ikenberry, 2009, s.74 ve 81 & McGrew, 2013, s. 12).

### 1.3.2. Radikal Demokratik Çoğulculuk

Bir önceki bölümde ele alınan liberal enternasyonalizmin ve bundan sonra ele alınacak diğer kuramsal yaklaşımların hepsinin ortak noktası demokrasidir; onları birbirinden ayıran önlerine ve sonlarına aldıkları betimleyici sıfat ve kavramlardır. Post-modernist, Marxist ve sivil demokratik cumhuriyetçiliğin bir 'kokteyli' olan bu kuramsal yaklaşım için geçerli olan da budur: Önüne 'radikal' sıfatını, sonuna ise "çoğulculuk" kavramını alan radikal demokratik çoğulculuğun radikalliği, onun demokrasi anlayışının doğrudan demokrasiye dayanmasından; çoğulculuğu ise -radikalliği ile bağlantılı olarak- herhangi bir toplumsal grubun bir bütünü temsil etmediği düşüncesinden gelir (McGrew 2013, s. 15 & Mouffe, 2002, s. 33). Bu anlamda, radikal demokratik çoğulculuk maksimalist bir demokrasi tasavvuruna sahiptir ki, 'iyi' topluluklara dayandırdığı demokrasi pratiği için öngördüğü değerler; normatif eşitlik ilkeleri, aktif yurttaşlık, kamusal iyinin yüceltilmesi, insani yönetim ve doğal çevreyle uyumlu yaşamdır. Doğrudan demokrasiye dayanan radikal demokratik çoğulculuğun aktif yurttaşlarının örgütlendiği mekânın sınırı ise, "ortak sorunların coğrafik ölçeği"dir (McGrew, 2013, s. 14).

Yukarıda bahsedilen temel ve tali özelliklerin serimlenmesi radikal demokratik çoğulculuğun ana hatlarını ortaya çıkaracaktır: Birincisi, radikal demokratik çoğulculuk doğrudan demokrasiyi, yani 'hakiki' demokrasiyi (demokrasi tanımlarındaki -k- maddesi) savunmakta ve yerelden küresele çeşitli mekânsal ölçeklerde kendi kendini örgütleyen ve yöneten topluluklar/kolektifler örgörmektedir ki söz konusu bu yapılanma(lar) egemen ve merkezi bir otoritenin yokluğunda var olurlar. Daha özelinde, alansal birimler olarak devletler, çevresel sorunların, kadın ve barış hareketi gibi toplumsal hareketlerin aşkınlığına ve çok katlılığına (*multiplicity*) yanıt verememektedir (McGrew, 2013, s. 15). İkincisi, radikal demokratik çoğulculuk, liberal demokrasinin genel olarak siyaset kavramına, özel olarak da çoğulculuk anlayışına karşıdır. Birincisi; radikal demokraside siyaset, birlikte yaşamadan kaynaklanan bir pratikler ve kurumlar kümesine denk düşerken, ondan daha geniş bir kavram olarak tanımlanan "siyasal" birbirleriyle uzlaşmaz görülen zıtlıkların, antagonizmaların alanıdır. Nasıl ki; ideolojide "sağ/sol", ekonomide "kârlı/kârsız", ahlakta "doğru/yanlış" gibi ikilikler, zıtlıklar varsa, siyasalın zıtlığı ya da antagonizması "dost/düşman"dır. Bu anlamda; demokrasiye düşen görev, liberal anlayıştaki uzlaşma, oydaşım, müzakere gibi şeylerle söz

konusu bu zıtlıkların üstesinden gelmeye çalışmanın tersine, ilgili antagonizmanın varlığını kabul edip onu ‘ehlileştirerek’ agonizme<sup>34</sup> dönüştürmek ve böylelikle “dost/düşman” antagonizması yerine birbirlerinin meşruiyetini tanıyan “biz/onlar” taraflarının bulunduğu bir ‘çatışma’ya ortam sağlamaktır. Diğer bir deyişle, liberal demokratik teorinin varsaydığı gibi bir rasyonel uzlaşma ya da oydaşım siyasal olan/alan için söz konusu değildir, bunun yerine çatışan bizler ve onlar bulunmaktadır (Mouffe, 2010, s. 11, 16 & 28).

Radikal demokraside, çoğulculuk kavramı da post-modern/post-yapısalcı yaklaşımların altını çizdiği “fark” kavramına dayanmaktadır. Şöyle ki, herhangi bir kişisel ya da toplumsal kimlik kendini farklılaştıramadığı bir “kurucu dışarı” olmadan var olamaz. Kurucu dışarisına göre kendi farklarının altını çizen gruplar da diğer grupların üstünde herhangi bir hâkimiyet talep etmemelidirler ki çoğulculuk sağlansın (Mouffe, 2002, s. 32). Bu noktada, kendi farklılıklarının üstünde duran grupların rekabetçi temsilinin nasıl gerçekleştirileceği önemlidir. Radikal demokrat proje de bunun koşulları olarak; siyasal tercihlerin hesap verebilir temsilcilerle gerçekleşmesini, liberal demokrasinin siyasal alandaki formel eşitliğinin, birey ve grupların ekonomik güçlerinden bağımsız olarak, karar verme aşamasında da olmasını ve alınan kararlarınsa esaslı bir müzakereden geçmesini ortaya atmaktadır (Cohen ve Fung, 2004, s. 25–26).

Sonuç olarak, radikal demokratlar da rekabetçi bir temsil sisteminin önemini teslim etmekte fakat demokratik değerlerin gerçek ya da ‘hakiki’ anlamda gerçekleşmesi için bunun ötesine geçmenin gerektiğini söylemektedirler. Diğer bir deyişle radikal demokratik proje, doğrudan ve tüm katılım kanallarının açık olduğu küresel bir demokrasiyi, devlet kurumu aracılığı olmadan, küresel sorunların tartışması ve çözümü üzerinden inşa etmeye yöneliktir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Marksizm ve liberal demokrasinin eleştirisinden doğan radikal demokrasi kuramı, kapitalist sistemin de içerisinde bulunan (bu yüzden de sisteme karşı bir devrim tasavvuru ve tasarısının olmadığı) eşitlik ve özgürlük gibi ideallerin, liberal demokrasinin katılım bağlamında radikalleştirilerek ve temsil bağlamında çoğulcullaştırılarak gerçekleşeceğini savunan bir yaklaşımdır (Coşkun, 2007, s. 78). Dahası radikal demokratların önerdikleri; devletin ötesinde bir siyaset, partinin ötesinde bir siyasal örgütlenme ve nihayetinde sınıfın ötesinde bir siyasal öznenin bulunduğu, bir hükümet biçiminden ziyade insanların egemenliklerinin dolaylımsız/doğrudan bir biçimde ifadelendirildiği demokrasidir (Akkaya ve Jongerden, 2012, s. 12).

<sup>34</sup> Yazar C. Mouffe, antagonizma (ki en Türkçesi “yaman çelişki”dir) ile birbirlerini yok sayan/etmeye çalışan iki karşıtı belirtirken, agonizm (husumet) ile ‘barışçıl bir çatışmayı’ kastetmektedir.

### 1.3.3. Müzakereci Demokrasi

Demokrasiye ilişkin tanım sorunu kısmında da belirtildiği gibi, bir rejimin özü itibariyle demokratik olması, onun demokratikliği için gerekli fakat yeterli değildir. Hatta demokrasi konusunda biçim içerikten önce gelmektedir.<sup>35</sup> Demokrasiye yaklaşımında usule ve araçlara önem veren müzakereci demokrasinin en önemli vurgusu, yönetimin meşruiyetine ilişkindir ki ilgili önermesi; meşruiyetin kaynağının, oy kullanmak ya da temsilden ziyade tartışmaktan ve müzakere etmekten ve de alınan kararlardan etkilenen herkesin (*all-affected principle*) kararlara katılmasından geçtiğidir. Söz konusu modele göre iyi bir yönetimin esası, yönetim süreçlerinin kaynağını, özgür ve eşit bireyler tarafından yürütülen kolektif müzakereden almasıdır. Böylesi bir model için şartlar: *İlkin*, konuşmayı, soru sormayı, sorgulamayı ve tartışmayı başlatma konusunda müzakereye katılan herkes eşit olmalıdır. *İkincisi*, herkes konuşmaya konu edilenleri sorgulama hakkına sahiptir. *Üçüncüsü*, müzakereden istediğini alamayanlar her zaman için tartışmaya yeniden katılabilmelidirler, diğer bir deyişle süreç hem dönüşümlü (*self-reflexive*) hem de dönüşlü olmalıdır (Benhabib, 1999, s. 105). Başka bir şekilde ifade edilirse; müzakereci demokrasi, kolektif siyasal iktidarın kullanılmasını gerekçelendirirken temelini kamusal muhakemede bulur ki bunun için minimum şartları, eşit bireylerin rekabete dayalı, serbest ve düzenli seçimlerle birlikte tartışmayı, müzakereyi de kolaylaştıran toplumsal ve siyasal ortamlardır (Cohen, 1999, s. 146). Bununla birlikte; müzakereci demokrasinin kamusal alanda gerçekleşeceği (nerede sorusu) ve eşit ve adil bir katılımı olacağı (nasıl sorusu) belli iken, aktörlerin/kurumların kim olacağı, pratik eksikliğinden dolayı belirsizdir (Çoşkun, 2007, s. 56).<sup>36</sup>

Müzakereci demokrasi dendiğinde akla ilk gelen isimlerden olan **Jürgen Habermas** (1929 - ...), terimi liberal ve cumhuriyetçi yaklaşımlara bir alternatif olarak daha prosedürel/usulcü bir demokrasi modeli için kullanmaktadır. Cumhuriyetçi yaklaşımı; katılımcılığı arttıran pozitif haklara vurgusuyla, siyasal süreçlerin ve iradenin oluşumunda piyasa süreçlerini değil kamusal etkileşimi önemsemesiyle ve siyaseti öncelikleri belirlemek olarak değil değerlere ilişkin çekişme olarak almasıyla liberal yaklaşıma tercih eden Habermas, cumhuriyetçi yaklaşımın eksiklerini de usulcü bir bakışla göstermektedir. Hem liberal hem de cumhuriyetçi yaklaşımı devlet merkezli bulan düşünür, müzakereci demokrasinin söyleme yaklaşımının toplu iletişim usulleri ve koşullarını gerektirmesiyle “merkezsizleştirilmiş bir toplum” ile

<sup>35</sup> Hukukta da bu durumu anlatan veciz bir söz vardır: “Usul, esasa mukaddemdir.” Demokratik düşüncede pratik olarak söz konusu durum budur. Şöyle ki, herkesin benimseyebileceği bir kararı bile yalnızca bir kişinin almasındaki meşruluk ile karardan etkilenen herkesin almasındaki meşruluk, dolayısıyla demokratiklik, tartışılmayacak bir biçimde hem nicelik hem de nitelik olarak farklıdır.

<sup>36</sup> Mustafa Kemal Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2007, s. 56. Coşkun bunu, kavramın önde gelen isimlerinden Habermas’ın “pratik bir niyetinin olmaması”na bağlamaktadır.

koşut gittiğini belirtir ve ekler, “*bu demokrasi kavramının devlet merkezli ve amaca dönük bir özne iradesi olarak tasarlanan bir toplumsal bütün anlayışına göre işlemesine artık gerek yoktur.*” Diğer bir deyişle, cumhuriyetçi modelin vatandaşlarla olan normatif bağıını kabul eden Habermas, müzakereci demokrasinin siyasal sistemi (devleti) yönetimin doruğu değil sadece öteki eylem sistemlerinden biri kabul eden söylemsel yaklaşımını önermekte ve siyasal tartışma için hukukun aydınlattığı kamusal bir iletişim mekânı öngörmektedir. Zira yukarıda da belirtildiği üzere, demokratik süreç meşruiyet gücünü sadece katılım ve siyasal iradenin ifadelendirilmesinden değil, ussal olarak kabul edilebilir sonuçların beklendiği, herkese açık ve herkesin erişebildiği müzakereci bir süreçten almaktadır (Habermas, 1999, s. 40, 46 & 50; Habermas, 2001, s. 110).

Çekirdek kuramsal önermeleriyle birlikte, ulus-ötesi demokrasi bağlamında müzakereci demokrasi, iletişimin siyasal sınırların üstesinden gelebileceğini ve sınırları aşan sonuçlar üretebileceğini iddia etmekte ve söylemin (demokrasinin ‘yazılımı’) eylem ve kurumları (demokrasinin ‘donanımı’) etkileyebileceğine inanmaktadır. Müzakere yerel ve aynı zamanda küresel ölçekte karar almada demokratik meşruiyeti sağlayan bir araçtır (McGrew, 2013, s. 24). Müzakereci demokrasi düşüncesinin temel önermelerinden ikisi, tartışma ve müzakereye etkisine bağlı olarak, söylemin gücü ve iletişim olanaklarının gelişmesi ve yaygınlaşmasıdır: Yukarıda belirtildiği gibi, küresel siyasetin ya da ulus-ötesi demokrasinin ‘kurumsal açığı’ndan bahisle, küreyi etkileyecek siyasetin ve siyasaların güçlü bir söyleme dayanması gerektiği aşikârdır. Söylem ise, kimi zaman kurumdan da önce gelmektedir, zira ulus-ötesi kurumlar demokrasinin ‘donanımı’ olarak söylemin yani ‘yazılımın’ dediklerini yapmaktadır. Söz konusu durum özellikle çevresel, kültürel, ekonomik vb. nitelikli küresel sorunlarda kendisini göstermektedir. Söyleme ve prosedüre dayanan böylesi bir demokrasi anlayışı ne seçim sistemleri ne de biçimsel örgütlerle ifade edilebilir. Bunun yerine müzakereci demokrasi; kamusal alandaki iletişime vurgu yapan, küresel söylemlerin içeriğini tartışma yoluyla/usulüyle etkilemeye ve denetlemeye çalışan bir model olarak değerlendirilebilir (Dryzek, 1999, s. 35 & 44; Dryzek, 2006, s. 102). Zaten müzakereci demokrasi fikrini destekleyenlerin odaklandıkları konu mevcut küresel düzenin söylemsel kaynakları ile birlikte ulus-ötesi bir sivil toplumun ya da kamusal alanın oluşumunda siyasal söylemi ve uluslararası yönetişimi etki ve denetim altına almaktır (McGrew, 2013, s. 24).

### 1.3.4. Kozmopolit Demokrasi

Kozmopolitizm, Antik Yunan demokrasi düşüncesinde belirtildiği gibi, Sofistler'in insanı her şeyin ölçüsü olarak almasında ve diğer insanlarla eşit görüşünde ve bağlantılı olarak Stoacılar ve Epikürcülerde de bulunabilecek denli eski bir fikirdir (Wood, 2009, s.118 & Ferry, 2011, s. 69). İsminden de anlaşılacağı üzere; Kozmopolitizm, bütün yönleri ve renkleri ile kozmosu/evreni polisin (dar anlamıyla şehir, daha geniş anlamıyla siyasal örgütlenme) içinde tasavvur etmektedir. Ulus-ötesi demokrasi bağlamında ise, kozmopolitan veyahut kozmopolit demokrasi daha ayrıntılı bir teorik ve kurumsal çerçeve sunmaktadır.

Kozmopolit demokrasi, yukarıda bahsedilen radikal çoğulculuğa kıyasla, demokratik yönetim bağlamında siyasal koşul ve kurumlara daha özel bir vurgu yapmakta, devletler-arası ve devletler-üstü iletişimi önemsemektedir. Kuramın önde gelen düşünürlerinden **David Held**, kozmopolit demokrasi modelini; hukuk devleti ve insan hakları gibi mevcut liberal enternasyonal ilkelere dayandırmakta ve modelini demokrasinin sınırlarını enlemesine kestiği devlet ve diğer siyasal örgütlere bağlamaktadır. Söz konusu modele göre, ulus-ötesi demokrasi ve teritoryal/alansal demokrasi politik kurumlar bağlamında çatışmak yerine birbirlerini güçlendirmelidir. Bununla birlikte, kozmopolitan düşünürler, demokrasi ve hukuk bağlamında küresel konuların ulus-devletlerin kapasitelerini aştığını açıkça belirtmekte ve onların yerine değil ama yanına yeniden dizayn edilmiş ulus-ötesi kurumlar öngörmektedir. Modelin merkezindeyse demokratik özerklik bulunmaktadır ki bununla kastedilen "demokratik yasalara hem kendi içerisinde hem de devletler-arası ilişkilerde uyan, demokratik devlet ve toplumların oluşturduğu uluslararası topluluğun inşası"dır (Held, 2000, s. 89 & McGrew, 2013, s. 17).

Söz konusu proje ve düşüncenin içerisinde olmakla birlikte yukarıdaki tanım ve tespitlere cevap niteliğinde, **Norberto Bobbio**, yalnızca otokratik devletlerden oluşan uluslararası bir demokratik sistem ile yalnızca demokratik devletlerden oluşan otokratik bir uluslararası sistem olmak üzere iki marjinal olasılığın tartışmasını yapmaktadır (Bobbio, 2000, s.22). Örneğin, kendi vatandaşlarına kendi ülke sınırları içerisinde geniş liberal haklar tanıyan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), aynı özelliğini uluslararası ilişkilere yansıtmamaktadır. Veyahut tarihsel bir örnek olarak, uluslararası ilişkilerde bağımsızlık hareketlerinde Üçüncü Dünya ülkelerinin yanında durarak kendi kaderini tayin hakkı gibi demokratik bir talebi destekleyen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), kendi içerisinde pek çok temel hak ve hürriyeti ihlal etmiştir. Gerçekten de, kozmopolit demokrasinin anılan tanımı/tasarımı bu iki yönüyle ele alındığında, ortaya başka soru ve sorunlar çıkmaktadır.

Bobbio'nun da belirttiği gibi bu iki marjinal durumun gerçekleşmesi, yukarıda bahsedilen tekil örnekler dışında, imkansız görünmektedir. Dünya sistemi, ne tamamen otokratik ülkelerden oluşmakta ne de tamamen demokratik ülkelere dayanmaktadır; ya da uluslararası sistem ne tamamen demokratiktir ne de tamamen otokratik özelliktedir. Fakat söz konusu bu durum, kozmopolit demokrasinin gelişmesinin önünde aşılmaz bir engel değildir. Düşünere göre, özellikle yargısal güçle ilişkili uluslararası aktif bir “Üçüncü Taraf/Hakim” devletlerarası problemlerde çözüm yolu bulmakla birlikte, devletler-üstü demokratik bir düzenin yaratılmasında da önemlidir. Bununla birlikte, yazar üç tür Taraf/Hakim öngörmektedir: Tarafları uzlaşmaya çağıran fakat herhangi bir çözüm yolu sunmayan, aracı rolündeki Taraf birinci türdür. İkincisi ise, tarafların kararlarına uyacaklarını taahhüt ettikleri ve yetki verdikleri Taraftır. Üçüncü tür taraf ise, çatışmanın veyahut çelişkinin (ki Bobbio Taraf'ın oluşum koşulu olarak agonistik durumları gösterir) daha yüksek bir düzeyde/düzlemde çözümü için karar ve müdahale gücüne sahip “Yargıç” olan taraftır. Tasavvur ettiği ve belirttiği “Uluslararası Adalet Divanı” gibi bir kurum olmakla birlikte, yazara göre mevcut veya gelişmekte olan uluslararası sisteme kıyasla eski olan sistem, etkin fakat meşru değildir, yeni sistem ise daha meşru olduğu halde eski/mevcut sisteme nazaran daha etkisizdir (Bobbio, 2000, s. 27 & 32).

Kozmopolit demokrasinin ulus-ötesi kurumların yeniden düzenlenmesine ilişkin diğer önemli ve uygulanabilir görünen tasarısı **Daniele Archibugi**'den gelmektedir. Yazara göre, uluslararası sistemi kozmopolit hale getirmeye yönelik ütopyik tasarımlar (ulus-devlet ordularının dağıtılıp küresel bir ‘bekçi’nin tesisi gibi) idealleri oluştururken kısa vadede daha yumuşak geçişleri sağlayacak daha somut adımlar atılabilir. Bunlar birisi de, Birleşmiş Milletleri (BM) kurumsal anlamda yeniden dizayn etmektir<sup>37</sup>: İlkın, Güvenlik Konseyi’nin veto yetkisinin ‘yumuşatılması’ kısa vadede uygulanabilir gözükmektedir. Beş daimi üyenin bir oyunun diğer üyelerin oylarını geçersiz kılması yerine, vetonun en azından iki daimi üyenin oyuyla oluşması düşünülebilir. Bununla birlikte; “her devlete bir oy” prensibiyle ile çalışan Genel Kurul, tüzel kişilik yerine popülasyona dayalı ve belli bölgelerden (Latin Amerika, Avrupa, Uzak Asya gibi) doğrudan seçimle gelen temsilcilerin oluşturduğu bir Halk Meclisi’nin yanında bir tür senato işlevi görecektir. Böylelikle Birleşmiş Milletler, iki kamaralı bir parlamento rolü oynayacak ve daha kozmopolit ve demokratik bir yapıya kavuşacaktır (Archibugi, 2000, s. 113–124).

<sup>37</sup> Çalışmanın “biçim/prosedür” kısmında karar organlarının halklara yakınlığı-uzaklığı tartışılacağı gibi, söz konusu uluslararası kurumların demokratikliği de değerlendirilecektir.



Kozmopolit demokrasi projesi, ulus-ötesi demokrasiye siyasal örgüt çerçevesinden (devletler) ve reformist bir biçimde yaklaşmaktadır. Bu anlamıyla, kozmopolit demokrasi fikri sosyal demokratik düşünceye yakın durmaktadır. Bununla birlikte; kozmopolitan demokrasi yaklaşımı, Batılı demokratik değerleri evrenselleştirmesi sebebiyle, emperyalizmin yeni bir biçimini meşrulaştırmaya açık olmasa bile, ona ‘duyarlı’ olduğu savıyla eleştirilmektedir (McGrew, 2013, s. 21).

### 1.3.5. Sosyalist Enternasyonalizm

Bilimsel sosyalizmin öncüsü **Karl Marx** (1818 – 1883) hayatının büyük bir bölümünü sürgünde geçirmiş ve salt memleketine geri dönme arzusu yerine, ulusal sınırların önemini kaybettiği uluslarüstü bir dünya hayali kurmuş ve ona ilişkin küresel bir siyasal perspektif geliştirmiştir. Marx’ın bu konuda diğer bir özelliği ise, çağdaşı ve aynı düşünce hattında olan diğer düşünürlerin aksine küresel kapitalizm ile mücadelede çözümü, ‘tarihin tekerleklerini geriye döndürmekte’ değil, tam tersine direksiyonu ele alarak yeni ve daha iyi bir uluslararası düzene gitmekte bulmasıdır (Puchner, 2005, s. xvi & xvii). Komünist Manifesto adlı eserde Marx ve **Friedrich Engels**’in (1820 – 1895) de belirttiği gibi, kapitalizmi ve kapitalistleri diğer eski dönem üretim tarzlarından ve üreticilerinden ayıran temel özellik, kapitalizmin üretim araçlarını, üretim ilişkilerini ve dolayısıyla toplumdaki tüm ilişkileri durmaksızın değiştirmeleri, sürekli büyüyen pazar arayışı içerisinde dünyanın her yerine ‘yuvalanmaları’, yerleşmeleri ve ilişkiler tesis etmeleridir. Böylelikle, üretim araçlarını elinde tutan burjuva sınıfı, dünya pazarını sömürü aracılığıyla üretime ve tüketime kozmopolit bir karakter vermiştir. Ve yine bu yolla, ulusal münzevilik ve kendine yeterlilik yerini ulusların evrensel olarak birbirlerine karşılıklı bağımlılığına bırakmıştır. Dahası, burjuva sınıfı kıyı kente, tarım devletlerini burjuva devletlerine, nihayetinde Doğu’yu Batı’ya tabi kılmıştır (Marx ve Engels, 2005, s. 10–11). Söz konusu bu durum ise, küresel politığın sosyalist açıklamasında, emperyalizm kavramı etrafında ele alınmıştır. Emperyalizme ilişkin Marxist kuramlar genel olarak üç hat/yaklaşım üzerinden takip edilip açıklanabilir: Birincisi, **Karl Kautsky**’nin (1854 – 1938) “ultra-emperyalizm” kavramı etrafında geliştirdiği teoridir. İkincisi, Kautsky’nin teorisinin şiddetli bir eleştirisi olan **Lenin – Buharin** kuramıdır. Üçüncüsü ise, **David Harvey**’nin “yeni emperyalizm” kavramı etrafında şekillenen teorik açıklamalardır (Callinicos, 2007, s 535–536)<sup>38</sup>.

<sup>38</sup> Emperyalizm kavramını sömürgecilik ile birlikte ele alıp onu kültürel etkileriyle değerlendiren bir çalışma için bkz. Conrad Phillip Kottak, **Cultural Anthropology**, McGraw Hill, Boston, 2000, s. 386-410.

Kautsky, “Ultra-Emperyalizm” adlı makalesinde, sanayileşmiş kapitalist ülkeler arasındaki rekabetin emperyalizmi doğurduğunu söylemekte ve emperyalist ülkeler arasındaki paylaşım kavgasının da az gelişmiş tarım bölgeleri olduğunu belirtmektedir. Zira Kautsky’e göre, kapitalizmin çelişkisi sanayi sektörü ve tarım sektörü arasındadır, birincisinin gelişme koşulu ikincisindeki üretimin genişletilebilmesidir ki bu aynı zamanda emperyalizmin sınırını oluşturur çünkü az gelişmiş/kapitalistleşmeye açık tarımsal bölge ve ülkeler emperyalist yarış içerisinde günden güne azalmaktadır. Bununla birlikte; Kautsky’nin düşüncesinin özü, emperyalizmin maddi sınırlılığının, kapitalizmin sınırlılığı anlamına gelmediğidir. Kapitalist ülkeleri karşı karşıya getiren emperyalist rekabet belli bir aşamadan sonra bir çeşit işbirliğine dönüşebilir ki bunun adı ultra-emperyalizmdir. Diğer bir deyişle, savaşa ve dolayısıyla yıkıma neden olan emperyalist kavga, ultra emperyalizm aşamasında kapitalist ülkelerin savaştan kaçındıkları bir duruma ve rasyonelliğe açılacaktır (Kautsky, 2004, s. 164–165)<sup>39</sup>.

Birbirleri arasında emperyalizme bakışta farklılıklar olsa da, Kautsky’nin tezine muhalefet konusunda aynı olan Lenin – Buharin çizgisi de iki yazarın ayrı ayrı görüşleri özetlenerek verilebilir: Lenin için emperyalizm, ünlü eserinin başlığında da belirtildiği gibi, “kapitalizmin en yüksek aşaması”dır. Lenin söz konusu bu tabiri, kapitalizmin gelişmişliğinin doruğu manasında değil, tersine onun düşüşünün başlangıcı olarak kullanmış ve emperyalizmi “proleter sosyal devrimin arifesi” şeklinde nitelendirmiştir. Anılan aşama ve dönemde üretim toplumsallaşmış fakat üretim aygıtları toplumsallaşmamıştır, bununla birlikte artığa el koyma hala ‘özel’ ellere aittir. Bunun sonucu olarak, serbest rekabetin aksine bir tekelleşme sürecine girilmiştir ki bu süreçte hâkim sermaye dilimi finans-kapitaldir<sup>40</sup> (Lenin, 2010, s. 10 & 25).

Buharin ise; emperyalizmi “finans-kapitalin fetih politikası” olarak görmekle birlikte, merkezileşme eğilimi gösteren sermayenin savaş alanının bütün bir dünya olduğunun altını çizer, hatta söz konusu rekabetin uzak sonucu, baskın ülkelerin güdümünde bir dünya devletidir. Bu yüzden düşünürüne göre, “*Her şey her şeye bitişmiş, her şey her şeyden etkilenir, herkes herkese sürtünür durumdadır.*” (Buharin, 2004, s. 171-172, & 174). David Harvey ise, emperyalizmi kapitalizmin son aşaması olarak değil, burjuva sınıfının politik üstünlüğünün ilk aşaması olarak ele almakta, yukarıda anlatılan kapitalist birikim düzeninin yanına, tekil

<sup>39</sup> Aynı makalede Kautsky, “... büyük emperyalist güçler arasındaki Dünya Savaşı’nın sonucu, silahlanma yarışından vazgeçen en güçlü emperyalistler arasında bir federasyon oluşturulmasına neden olabilir.” diyerek, bugünkü Avrupa Birliği’nin siyasal yapısına ilişkin ‘yakın’ bir tahminde bulunmuştur.

<sup>40</sup> Lenin’in bahsettiği finans-kapital ile bugünün moda kavramı haline gelen finans-kapital birbirlerinden farklı ve başkadır: Lenin bahsettiği; sanayide oluşan sermayenin bankacılığa aktarılması ve banka sermayesinin giderek sanayi sermayesine hâkim olmaya başlaması, yani sanayi sermayesinin banka sermayesi haline gelmesidir. Günümüzdeki finans-kapital deyimi ise, paradan para kazanma anlamında finans sektörüne yöneltilen sermayedir, daha doğru bir ifadeyle finansal sermayedir (bkz. Savran, 2011, s. 61).

devletlerin politik tercihlerini yansıtan ve belirli özgülüklerle neden olan alansal (*territorial*) mantığı koymaktadır. Böylelikle küresel siyaseti biçimlendiren yalnızca ekonomik sistemin mantığı değil, ülkelerin jeo-politik duruş ve hareketleridir (Harvey, 2003, s. 42; Callinicos, 2007, s.547) . Yeni emperyalizm teorisine göre eski sömürgecilikteki fetih ve zor politikası yerini tamamen olmasa da büyük oranda iktisadi zorunluluklar adı altında güçlü ülkelerin zayıf ülkeleri sömürmesine bırakmıştır. Nasıl ki işçi ile işveren arasındaki ilişki görünüş itibariyle eşit ve özgür bir karakter göstermektedir, uluslararası alanda da egemen ülkelerin ilişkisi buna benzemektedir. Dahası yeni emperyalizmin belirleyici niteliği kapitalist oluşundadır ki böylelikle keskin bir ekonomi – siyaset ayrımı demokratik hesap verilebilirliğe konu olacak çoğu şeyi ekonominin doğal, değişmez, teknik olarak kavranan alanına sokar ve bu taleplerin önünü alır (Wood, 2014, s. 21 & 28).

Sosyalist düşünürlerin küresel yönetimi algılama ve anlamlandırmada başvurdukları diğer bir önemli kavram hegemonyadır. Özellikle **Antonio Gramsci** (1891 – 1937) tarafından siyasal eyleme rehberlik eden stratejik liderlik olarak tanımlanan kavram, demokrasinin tanımlanması bağlamında, kitlelerin rızasının fabrikandan okula, okuldan aileye kadar geniş bir toplumsal yelpazede kazanılması ve yeniden üretilmesine dayanmaktadır (Buci-Gluksmann, 1982, s. 119). Bununla birlikte hegemonya düşüncesinin global siyasete uygulanışı “farklı sınıflar, ideolojiler ve kurumlar ile maddi güçler arasındaki tarihsel uyum” olarak ulus-ötesi tarihsel blok kavramına açılmaktadır. Neo-Gramscian olarak da bilinen bu yaklaşım; üretim süreçlerinin biçimlendirdiği toplumsal güç ilişkilerinin küreselleşme süreci içerisinde ulus-ötesi nitelik kazandığını ve sınıf ilişkilerinin değişen bu bağlamda ele alınması gerektiğini söylemekte, devlet aktörünün küresel siyasette en önemli aktör olduğu düşüncesine karşı çıkmaktadır (Gökten, 2013, s. 50 & 55). Bu akımın önde gelen düşünürü **Robert Cox** (1926 – ...) küresel politikayı ve hegemonyayı anlamak için “sosyal kuvvetler” kavramına başvurmuştur: Düşünceler, maddi olanaklar ve kurumların etkileşiminden doğan ulus-ötesi sosyal kuvvetler, devlet aktörünün ötesine geçip tarihsel ve siyasal bağlamda dünya düzenini açıklamaktadırlar. Düşünceler, ilgili olduğu dönemin baskın fikrinsel eğilimleridir; maddi olanaklar üretici güçler ve kurumlarsa, çeşitli sorunların çözümünde zora başvurmayı gerektirmeyen, belirli bir düzeni istikrarlı ve sürekli hale getiren yapılardır. Hegemonya, yani belirli bir dünya düzeninin normal ve evrensel kabul edilmesi, özellikle kurumlar aracılığıyla tesis edilse de yalnız bu kurumlara indirgenemez; zira maddi ve ideolojik kuvvetler de kurumlar kadar önemlidir (Cox, 1999, s. 218–220).

Üretim uluslararası nitelik kazanmasıyla doğan sosyal güce dayalı ve daha bütünleşik, hegemonyasız ve güç çekişmelerine dayalı ve üçüncü dünyanın kimi merkez ülkeleri üzerinden karşı hegemonik olan üç tür dünya düzeni tasavvur eden Cox küresel politikaya özgün bir yaklaşım ortaya koymuş ve devleti açıklayan değil açıklanan bir öge olarak değerlendirmiştir (Bostanoğlu, 2009, s. 53–54). Bu yaklaşımın diğer bir önemli temsilcisi ve Cox'un öğrencisi olan **Stephen Gill**, dünya sistemi için Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezinde oluşan ulus-ötesi bir siyasal ve ekonomik formasyonu önermektedir. Cox'tan farklı olarak bu süreçte devletin uluslararasılaşmadığı, ulus-ötesileştiğinin altını çizen Gill'e göre tarihsel orijini iki dünya savaşı arasında bulunan ulus-ötesi hegemonya, ulusal ve ulus-ötesi sermayenin maddi çıkarlarının uyumlulaştırıldığı ve Japonya ile birlikte Doğu Asya'nın da sisteme entegre edildiği bir tarihsel blokun altını çizmektedir. Bunun sonucunda ana dayanağı söz konusu bu 'uyum'u sağlayan disipline edici neo-liberalizm olan yeni bir anayasalcılık (*new constitutionalism*) belirlemiştir. Yeni anayasalcılığın özünü, devletlerin ulus-ötesi/uluslararası kurumların ortaya koyduğu kurallara ve kavramlara bağlanma taahhütleri oluşturmaktadır. Böylelikle devletler neo-liberal, ABD yönelimli hegemonyayı içselleştirmekte ve ulus-ötesileşmektedir (Gill, 2008, s. 79 & 93–94). Küresel dünya düzeninin oluşumunda tarihselliği ve hegemonyayı vurgulayan diğer bir düşünür olan **Immanuel Wallerstein** (1930 - ...) kapitalizmin gelişmeye başladığı 16. Yüzyıl'dan beridir global/küresel olduğunu vurgulamakta ve ülkeler arasındaki ilişkileri, iktisadi ve ekonomik hakimiyetleri olmayan çevre ve yarı-çevre ülkelerden güçlü ülkelere kaynak aktarımının olduğu bir dünya-sistemi olarak tanımlamaktadır (Wallerstein, 2001, s. 19).

Sonuç olarak; sosyalist düşünce, devletler ve ona dayanan emperyalizm ve hegemonya kavramları önemli teorik araştırmaların konusu olsa da, en başından beri devleti ve ulusu aşan bir teorik yaklaşım içerisindedir, denilebilir. Liberal yaklaşımın aksine, devlet (siyaset alanı) ve sivil toplum (ekonomi alanı) konusunda kesin bir ayırım yapmayan Marxist düşünceye göre, üstyapı kurumu olan devlet, maddi üretim ilişkilerinin gerçekleştiği yapının kendisi olan sivil toplumun güdümündedir, onun bir belirimidir. "Üretici güçlerin belirli bir aşamasında bireyler arasındaki bütün maddi ilişkileri kapsayan" sivil toplum söz konusu bu özelliğiyle devleti ve ulusu aşmaktadır (Carnoy, 2001, s. 254).

### 1.3.6. Anarşist Yaklaşım

Uluslararası ilişkiler literatüründe geçen anarşizm ile siyaset biliminde anlaşıldığı ve ifadelendirildiği şekliyle anarşizm neredeyse birbirine tezattır. Birincisinde anarşi, devletlerin sütun başları üzerinde duran uluslararası arenadaki belirsizliğin ve rekabetin altını çizerken,

diğerinde anarşi insanları kısıtlayan ve onların kendilerini serbest ve özgür bir biçimde geliştirmeleri önünde engeller koyan, devlet otoritesinin yokluğu anlamına gelmektedir. Yanı sıra, anarşist düşünce ve düşünürler de kendi aralarından önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin, kimi anarşist yaklaşımlar kolektivizmi vurgularken, diğerleri bireyciliği ön planda tutmaktadır, kimisi mutlak bir piyasa düzenini ve mülkiyeti savunurken kimisi kolektif mülkiyet ve planlamayı vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle, anarşizm önüne pek çok niteleyici sıfat alan düşünce akımıdır.

Klasik anarşizmin önde gelen düşünürlerinden **Mihail Bakunin** (1814 – 1876) genel olarak siyasal örgütlenme ve özel olarak uluslararası yönetim ile ilgili düşüncelerini 1866 yılında yazdığı **Revolutionary Catechism** (Devrim Kitapçığı) adlı eserde açık ve net şekilde ortaya koymaktadır. Bakunin’e göre; tarihi, coğrafi, kültürel vs. farklılıklardan ötürü her bir ülke için geçerli olan, evrensel ve bağlayıcı tek bir politik model geliştirmek imkânsızdır fakat siyasal birimler için geçerli olacak temel ilkeler belirlenmelidir: *İlkin*, politik ve ekonomik örgütlenme kesinlikle tabandan tavana, çeperden merkeze doğru olmalıdır. Federatif olarak düşünülen politik örgütlenmede, merkezi devlette bulunan cinsiyet, ırk, din, sınıf, statü vd. ayrımların hepsi ortadan kaldırılmalı, yaşama hakkı, ifade hürriyeti gibi kişisel haklar en serbest biçimiyle tanınmalı ve gerçekleşmelidir. *İkincisi*, söz konusu siyasal yapıda çevreden merkeze; komünler, mahalleler, iller ve bölgeler bulunmaktadır. Bununla birlikte, sayılan birimler arasında bağlantı kuracak özerk-aracı birimler de öngörülmüştür. Bakunin’in düşüncesinde merkezi bir ulus-devlet kavramı olmadığından, olsa bile yıkılması gerektiğinden, Bakunin için devletsiz olan ulus, illerin özerk federasyonundan başka bir şey değildir, iller ise komünlerin özerk ve federatif bir yapıda bir araya gelmesinden oluşur. Bu anlamda komünler, kendi anayasalarını ve yasama organlarını kendileri oluştururlar, yasa koyuculardan hâkimlere kadar kamu görevlilerini kendileri seçerler, mali ve yönetsel kararlarını ve bunların uygulamasını üst bir otorite tanımadan bizatihi ve doğrudan gerçekleştirirler (Bakunin, 2014).

“Uluslararası Federasyon” olarak nitelediği dünya düzeni içinse, Bakunin’in öngördüğü belli başlı ilkeler şunlardır: *İlkin*, küçük – büyük, güçlü – kuvvetli ne olursa olsun, her ulusun, halkın, bölge, il veya komünün kendi kaderini tayin hakkı (*self determination*) saklıdır. Bu ilke, söz konusu birimlerin ilişkilerindeki samimiyet ve de mutlak özgürlük için olmazsa olmazdır. *İkincisi*, fetih hakkı ve eğilimi tamamen ortadan kaldırılmalıdır zira Bakunin’e göre bir ulusun ‘büyüklüğü’ fetihle değil, hürriyette ve insani gelişimdedir. *Üçüncüsü*, bireysel özgürlüğün kolektif özgürlükle iç içe olduğunu teslim eden Bakunin, uluslar arasında serbest

ticaret ve iletişimin olmasını gerektiğini belirtir ve sınırların/gümrüklerin olmadığı federal bir dünya düzeni öngörür. Bunun yanında, sivil – asker ayrımını da reddeden Bakunin, hiçbir ulusun düzenli bir ordu bulunduramayacağını altını çizer, hiçbir federal birim diğer bir birime savaş açamayacaktır. Global çapta olası anlaşmazlıkların çözüm yeri “Uluslararası Mahkeme”dir (*International Tribune*). Yine de, bu ilkelerin bir anda ve bütünüyle bütün dünyada gerçekleşmeyeceğinden hareketle Bakunin dünyayı ikiye böler: Federal birimler ve federal olmayan devletler. Uluslararası Federasyon’a yukarıda sayılan ilkeleri benimseyen birimler kabul edilecek ve bu birimler federal olmayan devletlerle olan mücadeleye destek verecektir. Bakunin’in kelimeleriyle, dünya düzeni ve onun amacı, “*kişilerle birlikte kolektif yapılar için, topluluklar, komünler, iller, bölgeler ve uluslar için, herkes için özgürlük ve bu özgürlüğün federasyon tarafından karşılıklı teminatı*”dır (Bakunin, 2014).

Anarşizmi daha liberteryen yorumlayan modern düşünür **Noam Chomsky**’e göre, anarşizm bireycilik, yaşam hakkı, ifade özgürlüğü gibi liberal değerleri reddetmeyen sosyalizmdir. **Murray Bookchin**’in demokrasi tasavvuruysa, yüz yüze iletişime ve karar almaya dayanan komünal ölçekli bir doğrudan demokrasidir. Hakiki bir komüniteryen bağımsızlık olarak anladığı konfederal örgütlenmeyi âdem-i merkeziyet, kendine yeterlilik ve ‘insani ölçek’ değerleriyle sunan Bookchin’e göre karar alma topluluğa ait insanların tümünün tasarrufu olan bir eylemdir. Kararların uygulanması ve koordinasyonuysa konfederal konseyin işidir. Bununla birlikte, her ne kadar kendine yeterlilik esası ile oluşturulsalar da, konfederal konseyler ortak kaynakların kullanılması ve bunlara ilişkin siyasaların belirlenmesi anlamında birbirleriyle ilişki içerisinde olacaklardır. Bu anlamda konfederalizm, komünler ve bölgeler arasında karşılıklı bağımlılığa dayanan bir sosyal ve siyasal örgütlenme biçimidir ki çiftlikler, fabrikalar gibi kurumlar da yerleştirildiğinde en yüksek seviyesine ulaşacaktır (Bookchin, 2014). Nihayetinde anarşizmin demokrasiye bakışı eşitlik ve özgürlük bağlamında olumlu, temsil bağlamında olumsuzdur. Temsile dayalı, parlamenter rejimleri rızaya dayalı diktatörlükler olarak anlayan ve böylesi biçimsel bir demokrasi anlayışının karşısına doğrudan demokrasiyi koyan anarşizme göre yönetsel organlar; gönüllük, rotasyon ve özyönetime dayanan sovyetler, konseyler ya da özgür komünlerdir (Zileli, 2013, s. 353– 354) .

Aşağıda devlete olan bakışlarıyla sağ ve sol olarak tasnif edilen ulus-ötesi demokrasi tasavvurları aşağıda ilişkili oldukları düşünce akımı ve devlete bakışlarıyla birlikte topluca gösterilmektedir:

**Tablo 1.2 Ulus-Ötesi Demokrasi Tasavvurları**

<b>Demokrasi Tasavvuru</b>	<b>Düşünce Akımı</b>	<b>Devlete Bakışı</b>
<i>Liberal Enternasyonalizm</i>	Liberalizm/İdealizm	Minimal Devlet
<i>Radikal Demokratik Çoğulculuk</i>	Post-Marksizm	Devletsiz Demokrasi
<i>Müzakereci Demokrasi</i>	Eleştirel Teori	Örgütsel Demokrasi
<i>Kozmopolit Demokrasi</i>	Sosyal Demokrasi	Müdahaleci Devlet
<i>Sosyalist Enternasyonalizm</i>	Sosyalizm/Komünizm	Sönümlenecek Devlet
<i>Anarşist Yaklaşım</i>	Anarşizm	Devletsiz Demokrasi

Tabloya dayanılarak değinilebilecek en önemli nokta ulus-ötesi demokrasinin devletlere dayanan uluslararası bir demokrasiden ziyade, halklara dayanan bir demokrasi tasavvuru olduğudur (McGrew, 2013, s. 43). Bununla birlikte; liberal, müzakereci ve kozmopolit yaklaşımın devletin bir aktör işlevselliğini önemseydiği, diğer yaklaşımların ise devletin silikleştiği ya da olmadığı bir demokrasi tasavvurunda birleştikleri söylenebilir. Devletin, dolayısıyla belli coğrafi ve politik sınırlarla çevrelenmiş alan içerisindeki demokrasiye ilişkin sorunların çözüm yeri global düzen ya da ‘dışarı’ mıdır? Uzunca bir süre siyasal örgütlenmenin optimum ölçeği olarak görülen ulus-devlet içerisindeki demokratik aksaklıklar ve sorunların aynısı ya da farklı belirimleri global alanda da görülmeyecek midir? Söz konusu soruların yanıtları çalışmanın kapsam ve biçim kısımlarında tartışılacaktır.

Burada değinilecek diğer önemli nokta; yukarıda bahsedilen altı kuramsal pozisyonun liberal ve radikal yaklaşımlar olarak ikili bir grup olarak ele alınabileceğidir: Devlet aracılığı, temsil, müzakere gibi prosedürel vurgularıyla liberal enternasyonalizm, müzakereci demokrasi ve kozmopolit demokrasi liberal gruba; devletin yokluğu, demokrasinin aracısız ve doğrudanlığı ile radikal demokratik çoğulculuk, sosyalist enternasyonalizm ve anarşist yaklaşımın radikal grupta değerlendirilebilir. Bu yüzden denilebilir ki; ‘L-demokratların’ patronu Locke iken, ‘R-demokratların’ azizi Rousseau’dur (Miller, 2009, 206–207). Diğer bir deyişle; demokrasiye ilişkin kuramsal araştırma ve sorgulamalar çalışmanın önceki bölümünde klasik ve modern demokrasi tartışmalarından bağımsız değildir; demokrasinin değişen ölçeği ve farklılaşan prosedürleri ona ilişkin kuramların ve kavramların yeniden düşünülmesini beraberinde getirmiştir.

Sonuç olarak; bir devrin fikri hayatı onu kuşatan maddi koşullardan bağımsız olarak düşünölemeyeceği gibi fikirlerin de maddi koşullar üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Bununla birlikte, hiçbir düşünce, fikir akımı da yalnızca doğuş koşullarına indirgemez. Cangızbay'ın deyişiiyle, “Beşeri/toplumsal gerçeklik, tam tamına, 'koşullarla açıklanamaz/koşullarla açıklanabilir olmayan'dır.” (Cangızbay, 2006, s. 14–15). Bu nedenle, yukarıdaki kuramlar kendi içerilerinde açıklanmış, söz konusu koşullar aşağıda ayrı fakat bağlantılı bir biçimde açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu kısmı, araştırmacı için teorik bir pozisyon elde etme yolunda yalnızca teorik tartışma ve düşöncelere özgüendiğinden, sözü edilen düşöncelerin özellikle iktisadi, toplumsal ve kültürel boyutları araştırma nesnesinin tarih/köken kısmına bırakılmıştır.



## İKİNCİ BÖLÜM

### DEMOKRASİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ: TARİHİ OLAYLAR ve MADDİ KOŞULLAR

Bir önceki kısımda da belirtildiği üzere; demokrasi, siyaset biliminin en eski kavramlarından birisi olmakla birlikte en tartışılabilirlerinden birisidir. Bunun en dolaysız sonucu, demokrasi sözcüğünün diğer pek çok kavram yerine kullanılmasıdır. Örneğin, insan haklarına saygılı, hukuk devleti ilkelerini benimsemiş, kumanda yerine piyasa ekonomisine dayanan siyasal rejimler için de ‘demokrasi/demokratik’ deyimleri kullanılmaktadır. Mamafih, siyaset bilimindeki ‘çekirdek’ anlamıyla demokrasi, belirli bir egemenlik alanında (küre, ülke ve bölge) ve o alana tabi insanların yönetime katılmasını belirleyen özel prosedür ve süreçtir. Söz konusu prosedür ve süreç, tarihin belirli dönemlerinde içerisine doğdukları maddi koşullara göre farklı anlam ve işlevlere denk gelmiştir. Aşağıda demokrasinin uzun tarihsel serüveni önemli olaylar ve maddi koşullar çerçevesinde değerlendirilecektir.

#### **2.1. Demokrasi’nin Pratiğinin Doğuşu: Antik Yunan Kent-Devlet Demokrasisi**

Çalışmanın başında da değinildiği gibi, insanlar arasında yönetim olgusunun ortaya çıkışı; tarımın gelişmesi, üretime ilişkin yeni tekniklerin ve aletlerin bulunması, dolayısıyla yerleşik hayatın ‘yerleşikleşmesine’ koşuttur. Bununla birlikte yönetici sayısının en azından bir değil ve birden/birkaçtan fazla olduğu yönetimlerin doğuşu M.Ö. V. Yüzyıl’ın sonu, IV. Yüzyıl’ın başı Antik Yunan’a atfedilmektedir. Kimi yazarlar ise ‘ilkel demokrasi’nin Yunan pratiğinden önce Ortadoğu’da kimi halk meclisleri aracılığıyla kendini gösterdiğini, Sümer şehirlerindeki istişare modelinin demokrasi bağlamında bir ilk örnek (prototip) oluşturduğunu söylemektedir. Akad, Babil ve Sümer’lerde toplumsal grupların ve kentlerin özellikle arazi ve su üzerine mücadeleleri “tahıl-kral”ı ve “savaş-şefi”nin bir karışımı olan kent-yöneticisini ya da kralı ve merkezi bir devleti ortaya çıkarmıştır. Yine de politika deyiminin atası, demokrasinin doğduğu, Yunan polisidir. (Canfora, 2010, s. 24; Lipson, 2005, s. 67; Uslu, 2013, s. 138–139). Elbette ki Yunanlılar antik demokrasiyi birden ortaya çıkarmamıştır; aşağıdaki tablo Antik Yunan’daki siyasal konjonktürü ve ilgili yönetim şekillerinin evrimini göstermektedir:

**Tablo 2.1 Antik Yunan'da Yönetim Biçimlerinin Tarihsel Gelişimi**

Tarihsel Kesit	Konjonktür	Yönetim
MÖ. XII. – X. YY. (Yunan İlkçağı)	Dor İstilas ve kargaşa dönemi	Kabile Yönetimleri
MÖ. IX. – VII. YY. (Yunan Ortaçağı)	Görelî düzen ve tarımsal üretimin gelişmesi	Krallık
MÖ. VIII. – V. YY.	Ticaretin gelişmesi ve ayrıcalıklı sınıfların düzeni	Polis Demokrasisi

**Kaynak:** Göze, 2000; Uygun, 2003.

M.Ö. IX. Yüzyıl'da Yunanistan'ı dünyanın diğ er yerlerinden ayıran çok az şey vardır. Üretim kısıtlıdır, zannatkarlar arasında uzmanlaşma yoktur, insanlar cahil, hayat zorlu ve kıtlıklarla doludur. İki yüzyıl sonradır ki, M.Ö. VII. Yüzyıl'dan itibaren düzenli bir ekonomik gelişme ve hayat ölçününün yükselmesi başlar. İzleyen yüzyılda Yunan kentleri ile Ortadoğ u'nun büyük imparatorlukları arasında ticaret gelişmiş ve kültürler arasında karşılıklı etkileşim artmıştır. Öyle ki Yunan alfabesi Fenikelilerin kullandığı Sami yazısından türetilmiştir. Yunan kent-devletlerinin coğ rafi olarak avantajı, denize kıyıları bulunmalarıyla birlikte, etraflarını çevreleyen dağ lar sayesinde yalıtılmış bir bağımsızlığ a sahip olmalarıdır. Yine de ortak bir alfebeye, lehçeler farklılaş sa da anlaşılabilir bir dile, benzer dini ritüellere sahip kent-devletler Olimpiyat Oyunları gibi ortaklaş a festivaller düzenleyebilmiş ve bir devletler ağı oluşturabilmiştir (Harman, 2013, s. 72–73; Davis, 2014, s. 49).

Tabloda da görülebileceğ i gibi kent-devletler kendiliğ inden antik demokrasiye açılmamıştır; tersine ilk Yunan kent-devletleri geçmiş in izi olarak kabile reislerinin soyundan gelen krallar tarafından idare edilmiştir. Geliş en tarım-ticaret ve köleliğin yaygınlaş ması toprak sahiplerinin çıkarları ile krallarınkini karşı karşıya getirdiğ inden sonuç kralların devrilmesi ve oligarş ilerinin kurulması olmuştur (Harman, 2013, s. 75). M. Ö. VII. Yüzyıl'da değ inse yönetim “iyi aileden gelen” anlamında kullanılan *Eupatridae* olarak adlandırılan aile oligarş ilerinin elinde olmuştur fakat ekonomik geliş me ve eş itlik anlayışı bakımından hiçbir kent-devlet Atinalılar'ınkine ulaş amamıştır (Lipson, 2005, s. 104). M.Ö. 594'te Solon dönemiyle birlikte Atina'da kölelik yasaklanmış, yasama gücü meclise, yargılama ise kura ile seç ilen yargıç lara bırakılmış tır. Elbette ki söz konusu bu düzenlemeler üst sınıfın hoşuna gitmemiş, demokrasi aylak takımı olan kitlelerin yönetimi, yöneticileri de prensip sahibi olmayan “demagog”lar olarak adlandırılmış tır (Harman, 2013, s. 76).

Atina demokrasisi ve kurumları hakkındaki önemli bilgilerin kaynağı olan, **Atinalıların Devleti** adlı kitabında Aristoteles, çoğunluğun küçük bir azınlığın yönetimine isyan ettiğini ve çatışan iki tarafın Solon'u arkhon seçtiğini; serveti ve konumu bakımından orta sınıftan olan Solon'unsa özellikle beden rehin gösterilerek alınan borçları ortadan kaldırarak köleliği yasakladığını, herkese mahkemeye gitme şansı verdiğini ve oylama yoluyla mahkeme kararlarına katılan halkın, devletin de hâkimi olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte Solon halkı; büyük çiftçiler (*medimnos*), atlılar, çiftçiler (*zeugites*) ve yarıcılar (*thetes*) olarak dört vergi sınıfına ayırmış ve vergilemeyi de gelirlerine orantılı bir hale getirmiştir (Aristoteles, 2013, s. 9 & 11).

Halkın yönetime katılmasının yolu Solon yasaları tarafından açılmışsa, Atina kent-devletinin demokratikleşmesi Kleisthenes'in reformları sayesinde olmuştur. Atina'daki köy ve kasabalar 139 siyasal birime (*deme*) bölünmüş, 18 yaşına giren erkeklerin 2 yıl eğitim gördükten sonra yurttaş statüsü kazanması sağlanmış, kan bağına dayanan kabile sistemi iyice geriletilerek yürütme ve yargı organlarında eşit sayıda temsil edilen on yeni klan/kabile oluşturulmuş ve hatta kimi yabancı ve köleler bu gruplara dâhil edilerek yurttaşlığa alınmıştır. Yanı sıra, kişilerin sülalelerinden gelen isimlerle değil bağılı buldukları demelerin isimleriyle anılmasının zorunlu hale getirilmesi, zenginler ile yoksullar arasındaki statü farkını ismen örtmüştür. Son olarak, demokratik rejimi yıkmaya çalışanlara *ostrakismos* adı verilen 10 yıllık sürgün cezası öngörülmüştür (Uygun, 2003, s. 25). Bu reformlardaki en önemli husus, kabilelere ilişkin düzenlemedir. İnsanların soylulukları, zenginlikleri, geldikleri kabileler yerine oturdukları yerlere göre yönetilmeye başlanması otoriteyi soyun bir yan getirisi olmaktan çıkarmış siyasal ilişkinin kaynağını yerleşikliğe ve yurttaşlığa dayandırmıştır (Lipson, 2005, s. 331).

Mamafih; Antik Yunan demokrasisi, *polis* adı verilen kent-devlet içerisinde doğmakla birlikte, efendi-yurttaşlar için tasarlanmış bir yönetim biçimidir. Diğer bir ifadeyle, demokrasi yalnızca yönetime katılımı değil, yönetimden dışlamayı da içeren özel bir süreç ve prosedürdür. Merkezi yürütme, yönetici sayısı anlamında oligarşik bir konsey ve yurttaşlık genel meclisinden oluşan kent-devletin siyasal düzeninde yönetime katılmak için belli bir yaşta, Atina'da topraklarında doğmakla birlikte hür bir erkek vatandaş olmak şarttır. Kişisel bir eşya olarak değerlendirilen ve nüfusun yarısını oluşturan kölelerin yönetime katılma hakkı

yoktur. Bunun yanında, kadınların, çocukların ve de köle olmasalar bile yerleşik yabancıların yine siyasal hakları bulunmamaktadır (Schmidt, 2002, s. 35 & Tilly, 2011, s. 26 ve 53).<sup>41</sup>

MÖ. VIII. ve VII. yüzyıllarda ortaya çıkan ve geçen iki yüzyıllık süre içerisinde özellikle Atina'da demokrasiye evrilen polis ekonomik, siyasal, askeri ve dini bir bütünlüktür. Söz konusu sistemin, sisteme tabi olanlar için anlamı 'medeniyet'tir, zira polis dışı bir yaşam ve o yaşamı idame ettirenler 'barbar' olarak görülmektedir (Göze, 2000, s. 1). Altın çağını Perikles döneminde yaşayan Atina demokrasisi de 'kendini korumak' ve genişlemek için hem barbar olarak tanımladıkları başka medeniyetlerle hem de diğer kent-devletlerle savaşa girmiştir. M. Ö. 480'de kendisinden sonra en çok öne çıkan kent-devleti olan Sparta ile Perslere karşı olan savaşta işbirliği yapan Atinalılar, sonrasında Spartalılarla Peloponnesos Savaşı'na girmiştir. Aslında bu iki polis, birbirlerinin nerdeyse zıttı özellikler göstermektedir: Sparta; kapalı, muhafazakâr, karaya dönük bir yönetimken, Atina; dışa açık, yüzü denize dönük ve ticaretle uğraşan bir kent-devlettir.<sup>42</sup>

İşbirliklerden 20 yıl sonra bu iki devlet arasında ilk Peloponnesos Savaşı çıkmış ve M.Ö. 445'te 30 yıllık bir barış öngörüsüyle son bulmuştur. Gerçekten de özellikle izleyen 10 yıllık dönem Atina'nın daha çok geliştiği bir barış dönemi olmuştur. Atina'nın sonunu hazırlayan ikinci Peloponnesos Savaşı ise M.Ö. 431'de, periferik bir kent-devlet olan (bugün Arnavutluk sınırları içerisinde) Epidamnus'ta demokratlar ile oligarklar arasındaki iç savaşın büyük bir Yunan savaşına dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır. Demokratları destekleyen Atina, oligarkları destekleyen Sparta'nın müttefikleriyle birlikte girdiği savaş M.Ö. 404'te Atina'nın mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır. Savaşın nedeni hakkında ise ünlü tarihçi ve uluslararası ilişkilerde realizmin antik kurucusu sayılan Thukydides, Sparta'nın Atina'nın askeri ve ekonomik güçlenmesi karşısındaki korkusunu, yani bir tür güvenlik ikilemini belirtmektedir; fakat esas nedenin Atina'nın askeri başarısının nüfusunun %90'ı *helot* adındaki kölelerden oluşan Sparta'da bir köle isyanı başlaması korkusu olduğu söylenebilir (Nye ve Welch, 2011, s. 20, 23 & 28). Takip eden M. Ö. IV. Yüzyıl Yunan kent-devletlerinin de sonun geldiği

<sup>41</sup> Atina'nın yaklaşık nüfusunun 300.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Kimi yazarlara göre köle sayısı nüfusun yarısı değil 2/5'idir, yani 120.000 kişidir. Daha iyimser olan bu sayı alındığında, geriye 180.000 kişi kalmaktadır. Bu sayının yarısının kadın, 20.000'inin yerleşik yabancı olduğu düşünüldüğünde ve 20 yaş altı vatandaşlar çıkarıldığında elimizde 30.000 kişilik bir yurttaş topluluğu kalmaktadır. Diğer bir deyişle, Atina'da yönetime vatandaşların 1/10'u doğrudan katılmaktadır. Bkz. Uygun, 2003, s. 53.

<sup>42</sup> Atina/Sparta ayrımı günlük ve kültürel hayatta da kendini göstermiştir: Örneğin, Spartalılar spora önem verirken, Atinalılar daha çok kültüre önem vermiştir. Atina'da ikna sanatı olarak retorik ile uğraşırken, Spartalılar sözü kısa keserek şiddete dayalı bir uzlaşmazlık çözümü benimsemişlerdir. Hatta İngilizce'de "kısa ve net açıklama/söylem" olarak kullanılan "laconic" kelimesi, kökenini Spartalıların yaşadığı bölge olan Lakonia'dan almaktadır.

tarihsel döneme işaret etmektedir. Birbirleriyle girdiği savaşlar yüzünden zayıflayan devletler, Atina dışında çekiciliğini de kaybetmişlerdir. Dahası vatandaşlar yaşamlarını toplumsal hizmete hasretmek de istemekte, özel etkinlere zaman ayırmak istemişlerdir. Aktif yurttaş dayanan kent devletler, M.Ö. 300'lerin ortasında hemen kuzeylelerinde Kral II. Philippos tarafından kurulan ve oğlu Büyük İskender tarafından bir dünya imparatorluğuna dönüştürülen Makedonya tarafından ortadan kaldırılmıştır (Davis, 2014, s. 68).

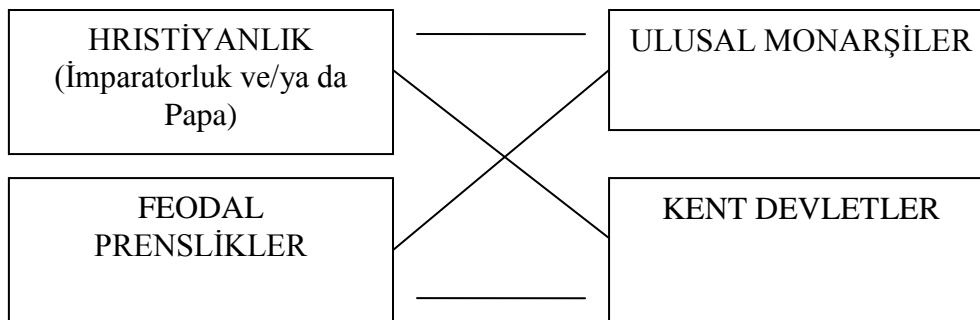
Nihayetinde günümüz Batı siyaset teorisinin kökenini oluşturan Yunan Kent Devleti “Polis”, M.Ö. VIII. Yüzyıl’da doğmuş ve Atina’da M.Ö. V. Yüzyıl’ın başından IV. Yüzyıl’a değin uzanan bir demokrasi pratiği ortaya koymuştur. Atina’daki Polis’in belirleyici özellikleri; canlı bir iktisadi yaşam, demokratik ve hür kültürel ortam, tartışma ve kanıtlamaya dayanan kamusal bir ilgidir. Dahası, söz konusu devlette, az önce bahsedilen yöneten–yönetilen ilişkisinin yerine yurttaşlar arasındaki etkileşim ya da ‘kendi kendini yönetme’ söz konusudur. Başka bir deyişle, yönetimin doğrudan olduğu Atina demokrasisinde kamusal işlerin yürütülmesinde, yani siyasa yapımında uzmanlaşmış ve bu yönüyle halktan ayrılan bir zümre olmadığı gibi, bürokratik bir aygıt olarak devlet de yoktur. Bu anlamda, Atina’daki demokrasi, devletsiz ve doğrudan bir demokrasidir (Wood, 2009, s.29 & Uygun, 2002, s. 80–81).

Yukarıda özetlenen süreç Antik Yunan’ı da aşır evrensel bir döngü olarak karşımıza çıkmıştır. Zira yönetimler küçük-otonom derebeylerinden, iktidarın merkezileşerek krallıklar haline geldiği ve krallıkların da ulus-devletlere bölündüğü [ve iktidarın daha da merkezileştiği] bir süreçten geçmiştir. Bu sürecin ana merkezi her daim ‘canlı’ bir siyaset ve düşünce dünyasına sahip olan Avrupa’dır. Bununla birlikte, özellikle Ortaçağ imparatorlukları ile ilgili kısımda dünyanın diğer kısımlarında da kurulan yönetimlere değinilmiştir. İzleyen başlık altında imparatorluklar ve söz konusu sürecin ilk ayağı olan feodalitenin toplumsal ve iktisadi yapısının yönetim biçimine yansması anlatılacaktır.

## **2.2. İlk ve Orta Çağ Yönetimi: İmparatorluklar ve Feodalite**

Atina’ya ve diğer kent-devletlerine son veren Makedonyalılar, yurttaşlık, hukuk, özgürlük, eşitlik gibi kavramları polisten alıp “kozmpolis”e taşımışlardır. Bununla birlikte; bu kavramlar söz konusu aktarımda ‘yıkıcılık’larını kaybetmiş, günlük toplumsal ve siyasal hayattaki eşitsizliği tebalara kabul ettirmek üzere yeniden izah edilmişlerdir ki bu hususta polislin fikirlerini emperyal fikirlere dönüştüren en büyük siyasi otorite Roma İmparatorluğudur (Wood (a), 2012, s. 344).

Avrupa'nın ilkçağlarına damgasını vuran Roma İmparatorluğu, Eski Yunan'daki gibi kent yönetimlerine ağırlık vermiştir. Yine de Roma'daki kentler ile Yunan kentleri birlerinden çok farklıdır. Bir tür belediye olarak değerlendirilebilecek mahalli aristokralara dayanan Roma yönetimleri, coğrafi olarak çok geniş bir alana yayılan imparatorluğun ayakta kalmasında önemli rol oynamışlardır. **Wood**'un "Özel Mülkiyet İmparatorluğu" olarak adlandırdığı Roma İmparatorluğu'nun özel hukuk sistemi gerçekten de mülkiyet kavramına özel bir önem vermiş ve toplumu ve siyasal yapılanmayı yurttaşlar birliği olarak anlayan Atina'dan bu haliyle ayrılmıştır<sup>43</sup>. Özel mülkiyet ile birlikte Roma'nın dayandığı diğer bir payanda askeri güçtür ki bunu kendi toprakları içerisinde elde ettiği vergiler ve dışarıdan gelen haraçlarla karşılamıştır. (Wood, 2014, s.45 & 48–49). Coğrafi olarak Avrupa ve Avrasya'ya hâkim olan imparatorlukta yönetim imparatorun mutlak iktidarına dayansa da bu iktidarı destekleyen bir senato da mevcuttur. Diğer bir deyişle, Roma'da iktidar bölünmese de paylaşılmaktadır (karma yönetim). Senatosu ve kendi hukuku ve siyasal otoritesi/hegemonyası (*Pax Romana*) ile Roma İmparatorluğu cumhuriyet yönetiminin ve modern devletin ilk örneği olarak görülebilir (Sander (a), 2003, s. 43)<sup>44</sup>. Bununla birlikte; Roma İmparatorluğu'nun dağılmasıyla Avrupa farklı güç odaklarının etkileştiği parçalı bir siyasi yapıya sahip bir yönetime, feodaliteye geçmiştir ki bu ilişkiler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:



### Şekil 2.1 19. Yüzyıl'a Kadar Avrupa Tarihindeki İktidar Mücadelesi

**Kaynak:** Sander (a), 2003, s. 78

Şekli açarak tartışırsak: Feodalizmin en önemli nedeni, barbar Germen kavimlerinin Avrupa'yı istilasından sonra Roma İmparatorluğu gibi merkezi ya da tek merkezli bir

<sup>43</sup> İlgili kısımda da belirtildiği gibi, Atina yurttaşlığı kapsayıcı olmaktan çok dışlayıcıdır. Roma'da ise imparatorluğun getirdiği çerçeve sayesinde vatandaşlık hem coğrafi hem de etnik olarak kapsayıcıdır. Yine de bu Atina'daki doğrudan yönetimin sağladığı demokratiklikten ziyade cumhuriyet döneminde bile Roma'daki aristokratların yurttaşların üzerindeki önceliği olarak yansımaları bulmuştur (bkz. Wood, 2014, s. 50).

<sup>44</sup> Hatta denilebilir ki, Avrupa'nın bir coğrafi gösterge olmaktan öteye, siyasi bir bütünlüğü temsil etmesi Roma İmparatorluğu ile birlikte olmuştur.

otoritenin kurulamamış olmasıdır. Feodalizmde, kavimler ve bu kavimlerin askeri önderleri vardır ki bunlar genellikle krallardır. Savaşçılar arasında sivrilen ve kralın gözüne girenlere ise *vassi* denir. Vassallara kral tarafından bağışlanan toprak (*beneficium*) *fieftir*. Fiefler, vassallara, krallarına ya da lordlarına bağlı kalmak ve asker yetiştirmeleri için verilmektedir ki bu Osmanlı'daki tımar sistemine benzemektedir. Bunun yanında, bazı vassallar diğer vassallara karşı daha baskın çıkmakta, bir lord gibi hareket edip çeşitli vassalları kendilerine bağlamaktadır. Bu vasallar da *senyör* olarak çağrılmaktadır. Diğer bir deyişle, feodalite toplumu hâkim kesimlere ve hâkim kesimleri birbirine bağlayan bir kişisel b-ağlar toplamıdır; aslonan iki unsur bağlılık yemini ve fief ya da dirliktir (Le Goff, 1999, s. 67).

Kısaca, feodal örgütlenmede, çeşitli yönetim katmanları vardır. Söz konusu katmanların arasında bir bağlılık sözleşmesi yapılmakta, kralın vassala, vassalın krala karşı hak ve yükümlülükleri olmaktadır. Bunun yanı sıra, Batı Avrupa'da feodalizm kıtanın diğer taraflarına göre daha güçlüdür<sup>45</sup>. Bunun açıklaması ise kilisenin kıtanın söz konusu bölümündeki nüfuzudur. Yine de, feodal siyasal yapılanma sonradan yerini alacak krallıklar gibi istikrarlı ve düzenli değildir, çünkü sözleşmeler ya vassal ya da kral tarafınca çeşitli nedenlerden (askeri özerklikleri olan vassalların isyanları, en önemli ve başlıca üretim etkinliği olan tarımdan gelen artığın bölüşüm kavgası gibi) ötürü bozulmaktadır. Feodalizmi toplumsal, iktisadi ve ekonomik alanda karakterize eden beş önemli ayırt edici unsur; yukarıda değinilen lord – vassal ilişkisinin yaygınlığı, merkezi otoriteyi temsil eden kralın yönetsel otoritesinin yerelliği, toprakların dağıtımını ve kullanımında etkin olan tımar sistemi, bölgesel soyluluğun hâkimiyetindeki yerel askeri birlikler ve toprak sahibi lordların serfler üzerinde kullandıkları sosyal haklardır (Turner, 2000, s. 48).

Genel kaynaklarda pek sık rastlanılmamakla birlikte, yaklaşık bin yıllık bir süreyi kapsayan feodal dönem iki ayrı aşamada da ele alınmaktadır ki böylesi bir ayırım ilgili tarihsel geçişi (*passage*) anlamak için yararlıdır: M.S. XI. Yüzyıl'a değin süren ilk aşamada alışveriş az ve düzensiz, üretim düşük ve kıy yoğunluklu ve de paranın kullanılması nadirdir. Bundan sonraki dönemde ise geniş topraklar tarıma açılmış, ticaret canlanmış, para dolaşıma girmiş, para ekonomisi büyümüş ve tüccar üretici üzerinde hâkimiyet kurmaya başlamıştır. Bununla birlikte; yavaş yavaş gelişen bir kentli üst sınıf oluşsa da, XII. ve XIII. Yüzyıllar'da, burjuva devrimleri için yüzyıllarla beklemek gerekecektir. Siyasal hayata bakıldığında bu durumu

<sup>45</sup> Kıta Avrupası ile Britanya ayrımı burada da söz konusudur. Zira Romalılar'dan sonra 1066 yılında Britanya Adası'nı ikinci ve son kez işgal eden Norman Dükü ve sonrasında İngiltere Kralı olan I. William, "*Bütün topraklar krala aittir.*" diyerek, Avrupa'nın parçalı siyasal yapısının hemen yanında merkezi bir yönetim oluşturmuştur.

anlamak kolaylaşmaktadır; zira siyasal bağılıklar kilise, toprak sahibi, imparator, senyör gibi pek çok parçalı otoritenin bulunduğu ortamda belirsizdir, diğer bir deyişle başkaldırılacak otorite de belirsizdir. Yine de, feodal döneme damgasını vuran siyasal rekabet imparator ile papa ya da dünyevi otorite ile uhrevi otorite arasındaki çekişmedir ki feodalizmin ikinci döneminde dünyevi otorite diğerine üstün gelmeye başlamıştır (Le Goff, 1999, s. 70 – 72 & Balandier, 2010, s. 95)<sup>46</sup>.

Feodalizmin ötesine geçiş, okuryazarlığın artması, karayollarının gelişmesi, para temelli ekonominin yaygınlaşması vs. nedenlerle olmuş, siyasal iktidar kimi ellerde ve yerlerde *yoğunlaşmaya* başlamıştır. Zümre devleti (*polity of estate, Standestaat*), olarak adlandırılan feodalizm sonrası erken modern yönetimler bunun sonucu ortaya çıkmıştır. Zümre devletleri, bazı geniş toprak parçaları üzerinde, girişimci ve başarılı bir hükümdar sınıfının, toplumu iktisadi ve siyasal olarak örgütlemesidir. Bu sınıf, iktidarını sözleşme ile değil, kralın kutsaması ile almakta, toplumun örgütlü (kilise, yerel aristokrat grubu, loncalar gibi) kesimi ile ilişkiler kurmakta, daha önemlisi anılan örgütlerle ya da zümrelerle çıkarlarını özdeşleştirmektedir. Zümrelerle hükümdar arasındaki ilişki, düzenli toplantılarla gerçekleştirilmekte, hükümdarın bu toplantılardaki talebi, savaş için maddi kaynak olmaktadır. Savaş için maddi kaynağın yaratılması ise, zümrelere sağlanan imtiyazlar olarak geri dönmektedir. Zümre devletinin feodal sistemden farkı, hükümdarın söz konusu zümreler karşısında eşitler arası birinci olması, yönetimin sadece paydaşı olmasıdır. Bu durum tersine döndüğündeyse ilk büyük kurumsal/bürokratik devlet yapısı olarak adlandırılan *mutlak devlet* ortaya çıkmıştır (Poggi, 2007, s. 36–37).

Avrupa dışındaki siyasi durum ve antitelere bakıldığında da emperyal yönetim olgusu, imparatorlukları karakterize eden önemli bir faktördür. **Hz. Muhammed**'in (571 – 632) maddi ve manevi önderliğinde kurulan İslam İmparatorluğu, kurduğu ticari merkezler ve ağlar sayesinde Asya'dan İber Yarımadası'na değin büyük bir coğrafyaya egemen olabilmıştır. Diğer bir deyişle, İslam İmparatorluğu'nun çimentosu olan ticari ve dinsel bağlar; iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel hayatı biçimlendirmiş, büyük bir imparatorluk bu sütun başları üzerinde yükselmiştir. Roma mülkiyet imparatorluğu olarak adlandırıldığında, "Ticaret İmparatorluğu" olarak adlandırılabilir İslam İmparatorluğu'nda ticaretin merkezi olan kentler yönetim sürecinde hayatidir. Hiyerarşik olarak yapılandırılmış toplumsal sistemde kentlerin yöneticisi ve din adamı aynı kişide birleşmiş, hatta din adamları öğretmenlik,

<sup>46</sup> İlgili çekişmenin düşünsel yansıması çalışmanın önceki kısımlarında verilmiştir, özellikle Padova'lı Marsilius ve Parisli John'un düşünceleri seküler otoriteyi desteklemektedir.



yargıçlık gibi görevler de üstlenmiştir. Din adamlarının yanı sıra kentli seçkinler, zanaatkârlar, tüccarlar ve büyük toprak sahipleridir. İslam dininin ve imparatorluğun kurucusu Hz. Muhammed öldükten sonra yerine geçen ilk halife Hz. Ebubekir sırasında imparatorluk bütünlüğünü korumuş olsa da, diğer halifeler zamanında ve özellikle **H.z. Ali**'nin (600 – 661) öldürülmesiyle birlikte imparatorluk sarsılmış, yönetim M.S. VIII. Yüzyıl'a değin Emeviler'e geçmiştir. İktidar kavgalarıyla sarsılrsa da, *Pax Islamica* bu zaman zarfında idame ettirilmiş, şehirler ticari olarak daha güçlü odaklar haline gelmiştir. Bununla birlikte; imparatorluk sınırlarında Müslümanlığa geçişin hızlanması mali kaynaklarda bir daralmaya (zira vergi gayrimüslimlerden alınıyordu) neden olurken, yönetici sınıfın yozlaşması, toplumsal tabanı askerlerle bağlantıları iyi olan avantacıardan oluşan Emeviler'in de sonunu hazırlamıştır (Wood, 2014, s.64–66 & Faulkner, 2014, s. 96–97)<sup>47</sup>.

İslam İmparatorluğu'na altın çağını yaşatan Abbasiler M.S. 750'de Emeviler'i tahtan indirerek ve onları öldürerek başa gelmiştir. Haşimi soyundan Peygamberle akraba olan Ebü'l Abbas mevcut hanedana isyan bayrağı çeken İran şehirlerinin de desteğini alarak, Emevileri Fırat üzerinde yenilgiye uğratmıştır. **Bernard Lewis** bu durumu İslam dünyası için Fransız İhtilali ve Rus Devrimi kadar önemli tutmuş ve onu bir burjuva devrimi olarak nitelemiştir. Gerçekten de Abbasiler döneminde yönetim, toplumsal desteğini askeri aristokrasinin dışına çıkararak genişletmiş ve Arap olan ve olmayanlar eşit muamele görmeye başlamış ve etnik kökenlerin merkezde olmadığı bu imparatorlukta İslam evrensel bir din olma fırsatını yakalamış; “*tacirler, bankerler ve din âlimleri, hocalar, yargıçlar sınıfından oluşan ulema ve mevki sahibi kişilerden kozmopolit yönetici sınıf mensuplarıyla, barışçıl tarım ve ticaret ekonomisine dayalı, yeni bir toplumsal düzen ortaya çıkmıştır.*” Değişimin diğer bir önemli sembolüyse, sarayın Şam'dan, Hindistan ticaret yolu üzerinde olan ve Mezopotamya'nın en verimli bölgelerinden birisi olan Bağdat'a taşınmasıdır (Harman, 2013, s. 133–134).

Avrupa dışında ortaya çıkmış büyük imparatorluklardan diğeri Çin İmparatorluğu'dur. Coğrafi genişlik, siyasal güç gibi konularda Roma ve İslam İmparatorluklarından geri kalmayan Çin'in kendine münhasır önemli özellikleri vardır. İlk Çin İmparatorluğu'nda köylü üreticilerinin artıklarına el koymak üzere imparatorluğun bölgesel yöneticilerinden ve defterdarlardan oluşan güçlü bir bürokratik-hiyerarşik yapı bulunmaktadır ki bu haliyle Çin iyi örgütlenmiş Mısır ve İnka uygarlıklarına benzemektedir. Bununla birlikte; Çin, yukarıda anlatılan Yunan ve Roma uygarlıklarından ayrılmaktadır. Zira Eski Yunan ve Roma'da öne

<sup>47</sup> Özellikle İslam İmparatorluğu'nun yükseliş ve düşüşüne ilişkin genel çerçeve çalışmanın İbn-i Haldun ile ilgili kısmında teorik olarak izlenebilir.

çıkan yönetsel birim özyönetime sahip şehirlerdir ve Çin'in aksine zenginliğin kaynağı topraktır, devlet memuriyeti (*mandarin*) değildir. Çin İmparatorluğu'nda devlet o kadar güçlüdür ki, sınıf ilişkilerini kendi kalıbına sokar (Wood, 2014, s. 43–45 & Hall ve Ikenberry, 2000, s. 50).

Her ne kadar bürokratik ve halkına tepeden yaklaşan bir yönetim olsa da, Çin uygarlığından ileriki yüzyılların gidişatını etkileyecek; kâğıt, barut, pusula gibi önemli yenilikler çıkmış, Konfüçyüslükten mülhem devlet kadrolarına sınav ve liyakatle eleman alımı gibi uygulamalar görülmüştür (Davis, 2014, s. 79). Asya'da yine büyük bir medeniyetin üstünde yükselen diğer bir eski ortaçağ imparatorluğu Gupta İmparatorluğudur. Hindistan'da kurulan imparatorluk Budizm'i benimsemekle birlikte maddi altyapısı toprak sahipliği ile haracın bir karışımıdır. Devlet görevlilerine ücretleri toprak vererek ödenmektedir fakat devlet Çin'de olduğu gibi/kadar kuvvetli değildir; zira yerel prensler ve kabile reisleri önemli bir yerel özerkliğe sahiptir. Dolayısıyla askeri olarak da kuvvetli olmayan imparatorluk M.S. VI. Yüzyıl'a kadar üç yüz sene hüküm sürmüştür. İmparatorluğun dağılması ile birlikte Hindistan çok sayıda idari kısma bölünmüş, Budizm'in getirdiği ılıman toplumsal yapı yerini katı bir kasta bırakmıştır. Denilebilir ki Gupta İmparatorluğu Roma ve İslam İmparatorluklarının bir karışımıdır; imparatorluk, Roma'daki gibi yerel yönetimlerin güçlü olduğu bir yapı sergilerken, İslam İmparatorluğu'ndaki gibi dini ilkeleri ticaret ile kaynaştırabilmiştir (Faulkner, 2014, s. 100–101 ).

Yukarıda anlatılan imparatorluklar topluca değerlendirildiğinde aralarındaki farkları, önem verdikleri özel konuları (Romalıların mülkiyete, Müslümanların ticarete, Çinlilerin devlet gücü ve bürokrasiye) kolayca görmek mümkündür. Bununla birlikte, imparatorluklarda benzer olan iki önemli nokta vardır: İlkin, imparatorluklar dağıldığında ortaya çıkan bir siyasi, toplumsal otorite boşluğu ve boşluğu dolduran küçük ölçekli ve birbirlerinden farklı politik unsurlar bulunmaktadır. İkinci olarak, her imparatorluk hem ideolojik amaçlar için hem de siyasal ve toplumsal hayatın yeniden üretilmesinde sistematik bir din anlayışına dayanmıştır. Romalılar Hristiyanlığa, Araplar Müslümanlığa, Çinliler Konfüçyüs ve Tao'ya, Gupta İmparatorluğu'na Budizm'e imparatorluklarının inşası ve devamı sürecinde sürekli başvurmuştur.<sup>48</sup>

---

<sup>48</sup> Peki, 21. Yüzyıl'da politik sınırlara tekrar meydan okunurken, demokrasi küresel siyasetin dini olarak anılabilir mi? Geniş çaplı politik örgütlenmelerin muhakkak bir inanca dayanması gerçeğinden yola çıkılarak bu soru sorulabilir. Soruya ilişkin yanıt arayışı ve tartışma çalışmanın son kısmı olan sorunlar/kısıtlılıklar bölümündedir.

Tekrar Avrupa'ya dönersek, demokrasi adına en önemli olay 1215 tarihinde **Magna Carta Libertatum**'un imzalanmasıdır. İngiliz ve dünya tarihinin en çok bilinen bu belgesinin anlamı kralın mutlak iktidarının kısıtlanması, daha doğru bir deyişle mutlak iktidarın kullanılma yönetiminin değişmesidir. Daha önce belirtildiği üzere Britanya'daki feodalizm kıtadaki feodalizmden farklıdır; merkezi iktidar kıtadakine kıyasla çok daha güçlüdür. Denebilir ki, kral İngiltere'de tek hâkim iken, kıtada senyör ve vasallar karşısında *prima inter pares*, yani eşitler arasında birincidir. Bununla birlikte, yerel yönetimler de (Şerif, Yüzler Kurulu/*Hundred Court* gibi) hükümdarın himayesinde özerk bir güce sahiptir. Magna Carta da, yerel ileri gelenler (*notables*) ya da baronlar ile kral arasında bir sözleşmedir. Sözleşmeye açılan süreç 1209 yılında Canterbury Şansölyesi ve Başpsikoposu Huber Walter'ın ölümü sonrası yerine gelecek kişi üzerine Kral John ile Papa III. Innocent arasındaki çatışmaya dayanmaktadır. Aynı yıl kilise tarafından aforoz edilen kral, Fransa'ya karşı olan savaşı finanse etmek için gündün güne vergi yükünü ağırlaştırınca baronları karşısında bulmuş ve çıkan isyanı bastıramayarak 15 Temmuz 1215'te Magna Carta'yı imzalamıştır. Metinde kral baronlarla işbirliği yapmayı reddettiğinde açık bir isyan tehdidi savrulmakla birlikte, Kilise'nin, kasabaların, mahalle yönetimlerinin özerkliği tanınmış, dahası tüccarlara seyahat hürriyeti verilmiştir. Kuşkusuz en önemli maddelerden birisi de, kralın hiçbir tebaaya adalet 'satamayacağı', onun yargılanma hakkını gözden kaçıramayacağı ve engelleyemeyeceği, hiçbir kişinin adil yargılama dışında nedensiz olarak tutulamayacağı ve tutuklanamayacağına ilişkin olandır. Magna Carta her ne kadar feodal bir metinse de bu özellik onu günümüzde de anılan bir belge haline getirmiştir. (Tanilli, 2002, s. 55 & Roberts, 1980, s. 122–124).

Nihayetinde tarih, bütün halkları ve yönetimleri ileriye doğru iten/götüren bir yürüyüş/koşu bandı değildir. Bu anlamda, klasik bir şerit halinde belirtilen tarih anlayışı yerkürenin hepsi için geçerli görünmemektedir. Örneğin, Avrupa için 5. Yüzyıl'dan 15. Yüzyıl'a değin tanımlanan feodalite<sup>49</sup>, o tarihlerde keşfedilmemiş Amerika için geçerli değildir. Yukarıda Ortaçağın imparatorluklarının genel bir resminin çizilmesi ve feodal rejimin özellikle demokrasi açısından temsil kurumunu getirmesinin, feodal dönemin ikinci yarısında ekonominin canlanmasının ve ilgili özelliklerin vurgulanması, kapitalizmin neden dünyanın diğer yerlerinde değil de Avrupa doğduğu sorusunun yanıtına başlangıç

<sup>49</sup> 'Feud' sözcüğü kan davası anlamına gelmektedir. Feud'un sonuna, isimden sıfat yapan '-al' eki getirildiğinde ise 'Feudal' sözcüğünü, yani 'kan davasına ilişkin' anlamına gelen sözcüğü elde edilmektedir. Diller, toplumsal bilincin ve iletişimin en somut ifadesidir. Ortaçağ'a değgin yönetim kılıfı kan ve kan davasıyla ilişkilendirilmiştir.

niteliğindedir ki bu dünya tarihinin son 500 yılına damgasını vuran en önemli gelişmelerinden birisidir.<sup>50</sup>

### 2.3. Yeni/Yakın Çağda Yönetimler: Devrimler ve Uykudan Uyanan Demokrasi

Bir önceki alt-başlıkta bahsedilen zümre rejimlerinden mutlakiyete ve onun ötesine geçiş, toplumun devletten özerk bir bütün olarak özellikle ekonomik ve kültürel örgütlenmesi ile mümkün olmuştur. Diğer bir deyişle; mutlakiyetin aşılması ve onun kısıtlanarak, şarta bağlanarak meşrutiyete geçiş sivil toplumun güçlenmesi ile paraleldir. Ekonomik iktidarını günden güne artıran burjuvazi ya da kapitalist mülk sahipleri, siyasal iktidarın kendi siyasal ve ekonomik iktidarına hizmet etmesi yönünde önemli bir baskı unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bahsedilen değişim, feodalizmden kapitalist ekonomiye doğru evriliş, tarihin gördüğü en önemli siyasal, toplumsal, kültürel olaylarından birisidir. Bir genelleme ile ifadelendirilirse; bir iktisadi, siyasal ve sosyal düzenin değişimi onun sürdürülmesi ile sürdürülmemesi arasındaki maliyet hesaplamasına dayanmaktadır. Günden güne ‘maliyeti’ artan feodalizmin sonunu hazırlayan da bu olgudur. Günden güne ‘maliyeti’ artan feodalizmin sonunu hazırlayan da bu olgudur. Serflik yok olmaya başlayınca feodal lordların parçalı politik hâkimiyetleri yerini mutlak iktidarın merkezi gücüne bırakmıştır. Kasabada ‘seyreltik’ olarak bulunan iktidar bu sefer mutlakiyetçi devlette ‘derişik’ olarak ortaya çıkmıştır (Anderson, 1974, s. 19).

Elbette tarihsel geçişler çeşitli devrimlerle birlikte anılsa da, söz konusu bu devrimler belli bir evrim çizgisi içerisindeki doruk noktalarıdır. Feodalizmden kapitalizme geçiş ya da pre-kapitalist yapıların temizlenmesi birden ortaya çıkmış bir olay değil, belli bir süreç içerisindeki birikimlerin bir sonucudur<sup>51</sup>. Feodalizm son nefesini vermeden evvel, önceki başlıkta anlatıldığı gibi XI. Yüzyıl’dan sonra daha gelişkin üretici güçlerle birlikte ikinci bir aşamaya girmiştir ki bu aşama piyasa feodalizmi dönemini de kapsamaktadır. Kapitalizm de ha keza birden ortaya çıkmış bir üretim ilişkileri ve güçleri toplamı değildir, merkantilizm tarafından öncelenmiştir.

Piyasa feodalizmi, pazar ağlarının gelişmesi ile paralel bir gelişim göstermiştir. Evde fason üretim sistemiyle (*putting-out system*), tüccarlar kırsal işgücüne hammadde sağlamış ve

<sup>50</sup> Yine de kapitalizm; genel olarak kabul gördüğü biçimiyle, Rönesans, Aydınlanma, Sanayi Devrimi gibi diğer büyük gelişmelerin dolaysız nedeni değildir. Söz konusu bu kabulün temelinde kapitalist sınıf ile burjuvaziyi özdeşleştirme yanılgısı bulunmaktadır. (Bkz. Wood (b), 2012, s. 18 vd.)

<sup>51</sup> Örneğin Magna Carta’dan sonra İngiltere’de parlamento farklı biçim ve işlevleriyle birlikte Simon de Monfont ve Kral I. Edward tarafından biçimlendirilmiştir. Bununla birlikte, parlamentoya destek verenlerin kralı destekleyenleri alt edebilmeleri neredeyse 400 yıl sonra, 1688 Şanlı Devrim ile birlikte olmuştur. (Bkz. Lipson, 2005, s. 244–245).

evlerde üretilen malları kendilerinin önerdikleri fiyatlara satışa çıkarmak üzere almıştır. Söz konusu bu üretim sistemi, feodal dönemin toprağa dayalı zenginlik kaynağının para ve servete doğru kaymasında önemli bir adım teşkil etmiştir. Dahası, alıp satarak hayatını idame ettiren bir orta sınıf belirlemeye başlamış ve bu sınıf feodal dönemin dini ve aristokratik sınıfının karşısında yönetim işlerine katılmaya başlamıştır (Harman, 2013, s. 159–160 & Gökten, 2013, s. 68).

Adını günden güne güçlenen tüccar sınıftan alan merkantilizm ise “ucuza alıp pahalı satmaya dayalı olan mantığın” aşılmasındaki ilk adımdır. Olabildiğince çok ticaret ve ihracat yapmaya ve tersine olabildiğince az ithalat yaparak parayı içeride tutmaya çalışan merkantilizm böylelikle elde edilen değerlerin içeride kalmasını ve birikmesini öngörmüştür. Merkantilizmde *bouillon* adı verilen altın, gümüş gibi değerli madenlerin çıkarılması, değerlendirilmesi ve biriktirilmesi ileride rekabet ve verimlilik rasyonalitesine dayanacak kapitalizme de maddi temel oluşturmuştur. Bununla birlikte en önemli gelişme merkantilist yaklaşımın bölgeler arasındaki ticari geçişlerdeki harçların kaldırılmasını sağlamasıdır ki, bu feodalizmin maddi temelini yok etmiştir. Diğer bir deyişle, Ortaçağ’ın kapalı ekonomisine bir tepki olarak gelişen merkantilizmin getirdiği en büyük yenilik, belli bir iktisadi politika ile ulusal politika arasında bir bağlantı kurmasıdır (Lipson, 2005, s. 174)<sup>52</sup>.

Yukarıdaki gelişmelerle birlikte 16. Yüzyıl’ın başına gelindiğinde Batı Avrupa’da hemen her büyük kasabada bir mekanik saat vardır; su değirmenlerinin yanında yel değirmenleri, demir üretiminde kullanılan izabe fırınları, gemi üretimi ve donatımında kullanılmak üzere yeni aletler, top-tüfek gibi yeni savaş silahları, elyazması metinlerin kitleler için çoğaltımını sağlayan matbaalar, Avrasya ve Kuzey Afrika ile etkileşim içerisinde, bu yüzyılla birlikte ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu yordama ilişkin yenilikler küçük görünse de, büyük değişimlerin ön-koşulları olmuştur: Örneğin Kolomb, Amerika’ya Çin icadı olan pusula olmadan da gidebilirdi fakat Amerika’daki İspanyol Fetihleri’ne yol açacak deniz yolunun rotasını çıkaramazdı. Monarkların orduları gelişmiş silahlar olmadan da şövalyeleri ve süvarileri yenebilirdi fakat lordların şatolarını yıkmaya işini top olmadan yapamazlardı. Keza İtalya’daki düşünürler Antik Yunan ve Roma düşüncesine ilgiyi canlandırabilirdi fakat matbaa olmasaydı söz konusu bu ilgi bütün Avrupa’ya yayılamazdı (Harman, 2013, s. 182).

Anlatılan bu süreçte ortaya çıkan yerel ile ulusal arasında bağlantı kuran yönetsel ve siyasal yapılar ise şehir-devletleri olmuştur. Kent-devletleri ile isim olarak benzeşmeler de,

<sup>52</sup> Merkantilizmin ulus-devletin ortaya çıkması ve gelişimine yaptığı en önemli katkılardan birisi de budur. Daha ayrıntılı bir ulus-devlet tartışması çalışmanın ileriki kısımlarında yapılmıştır.

yukarıda Antik Yunan kent devletleri anlatılırken değinildiği üzere, kent-devletlerinde devlet aygıtı, politikacı ve sıradan halk ayrımı bulunmamakta, demokrasi doğrudan icra olunmaktadır. Şehir devletlerinde ise, herhangi bir tiran yönetimi ele geçirmediği zamanlarda, imtiyazlı azınlığın çoğunluğu yönetimden dışladığı bir tür cumhuriyet yönetimi hâkim olmuştur. Özellikle İtalya’da Venedik, Floransa ve Milano gibi ticaret ile uğraşan şehir devletler bunun örnekleridir (Tilly, 2011, s. 55)<sup>53</sup>.

Bununla birlikte, yukarıda değinildiği gibi zümre devleti olarak adlandırılan yönetimler hem içerilerinde taşıdıkları feodal unsur hem de değişen sosyal yapının yönetimlere yansımaları anlamında şehir devletlerini de kapsayan bir şemsiye kavramdır. Söz konusu bu yönetimleri farklılaştıran üç özellik; ilk etapta, meclis toplantılarının sürekli oluşu ve yazılı kurallara dayandırılmasıdır. Öncesinde yönetime ilişkin toplantılar *ad hoc* yapılmakla birlikte, süreklilik arz etmemiştir. İkinci önemli özellik, feodal dönemde coğrafi sınırların yerine kişiler öne çıkarken, zümre devletlerinde (ya da şehir cumhuriyetlerinde) pays, kontluk, prenslik, ülke ya da “land” gibi bölgelerin öne çıkmasıdır. Üçüncü olarak; önceden hükümdar lordlar ya da baronların tartışmasız üstünde dururken, şehir devletlerinin temsilcileri ya da süzerenler hükümdara karşı bölgesel güçler olarak belirmiştir. Oligarşik ve plütokratik eğilimlerine karşın şehir yönetimleri gelişen ekonomi ve şehir merkezleriyle birlikte yeni siyasal, idari ve hukuksal pratiklerin daha geniş bir yönetim alanına nüfuz etmesine ön ayak olmuş, hatta seçimle işbaşına gelen temsilcilerin oluşturduğu meclisleri bünyelerinde barındırmıştır (Poggi, 2007, s. 64–65, 72 & Moore, 1967, s. 415). Şehir devletleri için üzerinde durulması gereken diğer bir önemli nokta ise, her ne kadar feodal dönemden özellikle gelişkin bir ticaret ve para ekonomisi ile ayrılrsa da, iktisadi ve siyasi gücün biraradalığıdır. Diğer bir deyişle; ticari faaliyetlerdeki üstünlük yalnızca iyi ticaret yapmaktan değil, ekonomi-dışı (zor, patronaj siyasi üstünlük, sosyal statü vb.) faktörlerden de kaynaklanmaktadır. Özyönetimi olan kentlerde de, cumhuriyetçi iktidarlara rağmen, yönetim genellikle oligarşik bir yapı sergilemiştir (Wood, (a), 2012, s. 55).

Takip eden tarihsel süreç, yukarıda anlatılan iktisadi, siyasal, sosyal ve kültürel değişim birikiminin bir sonucu olarak, Antik Yunan’da düşüncede eleştirilen, aşağılanan fakat pratikte Atina gibi kent-devletlerde görülen demokrasinin uzun sessizliğini bozmuştur. Hatta demokrasi bu sefer aşağılanan değil, istenen bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Hatta 1581 yılında Hollandalılar, “*Uyruklar, Tanrı tarafından, Prensler için yaratılmaz. Tam tersine*

<sup>53</sup> Söz konusu dönemin ve yönetimlerin düşünürü Machiavelli’nin teorik yaklaşımı çalışmanın yukarıdaki ilgili kısmında anlatılmıştır.

*prens uyruklar tarafından yaratılır.”* demiştir. Gerçekten de 16. Yüzyıl ve izleyen yüzyılda mutlakiyet bölgesel yönetimler üzerinde hâkimiyetini kurmaya başlamış ve krallar da Tanrı ve gelenekler yerine toplumsal gruplara dayanmaya başlamıştır (Arblaster, 1999, s. 44–45 & 48–49).

16. ve 17. Yüzyıllar artık geride kalmakta olan feodal Avrupa'nın sonunu getiren devrimler çağının birinci halkasını içermektedir. Bu halkayı oluşturan devrimlerden en önemlilerinden birisi Reform Hareketi'dir. Denilebilir ki, Reform'dan önce “İlahiyat, siyasi söylemin lügatını tanımlamıştır”. 1517'de ünlü “Doksen Beş Tezi”ni Wittenberg Katedrali'nin kapısına asan **Martin Luther** (1483 – 1546) papazların otoritesine karşı çıkmakla birlikte Tanrı ile kul arasında aracısız, doğrudan bir ilişkiyi savunmuştur. Ortaya çıkan yeni iktisadi ve toplumsal hayata paralel olarak Protestanlık, feodalizmin ideolojik zincirlerinden kopmak ve sorgulama ve tartışmayı yaymak üzere ticaret ile sanayinin gelişmesine öncülük eden orta sınıfların dini olarak belirlemiştir. Luther'in mesajı, feodal harçlardan, kilise aşarlarından ve tüccar elitlerin iktisadi ve siyasi hâkimiyetinden sıkılan şehir loncaları ve toplumun diğer tabakalarında karşılığını bulmuş, Alman köylüleri prenlere karşı ayaklanmıştır (Faulkner, 2014, s. 135–137).

Devrimlerin ilk halkasını oluşturan diğer bir önemli gelişme dünyanın bilinmeyen kısımlarının keşfi olmuştur. Amerika Kıtası'nın keşfedilmesiyle birlikte, Eski Dünya Yeni Dünya'dan gelen maddi zenginliği özellikle iktisadi ve askeri güç için kullanmaya başlamıştır. Bu dönemde İspanya keşiflerin öncüsü olarak önemli bir güç elde etse de, esas büyük gelişme Hollanda Cumhuriyeti'nin (Birleşik Eyaletler) 16. Yüzyıl'da başlayan, 17. Yüzyıl'da devam eden ekonomik ve siyasi hegemonyasıdır. 16. Yüzyıl'da gelişen ulusal monarşilerin şekillendirdiği modern devlet biçiminin önemli örneklerinden birisi olan Birleşik Eyaletler, Avrupa'da en güçlü askeri güce sahip devlet olmamasına rağmen uluslararası ticari üstünlüğü sayesinde 1579'da bağımsızlığını ilan etmiş ve 1625–1675 yılları arasında dünya çapında bir güç olmuştur. Hollanda'nın hegemon olmasında yukarıda anlatılan iktisadi ve toplumsal değişim önemli bir etken olmakla birlikte, bu güçle birlikte serf-köle ilişkisi ve lonca teşkilatı çözülmüş, sözleşmeyle çalışmaya hazır bir işgücü ortaya çıkmış (proleterleşme) ve tüccar sınıfı iktisadi gücünü politik güce tahvil etmiştir. (Gökten, 2013, s. 71–72 & 92).

Anlatılan bu gelişmelerin Birleşik Eyaletler'den sonra 19. Yüzyıl'ın hegemonu olacak İngiltere'deki yansımalarıysa bütün dünyayı etkileyecek ölçekte olmuştur. Daha önce anlatıldığı gibi Magna Carta'yı ve krala karşı parlamentoyu öne çıkarmış İngiltere, 17.

Yüzyıl'da prosedür ve içerik anlamında demokrasiye katkıda bulunacak gelişmeler yaşamıştır. Bunlardan birisi, *Putney Tartışmaları* (1647) olarak bilinen, ordu reformu ile ilgili olsa da, tartışmalara katılan Eşitlikçiler (*Levellers*) sayesinde “bir kişi bir oy”un gündeme geldiği anayasa reformudur. Bunun yanında; İngiltere’de Magna Carta’dan sonraki diğer demokratikleşme adımlarını, vergi ve tutuklama gibi konularda vatandaşlara dönük olumlu düzenlemeler getiren 1628 *Petition of Rights* (Haklar Dilekçesi), adil yargılama ve yaşam hakkını garanti altına alan 1679 *Habeas Corpus Act* ve yasaların üstünlüğünü benimseyen 1689 *Bill of Rights* (Haklar Bildirgesi) çok önemli dönüm noktaları oluşturmaktadır. Bunun yanında 1688 Şanlı Devrim (*Glorious Revolution*) ile birlikte parlamento krala karşı üstünlüğünü pekiştirmiştir (Tezcan vd., 2011, s. 69 & Erdoğan, 2011, s. 128).

Özetle, İtalyan Rönesansı ile başlayıp Hollanda ve İngiltere’de devam eden cumhuriyetçilik deneyiminin anlattığı ve ortaya koyduğu en önemli sonuç, insanların bireysel özgürlüklerini özerk bir cumhuriyetin vatandaşı olarak kullanabilecekleri inancıdır. Diğer bir deyişle, teba olmak köle olmak ile eş tutulmuştur (Skinner, 2011, s. 8). Yüzyıllar boyu ayak takımının yönetimi olmak ile itham edilen demokrasi, istenen bir yönetim olarak belirmeye başlamıştır.

Yukarıda anlatıldığı gibi pek çok alanda gerçekleşen devrimsel nitelikteki gelişmeler çatışmayı ve savaşı da beraberinde getirmiştir. Sosyolog **Pitirim Sorokin** savaşın süresi, savaşan tarafların kayıpları, savaştan etkilenen diğer devletlerin sayısı ve savaşanların nüfusa oranından yola çıkarak yüzyıllar için savaş yoğunluklarını belirlemiştir. Bir tabloda gösterilirse:



**Tablo 2.2 Yüzyıllara Göre Savaşın Yoğunluğu**

<i>Yüzyıl</i>	<i>Savaşın Yoğunluğu</i>
12. Yüzyıl	18
13. Yüzyıl	24
14. Yüzyıl	60
<b>15. Yüzyıl</b>	<b>100</b>
16. Yüzyıl	180
17. Yüzyıl	500
18. Yüzyıl	370
19. Yüzyıl	120
20. Yüzyıl	3080

**Kaynak:** Sander (b), 2003, s. 118.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, savaşın yoğunluğu 17. Yüzyıl'a değin sürekli bir artış göstermiştir. Öyle ki Hobbesçu anlamda bir “*Bellum Omnium Contra Omnes*” (Her şeyin her şeyle savaşı) durumuna gelinmiştir. Devletler arasındaki “doğa durumunu” sonlandıran gelişme de savaş ilişkin bu verilerle yakından ilgilidir. 1648 yılında imza edilen Westphalia Barışı da Avrupa’da Otuz Yıl Savaşları’nı sonlandıran anlaşmalar dizisidir<sup>54</sup>.

Westphalia ile birlikte ekonomik olarak birleşmeye başlayan uluslar siyasal olarak da bir araya gelmeye başlamıştır ve alansal (*territorial*) devletin özerkliği ve egemenliği özellikle dini otoriteden bağımsızlaşmıştır. Her hükümdar kendi devletinin dinini belirlemede serbest olmuştur (*cuius regio, eius religio*<sup>55</sup>). Yine denilebilir ki, egemen devletlere dayanan uluslararası devlet sistemi Westphalia Barışı’nın bir sonucu olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Westphalia’nın diğer önemli sonucu, içeride ve Avrupa’da barışı sağlayan güçlü devletlerin dünyanın diğer bölümleriyle ‘ilgilenmeye’ başlaması ve dünyayı doğrudan ya da dolaylı olarak yönetmeye girişmesidir (Nye ve Welch, 2011, s. 104–105).

Devrimlerin ikinci önemli halkasını oluşturan olayların başlangıcı söz konusu ilginin kaydığı başlıca noktalardan olan Amerika Kıtası olmuştur. Demokrasiye ilişkin teorik tasnifin yapıldığı kısımda belirtildiği üzere Locke’un doğal haklar teorisi yankısını ilk Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) bulmuş 1776 yılında *Virginia Haklar Bildirgesi* ortaya çıkmıştır. Aynı yılın Temmuz ayında **Thomas Jefferson**’ın (1743 – 1826) kaleme aldığı *Bağımsızlık Bildirgesi* “hayat, hürriyet ve mülkiyet” prensiplerine dayalı bir metin olmakla

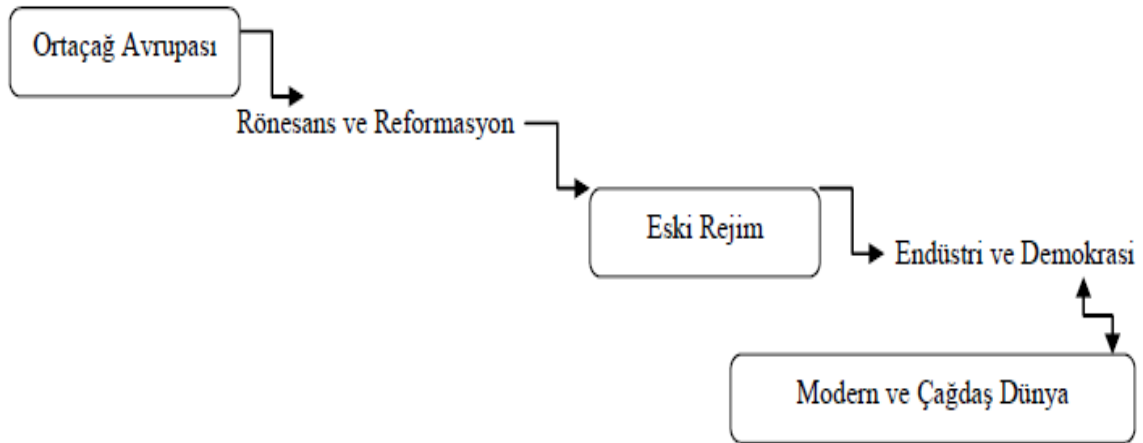
<sup>54</sup> Ulus-devlet düzeninin kurucusu addedilen Westphalia tek bir anlaşma değildir. Çeşitli anlaşmalar üzerine inşa edilen barışın en önemli ayakları Osnabrück ve Münster Antlaşmalarıdır. Bu anlaşmalara işaret etmek için genel ve kabul görmüş bir deyim olarak Westphalia kullanılacaktır.

<sup>55</sup> Mülk (toprak/devlet) kiminse, din onundur.

birlikte doğuştan eşitliği ve özgürlüğü savunarak, bunları vazgeçilmez ve devredilemez haklar olarak ortaya koymuştur. 1791 yılındaki Haklar Bildirgesi (*Bill of Rights*) ise; ifade ve toplanma hürriyeti ile birlikte adil yargılanma gibi konuları anayasallaştırmıştır. 17. Yüzyıl'daki İngiliz ve 18. Yüzyıl'daki Amerikan Devrimleri'nden etkilenen Fransız İhtilali, anılan bu hakların yanına güvenlik ve baskıya karşı direnme haklarını da koymuştur (Erdoğan, 2011, s. 128-129).

Fransız Devrimi, bu anlamda, yalnız Fransa'yı etkilemiş bir devrim değildir. Hatta onu böylesine önemli kılan da, devrimin uluslararası boyutudur. 1789'dan önce bir monarşi olan Fransız devleti, nüfusun ezici çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu bir tarım ülkesidir. Yukarıda anlatılan süreçte kentler doğmuş ve bu kentlerde yaşayan yeni bir kent toplumu oluşmuştur ki 1789 Devriminin esas kaynağı ve üssü bu kentlerdir. Devrimden önceki *Aydınlanma* ile akılcılık, milliyetçilik ve bireycilik (kişi hakları) gibi fikirler öncelikle kentlerde tutunarak devrime katkıda bulunmuşlardır. Fransız Devrimi'nin temel sloganı haline gelen "*Liberté, Égalité, Fraternité* (Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik) 26 Ağustos 1789'da ilan edilen Fransız Devrimi'nin on yedi maddelik *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'nin yönlendirici ilkelerdir. Böylelikle; yurttaşlık, belli hak ve özgürlüklere sahip olan ve yatay topluluk üyeliği yerine, yasalara karşı dikey bir bağlılığı ifade eden bir kavram haline gelmiştir (Jaume, 2011, s. 159).

İngiltere, ABD ve Fransa'daki bu üç önemli devrimin demokrasi için getirileri şöyle özetlenebilir: İngiltere'deki devrim ve anayasal reformlar sayesinde ki "parlamentonun üstünlüğü" sağlanmıştır. ABD'deki devrimle birlikte ki "anayasanın üstünlüğü" ilkesi dünyada benimsenmeye başlamıştır (Lipson, 2005, s. 250). Fransız Devrimi ile birlikte de insan ve yurttaş hakları kavramı demokrasinin 'mütemmim cüzü' haline gelmiştir. Böylelikle demokrasi, sadece bir usul, prosedür sorunu olmaktan çıkmış, insani değerler ve haklara ilişkin bir kavram haline gelmeye başlamıştır.



### Şekil 2.2 Adım Adım Yeni Rejimlere Geçiş

**Kaynak:** Sander (a), 2003, s. 142.

Yukarıdaki şekil, ne kadar ‘doğrusal’ ve otomatik olsa da, buraya değin anlatılanların bir özeti niteliğindedir. Ortaçağ’ın iktisadi ve siyasi düzeninin çözülmesiyle birlikte hem bilim hem de din alanında Rönesans ve Reformasyon adlarıyla bilinen devrim niteliğinde değişimler yaşanmıştır. Bunların yönetimdeki yansımaları; eski sosyal gruplara ve iktisadi yapılara dayanan eski rejimlerin (*ancien regime*) çökmesi olmuştur. Bundan sonraki aşama; üretkenliğin devasa biçimde arttığı endüstriyelleşme ve insanların yönetimlerden hak ve özgürlükleri talep ettiği demokratikleşme hareketleridir ki bunun sonucu bildiğimiz anlamıyla modern dünyanın temelleri atılmıştır.

### 2.4. Liberal ve Sosyal Demokrasinin Doğuşu: ‘Uzun’ 19. Yüzyıl, ‘Kısa’ 20. Yüzyıl

Demokrasi teorilerinin tasnifinin yapıldığı kısımda da belirtildiği üzere 19. Yüzyıl modern dünyanın doğduğu yüzyıldır; zira 20. Yüzyıl’ın temelini karakterize edecek iktisadi yapının (sanayi kapitalizmi), politik örgütlenmelerin (ulus-devlet), sosyal sınıf ve tabakaların (proletarya, burjuva, orta sınıf) ve ideolojik yaklaşımların (liberalizm, marksizm, anarşizm, sosyal demokrasi) doğuşu ve gelişimi bu döneme rastlamaktadır<sup>56</sup>. Hatta 19. Yüzyıl’da teoride ortaya atılan sorunların pratik olarak serimlenmesi 20. Yüzyıl’da olmuştur ki aynı

<sup>56</sup> 19. Yüzyıl kendinden önceki yüzyıllarda doğmuş, Reform, Rönesans, Aydınlanma gibi atılımların ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda meyvelerinin toplandığı bir dönem olmuştur ki bugün sosyal bilimlerde aynı zamanda doğa bilimlerindeki bilgi birikiminin oturduğu bilimsel temel bu yüzyılda atılmıştır. Değişimin bu denli büyük olduğu söz konusu dönemde bilim insanlarının, özellikle sosyal bilimcilerin temel olarak iki tavrı vardır: Değişimi geçmişe özlemle karşılamak ya da onu bilimsel olarak anlamaya ve açıklamaya çalışarak geleceğe bakmak. Birinci tavrın ütopyacılar tarafından, ikincisinin de bugünü anlamada hala referans noktası teşkil eden sosyal bilimciler tarafından benimsendiği söylenebilir. (Bkz. Çulhaoğlu, 2012, s. 66–67)

ilişkinin 20. ve 21. Yüzyıllar arasında olduğu da söylenebilir. Diğer bir deyişle, 20. Yüzyıl'da ortaya çıkmış teorik sorunların, çözüm pratiklerini bu yüzyılda bulması muhtemeldir (Çulhaoğlu, 2012, s. 83).

Demokrasi de yukarıda yapılan genellemeden varestede değildir, denilebilir. Liberal ve sosyal demokrasi 19. Yüzyıl'da temellerini bulan iki demokrasi pratiği olmakla birlikte modern anlamda demokrasi düşüncesinin de 20. Yüzyıl'da oturmasını ve kalıcılığı sağlayan yönetim pratikleri olmuştur. Bir önceki başlıkta anlatıldığı gibi, meşrutiyet rejimlerinin gelişmesi, sınırlı liberal devlet uygulamaları ile sonuçlanmıştır: Yazılı/yazısız anayasalarla kısıtlanan kralının yanında, en azından mülk sahibi erkeklerin seçim yoluyla yönetime katılması sağlanmış, devlet mekanizmasının hukuk temelinde işlemedi ve denetimine yönelik ilerlemeler kaydedilmiştir. Devletin idari aygıtında bulunan memurlar, devlet işlerinin yönetilmesinde makamlarına ve kurallara dayanmaya başlamış, böylelikle devlet işlemlerinin gayri-şahsileşmesi sağlanmıştır.

Söz konusu bu değişimlerin yaşandığı 18. ve 19. Yüzyıllar (ki yukarıda değinildiği üzere Fransız İhtilali, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, 1830 – 48 İşçi Devrimleri gibi önemli olayları da kapsar), liberal demokrasinin de tohumlarının atıldığı tarihsel dönemlerdir. Devletten özerkleşmeye başlayan toplum, siyasal meselelere katılmaya başlamış ve daha talepkâr bir karakter göstermeye başlamıştır. Bunun sonucundaysa, söz konusu katılım ve talepler partiler şeklinde örgütlenmeye başlamış, bu partiler yasama organlarını oluşturup devletin siyasetini belirlemeye başlamıştır. Bununla birlikte, toplumun farklı sınıfları arasındaki çıkar çatışmaları parti rekabeti olarak yansıtmaya da başlamıştır (Poggi, 2008, s. 65). Kısaca; 18. Yüzyıl'ın iki önemli devrimi, 19. Yüzyıl'da devlet ve yönetimleri temelden etkilemiştir: *Birincisi*, İngiltere'deki Sanayi Devrimi'dir ki bu ülke mallarını ihraç etmeye başlamıştır; *ikincisi* Fransız Devrimi'dir ki bu ülke de milliyetçilik ideolojisini ve lejyonerlerini ihraç etmiştir (Kindleberger, 1996, s. 11).

Milliyetçilik, liberal düşüncelerin güçlenmesi, endüstri devrimi ve beraberinde değişen toplumsal yapı çeşitli halk ayaklanmalarını/hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Sanayileşme ile birlikte kırlardan, köylerden kentlere gelen insanlar fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başlamış, o dönemin kapitalist düşüncesi kitleleri ağır bir şekilde çalışmaya zorunlu kılmıştır. Öyle ki bir işçinin günde 15–16 saat çalıştığı olmuş, kadınlar ve çocuklar ağır işlerde düşük ücret almalarından dolayı çalıştırılmaya yönlendirilmiştir. Bu anlamda, nasıl ki

Fransız Devrimi mutlak monarşiye karşı bir devrimse, 1830 – 1848 Devrimleri de mutlak monarşilerin bu uygulamalarına bir tepkidir.

1830–1848 Devrimleri'nin en önemli sonuçlarından birisi Avrupa'da liberal demokrasilerin güçlenmesi ve parlamenter rejimlere geçişin hızlanmış olmasıdır. Denilebilir ki liberalizm ideolojisi endüstriyelleşme ile birlikte güçlenmeye başlamıştır. Kapitalizme yön veren burjuva sınıfı kendi çıkarlarına uygun bir yönetim ve hükümet biçimine destek vermeye başlamıştır. Başka bir deyişle, Avrupa ülkelerinde liberaller parlamenter kurumların olduğu fakat kapsayıcılığın mülk sahibi olmakla sınırlandırıldığı bir demokrasi yaklaşımını savunmuş; eşitlikten ziyade özgürlüğü öne çıkarmıştır (Sander (a), 2003, s. 184–185). Bununla birlikte; proletarya hak mücadelelerine devam etmiş ve İngiltere'de bu gelişmelerin izinde ortaya çıkan bir işçi hareketi olan Çartizm ekonomik, toplumsal ve siyasi olarak olgunlaşan siyasal katılım hareketinin en somut taleplerini ortaya atmıştır. Bunlar kısaca; erkeklere genel oy hakkı, sonuçlarından kuşku duyulduğunda ikinci oylama yapılması, her yıl parlamento seçimlerinin yapılması, aday olma sürecinde servet kriterinin kaldırılması, seçilmiş üyelere maaş bağlanması, eşdeğer seçim bölgelerinin oluşturulması ve nüfus sayımlarından sonra seçim bölgelerinin buna göre düzenlenmesidir (Canfora, 2010, s. 84–85).

Yukarıda anlatılanlarla birlikte denilebilir ki, 19. Yüzyıl'da hemen hiçbir ülke günümüz modern demokrasi prensiplerine göre demokratik değildir. I. Dünya Savaşı öncesinde demokrasi olarak adlandırılacak sadece dört ülke bulunmaktadır: Yeni Zelanda, Avustralya, Finlandiya ve Norveç. Kadınların siyasi hayata katılımı kriteri çıkarıldığında Fransa ve İsviçre erkek demokrasiler olarak bu listeye girebilmektedir. Anılan ülkelere de görüleceği üzere demokrasi hareketi doğuşu itibarıyla ulus-ötesi/aşırı bir boyutu barındırmıştır. Bir önceki başlıkta da anlatıldığı gibi demokrasi talebi/hareketi Avrupa'da ve Amerika'da 18. Yüzyıl'ın ufuk açıcı hareketlerinin ve devrimlerinin ayakizlerini takip etmiştir. 19. Yüzyıl'ın ortası, 1860'lardan itibaren liberal yasama organları; devletlerin yeniden örgütlenmesi, oy hakkı başta olmak üzere insan haklarının tanınması konusunda biçimsel demokrasiye ilişkin önemli adımlar atmıştır. Yine de, demokrasinin kazanımları ulus-ötesi mücadeleler ve ölçekte elde edilmiş olsa da, yürütme işini yerine getiren ulus-devletler söz konusu gelişmelerin önkoşulu olmuştur. Yönetimlerin halk için olabileceği düşüncesiyle liberal bir ulus-devlet sistemi güçlenmiştir ki bu gelişmelerle birlikte demokratik kitle partilerinin de önü açılmıştır (Eley, 2010, s. 33–36).

Gelişmelerin seyrinden de takip edilebileceği gibi, devletler ve özelde Avrupa devletleri ve hükümetleri önce liberal (eşitlikten ziyade özgürlük ve mülkiyet sahipliğine dayalı siyasal haklar) bir karakter göstermişler ve demokratikleşme (serbest, genel ve eşit oy hakkı, sınırlı/anayasal hükümetler, meclis/hükümet gibi demokratik kurumlar) sonrasında gelmiştir. Diğer bir deyişle; liberal demokrasi endüstriyelleşme ve kapitalist gelişmenin doğrudan bir sonucu değildir, devlet aygıtı tarihsel süreçte öncelikle liberal karakter sergilemiş sonrasında ise demokratik ilkeler onu tamamlamıştır (Ataay, 2003, s. 138 & Held, 2013, s. 4).

Avrupa’da ve Amerika’da endüstriyelleşme ve demokratik hak taleplerine ilişkin genel konjoktürün yanında ülkelerin verdikleri tepkiler farklılaşmıştır: Rusya, Prusya, Avusturya gibi ülkeler krallıkların resmi despotikliğine dayanmaya devam ederken, Amerika ve İngiltere’de sivil yurttaşlığın geliştiği liberal rejimler kurulmuştur. Dahası bu iki ülke, “liberalizmin sanayi toplumun ilk uygulanabilir rejim stratejisi” olduğunu göstermiştir fakat bu tarihsel dönem liberalizm ile demokrasi arasındaki sorunlu ilişkinin de başlangıcı olmuştur. Liberalizm, devlet gücünün bireyin lehine kısıtlanmasını ve müdahalesizliği öğütlerken, demokrasi halkın gücü ve kolektif bir ideali barındıran bir kavram ve uygulama olarak kendisini ortaya koymuştur (Mann, 2013, 185–186 & Pace, 2009, s. 6). 1920’lerin sonuna kadar devletlerin yönetim tarzı ve iktisat politikalarını biçimlendiren ise, müdahalecilik ve kolektif idealden ziyade liberalizmin endüstriyelleşmeye uygunluğu olmuştur.

Milliyetçiliğe ve halk hareketlerine bir tepki olarak doğan önemli bir nosyon ve kurum ise ona yöneltelen emperyal karşılıktır: Avrupa’da esen devrimci rüzgârı dindirmek için oluşturulan Avrupa Uyumunu 1815–1914 (*Concert of Europe*) onun mimarı olan Avusturyalı Prens **Metternich**’in sağ kolu **Friedrich von Gentz** tarafından “tarihte eşi benzeri olmayan bir olay... beş Güç’ün [Avusturya, Prusya, Rusya, Birleşik Krallık ve Fransa] önderliğinde devletlerin federatif bir bağla birleştiği genel bir birlik” olarak nitelendirilmiştir. Bu aynı zamanda “uluslararası yönetim” fikrinin ortaya çıkışını da işaret etmektedir. İlgili bölümde bahsedilen İngiliz filozof Jeremy Bentham, bu dönemde icat ettiği kelime olan “uluslararası”nın radikal bir proje olarak dünya siyasetine girdiğini görmüştür (Mazower, 2013, s. 4 & 21–22). Güç dengesine dayanan Avrupa Uyumunu yerini başını idealistlerin çektiği ortak güvenlik politikasına bırakmıştır ki uluslararası ilişkilerin işleyişi üzerine kurulu bir uluslararası demokrasi sorununun bilinçli bir şekilde düşünülmesi ve “siyasal yaşamın uluslararası doğası”nın keşfi de bu döneme rastlamaktadır (Bonanate, 2000, s. 46).

Liberal ideolojinin getirdiği iktisadi yarış kendisini politik alanda da göstermeye başlamıştır. 19. Yüzyıl'ın dümen suyunda, 20. Yüzyıl geç başlamış ve kısa sürmüş bir yüzyıl olmuştur. Hak mücadelelerinin, çıkar çatışmalarının uluslararasılaştığı dünyada ilk büyük ve bütüncül savaş olan I. Dünya Savaşı'ndan sonra devletin büyüyen ve büyüdükçe karmaşıklaşan yapısı onu toplumsal ve kültürel alanlarla daha çok ilgili kılmıştır. 20. Yüzyıl'ın liberal-demokratik ve sosyal demokrat rejimleri bu gelişmenin eseridir. Özellikle Batılı devletlerin kamu harcamaları ve personel istihdamı, 19. Yüzyıl'daki durumundan çok daha büyük bir şekilde 20. Yüzyıl'da ortaya çıkmıştır.

Devletin büyümesinin, R. Mayntz'a göre beş sebebi bulunmaktadır: *İlkin*, devlet ulusal toplum ile diğerleri arasındaki ilişkileri düzenleyen idari ve siyasi aygıt olarak belirlemiştir. *İkincisi*, toplum içerisindeki bireyler ve topluluklar arasındaki ilişkileri de devlet düzenlemektedir. *Üçüncüsü*, siyasi-idari sistemi devlet kaynakları tarafından finanse etmektedir. *Dördüncüsü*, devlet kamusal hizmet tedarikçisi rolü oynamaya başlamıştır. *Son olarak*, devlet ulusal bütünleşmeyi, toplumsal eşitliği ve eğitim-sağlık gibi hizmetlerde bulunarak toplumsal gelişmeyi yönlendirmektedir. Devletin sayılan bu 'topyekûn' faaliyetleri onu toplumsal hayatın içerisine de yerleştirmiş ve devlet-toplum/birey ilişkisi 20. Yüzyıl'da hiç olmadığı kadar büyümüştür. Söz konusu yapıda, devlet toplumsal ve siyasal sistemin arz kanadını, ekonomik açıdan zayıf gruplar ise talep kanadını oluşturmaktadır. Liberal demokratik sistemde devlet öncelikle ekonomik olarak avantajlı grup ve sınıfların yönlendirmesine daha açıktır. Bu yüzden, ekonomik anlamda dezavantajlı sınıflar kendi durumlarını iyileştirebilmek için siyasal iktidarı etkilemeye çalışmaktadır. Bunun yanında, toplumdan devlete aktarılan düzenleme talepleri yalnızca ekonomik değildir; farklı cinsiyet, ırk, din, cinsel yönelimlerin saygı ile karşılanıp korunması ve çevresel sorunlarla mücadele devlete, yani siyasal iktidara yöneltilen taleplerdir. Arz kanadı olarak devlet, yalnızca bireysel, içerisindeki topluluklarla ilgili ya da toplumsal çıkarların ve isteklerin aynası değildir. Devlet de, onun içerisindeki yerleşik çıkarlar aracılığıyla toplumsal dinamiği kontrol etmekte ve yönlendirmektedir. Devlet, taleplerin çokluğu ve çeşitliliğinden dolayı farklı işlevleri yürüten birimler ve organlardan oluşmaktadır. Bu birim ve organlar kendilerine yüklenen görevleri yerine getirebilmek için bir bütün olarak devlet organizasyonundan özerkleşmekte ve kendilerine referans, gönderme yapmaya başlamaktadırlar. Söz konusu referans öyle bir noktaya varmaktadır ki, devletin hikmeti sebebinden (*raison d'état*) yararlanan birimler kendilerini merkez alıp kendi çıkarlarını belirlemeye ve izlemeye başlamaktadır. İşte, devletin hem büyüklüğü hem de işlevlerindeki çeşitliliği yukarıda anlatılan arz ve talep kanatları arasındaki etkileşim tarafından belirlenmektedir (Poggi, 2008).

Devletin büyümesi ve ondan çeşitli ekonomik ve sosyal haklar talep eden yurttaşların toplumsal ve siyasal etkilerinin artması, kökleri liberal demokrasi gibi 19. Yüzyıl'da bulunan fakat 20. Yüzyıl'da demokrasinin kalıcılaşması ve ulus-devlet ölçeğinde önemli bir pratik ve teorik temel kazanmasına vesile olan sosyal demokrasiyi doğurmuştur. Sosyal demokrasinin yukarıda anlatılan işçi hareketlerinin ve sınıf mücadelelerinin doğrudan bir sonucu olduğu söylenebilir ki, komünist politikacı ve aktivistler ilk dönemlerinde sosyal demokrat partilerin çatısı altında faaliyet göstermiştir. Esas itibarıyla işçi sınıfının devrimci taleplerine gem vurup onları demokratlaştırma ve burjuvazinin politikalarını yumuşatıp onlara sosyal bir içerik kazandırma anlamına gelen sosyal demokrasi, işçi sınıfının bir adım geri gelmesi ve burjuvazinin bir adım ileri atmasıyla ortaya çıkan uzlaşmanın ürünü ve adıdır (Çulhaoğlu, 2012, s. 75). Bununla birlikte; sosyal demokrasi, I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nin Batı Avrupa'daki olası büyük karşılıklarının da önüne geçmeye yönelik bir görev de üstlenmiştir.

**Eric Hobsbawn**'nın (1917–2012) yetkin bir biçimde özetlediği gibi, uzun sürmüş bir yüzyıl olan 19. Yüzyıl, I. Dünya Savaşı ile birlikte sonlanmıştır. Ekonomisinde kapitalist, yasal ve anayasal yapısında liberal, hâkim sınıf açısından burjuva, bilimde, sanatta, sanayide öncü, dünyanın merkezi haline gelmekle birlikte dünyanın geri kalanına boyun eğdiren ve önce gelen devletlerinin bir dünya siyaseti tesis ettiği Avrupa, savaştan sonra yeni ve katastrofik bir biçim almıştır (Hobsbawn, 1994, s. 6). Kapitalistleşme ve sanayileşmenin izini çeşitli ülkelerin siyasal olarak izledikleri yolla birlikte düşünen diğer bir önemli sosyal bilimci olan **Barrington Moore, Jr.** (1913–2005) ise 20. Yüzyıl'da otoriter rejimlerin ana kaynağının sanayileşme olmadığını, Rusya ve Çin gibi ülkelerin komünist rejimlere geçtiklerinde zaten tarım ülkesi olduklarını belirtmiştir. Moore'un tezi; toprak sahibi üst sınıfların ve köylülerin başını çektikleri burjuva devrimlerinin [biçimsel] demokrasiye, 'düşük yapmış' burjuva devrimlerinin faşizme ve köylü devrimlerinin ise komünizme açıldığıdır. Diğer bir deyişle, toprak sahibi üst sınıfların ve köylülerin ticari olarak tarımla uğraşanlara verdikleri tepki devlete ilişkin politik sonuca etki eden önemli bir faktördür (Moore, 1967, s. xvii). Kapitalizmin gelişimi ve küresel olarak politik sonucu aşağıdaki tablolarla gösterilirse:



**Tablo 2.3 Kapitalizmin Dünya Tarihindeki Aşamaları**

<i>Aşama (Altın Çağ ve Siyasa)</i>	<i>Karakteristik Değer</i>	<i>Baskın Sermaye Biçimi</i>	<i>Önde Gelen Birikimci(ler)</i>
Merkantilizm 1700–50	<i>Yün</i>	<b>Ticari Sermaye</b>	<i>Britanya</i>
Liberalizm 1850–73	<i>Pamuk</i>	<b>Sanayi Sermayesi</b>	<i>Britanya</i>
Emperyalizm 1890–1914	<i>Çelik</i>	<b>Finans Kapital</b>	<i>Almanya/Britanya/ABD</i>
Tüketimcilik 1950–70	<i>Otomobil</i>	<b>Şirket Sermayesi</b>	<i>ABD</i>

**Kaynak:** Westra, 2010, s. 78.

**Tablo 2.4 Öncü Devletler ve Başlıca İktidar Kaynakları**

<b>Dönem</b>	<b>Öncü Devlet</b>	<b>Başlıca İktidar Kaynakları</b>
Onaltıncı Yüzyıl	İspanya	Altın Bulyon, Kolonici Ticaret, Paralı Ordular, Hanedan Bağları
Onyedinci Yüzyıl	Hollanda	Ticaret, Sermaye Piyasaları, Donanma Gücü
Onsekizinci Yüzyıl	Fransa	Nüfus, Kırsal Sanayi, Kamu Yönetimi, Ordu
Ondokuzuncu Yüzyıl	İngiltere	Sanayi, Siyasi Bağlılık, Finans ve Kredi, Donanma, Liberal Normlar, Ada Ülkesi Olma
Yirminci Yüzyıl	ABD	Ekonomik Büyüklük, Bilimsel ve Teknik Önderlik, Evrenselci Kültür, Askeri Güç ve İttifak, Liberal Enternasyonal Rejim, Ulus-ötesi İletişim Odağı

**Kaynak:** Nye, 1992, s. 121.

Yukarıda birbirini tamamlayan tablolar az önce ortaya konan tezin genel seyrini göstermekle birlikte, buraya kadar anlatılan demokrasinin uzun hikâyesinin politik-ekonomik boyutunu da özetlemektedir. Zira demokrasi siyasi rekabet bağlamında kapitalizmin de ideal biçimidir. Bu anlamda düşünüldüğünde demokrasi, kapitalizm gibi, dinamik olanı destekler ve güçlendirir ve söz konusu dinamiğin hem nedeni hem de sonucu olur. Ekonomi de bu anlamda “her kuruşun bir oy pusulası rolü oynadığı bir demokrasidir”, bir tüketiciler demokrasisi (Dauvé ve Nestic, 2012, s. 16). Yine bu tablolar eşliğinde denilebilir ki; 18. Yüzyıl sivil hakların ve yurttaşlığın geliştiği; kişi hürriyetinin, ifade, düşünce ve inanç özgürlükleriyle birlikte mülkiyet hakkı, adil yargılanma ve sözleşme serbestinin doğduğu tarihsel kesit olmakla birlikte feodal bağların da tamamen çözüldüğü dönem olmuştur. Takip eden 19. Yüzyıl ise, vatandaşlığın siyasi boyutunun geliştiği, genel oy hakkının yaygınlaştığı, seçmenlerin yönetim işlerinin yürütülmesine ilişkin kararlarda söz sahibi olmaya başladığı ve

taleplerin temsili için siyasal partilerin kurumsal olarak belirlediği yüzyıldır. 20. Yüzyıl da insanların yönetimlerden maddi refah talep etmeye başladığı, sosyal hakların tanınip geliştirilmeye başladığı, sosyal refah devleti ve sosyal demokrasilerin yaygınlık kazandığı tarihsel dönem olmuştur (Mann, 2013, s. 181).

Söz konusu bu geçişin diğer bir anlamı ve yüzüyse, sermayenin biçimsel hâkimiyetinin gerçek hâkimiyete dönüşmesidir. Şöyle ki; yukarıda anlatıldığı gibi, 19. Yüzyıl'da çoğu demokratik ilkenin olmadığı sınırlı liberal rejimler nasıl ki kitleleri siyasetten dışlamaya çalışmışsa, gerçek hâkimiyete geçişte bunun tersi, yani işçi sınıfını siyasi iktidara ortak etmek 20. Yüzyıl'ın bir gereği olmuştur. Diğer bir deyişle; temsili demokrasi, işçi sınıfına partileriyle birlikte siyasete katılma imkânı vererek kapitalist devletin de toplumsal meşruiyet kazanmasını sağlamıştır (Dauvé ve Nesic, 2012, s. 30 & Çabuklu, 2004, s. 27). Yine denilebilir ki, bahsedilen hak ve hürriyetlerin gelişimi ve kazanılmasında toplumsal mücadeleler en önemli rolü oynamıştır zira sendikaların gelişimi, genel oy hakkının kazanımı, eğitim hakkı, ifade ve basın özgürlüğü gibi demokratik gelişmeler kapitalist gelişimin doğrudan bir sonucu değildir (Zizek, 2010, s. 107).

Uzun bir tarih aralığı veren (*longue durée*) **Charles Tilly** ise (1929 – 2008) M.Ö. 300 ile 19. Yüzyıl arasında Avrupa düzenlerinin yukarıda anlatılan Yunan modelinin çeşitli biçimlerini benimsediklerini söylemekte, görece eşit yurttaşlardan oluşan imtiyazlı azınlıkların çoğunlukları dışlayarak yönetime sahip olduklarının altını çizmektedir. Örneğin; İtalyan şehir-cumhuriyetleri bile yönetimden dışlanmış alt sınıfların emeğine dayanmışlardır. Bununla birlikte; Tilly, Avrupa'da demokrasinin gelişmesinde Yunan ve İtalyan şehir yönetimlerinin öncülüğünü kabul etmekte ve yine de demokratik anlamda kapsayıcı bir yurttaşlık için 20. Yüzyıl'ın beklenildiğini belirtmektedir (Tilly, 2011, s. 55 & 57). Tilly, söz konusu *longue durée*'de temelde bir şeyin değişmediğini söylese de, demokrasi düşünsel düzeyde ele alınış ve pratikte uygulanışıyla birlikte, kapsam ve biçimi itibariyle de değişmiştir. Değişmeyen şey, demokrasinin özsel niteliğini oluşturan eşitlik ve özgürlük talebidir. Daha önce de belirtildiği gibi, mutlak devlette merkezileşen iktidar ulus-devlette daha merkezi hale gelmiştir. Zira ulus-devlette bir aradalık yalnızca siyasal ve ekonomik süreçlerin değil, kültür ve toplumsalın sütun başları üzerine oturtulmuştur<sup>57</sup>. Demokrasi ise, ülke ve kültür ile sınırları çizilen ulus-devlet ve niteliği ne olursa olsun cumhuriyet

<sup>57</sup> Milletlerin 1789'tan sonraki milliyetçilik akımıyla 'icat' edildiğini savunan modern milliyetçilik anlayışına karşı çıkan Anthony D. Smith,; etnik, sembolik ve kültürel yapıstırıcıları vurgulamaktadır. (Bkz. Anthony D. Smith, **Cultural Foundations of Nations**, Wiley-Blackwell Press, London, 2008)

yönetimlerinin çerçevesinde tanımlanmaya başlamıştır. Bununla birlikte; 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısındaki gelişmeler (ki 21. Yüzyıl'ın başlangıcını temellendiren önemli iktisadi, politik, sosyal ve kültürel açılımlardır) demokrasinin neliği, niteliği, kapsamı ve biçimi hususunda esaslı sorgulamalar ve tartışmalara açılmıştır.

### 2.5. 21. Yüzyılda Ulus-Ötesi Demokrasi

21. Yüzyıl'ın başı, milenyumunun dönümü olarak insanları heyecanlandıran tarihsel dönem aslında takvimsel olmanın ötesinde bir anlam taşımamaktadır. Şöyle ki, 1900'ler ile 2000'ler arasında bir karşılaştırma yapmak çok anlamlı görünmemektedir. Üstelik böylesi 'takvimsel bloklar' 20. Yüzyıl'ı etkileyen ve 21. Yüzyıl'a intikal eden uzun erimli sosyal eğilimlerin devamlılığının da üstünü örtmektedir. Mamafih; söz konusu bu takvimsel blokları anlamlı kılan; 1914, 1945 ya da 1989 gibi tarihlerdir (Habermas, 2001, s. 38). Buna koşut denilebilir ki, uzun 19. Yüzyıl'ın bitişi kısa 20. Yüzyıl'ın başlangıcını belirleyen I. Dünya Savaşı ve onun sırasında ortaya çıkan Rus Bolşevik Devrimi'i olmuştur. Birincisi imparatorlukların sonunu tescil etmiş ve ulus-devletlerin başını çektiği uluslararası sistemin başlangıcı olmuş, ikincisi ise özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki-kutuplu dünyanın ortaya çıkmasının ideolojik ve pratik zeminini oluşturmuştur<sup>58</sup>.

Söz konusu bu iki bütüncül savaşın ortasındaki dönem en azından biçimsel olarak demokratik ve faşist/otoriter rejimler arasındaki rekabetin altını çizmiştir: I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa toparlanmaya çalışırken, özellikle İtalya ve Almanya başta olmak üzere İspanya ve Portekiz'de liberal demokrasinin ikamesi şeklinde değerlendirilebilecek, ideolojik olarak faşizme ve yönetim olarak korporatizme dayalı rejimler ortaya çıkmıştır. "Organik bir toplumun işlevsel hiyerarşisini devam ettiren, işlevsel sosyo-ekonomik örgütlere dayanan toplumsal ve siyasal düzen" olan korporatizm devletin ve liderin rehberliğinde çıkarların 'uzlaştırıldığı' bir rejimdir. Çıkarların temsilinin devlet tarafından tanınmaktan geçtiği korporatizmde esas olan sosyo-ekonomik grupların güçlü bir devletle girdiği ilişkidir<sup>59</sup>. Denilebilir ki; faşist rejimler üzerinden yükselen korporatizm, yukarıda anlatıldığı gibi devletin büyümesi ve genişlemesiyle yakından ilgilidir ve yüzyıllar sonra demokrasinin tekrar aşağılanması sonucunu getirmiştir. İtalya'nın faşist lideri **Mussolini** demokrasiyi kitlelerin

<sup>58</sup> Metinde de belirtildiği üzere tarihsel/takvimsel blokları anlamlı kılan, onların içerisinde cereyan eden önemli olaylardır. Uzun 19. Yüzyıl'ın uzunluğu onun 1789 Fransız İhtilal'inden başlayıp 1914 I. Dünya Savaşı'na kadar sürmesidir. Kısa 20. Yüzyıl'ın kısalığı takvimsel olarak geç başlayıp (1914), 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılması ya da 1991 SSCB'nin dağılmasına kadar sürmesidir. Hatta 20. Yüzyıl'ı Çin'in 1978 yılında yaptığı ekonomik reformlarla da bitirenler bulunmaktadır. Bu haliyle; 21. Yüzyıl, 19. Yüzyıl gibi erken başlamış bir yüzyıldır. (bkz. Habermas, 2001, s. 43 ve Therborn, 2008, s. ix)

<sup>59</sup> Yine de korporatizm yalnız faşizmle anılabilecek bir sistem değildir; demokratik ve çoğulcu ilkelere dayalı korporatist rejimler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'da özellikle İskandinav ülkelerinde görülmüştür.

kendilerini yönettiklerini sandıkları bir rejim olarak değerlendirmiş, **Hitler**'in 1933'te iktidara gelmesiyle birlikte de faşizm evrensel sonuçları olan bir düzen haline gelmiştir (Carnoy, 2013, s. 61; Hobsbawn, 1994, s. 117; Arblaster, 1999, s. 78).

İktisadi anlamdaysa iki savaş arası geçiş dönemine damgasını vuran en önemli olay ABD'de ortaya çıkan ve tüm dünyaya hızlıca yayılan Büyük Buhran olmuştur. Yukarıda ana hatlarıyla anlatılan 19. Yüzyıl, iktisadi olarak uluslararası serbest ticaretin zirve yaptığı dönemdir. Öyle ki krizden sonra 1900'lerin başında olan uluslararası ticaret hacmine, aynı yüzyılın sonlarına doğru ulaşılabilmiştir. Devlet biçiminin ve devletin fonksiyon ve rollerinin sorgulandığı ekonomik kriz yukarıda anlatılan faşist rejimlerin yükselmesinden başka dünyadaki paylaşım kavgasında artmasına neden olmuş ve tarihini en kanlı savaşı olan II. Dünya Savaşı yaşanmıştır.

### **2.5.1. İlk Dünya Düzeni'nden Yeni Dünya Düzenine: II. Dünya Savaşı Sonrası ve Yeni Dünya Düzeni**

Yukarıda ilgili başlık altındaki Tablo 4'te gösterildiği gibi savaşın yoğunluğu açısından 15. Yüzyıl taban-100 alındığında, 20. Yüzyıl 3080 gibi korkunç bir yoğunluk göstermektedir. Savaşın süresi, can kayıpları ve diğer kriterlere göre yoğunluk 30 kattan fazla artmıştır. Bunun en görünür sebebi kısa 20. Yüzyıl'ın iki bütüncül savaşa sahne olmasıdır<sup>60</sup>.

Bu iki dünya savaşının farklılık ve benzerlikleri hem geçiş dönemini hem de savaşın sonuçlarını anlamaya yönelik değerlendirilirse: I. Dünya Savaşı'nda sonucu belirleyen kitlesel piyade savaşı olmuştur. II. Dünya Savaşı ise Hiroşima ve Nagazaki'de iki atom bombasının patlaması ile nihayetlenmiştir.<sup>61</sup> I. Dünya Savaşı, her ne kadar savaşın bütüncül hale geldiği savaş olarak anılsa da, ev ile cephe arasında belli bir mesafeyi korumuştur. II. Dünya Savaşı'nda ise, özellikle hava bombardımanları yüzünden, ev ve cephe, asker ve sivil ayrımı ortadan kalmış ve on milyonlarla sivil hayatını kaybetmiştir. I. Dünya Savaşı'nda ordular

<sup>60</sup> Dünya savaşlarının çalışmanın ilgili olduğu bilim dalları açısından da önemli etkileri olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerarası siyasetin önplana çıkmasıyla birlikte iç ve dış siyaset ayrımı belirginleşmiş ve uluslararası ilişkiler siyaset biliminden ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, uluslararası ilişkilerin siyaset biliminden tamamen kopması II. Dünya Savaşı ile birlikte olmuştur. Siyaset bilimi; devlete ve ona özgülünen egemenlik, iktidar, çıkar çatışması gibi konulara yoğunlaşırken, uluslararası ilişkiler devletin doğası ve özellikleri ile ilgilenmeden, onu açıklanan bir öge değil, açıklayan bir f/aktör olarak ele almıştır. Oysa daha bütüncül bir yaklaşım benimsendiğinde söz konusu araştırma alanlarının birbirlerinden kopuk olmadığı, iç siyasete özgülünen egemenlik, iktidar, sınıf çatışması, hegemonya gibi kavramların dışta, uluslararası/ulus-ötesi düzlemde düşünüldüğünde de anlamlı sonuçlar ürettiği ortadadır (bkz. Pınar Bedirhanoglu, 2013, s. 513–524).

<sup>61</sup> Bununla birlikte; savaşın, insanların hayatına ve uluslararası politikaya nükleer savaş tehdidini sokan atom bombasıyla sonlandırılması konusu tartışmalıdır. Zira 1945 Ağustos'undan 3 ay önce Almanlar teslim olmuş durumdadır, Japonların ise savaşı kazanmaya dair herhangi bir umudu yoktur. (bkz. Delacampagne, 2010, s. 211)

savaşırken, II. Dünya Savaşı'nda mücadelenin içine hayat tarzları, kültürler ve ideolojiler de girmiştir. İlk Dünya Savaşı'nda sivil karakterli devlet adamlarının önderliği söz konusuysen, sonraki Dünya Savaşı'nda asker kökenli politik önderler vardır ki bu savaşın şiddetini ve acımasızlığını arttırmıştır, denilebilir. Benzerliklere bakılırsa; ilk göze çarpan her iki savaşın da Avrupa'dan ortaya çıkmasıdır. Her ne kadar II. Dünya Savaşı'nda sivillerin savaşa dâhil olması daha fazla olsa da, I. Dünya Savaşı da bütüncül ve genel bir savaştır. Taraflara bakıldığında I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı benzerlik göstermektedir: Almanya, Japonya, İtalya vs. İngiltere, Fransa, ABD (Sander (b), 2003, s. 111–122).

1945'te savaşın sonunda, ilkinde olduğu gibi ABD yine güçlenerek çıkmıştır; Büyük Buhran'ı üstünden atan ülke 1919'da olduğundan çok daha zengindir. I. Dünya Savaşı'nda kredi veren ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra süper devletliğe doğru yol almıştır (Fromkin, 2002, s. 40 & Sander (b), 2003, s.122). Temeli Westphalia'ya kadar giden ve I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ilk dünya düzeninin kurucularından olan ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan yeni dünya düzeninin öncüsü olmuştur. Diğer bir deyişle; dünya hegemonluğunu Hollanda'dan devralan İngiltere, 20. Yüzyıl'da hegemonyayı ABD'ye kaptırması, ekonomik ve politik güç Atlantik'in karşı yakasına geçmiştir.

Demokrasi açısından bu iki büyük savaşın iki büyük sonucu olmuştur: Birinci savaş, 19. Yüzyıl'da ortaya çıkan toplumsal/siyasal hak taleplerinin ve mücadelelerinin bastırılmasına ve 'dikkatin' savaşa katılan uluslar ve devlet gücüne çevrilmesine neden olmuştur. Ulusal çıkarlar sınıf çıkarlarının üstüne çıkmış, toplumsal hareket ve mücadeleler uluslar arasındaki mücadeleyle gölgelenmiştir (Atvur, 2014, s. 17). İkinci savaştan sonra ise; demokrasi, içeriğinin kazanan devletlerce doldurulduğu, "sağ ve sol karşıtlığının üstüne çıkan yükselen bir değer" olarak belirmiştir (Sağır, 2004, s. 103).

Anılan bu gelişmeleri tarihsel olarak daha net tasnif etmek için geç başlayıp erken son bulan 20. Yüzyıl üç döneme ayrılabilir: Yukarıda bahsedildiği gibi, birinci dönem 1914–1945 dünya savaşları çağıdır. İkinci dönemse, savaş sonrası farklı ideolojik kutupları temsil eden iki süper gücün, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve ABD'nin rekabetinin karakterize ettiği 1945–1989 yılları arasındadır. Üçüncü dönem, SSCB ve sosyalist blokun çözüldüğü ve ikinci dönemde kurulan uluslararası sistemin sona erdiği 90'lardır (Hobsbawn, 2008, s. 2). Birinci dönem ayrıntılarıyla yukarıda anlatılmıştır, ikinci dönem aşağıda 21. Yüzyıl'ın temelini atan tarihsel dönem olarak anlatılacaktır. Üçüncü dönem ise izleyen

altbaşlıkta günümüz ekonomik, politik ve sosyal koşullarının biçimlendiği konjonktür olarak ele alınacaktır.

1945 yılı 6 yıl sürmüş bir savaşın sonunu işaret etse de, 44 yıl süren başka bir savaşın başlangıcı olmuştur (DelaCampagne, 2010, s. 211). “Soğuk Savaş” dönemi olarak da adlandırılan ikinci döneme damgasını vuran olgu, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel anlamda ulus-devletin müdahaleci bir rol oynamaya başlamasıdır. Savaş sonrası Keynesyen politikaların baskın hale gelmesi ve birikim rejiminin Fordizm olarak belirmesi, bu dönemdeki ulus-devlet demokrasilerini ya da “Keynesçi Demokrasileri” anlamak için önemlidir. Zira Fordizm kavramı dönemin toplumsal, siyasal ve ideolojik yapılarını ve ilişkilerini yansıtmaktadır (Gülalp, 1993, s. 71).

Bir üretim yönetimi olarak ortaya çıkan ve montaj hattı ile anılan Fordizm, adını Amerikan girişimci **Henry Ford**’tan alsa da, bir birikim biçimi ve siyasal bir kavram olarak içi Antonio Gramsci tarafından doldurulmuştur. Üretimin devamlılığını sağlamaya yönelik montaj hattı, işçilerin kontrolüne yönelik yönetsel hiyerarşi ve teknik kontrol ile öne çıkan Fordist birikim, çalışma hayatında sendikalılığın arttığı, düzenli/sürekli istihdamın sağlandığı, görece yüksek ücretlerle birlikte belli bir demokratikleşmenin gerçekleştiği bir birikim rejimi olmuştur. “Emek-Sermaye Uyumunu” döneminde her şey yolunda görünse de, Fordist rejim, önceki kısımlarda değinilen sosyolog C. W. Mills deyişiyle, “mutlu robotlar” yaratmıştır. Gramsci’nin de vurguladığı üzere, Fordist rejimin önemli bir özelliği işlerin çalışma hayatlarından özel hayatlarına değin kontrol altında tutulmalarıdır. (Antonio ve Bonanno, 2000, s. 34–35). Bununla birlikte; Fordist birikim, üretimin devasa boyutlarla artmasının yanında tüketimin de toplumsallaşmasını sağlamış ve böylelikle üretim araçlarının toplumsallaşması fikrinin yerini almıştır (Sunar, 2010, s. 212). Kısaca; Fordist döneme ya da başka bir deyişle “Kapitalizmin Altın Çağı”na (1945–1970) damgasını vuran olgular; iktisadi anlamda talep-yönlü, tam istihdama dayalı ve müdahaleci Keynesyenizm, politik anlamdaysa ulusa dayalı temsili liberal demokrasinin hâkim olduğu sosyal devlettir<sup>62</sup>.

Gerçekten de birbirleriyle uyumlu olan Fordist birikim rejimi ve Keynesyen iktisat politikaları ve çoğulcu demokrasi uygulamalarıyla birlikte sosyal devlet, Batı’da yerleşik toplum düzeni haline gelmiştir: Toplumsal ihtiyaçlara yönelik talepler kamusal hizmet ve

<sup>62</sup> Elbette çekirdekte aynı olan Keynesyen politikalar, kurumsal yorum ve politik kültüre göre, dünyanın çeşitli yerlerinde farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır: Batı Avrupa’da “Sosyal Demokrat Keynesyenizm”, ABD’de “Liberal Demokrat Keynesyenizm” ve Japonya ile birlikte yeni sanayileşen Üçüncü Dünya’da “Kalkınmacı Devlet Keynesyenizmi. (bkz. Peet, 2011, s. 21).

sosyal politikalar aracılığıyla karşılanmış; dahası, söz konusu bu taleplere yönelik kamu politikalarının oluşturulması sürecine yurttaşlar sendikalar, meslek birlikleri ve diğer örgütlerle katılmıştır. Bu sebeble söz konusu çıkar uzlaşısı/uyumu süreci kurumsal anlamda “örgütlü toplum”, “demokratik korporatizm” gibi kavramlarla da dile getirilmiştir. Ekonomik ve sosyal yükümlülükler altına giren devlet aygıtı, aynı zamanda çıkar ve sınıf çatışmalarının alanı haline gelmiş ve devlet gelirleri ve harcamaları bölüşüme yönelik siyasetin konusu olmuştur (Ataay, 2013, s. 5).

Ulusal devletin; müdahaleciliğinin, ekonomide büyüklüğünün ve siyasetteki öneminin artması onu küresel siyasette önemli bir aktör haline getirirse de, ekonominin ulus-ötesileşmesi de aynı döneme rastlamıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonradır ki; ABD, tüketim kapitalizmi ve dünya piyasası ve küresel sivil toplum nosyonları çerçevesinde yeni bir dünya düzeninin kurulmasında öncülük etmiştir. Örneğin, bu dönemde ABD Doları uluslararası düzlemde geçerli hale gelmiş, Marshall Yardımları gibi nedenlerle dolar dünyaya yayılmıştır. Ekonomik anlamda denilebilir ki, 1945 ve sonrası ulus-ötesileşmenin başlamasıyla kendinden önceki dönemlerden farklılaşmaktadır. Hatta bu dönem için “kapitalizmin ulus-ötesi aşaması” deyimini kullanılmaktadır (Gökten, 2013, s. 150–151). Bu aşamayı niteleyen belli başlı özellikler; ulus-ötesi şirketlerin yaygınlaşması, doğrudan yabancı yatırımların artması, uluslararası birleşme ve satınalmaların çoğalması ve firmalar arası ulus-ötesi stratejik ittifakların kurulmasıdır (Şenalp ve Şenalp, 2009, s. 197).

Yukarıda belirtildiği gibi ulusal sınırlar içerisindeki hemen her türlü faaliyetin ülke çapındaki koordinatörü olarak beliren devlet aygıtı uluslararası politikada da etkin bir aktör haline gelmiştir fakat Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB önderliği ve karşıtlığı üzerinde yükselen “Blok Düzeni” ulus-ötesi koalisyonların da öncüsü olmuştur. Blok düzeninde siyasal üyelik, ideolojik angajman ile karakterize edilmiştir; mücadeleye görünüş olarak, parlamenter demokrasi ve kapitalizme bağlı Batı ile sosyalizm savunucusu Doğu arasında geçmiştir. Bu şekilde aralarında ortak, yatay bir politik kültür oluşturan bloklar, silahlı kuvvetlerin kullanılması konusunda da, NATO ve Varşova Paktı örneklerinde olduğu gibi, belli bir seviyede eşgüdüm sağlanmıştır, denilebilir. Diğer bir deyişle, ulusal savaflara girmek güçleşmiştir ki bu ulus-devletin egemenliğini önemli ölçüde aşındırmıştır. Ayrıca bloklar içerisinde ortak para standardının gelişimi ekonomik olarak da ulus-devleti bağlayıcı bir işlev görmüştür. Bloklar düzeniyle birlikte toprak ve kültür üzerinden tanımlanan bir topluluk anlayışından, evrenselcilik içeren bir politik kültüre, uluslararası bir para tanımına ve silahlı

gücün kullanılmasında belli bir kısıtlamaya gidilmesi ulus-devlet sisteminden kopuşun da başlangıcı olmuştur (Kaldor, 2000, 66–67).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan yeni dünya düzeninin en somut kurumsal ifadeleri de, çalışmanın biçim kısmında ayrıntılı bir biçimde ele alınacak olan “Breton Woods” örgütleri IMF, Dünya Bankası ve GATT’tır<sup>63</sup>. Bu örgütlerin hazırlayıcısı olarak, ilk dünya düzeninin ‘başarısız’ örgütü Milletler Cemiyeti’nin muadili Birleşmiş Milletler kurulmuştur.

Yukarıda da belirtildiği gibi, iki dünya savaşından da güçlenerek çıkan ABD, anılan bu örgütlerin kuruluşunda önemli bir yönlendirici güç olmuştur. IMF ve Dünya Bankası, 1–22 Temmuz 1944’te ABD’nin New Hampshire eyaletinde bulunan Breton Woods kasabasında toplanan BM Para ve Finans Konferansı’nın ürünleridir. IMF, dünya kapitalist sisteminde 1929’da olduğu gibi bir krizin ortaya çıkmaması, toplam talebin korunması ve gerektiğinde buna yönelik likitide sağlanması için kurulmuştur. Altın sisteminin yerini konvertibilitesi olan Amerikan Doları almıştır. Kuruluştaki ismi, “Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası” olan Dünya Bankası ise, adından da anlaşılacağı üzere II. Dünya Savaşı’ndan sonra özellikle Avrupa’nın yeniden inşası ve ekonomik kalkınmasına yönelik oluşturmuş bir kurumdur. Bu iki kurumun tamamlayıcısı ise 1947 imzalanan GATT Anlaşması olmuştur. Devlet müdahaleciliği ve korumacılığının liberal bir biçimde ‘dengelenmesi’ne yönelik dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, vergi indirimleri, sübvansiyonlar gibi uygulamalar GATT eliyle oluşturulmuştur. Denilebilir ki, *Pax Americana* olarak da tanımlanan, ulus-ötesi iktisadi çok taraflılıkla birlikte Keynesyen iç müdahaleyi de içerisinde barındıran bu konjonktür, uluslararası düzeyde kurumların kurulmasında ilk dünya düzeninden daha ‘beceriklidir’ (Zabcı, 2009, s. 30–31 & Gökten, 2013, s. 153).

Söz konusu bu konjonktür ya da diğer bir ifadeyle “Kapitalizmin Altın Çağı” 1970’lerdeki Petrol Krizleri ile birlikte büyük bir dönüşüme uğramıştır. Devletin başrolü oynadığı kapitalizmin çelişkileri 1973 yılına gelindiğinde büyük bir ekonomik buhran olarak kendisini göstermiştir. Krize verilen yanıtta; “parasalcılık”, “Thatcherizm” gibi isimlerle de bilinen neo-liberalizmdir. Neo-liberalizm; küresel sermaye akışının önündeki engellerin kaldırıldığı, devletin ürettiği kamusal hizmetlerin özelleştirilerek yeni yatırım alanları ve pazarların açıldığı, emek–sermaye uzlaşısı sürecinde emek lehine olan gelişmelerin ve kazanımların

<sup>63</sup> Anılan bu örgütler kurulduktan sonra yapıları ve işlevleri bakımından önemli bir değişikliklere uğramıştır. Hatta GATT sonraları DTÖ’ye dönüşmüştür. Çalışmanın biçim kısmında bu örgütler ilgilendikleri konular, yapıları ve işleyişleriyle ayrıntılı biçimde değerlendirilecektir.



geriletildiği ve ulus-devletlerden daha zengin çok-uluslu şirketlerin ortaya çıktığı bir sürecin adı olmakla birlikte baskın hale gelen ekonomi politikaları ve kendine has ürettiği siyaset biçimi ve ideolojinin de adıdır (Faulkner, 2014, s. 364–365).

Neo-liberal döneme eşlik eden ve dönemin ruhunu anlamada anahtar kavram ise post-Fordizm'dir: Yukarıda da bahsedildiği üzere, sosyal refah devleti ve Fordist birikim sisteminin getirdiği merkezi koordinasyon, küreselleşme olarak nitelendirilen yeni iktisadi, siyasal ve toplumsal gelişmeler doğrultusunda yerini “esnek uzmanlaşma”ya ve âdemi-i merkezi yönetim anlayışına bırakmıştır. Adında “Fordist” bulunsa da, Post-Fordizm’in ilke ve kabulleri, Fordizm’de olanlarla taban tabana zıttır: İlkin, üretim kitlesel değil, spesifik talepler/siparişler üzerine yapılmaktadır. İkincisi, üretim Fordizmdeki gibi tek bir üretim yerinden değil (büyük fabrika modeli), parçalanmış ve yerelleşmiş üretim birimlerinden yapılmaktadır. Bununla birlikte, üretim ulusal sınırları aşmış ve küresel marketi hedefler hale gelmiştir ve firmalar arası küresel rekabet yoğunlaşmıştır. Söz konusu durumun yönetim anlayışındaki yansıması ise, hiyerarşilerin yumuşadığı, emir yerine iletişimin öne çıktığı bir yönetim yapılanmasıdır. Post-Fordizmin siyasal alandaki yansımaları ise; sınıf siyaseti ve partilerinin düşüşü, bölge, ırk, cinsiyet vb. tabanlı sosyal hareketlerin yükselişi, devlet himayesindeki emek-sermaye uzlaşısının bitişi gibi siyaset biçimlerini değiştiren konulardır. Kültürel ve ideolojik alanda yaşanan değişim ise kendini; bireyci düşünce ve davranış kalıplarıyla, girişimcilik kültürüyle, post-modernist eklektizm ve çoğulcu değer ve yaşam tarzları gibi öğelerle göstermektedir (Kumar, 2005, s. 76).

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda ekonomide ve sosyal politikalarda etkin bir role sahip sosyal devlet, yerini piyasa ekonomisi için gerekli yasal altyapıyı sağlayan “düzenleyici devlet”e bırakmıştır. Düzenleyici devletin en önemli özelliği ise, ekonomik ve sosyal işlevlerinin minimize edilmiş olması, yani minimal devlete dönüştürülmesi, indirgenmesidir. Başka bir ifadeyle; devletin ekonomik alanda karar ve uygulama yetkileri ve kapasiteleri yok edilirken, özelleştirme yolu ile devlete ait bütün ekonomik birimler özel kişi ve kuruluşlara devredilmektedir (Güler, 2005, s.87).

Nihayetinde; buraya kadar anlatılanlardan gözlenebileceği üzere, yarım yüzyıl içerisinde dünyanın iktisadi, siyasal, sosyal ve kültürel yapısı önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan, bloklar sistemine dayalı olsa da ulus-devletlere göreli özerklik sağlayan yeni dünya düzeni, 1970’lerde OPEC ülkelerinin önyak olduğu, düzen içerisindeki çelişkileri görünür ve sürdürülemez kılan kriz ile birlikte çatırmaya başlamıştır.

Yine yukarıda anlatılan neo-liberalizmin yeni dünya düzeninin ekonomik ve siyasal mantığı ve kurumları üstünde hegemonyasını kurmasıyla 1990'ların başı yeni bir döneme açılmıştır: Yeni Yeni Dünya Düzeni. Bununla birlikte; yeni dünya düzeninin başka bir düzene evrilmesinde tek etmen ekonomik ve siyasal krizler değildir. 90'larla birlikte teknolojik gelişmenin önemli bir ivme kazanması, iletişimin mesafeleri kısaltması ve sınırları silikleştirmesi ve bunların hayatın diğer tüm alanlarına olan yansımaları yeni dünya düzeninin üstüne bir başka düzenin kurulmasına neden olmuştur.

### **2.5.2. Yeni Yeni Dünya Düzeni ve Küreselleşme**

20. Yüzyıl geç başlamış ve uzun sürmüş bir yüzyılsa, 21. Yüzyıl erken başlamış ve henüz başında olduğumuz bir tarihsel dönemdir. Bir önceki başlıkta belirtildiği gibi, 1900'lü yılların ekonomik, politik, sosyal ve kültürel trendi 1800'lü yılların devrimsel yenilik ve gelişimlerinin izini sürmüştür. 2000'li yılların izleyeceği yol ise, özellikle 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısı ve 1980'lerden sonraki gelişmelerle, yani yüzyıllara damgasını vuran olaylarla birlikte öngörülebilir hale gelmiştir.

Bir önceki başlıkta anlatıldığı gibi; II. Dünya Savaşı'ndan sonra Keynesyen ekonomik politikalar ve sosyal devlet uygulamalarıyla birlikte bloklar sisteminin karakterize ettiği bir yeni dünya düzeni kurulmuştur. Bu düzenin çelişkileri 1973 ve 1979'taki petrol ve enerji krizleriyle sürdürülemez hale gelmiş, ekonominin ve siyasetin çehresini değiştiren neoliberalizm yeni bir dönem açmıştır ki süreç, 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması, 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla hızlanmıştır. Bloklar sistemi yıkılmış yerini "Yeni Yeni Dünya Düzeni"ne (YYD) bırakmıştır. Terim "Yeni Dünya Düzeni" olarak adlandırılrsa da, yukarıda anlatıldığı gibi 1945'ten sonra kurulan dünya düzeni yeni bir düzendir ve 1991'den sonra adını George H. Bush'un koyduğu düzen ise, bu düzenin üstüne kurulmuş yeni bir düzendir.

YYD, her ne kadar Sovyet'lerin olmadığı bir dünya düzeninde ABD'nin güdümünde kurulmuş bir 'uyum' olarak görülse de, bu döneme damgasını vuran çok-kutupluluk ve ulus-ötesi kurum ve aktörlerin güçlenen rolleridir: Breton-Woods kurumları değişen dünyaya ayak uydurmaya başlamış, GATT çok daha kurumsal bir yapıyla Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüşmüştür. Bu değişmelere Avrupa'nın yanıtı, Avrupa Birliği'ni 1993'te kurmak olmuş, ekonomik birlik güçlendirilmiş ve siyasal birliğe yönelik önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Kuzey Amerika'da Bush'un ve Kanada başbakanı Brian Mulroney'in öncülüğünü ettiği NAFTA 1989 yılında kurulmuştur (Marshall, 2009); örgütün Güney

Amerika'daki karşılığı olan MERCOSUR ise 1991'de ortaya çıkmıştır. 1996 ise “Şanghay Beşlisi” olarak Şanghay İşbirliği Örgütü'dür. Kimileri YYD'ye bu tepkiyi, bölüm başında bahsedilen bölgeselciliğin yeniden doğuşu olarak görmekte hatta “Yeni Ortaçağcılık” (*New Medievalism*) adıyla anmaktadır<sup>64</sup>.

Küreselleşme kavramı, bahsedilen bu konjonktürde 80'lerin sonu ve 90'ların başından itibaren hemen hemen bütün sosyal olay ve olguları açıklamak üzere istihdam edilmektedir. Bundan dolayı, pek çok anlamda kullanılan kavramın etimolojik açılımını vermek, kavrama yönelik bir tartışmanın başlangıcı için yararlıdır. Kavram üç ana hattan oluşmaktadır; “küre” kelimesi ve “-sel” ve “-leşme” son ekleri. Küre, milyonlarca yıldır var olan gezegeni işaret etmekle birlikte, binlerce yıldır insanların bir arada yaşadığı ve etkileşime girdiği mekânın altını çizmektedir. “-sel” son ekiyse, tek-bütün bir bağlantılı sistemin varlığının semantik ifadesidir. Kavramın sonunda kullanılan “-leşme”; modernleşme, demokratikleşmede olduğu gibi, aşamalı/dönüşümlü/nihayete ermemiş bir süreci belirtmek üzere kullanılmaktadır. Kısaca küre, beşeri ilişkilerin ortaya çıktığı mekâna; küresel, söz konusu bu ilişkilerin bağlantılılığına; küreselleşme ise tüm bunların bir süreç içerisinde gerçekleştiğine gönderme yapar (Yıldızcan ve Adadağ, 2011, s. 19–20).

Yukarıda anlatıldığı gibi küreselleşme sürecinin başlangıcını 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısına hatta 90'lar sonrasına özgüleyenler bulunduğu gibi, küreselleşmeyi tarihsel gelişim içerisinde ele alan değerlendirmeler de bulunmaktadır. Bu iki görüş küreselleşmeye bakış açısını yansıtması açısından da önemlidir, zira küreselleşme kavramını yeni bir kavramsal açıklayan ve olgu olarak ele alanlar, küreselleşmeyi epistemolojik anlamda yepyeni bir alan olarak görmekte ve geçmişle bir bağlantısının bulunmadığını belirtmektedir. Ontolojik olarak ise küreselleşme yeni gelişmelerin tümünü içerisine alan kaçınılmaz değişim ve gelişmelerin tümüdür. Kısaca küreselleşme taraftarları, “küreselleşmenin getirdiği değişiklikleri hem öncesiz ve biricik, hem de gelecekte uzun süre var olacaklarmış gibi gösterme eğilimindedir”. Kavrama daha mesafeli duran ve tarihsel bir bakış açısıyla yaklaşanlar ise, küreselleşmenin tek ve biricik bir süreç değil, kendinden önceki gelişmelerin bir uzantısı olduğunu ve sürecin küresel bir iyileşmeyi değil, farklı ülkeler için farklı sonuçları olan subjektif nitelik taşıdığını belirtmektedir (Sağır, 2004, s. 93). Küreselleşmeye tarihsel ve eleştirel açıdan bakanlar, bu süreci üç büyük aşamaya ayırmaktadır:

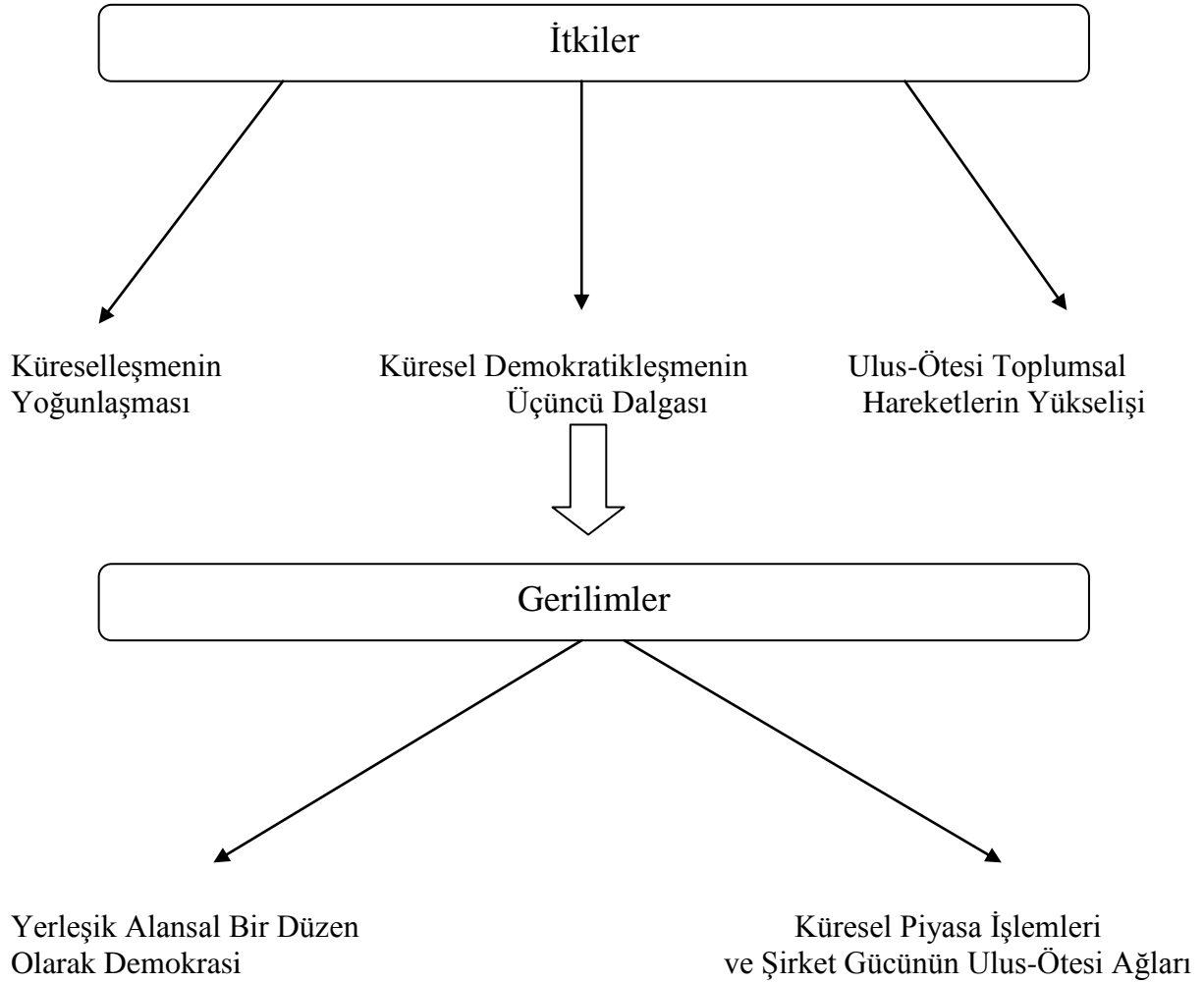
<sup>64</sup> Bölgesel bütünleşmeleri “dünya hükümeti” yolunda bir aşama olarak görenler de vardır. Bu konu, çalışmanın kapsam bölümünde ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

*Birinci aşama*, 1500'lü yıllar öncesidir ki çalışmanın önceki kısımlarında değinildiği gibi aynı gezegeni paylaşan insanlar evrensel din ideali gibi düşünsel, ticaret ve fetih politikaları gibi pratik boyutlarda birbirleriyle her zaman bağlantıda olmuşlardır. *İkinci aşama*, eski dünyanın ötesine geçilip Amerika ve dünyanın diğer yerlerinin keşfiyle 16. Yüzyıl'da başlamış ve 1914 I. Dünya Savaşı'na değin sürmüştür. Bu aşamada ise, aslında takip eden üçüncü aşamada bulunan uygulama ve kurumlar ortaya çıkmıştır, denilebilir. Vergileme, toprak dağıtımı, egemenlik ve iktidar odağı olarak devlet aygıtının gelişimi, Batı Avrupa'nın iktisadi, ideolojik, politik ve kültürel üstünlüğünün evrenselleşmesi söz konusu bu tarihsel aşamada olmuştur. *Üçüncü aşama*, 1914 – 1990 arasında somut temelleri atılan ve günümüzde devam eden küreselleşme aşamasıdır. Bir önceki altbaşlıkta anlatıldığı üzere, II. Dünya Savaşı'nı kazanan ülkeler ve özellikle ABD öncülüğünde Birleşmiş Millet'ler koalisyonu ortaya çıkmış ve 1945–1991 Soğuk Savaş Dönemi'nde; Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Varşova Paktı, Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) gibi pek çok uluslararası ve ulus-ötesi kurum kurulmuştur. Dahası 1945 yılında Nüremberg Mahkemeleri ile birlikte “insanlığa karşı suç” kavramı uluslararası hukukta kullanılır olmuş, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi küresel boyutta nüfuza sahip yargı organları ortaya çıkmıştır. Ayrıca; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'dan (AKÇT) Avrupa Birliği'ne (AB) Avrupa'da yaşanan bölgesel ekonomik ve politik bütünleşme dünyanın diğer kıtalarında da belli seviyelerde kendini göstermiştir. Uluslararası düzenin sembol kurumları olan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB/WB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ/WTO) üçlüsü de söz konusu bu dönemin ürünleridir (Yıldızcan ve Adadağ, 2011, s. 21–24).

Yukarıdaki uzun tarihsel süreç kavrayışıyla birlikte, küreselleşme sürecine ‘kuşku’ ile bakanlar emperyalizm kavramına da başvurmaktadır. Ulus-ötesi demokrasi kuramlarına ilişkin kısımda da anlatıldığı gibi, emperyalizm kavramı dünya ekonomik-politik sistemini eşitsiz, hiyerarşik aktörler arasında sömürü ilişkilerine dayalı bir yapı olarak görmektedir. Bununla birlikte; **Boratav**'a göre emperyalizm nosyonu, içerisinde barındırdığı bağımlılık, sömürü ve bunların tarihsel gelişimlerine ilişkin karmaşık bağlantıları yüzünden kapsamlı genellemeler yapılmasına engeldir. Örneğin; yukarıda anlatıldığı gibi, Fordist dönemle birlikte gelen “altın çağ uzlaşısında”, küresel ekonomi-politikte emperyalizmin öngördüğü çatışmacı öğelerin hafiflediği de görülmüştür. Klasik emperyalizmin kısmen reddi kavramın toptan terk edilmesi anlamına gelmemekle birlikte, 21. Yüzyıl'da ortaya çıkan eşitsiz ekonomik, siyasal ve toplumsal ilişkileri açıklamada küreselleşme kavramı daha çok başvurulan ve daha analitik bir kavram olmuştur. Yine de kavrama kuşkuyla yaklaşanların

kavrama ‘sarılanlardan’ ayrıştıkları noktalar şunlardır: Kuşkucular, ekonomik ve siyasal ilişkilerde yapısal bağımlılığı vurgularken, küreselleşmeciler belli bir genel dengeye dayanan karşılıklı bağımlılığı öne çıkarmaktadır. Küreselleşmeciler küresel ilişkileri pozitif toplamı oyun olarak algılayarak, kuşkucular çevreden merkeze sistematik olarak aktarımına işaret etmektedir. Son olarak kuşkucular ekonomik ve politik rekabetteki eşitsizliği vurgularken, küreselleşmeciler piyasaların dengeleme gücüne fanatik bir bağlılık gösterirler (Boratav, 2004, s. 25 & 28–29).

Anlatılanlarla birlikte son iki-üç onyılıda yoğun bir küreselleşmenin gerçekleştiği ortadadır. 1990’larla birlikte II. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan yeni dünya düzeninin üzerine yeni bir dünya düzeni kurulmuştur: Yeni Yeni Dünya Düzeni. Bu düzenin yönetim ya da yönetim modeli ulus-ötesi demokrasidir. Aşağıdaki şekil, yukarıda anılan neden ve etkileri ortaya çıkardığı gerilimlerle birlikte göstermektedir.



**Şekil 2.3 Ulus-Ötesi Demokrasinin Bağlamı: İtkiler ve Gerilimler<sup>65</sup>**

**Kaynak:** McGrew, 2013, s. 4.

Şekilde altı çizilen noktaların; itki/motivasyon ve gerilimlerin, birden ortaya çıkmadığı uzun zaman aralıkları (*longue durée*) istediği ve kendilerini belirli konjontürlerde daha da belli ettiği söylenebilir. Aşağıdaki tablo söz konusu bu uzun zaman dilimlerinin konjontürel özelliklerini ortaya koymakla birlikte, bir gelecek görüşünde de bulunmaktadır.

<sup>65</sup> Şekil, adı geçen kaynaktaki bilgilerden oluşturulmuştur.

**Tablo 2.5 Küresel Uzun Dalgaların Zaman Aralıkları**

	Zaman	Uzun Dalga İsmi	Yükseliş	Düşüş	Teknoloji
Uzun Dalga 1	1780'ler - 1840'lar	Sanayi Devrimi	1780'ler - 1820'ler	1830'lar - 1840'lar	Pamuk Dokumacılığı; Buhar Enerjisi; Demir Eritilmesi; Hasat Döngüsü
Uzun Dalga 2	1850'ler - 1890'lar	Geniş Ölçekli Ekonomi	1850'ler - 1860'lar	1870'ler - 1890'lar	Buharlı Makine, Demiryolları, Altın
Uzun Dalga 3	1890'lar - 1930'lar	Finans Kapital ve Emperyalizm	1890'lar - 1940'lar	1920'ler - 1930'lar	Elektrik ve Kimyasallar
Uzun Dalga 4	1940'lar -1990lar ?	Savaş Sonrası Küresel Fordizm	1940'lar - 1960'lar	1970'ler - 1990'lar	İçten Yanmalı Motor, Montaj Hattı, Petrol
Uzun Dalga 5 ?	2000'ler - 2040'lar?	Küreselleşme ve Bilgi Teknolojileri	2000'ler - 2020'ler	2020'ler - 2040'lar	Bilgisayar, İnternet ve Elektronik?

**Kaynak:** O'Hara, 2006, s. 93.

Bir olgunun tarihi kökenlerine bakmak, onun geleceğini görmek için elzemdir. Dahası, tarihselleştirilmemiş araştırma nesnelere mutlak, değişmez ve alternatifsiz olarak alma tehlikesi de vardır. Bu anlamda; tablodaki gelecek öngörüsünde dikkati çeken nokta, hâlihazırda hâkim olmaya başlamış bilgi teknolojilerinin gelecekte de belirleyici olacaklarını öngörmesidir. Elbette teknoloji ekonomi ve siyaset üzerine pek çok ipucu verse de, iktidar ve onun kullanıma ilişkin açıklanmaya muhtaç noktalar bulunmaktadır: Ulus-ötesi demokrasiye dair geliştirilen teorilerin çoğu, sosyal bilimlerin diğer alanlarında da olduğu gibi, küreselleşmenin getirdiği teorik vizyon/görgül veri ve değerlendirmelerine dayanmaktadır. Dönüşümcülere (*transformationalists*) göre küreselleşme, sosyal coğrafyanın değişmesiyle birlikte insan toplumlarının sosyal örgütlenmesinde bir dönüşüme işaret etmektedir. Buna rakip bir açıklama ise uluslararası değişime vurgu yapmaktadır. Ticaret ağlarının genişlediği, sermaye ve yatırım akımının günden güne hızlandığı küreselleşme yeni bir şey değil, 1870 – 1914 arasındaki uluslararası genişlemeye yaklaşımdır ki bu da ulus-devletin ekonomik ve sosyal politikadaki etkisizliğine açılmaktadır. Diğer bir yaklaşımsa, küreselleşmeyi

evrensel bir kültürel modelin kürede hâkimiyet kurusuyla değerlendirmektedir (Karlsson, 2011, s. 32). Bununla birlikte, bu üç yaklaşım yukarıda anlatılan tarihsel süreç değerlendirildiğinde birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Sosyal coğrafya değişmiş; ticaret, sermaye ve yatırım ağı genişlemiş ve kürede hâkim bir kültürel model ortaya çıkmıştır. Ulus-ötesi demokrasi de söz konusu bu ilişkilerin içinden ve söz konusu koşulları etkileyen bir ilişki olarak ortaya çıkmıştır. Hatta kimileri için konjektür ya da ‘devir’ demokrasinin ve küreselleşmenin devridir, ulus-devletlerin değil. Bundan sonra da yaygın söylem, ulus-ötesi demokrasinin söylemi olacaktır (Dryzek, 1999, s. 30).

Elbette kimileri için durum böyle değildir. Küreselleşme ve beraberinde getirdiklerine karşı çıkanlar ve eleştirenler de bulunmaktadır: 1970’ler ile birlikte yeni toplumsal hareketlerinin protestolarının kapitalizm ve yeniden bölüşümden kültüre ve devlete yöneldiği görülmektedir. Çevresel sorunlardan cinsel yönelimle ilgili haklara, azınlıkların yaşadıkları sorunlardan toplumsal dışlanmaya kadar geniş bir gündemi olan bu hareketler o kadar dağınıktır ki, demokrasinin en önemli meselelerinden olan eşitliği, gelir adaletsizliği gibi konuları ‘ıskalamaktadır’. Bununla birlikte; 1999 Seattle ve 2000 yılında Davos’ta ortaya çıkan yeni sol ittifak ve mücadele yönelimli hareketler DTÖ, IMF, Dünya Bankası ve ABD’nin domine ettiği diğer ulus-ötesi yönetim kurumlarını doğrudan hedef alarak, kültürel sorunlar ile kapitalizm eleştirisini birleştirmiş ve neo-liberal küreselleşmeye muhalafet etmeye başlamışlardır (Antonio ve Bonanno, 2000, s. 64 & Callinicos, 2004, s. 5).

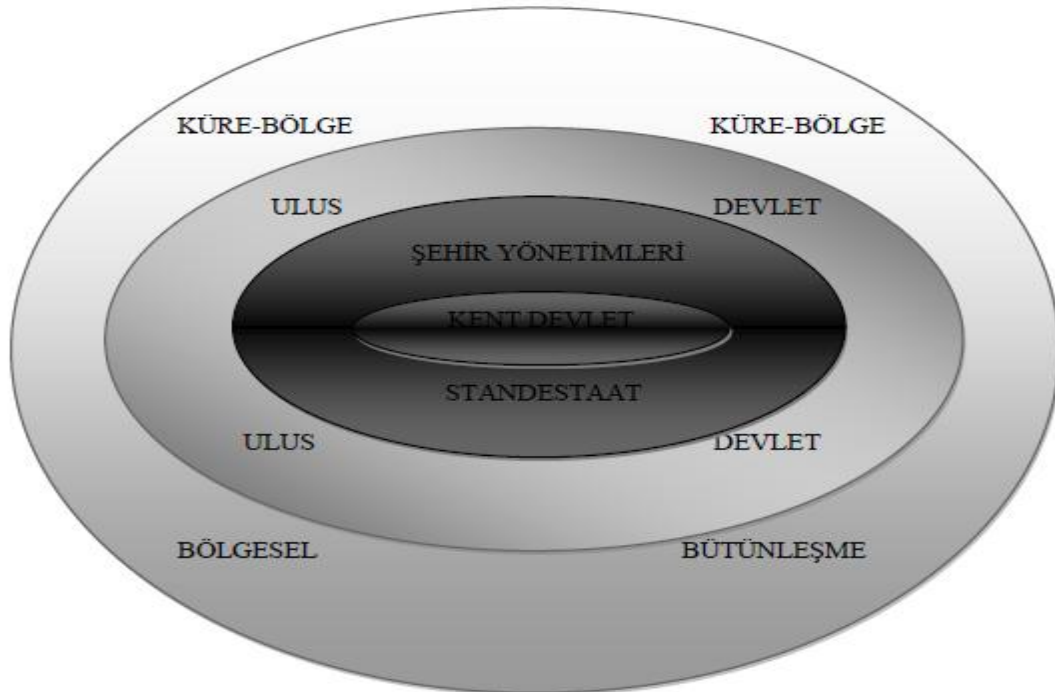
Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında denebilir ki; başlangıçta genel olarak demokrasiye ve özelde ulus-ötesi demokrasiye ilişkin kuramsal tasnifin öngörülleri, tarihsel deneyimle de doğrulanmaktadır. Ulus-devleti aşan bir siyaset ortada durmakla birlikte; ulus-devletler sisteminden olası bir küresel hükümet modeline geçiş aşamasında ortaya çıkan gri alanlar ulus-ötesi demokrasinin ontolojik temelini oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, 19. Yüzyıl’dan 21. Yüzyıl’a oluşan ve gelişen tarihsel aşamada, uluslararası politik güç çeşitli biçimler almış, farklı kaplara girmiştir. Ulus-devletin hala belli işlevselliği bulunmakla birlikte, ondan önemli miktarda bir güç ‘buharlaşmış’tır. Buharlaşan gücün, tekrar yoğunlaştığı/yoğunlaştığı ‘soğuk alan’ ise ulus-ötesi demokrasinin alanıdır, kapsamıdır (Anderson, 2003, s. 8–9). Çalışmanın takip eden kısmı söz konusu bu alanın, kapsamın özelliklerini ele alacaktır.



## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### KENTTEN KÜREYE DEMOKRASİNİN KAPSAM/ÖLÇEK TARTIŞMASI

Demokrasi tarih boyunca alansal (*territorial*) özgüleme ile kendisini kurmuş ve buna dayalı olarak özgüllükler oluşturmuştur. Demokrasi; Antik Yunan'da kente yaslanmış ve dışarıyı barbarlık olarak nitelendirilmiştir. Bölgeye ve de temsile dayalı (ki bu yüzden dönemine göre demokratik addedilebilecek) zümre devletleri (*Standeestaat*) ise, bölgeleri dışındaki yönetim pratikleri ile ilgilenmemiştir. Bildiğimiz anlamdaki demokrasinin yeşerdiği toprak/alan olarak ulus-devlet demokrasisi ise, milliyetçilik akımı ile birlikte, kendi ekonomik, politik ve kültürel farklılığının altını çizmiş, diğerlerini dışlamıştır. Bununla birlikte; özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra küreye yayılan ve kendi kurumlarını oluşturmaya başlamış demokrasi fikri ve pratiğinin dışarıda bırakacağı bir yer kalmamıştır. Diğer bir deyişle, küreye özgülenen ve kendi özgüllüğünü kurmaya başlayan ulus-ötesi demokrasinin, 'kaçabileceği bir yer', dışarıda bırakabileceği bir alan kalmamıştır. Yönetim ve siyaset pratiği olarak demokrasinin söz konusu alansal genişlemesini bir şekilde gösterirsek:



**Şekil 3.1 Demokrasinin Alansal Gelişimi/Kapsamı/Ölçeği**

Yukarıdaki şekilde gösterilen genişleme çalışmanın köken kısmında ekonomik, politik, sosyal ve kültürel sebepleri ve etkileri ile birlikte anlatılmıştır. Şekilin çekirdeğinde duran kent

devlet, demokrasi teorisinin kaynağını ve pratiğinin başlangıcını oluşturmaktadır. Gerçekten de tarih boyunca demokrasiye ilişkin soru(n)lar (eşitlik, özgürlük, adalet gibi) hemen hemen aynı kalmakla birlikte, siyasal birimin kapsamında, ölçeğindeki genişleme yanıtları değiştirmiş ve çeşitlendirmiştir. Aynı sorunlar şehir yönetimlerinin (standestaat) ölçeğinde farklı yanıtlarla var olmuş, ulus-devlet sisteminde de çeşitli tartışmalara açılmıştır. Örneğin; demokrasiye dair kuramsal tasnif kısmında anlatıldığı gibi, eşitlik ve özgürlük Platon'un, Aristoteles'in felsefi ve siyasal düşüncelerinde sorunlaştırılmış konular olmakla birlikte, sınırlı yönetim, insan hakları, yönetilenlerin rızası gibi demokratik teoriden bağımsız düşünülemeyecek kavram ve olgular anılan ana sorunlar temelinde, farklı politik birim ve halk/demos çerçevesinde çok sonradan ele alınmıştır. Keza egemenlik, temsil, güçler birliği, güçler ayrılığı gibi konular da aslında demokrasinin alansal gelişimi ve halka ilişkin açılımıyla birlikte teorik tartışma tahtına çıkarılmış ve uygulamada çözümler aranmıştır.

Politik birimin ya da ülkenin büyüklüğü/küçüklüğü ile yönetim biçimi arasında yukarıda demokrasi kuramlarına ilişkin tasnifte belirtildiği gibi bir bağ kurulmuştur: Montesquieu, Rousseau gibi düşünürler büyük ülkelerin daha otoriter bir yönetime, küçük ülkelerinse daha demokratik bir yönetime sahip olacaklarının altını çizmiştir. Hatta bu iki düşünür de orta büyüklükteki (ne birçok ulusu içerisine alan bir imparatorluk ne de sadece bir kentten oluşan yönetsel bir birim) ülkeleri, politik birimleri yönetim biçimi için optimum olarak görmüştür.

Politik birimin sınırları ve demosun kapsayıcılığı genişledikçe, demokrasi ve onunla ilgili kavramların söz konusu yeni ölçekte düşünülmesi gereği de ortaya çıkmıştır: Ulus-ötesi düzlem. Tekrar altı çizilirse; ulus-ötesi demokrasi veyahut küresel siyaset, demokrasinin ulaştığı 'doğal sınırları' göstermekle birlikte<sup>66</sup>, denilebilir ki demokrasinin kaçacak yeri kalmamıştır. Hem demokrasinin politik sınırları hem de politik birim içerisindeki demosun kapsamı genişlemiş, sınırlar bulanıklaşmakla birlikte diyalektik olarak netleşmiştir (Zira geçiş dönemleri eskinin terk edilmeye başlandığı, yeninin ise tasavvurunun netleştiği zamanlardır). Bununla birlikte; mekânsal anlamda genişleme ile birlikte özsel olarak da bir değişim ortaya çıkmıştır. Aşağıda bu değişimler demokrasiye ilişkin kapsam tartışmaları ışığında ele alınacaktır.

<sup>66</sup> Aslında kürenin ötesinde yönetime ve yönetsel rekabete konu olan uzay da vardır. Uzayın bölüşümü, ona ilişkin kaynakların paylaşımı gibi hususlar Sputnik'in fırlatıldığı 1957 yılına kadar gitmektedir. 1963 yılında ise Birleşmiş Milletler tarafından "Uzayın Araştırılması ve Kullanımında Devletlerin Faaliyetlerini Düzenleyen Hukuki Prensipler Deklarasyonu" yayımlanmıştır. (Bkz. Kemal Başlar, "21. Yüzyıl'a Girerken Uzaydaki Doğal Kaynaklar ve Rejim Oluşturma Çabaları", (der.) Faruk Sönmezoğlu, **Yeni Alanlar/Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, içinde, ss. 35-61)

### 3.1. Demokrasinin Sınırlarını Çizmek: Alansal Politik Birim ve Demos/Halk

Demokrasinin alansal ve normatif ölçeği (*scope, boundary*) ile ilgili tartışma; demokratik teorinin kendisinin kesin ve net bir sonuca ulaşamadığı bir konu olmakla birlikte, demokrasiye ilişkin herhangi bir tartışmanın en önemli ve mantıksal olarak ilksel sorularından birisi, halkın kendisini bir çatı altında örgütlemesi ya da demokratik yönetimin işleyeceği politik bir birimin oluşturulmasıdır. Diğer bir deyişle; kolektif kararlara ulaşmanın bir yolu olarak demokrasinin kapsamı, örgütleneceği siyasal alan ve içine alacağı halk/demos ile doğrudan ilgilidir (Whelan, 1983, s. 13–14).

Demokrasinin ‘kapsama alanı’ (*domain*) ya da “demokratik otoritenin alansal uzamı” kimin yöneteceği (halk boyutu) ve nerede/nerenin (ülke/toprak boyutu) yönetileceği sorusunun da yanıtıdır. Soru gayet demokratik görünse de, bu sorunun yanıtının anti-demokratik olduğu konusunda bir tartışma bulunmaktadır. Daha açık söylenirse, hiçbir demokratik politik birim demokratik bir kararla oluşmamıştır. Zira ilksel bir soru(n) olan demokratik otoritenin sınırı, örneğin kapsayıcılık anlamında, demosun kendi kendini tanımlamasıyla değil, demos içerisinde siyasal katılma hakkı olanların tanımlamasıyla çizilmektedir. Halk/demos veyahut ulus ile birlikte politik birimin üzerine kurulacağı egemenliğin oluşturulması demokratik olsun ya da olmasın, geçmiş bölümlerde Rousseau anlatılırken değinildiği üzere, en az bir kere ‘mutlak oydaşıma’ dayanmalıdır. Elbette söz konusu oydaşım/konsensüs herkesin katılımı ile değil hazır ve y/etkili olanların katılımıyla mümkün olacaktır. Örneğin; aktif bir siyasal özne olarak demosun/halkın kim olacağını sorusu belli bir yaşın üzerindeki vatandaşlarca verilmektedir (Miller, 2009, s. 201–202 & Beetham, 2006, s. 88). Baştaki şekilde de dikkati çektiği gibi, demokrasi de dâhil herhangi bir yönetim biçiminin fiziki ve coğrafi sınırları, onu güvence altına alan bir siyasal iktidar ile belirlenir ve bu iktidarın yürütücü aracı, kurumların kurumu olarak nitelendirilen devlettir. Fakat politik bir kurum olarak devlet de, özellikle onun baskın biçimi olan ulus-devlet üzerinden eleştirilmeye ve sorgulanmaya başlamıştır.<sup>67</sup>

<sup>67</sup> Devlet de, demokrasi gibi siyaset biliminin en tartışmalı kavramlarından birisidir. Devlet gerçekten var mıdır, yoksa psikolojik bir kurgu, ‘boş bir gösteren’ midir? Devlet, bir kurum mudur yoksa bir aygıt mıdır? Devletin genişliği ve müdahale gücünün belli bir ‘altın oranı’ var mıdır? Bu ve bunlara benzer tartışmalar metin içerisinde de değerlendirileceği gibi, ilgili sorular hakkında ayrıntılı tartışma için bkz.: David Runciman, “Devlet Kavramı: Kurgusal Olanın Hakimiyeti”, çev. Gökhan Aksay, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, Quentin Skinner ve Bo Strath,(der.), **Devletler ve Yurttaşlar**, s. 25-37; Metin Çulhaoğlu, “Marksizm”, (der.) Gökhan Atılğan, E. Atilla AYTEKİN, Yordam Kitap, İstanbul, 2013.

Küreselleşme ile birlikte bildiğimiz anlamda demokrasinin optimal ölçęęi, kurumsal çatısı olan ulus-devlet tartışma ve sorgulamaların doğrudan muhatabı olmuş; ulusların ve siyasal sınırların çakıştığı ya da ulusların devletlere eşitlendiği kabuller sarsılmıştır. İzleyen altbaşlıklarda ilkin demokrasinin mekân/alan ile girdiği ilişkinin yansıması olarak politik birim tartışması yapılacak ve demokrasinin halk ile girdiği ilişkinin bir boyutu olarak kapsama/dışlama anlatılacaktır. Sonrasında demokrasinin bir değerler bütünü olarak yükselmesine önemli katkı sağlayan insan hakları nosyonu önceki iki altbaşlıktaki değerlendirmeler ışığında ele alınacaktır.

### 3.1.1. Siyasal Sınırların Coğrafi Ölçeğinde Demokrasi ve Rejim Tipleri

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi yönetim olgusu özellikle kafa/kol emeği ayrımının belirginleştiği, belirli bir değer üretilip buna ilişkin paylaşım mücadelesinin başladığı kentlerde ortaya çıkmıştır. Demokrasinin ilk pratiğinin kent-devlet ölçeğinde olması bu anlamda şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte; köken kısmında anlatıldığı üzere Yunan kent-devleti değerleri, imparatorlukların kozmopolit hale getirdikleri fakat bunu demokratik eşitlik için değil, aksine eşitsizliği ve mutlak yönetimi meşrulaştırmak üzere kullandıkları bir araç olmuştur. İmparatorlukların dağılmaya başlaması, Avrupa’da uzun süren bir feodal döneme açılmış, bölgesel aktörler ön plana çıkmıştır. Her ne kadar bu aktörlerin demokratik olmadığı açıksa da, bağlılıkların belli bir prosedüre göre yapılması, temsil kurumunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Demokrasinin tekrar ‘canlanması’; feodal bölgesel yönetimlerin sonunu getiren krallıkların yetkilerinin sınırlanmaya ve uluslar olarak ayrılmaya başladığı dönemde olmuştur. Dünyadaki siyasal coğrafyaya 200–300 yıldır damgasını vuran ulus-devlet ölçęęi de küreselleşme ile birlikte aşınmaya başlamıştır.

Ulus-devlet ‘bildiğimiz demokrasi’nin; coğrafik, politik, sosyal ve kültürel olarak en uygun örgütlenme ölçęęi olarak yüzyıllar boyunca kabul edilegelmiştir. Günümüzde ise, yerküreye ilişkin olgu ve sorunların (nükleer enerji gibi çevresel, göç gibi sosyal, sermayenin serbest dolaşımı gibi ekonomik, ulus-aşırı terör gibi politik) hem nicelik olarak artmasıyla hem de nitelik olarak değişmesiyle ya da kısaca küreselleşmesiyle birlikte ulus-devlet ve ulus-devlet tabanlı demokrasiler de kapsam ve kapasite yönlerinden sorgulanmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle; bölgesel/yerel sorunların çözümünde aşırı büyük ve hantal, küresel sorunlar karşısında ise küçük ve yetersiz görülen ulus-devlet ile birlikte ortak bir karara varmanın en meşru yolu olarak addedilen demokrasinin 21. Yüzyıl’daki tasavvurları küreselleşme ile birlikte önemli biçimde değişmiştir.

Politik birimin sınırı ve ölçeği sorunu ise yine küreselleşme bağlamında, küresel ve yerel diyalektiği çerçevesinde tartışma alanı bulmuştur. Çalışmanın köken kısmında da görülebileceği gibi; mekân/alan, iktidar ilişkilerinin ortaya çıkması anlamında kurucu bir role sahiptir. Yine önceden anlatıldığı üzere, her tarihsel dönemin ve maddi koşulların baskın, belirgin bir politik ölçeği bulunmaktadır ki kapsam/ölçek/sınır siyasal ilişkilerin de ‘aynasıdır’. Bu bağlamda; küreselleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan ölçek tartışmasının konuları; küresel politik ölçek, ulus-devlet ve yerel dinamiklerdir (Şengül, 2004, s. 119–120).

Küreyi ekonomik-politik olarak tanımlamak ve anlamlandırmak için onu coğrafi olarak ‘bölmek’ her zaman için başvurulan bir yöntem olmakla birlikte, ‘hızlanan zaman aracılığıyla mekânın üstesinden gelinmesi’ kapsam/ölçek anlamında da anılan bölümlenmeyi değiştirmiştir. Yeniden kalibrasyon ya da yapılandırma olarak adlandırılabilir bu süreç; AB gibi devlet-üstü yapılanmalar ve BM, IMF, WTO, G-8 gibi küresel yönetişimin kurumlarıyla sembolize edilmektedir. David Harvey bu konuda kapitalizmin kendi krizlerine yanıt arayışı içerisinde sürekli genişleme ve yeniden yapılanma eğilimini ve buna yönelik ‘çare’yi “mekân ayarı” terimi ile ifade etmektedir<sup>68</sup>. Yazar terimi, sermayenin karlı coğrafi alanlara gitmesi ve oralarda tutunması anlamında kullansa da, mekân ayarının politik alansal sonuçları bulunmaktadır. Küreselleşmeye özgü mekân ayarları, yukarıda anılan küresel yönetim kurumlarını çok daha güçlü ve önemli hale getirmiş, AB, NAFTA, MERCOSUR gibi ulus-üstü küre-bölgesel ekonomik-politik aktörleri başat ölçek kılmıştır (Harvey, 2001, s. 24, 27 & 29).

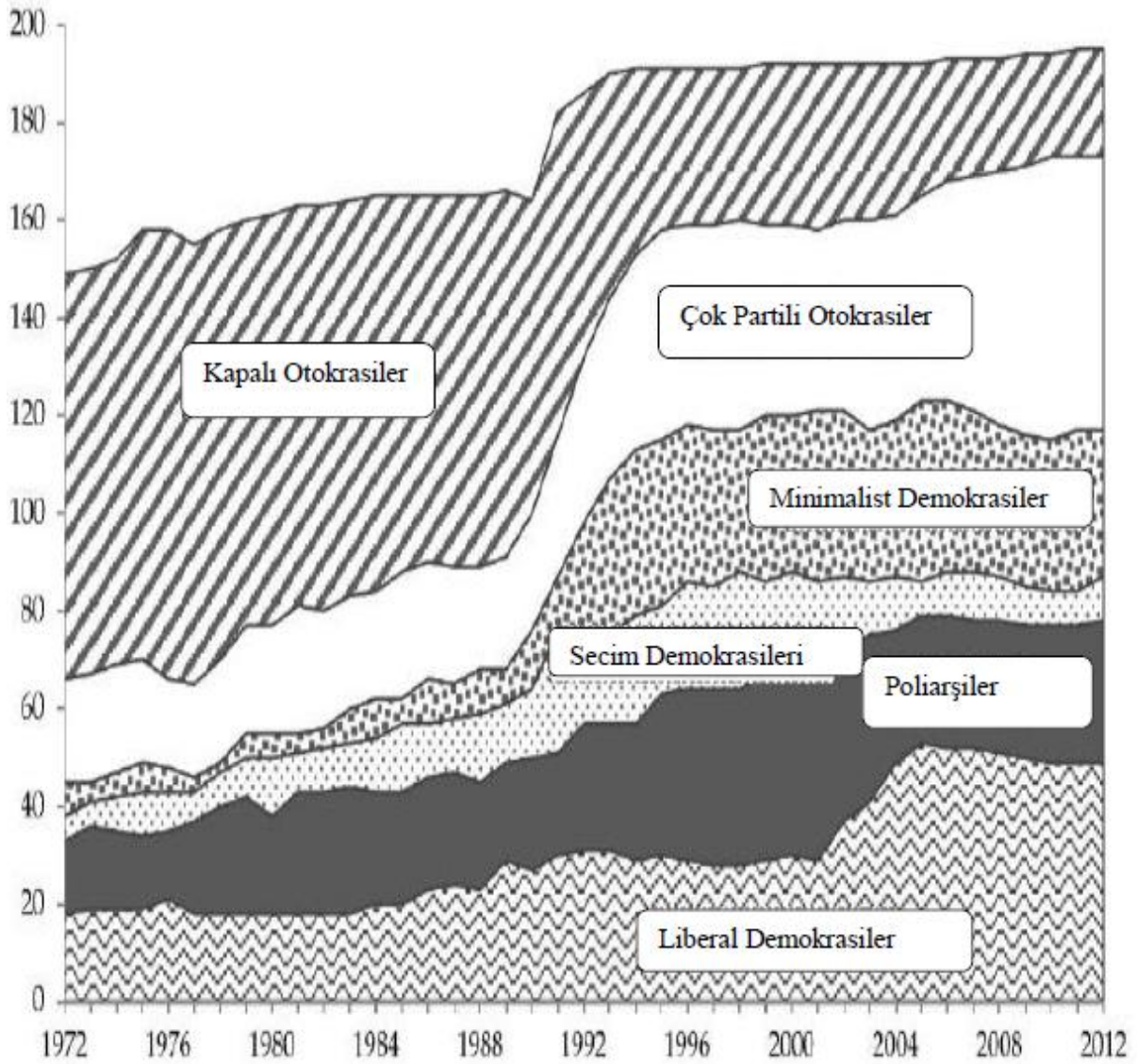
Köken kısmında anlatıldığı üzere, küreselleşmenin yoğunlaşmasıyla birlikte en çok hissedilen etkilerden birisi de üretim ile alansallığın birbirinden kopuşu olmuştur. Bunun aynısı, politik alan için de geçerlidir. Özellikle ekonomik kararlar ile birlikte ilgili sosyal ve politik kararlar da ulusallıktan kopmaya başlamıştır (Robinson, 1998, s. 568). Kısacası, en etkili olduğu 1945–70 arasında dahi iki kutuplu dünya sisteminin gölgesinde kalan ulus-devletler, 21. Yüzyıl’da demokrasinin başat politik birimi ya da ölçeği değildir. Zira hem küreselleşme hem de yerelleşme/bölgeselleşme ülke/devlet ölçeğine meydan okumaya başlamıştır. Bununla birlikte; uluslararası ve ulus-ötesi kuruluşların kurucu unsurları olan ulus-devletler coğrafik ve kültürel açıdan referans olmaya devam etmektedirler.

<sup>68</sup> Harvey, “*spatial fix*” terimini kullanırken, “fix” kelimesinin birden çok anlama geldiğinin altını çizer. Kelime, bir şeyi bir yere sabitleme anlamına gelmekle birlikte, yakıcı bir soruna cevaben bulunan bir ayarlama, çare olarak da kullanılabilir. Yazarın tercih ettiği anlam, soruna bulunan ayarlama, çözümdür ki bu yüzden terim için “mekân ayarı” karşılığı tercih edilmiştir. (bkz: Harvey, 2001, s. 24)

Küreselleşmenin diyalektik diğer bir boyutu olan yerelleşme; kararların, onu çözmeye yönelik sorunların kaynağında, ortaya çıktığı yerde alınmasının ve uygulanmasının altını çizmektedir. Bununla birlikte, ülke içerisindeki bölgelerin arz ettikleri sosyal ve kültürel çeşitliliğin hem ekonomik hem de politik yansıması olarak da yerelleşme söz konusudur. Örneğin; İspanya’da Katalonya, Birleşik Krallık’ta İskoçya gibi yerel politik birimler söz konusu bu çeşitliliğin özerklik statüsüne kavuşmuş örnekleridir.<sup>69</sup> Demokrasi tartışması açısından yerelleşmenin önemi, kararların karardan etkilenenlere ve kararları uygulayanlara olabildiğince yakından alınmasında yatmaktadır. Hatta radikal ulus-ötesi demokrasi kuramlarının da desteklediği görüş, demokrasinin yerelde ve doğrudan pratiğe geçirilmesidir. Hem küreselleşmeyi hem de yerelleşmeyi (küyerelleşme) hem ekonomik hem de siyaset alanında yaşayan dünyada ise, ülke-devlet ölçeği küreselin olmasa bile yerelin önündedir, denilebilir.

Devletin; ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel hayatın etkin düzenleyicisi olmasından beri devletin yaygın biçimi cumhuriyet, yönetiminse popüler biçimi demokrasi olmaya başlamıştır. Demokrasinin tarihsel arka planında da anlatıldığı üzere, dünya savaşları sonrasında parçalanmış küresel politik düzenin tekrar inşa edilmesi süreçlerinde demokrasi ve ona ilişkin hem biçimsel hem de öze ilişkin öğeler gelişme ve genişleme göstermiştir. Örneğin; gelişmiş Batılı devletlerde liberal demokrasi ona ilişkin değerlerle birlikte yükselmiş ve demokrasi bir ideal olarak kavranmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerdeyse normatif demokrasi motifleri olmakla birlikte, kalkınma hedefi demokrasinin önüne geçmiştir. Diğer bir deyişle; demokrasi, kalkınmanın bir aracı olarak algılanmıştır. Bu genel stratejiler çerçevesinde yönetim tarzları da çeşitlenmiştir. Aşağıdaki tablo, hem Freedom House’un hem de Birleşmiş Milletler’in demokrasi endekslerine göre, devletleri yönetim biçimlerine göre tasniflemektedir:

<sup>69</sup> Bu iki özerk birim de ulusal bağımsızlığa meyletmektedir. Yakın zamanda İskoçya, yaptığı referandumla ulusal bağımsızlığa “hayır” demiştir. Fakat bu hayırdan daha önemlisi, İskoçya’yı referanduma götüren nedenlerdir. İskoçya’nın en temel bağımsızlık argümanı, ekonomik kaynakların yine kendileri tarafından, sadece kendileri için kullanılmasıdır. Diğer bir argüman ise, çalışmanın biçim bölümünde anlatılacağı gibi, yeni egemenliğin belirleyici bir özelliği olarak uluslararası siyasete aktif bir katılımcı olarak dahil olmaktır. Zira İskoçya’dan çok daha küçük ülkeler (Malta, Lüksemburg gibi) AB organlarında temsilci sahibi olabilirken, İskoçya’nın böyle bir hakkı bulunmamaktadır. Yanı sıra Katalonya da, 2014 Kasım ayında İspanya’dan ayrılmak üzere bir sembolik bir referanduma gitmiştir.

**Tablo 3.1 Siyasal Rejimlerin Küresel Dağılımı 1972–2012**

**Kaynak:** Moller ve Skaaning, 2013, s. 99

Yukarıdaki tablo; sayısı 200'e yaklaşan devletlerin yönetim biçimlerini, çalışmanın ilgili kısmında bahsedilen "üçüncü dalga" hareketinden sonra tasniflemeye yöneliktir. Tabloyu yorumlamadan önce adı geçen rejim tiplerinden kısaca bahsedilirse: "Minimalist Demokrasi", çalışmanın ilk kısımlarında demokrasi tasnifleri yapılırken anlatıldığı üzere, siyasal rekabetin biçimsel koşullarının (serbest ve düzenli seçim gibi) sağlandığı ve söz konusu rekabetin sonucunun bilinmediği rejim tipidir. Buna yanında, "Seçim Demokratileri", minimalist demokrasiye benzemekle birlikte seçime ilişkin standartların daha adil olduğu bir rejimdir. Poliarşi, modern demokrasi tartışmalarında anlatıldığı gibi, ifade ve örgütlenme hürriyeti gibi önemli kurumların biçim olarak demokrasiye özsel bir içerikle eklenmesidir. "Liberal Demokrasi" ise, hukukun üstünlüğü, kanun önünde eşitlik gibi liberal değerlerin anılan

biçimsel öğelerle ele ele gitmesidir. Tabloda görülen “Kapalı Otokrasi” tanımı, çok partili siyasal rekabetin olmadığı rejim tipine karşılık gelirken, “Çok Partili Otokrasi”, seçim özelliği taşımasına rağmen, seçimlerde rekabetin olmadığı dolayısıyla sonucun/kazananın kim olacağını bilindiği rejim tipidir (Moller ve Skaaning, 2013, s. 98).

“Üçüncü Dalga” 1974’te Portekiz’deki faşist rejimin sonlanmasıyla başlasa da, zirvesini 1989-91’de SSCB’nin doğrudan ve dolaylı etkisinden kurtulan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin biçimsel olarak demokrasiye geçmesiyle yaşamıştır. Bununla birlikte; dalganın güçlü bir geri çekilmesi olmamıştır fakat 2008 Finansal Krizi, Çin gibi otoriter bir rejimin ekonomik başarısı ve yeni demokrasilerin performanslarının beklenildiği gibi olmaması, demokratik rejimlerin sayısında 2005’ten beri bir düşüşe yol açmıştır. 1978 yılında 158 devletten sadece 49’u demokratik olarak tanımlanırken, 2012 yılında 195 devletin 117’si demokrasi sınıfına girmektedir. Sayı 2005’te 123’dir ki düşüş sadece 6 devlete denk gelmektedir. Buradan çıkarılabilecek sonuç, Huntington’un yükselme dalgalarını izleyen geri çekilmeleri, üçüncü dalga için yaşanmamıştır. Zira bu dönemin *zeitgeist*’inin demokrasi ve demokrasiyi küresel düzeyde korumak olduğu düşünülmektedir. Yanı sıra, yapılan anketlerde de hemen her ülkede insanlar demokrasiyi diğer rejim tiplerine tercih etmektedir. Buna paralel olarak, 1988 yılında 9 olan minimalist demokrasiler, 2012’de 30’a çıkmıştır. Yine 1988 yılından bugüne çok partili otokrasiler 21’den 56’ya ulaşmış, kapalı otokrasilerse aynı tarih sırasıyla 76’dan 22’ye gerilemiştir. Tabloda vurgulanması gereken diğer noktaysa, aslında tablonun görüldüğü kadar ‘pembe’ olmadığıdır: Kapalı otokrasiler gerilese de, tablonun diğer marjında bulunan poliarşilere ve liberal demokrasilere geçiş beklenildiği kadar büyük değildir. Diğer bir deyişle, otokratik ve demokratik özellikleri bir arada bulunduran hibrid rejimler tabloda önemli bir ağırlığa sahiptir (Moller ve Skaaning, 2013, s. 97, 100 & 106).

Kapalı otokrasilerin azlığı ise, dünyada yükselen demokrasinin ülkelerin bigâne kalamayacağı seviyeye geldiğinin açık kanıtıdır. Bugün kişiler, kuruluşlar, şirketler ve ülkeler için ‘kapalı kalma’, dünyanın hızla değişen ortamına ve yapısına ayak uyduramamakla eş değerdedir. Kapalı olmak; hızla değişen dünyanın gidişatına istikamet verememek, küreyi ilgilendiren konularda ve sorunlarda karar mercii ve mekanizmalarına katılamamak, dünyanın geri kalanından soyutlanmak anlamına gelmektedir. Öyle ki, ekonomik ve politik anlamda kapalı devletler (ki örneği pek fazla bulunmamakla birlikte, Kuzey Kore bu tanıma uymaktadır) küresel siyasetin, medya ve sivil toplumun hem eleştirisi hem de alay konusudur.



Sonuçta; demokrasi hem düşünsel olarak hem de politik birimin ölçeği olarak pratikte üç aşamadan geçmiştir, denilebilir. Birinci aşama, çalışmanın köken kısmında da belirtildiği gibi, Yunan kent/site-devletleri aşamasıdır. İkinci aşama, Fransız Devrimi'yle hız kazanan modern ulus-devletlerde somutlanan temsili demokrasi aşamasıdır. Üçüncü aşama ise, küreselleşmeyle nitelendirilebilecek ve ulus-devletin ötesinde cereyan eden bir siyasal pratik olarak küresel demokrasi aşamasıdır. Demokrasinin “üç hal yasası” olarak nitelendirilebilecek bu süreç içerisinde demokrasi hem biçim hem de öz olarak önemli bir şekilde değişmiştir (Sağır, 2004, s. 3).

Devlet ve demokrasi açısından bakıldığında; çalışmanın demokrasi düşünürleri ve köken kısmında da belirtildiği gibi Sokrates, Platon ve Aristoteles kent-devletin içerisinde düştüğü bunalıma yanıt üretmeye çalışmışlardır ve takiben sorun Makedonyalılar'ın önyak olduğu ve Romalılar'ın geliştirdiği impartorlukla çözülmüştür. Machiavelli, Bodin ve Hobbes'un çözüme kavuşturmaya çalıştıkları sorun ise, feodal kurumların yükselen kapitalizmi karşılamakta yaşadıkları bunalımdır ki bu da ulus-devletin kurulmasıyla çözülmüştür. Locke, Montesquieu ve Rousseau ise, kapitalizme ayakbağı olmaya başlayan devletin sınırlandırılması sorunuyla uğraşmışlardır. Denilebilir ki; bir politik örgüt olarak [ulus]-devlet, tarih boyunca değişime ve dönüşüme uğramıştır ve günümüz koşullarında yeni dünyanın toplumsal, siyasal ve kültürel gereksinimlerini karşılayacak kapasitede değildir (Eroğul, 2002, s. 17–18).

Yine de, her değerlendirmede olduğu gibi, bir 'ihtiyat payı' bırakmak önemlidir. Her ne kadar ulus-devlet bugünkü sorunları çözmede yetersiz görölse de, coğrafi bir ölçek olarak elverişli ve köklü bir idari birimdir. Ulus-ötesi alınan kararların uygulayıcıları olma fonksiyonlarının yanında küresel istatistiklerin de dayandığı birimler, devletlerdir. Dahası; çalışmanın biçim kısmında anlatılacağı gibi, uluslararası örgütlerin ve hatta ulus-ötesi yönetim ve sivil toplum kuruluşlarının temsil mekanizmalarında ulus ölçeği ve devlet menşei hala kurucu, ayırıcı ve çeşitlendirici bir nitelik göstermektedir. Elbette ki bu durum; yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, farklı yönetim biçimlerine sahip 200 devlete yakın ulus-ötesi siyasette bir karmaşa ve karışıklığı da yol açmamaktadır; bilakis siyasal coğrafya küreselleşmeye ve ulus-ötesi demokratik kurumlar ve prosedürler güçlenmeye devam etmektedir. Ölçek açısından burada kısmen ele alınan ulus-devlet, aşağıda kapasite ve yetkileri bağlamında daha ayrıntılı ele alınacaktır fakat burada anlatıldığı kadarıyla ortaya çıkan sonuç, ne krallıklar kadar büyük ne de şehir devletleri kadar küçük olan politik birim olarak ulus-devlet, demokratikleşmeye önemli bir zemin oluşturmuştur ve ulus-devletlerin

yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi ‘dalga dalga’ daha demokratik rejimleri tercih etmesi ulus-ötesi demokrasiye de aralanan kapı olmuştur.

### 3.1.2. Demokratik Kapsayıcılık Bağlamında Ulus-Ötesi Demokrasi

Bir demokratik rejimin vermesi gereken ilk karar, demosun/halkın kim olacağıdır. Bu soruya verilen yanıt, politik birimin ve rejimin demokrasi bağlamında kapsayıcılığının da en açık yanıtıdır. İlk demokrasi pratiğinde bu sorunun yanıtı; Atina’da doğmuş, belli bir yaşın üzerindeki erkeklerdir. Kadınların yönetime dâhil edilmeye başlanması içinse 19. Yüzyıl’ın sonu, 20. Yüzyıl’ın başına kadar beklenmiştir. Elbette demokrasi ile birlikte diğer yönetim şekilleri de; hem yönetici sayısı hem de kararların alınmasına kattığı insanların nicel ve nitel özellikleri bakımından tartışıla gelmiştir fakat yine aynı dönemde artık tartışılmaya başlayan demokrasiye karşı demokrasidir.

Demokratik kapsayıcılık bağlamında, halkın sınırlarını çizmekte kullanılan ölçütler; “etkilenen herkes” (*all-affected principle*), “ülke sınırları”, “rıza”, “milliyet” (*nationality*), “coğrafi belirginlik” ve “özerklik” gibi kabul ve ilkelerdir. İlk bakışta kapsayıcılık ve dışlamanın ele ele gittiği bu ilkeler, demokrasi/ulus-ötesi demokrasi perspektifinden değerlendirilse:

İlk ilke olan; “etkilenen herkes”, her türlü sorunun çözümünün ve ona ilişkin karar ve düzenlemelerin ondan doğrudan etkilenen insanlar tarafından sağlanacağını belirtmektedir. Zira alınan kararlar sadece karar alıcıları değil, o karardan etkilenecek diğer herkesi de bağlamaktadır. Bu anlamda; alınan kararın yükünü taşıyacak herkes o karara katılabilmelidir. Elbette böylesi bu durum; ne ulus ne de ulus-ötesi ölçekte uygulanabilir gözükmediğinden, temsil mekanizması devreye girmiştir (Whelan, 1983, s. 16–17). Bunun yanında; etkilenen herkes ilkesi, ulus-üstü ölçekte farklı bir perspektifle de değerlendirilebilmektedir. Örneğin; Latin Amerika ülkelerinden ABD’ye her yıl onbinlerce insan göçmen olarak geçmektedir ve başta göçmenlik kanunu olmak üzere, tabii oldukları hukuksal kurallar yalnızca ABD vatandaşlarının temsilcileri aracılığıyla belirlediği kanunlara dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, karara muhatap olanlar/karardan etkilenenler kararın oluşturulmasında söz sahibi değildir (Song, 2012, s. 50–52). Böylesi bir tartışma ister istemez, ‘sınırları olmayan bir halka/demos’a çıkmaktadır ki bu noktada “ülke sınırları” ilkesi devreye girmektedir.

Ülke sınırları ilkesi; kararı alanların ve karardan etkilenenlerin arasında, “zorlayıcılık” (*coercion*) bakımından bir ayırım yapmaktadır. Yine göçmen hukuku örneğinden hareket

edersek; göçmen yabancıların tabi oldukları kanunu, o ülkede ikamet etmekle birlikte söz konusu devletin ‘meşru zor gücünü’ tanıyanlar temsilcileri aracılığıyla belirlemiştir. Bu bağlamda, söz konusu zorlayıcılığa tabi olan vatandaşlar, böylesi bir tabiyeti bulunmayan göçmenlerin bir adım önündedir. Etkilenen herkes ilkesi gibi bu ilke de ‘bulanık’tır zira bu anlatılanın tam tersi, göçmen kabul eden ülke vatandaşları için de geçerlidir. Başka bir deyişle; aktif vatandaşlığın sınırları ‘dalgalı ve akışkandır’ ve demokratik rejimler herkese eşit muamele etmekle yükümlüdür (Song, 2012, s. 52 & Whelan, 1983, s. 20). Oysa Atina demokrasisi düşünüldüğünde, böylesi bir ‘sorun’ yoktur, zira yabancıların politikaya katılması söz konusu olmadığı gibi, kararlar yapıcı ve uygulacı ayırımı bulunmamaktadır.

Yukarıda anlatılan iki ilke dikkate alındığında; demosun bölünemeyeceği ya da sınırlandırılmayacağı bir açmaz söz konusudur. Bu açmazdan çıkmak için, ölçek sorunu; yukarıda bahsedilen rıza, milliyet, coğrafi belirginlik ve özerklik ilkeleriyle tekrar düşünülmektedir.

Rıza, herhangi bir politik birimin kuruluşuyla birlikte alınan her türden kararın da ön koşuludur. Yanı sıra; rıza, kolektif/ortak karar vermede paylaşılan değerlerin, gönüllü birlikteliklerin de örgütlendiği ilkedir. Ülke ya da devlet üyeliğinin doğuştan edinilen ve zorunlu niteliği düşünüldüğünde, rıza ile bir araya gelen toplulukların daha yerel, gevşek ve spontane olduğu söylenebilir. Dahası; küçük topluluklarda alınan kararların, etkilenen herkes koşulunu sağlamasının verdiği avantajla üyelerin iradelerini daha iyi yansıttığı ve daha meşru olduğu açıktır. Sözü edilen topluluk ise, dini bir cemaatten (bir kilisenin üyeleri gibi) bir kasaba ya da federal birim/kanton üyeliğine kadar çeşitli olabilmektedir (Whelan, 1983, s. 25–26). Rıza ilkesinin çözdüğü sorun, etkilenen herkes ile ülke sınırlarıysa, ortaya çıkardığı veya mantıksal olarak ilişkili olduğu sorun toplulukların birbirlerinden nasıl ayrılacağıdır. Milliyet ve coğrafi belirginlik bu noktada işin içine giren ilkelere dir.

Milliyet ilkesi; klasik milliyetçilikten farklı olarak, “metodolojik bir milliyetçilik” anlayışı sunmaktadır. Milliyet ilkesi, devlet ve toplumun kendi farklılıklarının altını çizmesinden ziyade, toplulukları diğer topluluklardan ayıran noktaların öne çıkarılmasıdır. Diğer bir ifadeyle, küreselleşmenin homojenleştirici etkisine karşılık bir topluluğun kendi homojenliğini ortaya koymasındır. Bu ilkede, her ne kadar milliyetçilik gibi bir dışlayıcılık olmasa da, belli bir ethosun ve kültürün homojenliğine yapılan vurgu, klasik milliyetçiliğin yalıtıcı politikalarının topluluk düzeyinde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Topluluk

düşüncesinden farklı olarak ulus-üstü düzeyde, Avrupa Birliği'nin kimlik politikası dahi, post-milliyetçilik adı altında bir izolasyon/ayırıcılık önermektedir (Schaffer, 2012, s. 323).

Coğrafi belirginlik ilkesi, izolasyona varmayan bir ayırım için ortaya atılmıştır. Milliyet ilkesinde olduğu gibi, milliyetçilik ile coğrafi belirginlik arasında da bir bağlantı vardır. Zira Ortaçağ'ın akışkan ve belirsiz politik sınırlarına birikmiş bir tepki olarak açıkça tanımlanmış ve üstünde devletin zorlayıcı otoritesinin bulunduğu coğrafi bir alan olarak ülke ve devlet, milliyetçiliğin önde gelen kabullerindedir. Coğrafi belirginlik ise, sınırların doğrusal/kalemle çizilmiş (*linear*) olmasına karşılık olarak, “doğal ve kaçınılmaz sınırları” vurgulamaktadır. Coğrafi/fiziksel belirginliğin yaşam şartları ve ona ilişkin kararların alınmasında demokratik bir ölçüt olduğunu savunan ilke, bir topluluğun diğer topluluklardan böylelikle ayrılabilmesini belirtmektedir. Bununla birlikte; coğrafi belirginlik ilkesi de, doğal/fiziksel özelliklerin tek başına yeterli olmadığını ona yüklenecek tarihsel ve siyasal anlamın da önemli olduğu düşüncesiyle eleştirilmektedir. Örneğin; Ren-Alpler-Pireneler üçlüsünün gerçekten de Fransa'nın doğal sınırları olduğu konusu tartışmalıdır çünkü bunun coğrafi özelliklere siyasal anlam yüklemek suretiyle Devrim Fransası'nın bir ürünü olduğu da iddia edilebilir (Whelan, 1983, s. 35–36). Tarihsel ve siyasal özelliklerin coğrafi belirginlik ile birlikte düşünülmesi, demokratik kapsayıcılığın burada ele alınacak son ilkesi olan özerkliğe açılmaktadır.

Özerklik ilkesi; yukarıda değerlendirilen milliyet ve coğrafi belirginlik ilkelerini kapsayan ve onları siyasal olarak yeniden kuran ilkedir. Hem tarihsel olarak hem de coğrafi anlamda (kader ve doğa) bir araya gelen topluluğun siyasal anlamda güvencesi olan özerklik, büyük değil küçük politik birimler içerisinde, o birimleri etkileyen ve yine o birimler tarafından etkilenen kararların bizatihi özerk ya da otonom birimlerce alınmasını öngörmektedir. Böylelikle hem karar alma süreçlerine katılım anlamında aktif yurttaşlık hem de siyasal sistemin yurttaşların taleplerine yanıt verebilirliği optimum düzeye çıkacaktır (Whelan, 1983, s. 38). Zira Dahl'ın da uyarısı bu yöndedir: Politik birim küçüldükçe katılım anlamında demokratikleşme ve aktif yurttaşlık artmaktadır fakat küçük politik birimlerin de yurttaşların taleplerine yanıt verme kapasitesi (sistem kapasitesi) azalmaktadır (Dahl, 1994, s. 28).

Çalışmanın teorik tasnif bölümünde, ulus-ötesi demokrasi kuramları anlatılırken değinildiği gibi; radikal kuramlar (radikal demokratik çoğulculuk, sosyalist enternasyonalizm ve anarşist yaklaşım) demokrasinin ulusu aşmasında doğrudanlığı ve devlet aygıtının yokluğunu vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle; bu kuramlar, politik birimin ölçeği küçüldükçe demokrasinin hem usul/prosedür bağlamında hem de özsel olarak ilerlediğini söylemektedir.

Bu altbaşlık altında yapılan tartışma da, radikal kuramların iddialarını doğrular niteliktedir. Radikal demokratik çoğulculuk, doğrudanlığı ve topluluğun sınırı coğrafi olarak birbirleriyle aynı kaderi paylaşanlar (coğrafi belirginlik) olarak almaktadır. Sosyalist enternasyonalizm ise, Paris Komünü'nün deneyiminin 'ilhamı' ile doğrudan demokrasiyi her halükarda desteklemektedir. Anarşist yaklaşım da, içerisinde barındırdığı güçlü ekolojik damar sebebiyle, komün tipi örgütlenmeyi desteklemekte ve birbirleriyle sıkı ilişkide bulunan konfederal ve federe birimleri demokrasinin temel yapı taşları olarak almaktadır.

Mamafih, radikal kuramların yanında anlatılan liberal yaklaşımlar da (liberal enternasyonalizm, kozmopolit demokrasi, müzakereci demokrasi) yukarıda anlatılan bu ilkeleri başka bir şekilde ele almaktadır. Örneğin; uluslararası ya da ulus-ötesi kuruluşların güç kazandığı bir dünyada; göç sorunundan küresel ısınmaya, asit yağmurları ve kirlenen su kaynaklarından uluslararası terörizme ilişkin çözüm önerileri ve kurallar küresel olarak konulacak ve devletler vatandaş ve ülke ayırmaksızın herkese aynı kural ve kanunlarla eşit muamelede bulunacaktır. Yine kozmopolit demokrasi perspektifinden bakıldığında, küreselleşen sorunlara genişleyen politik birimler (kıtalara dayanan bölgesel birlikler) ve doğrudan/kapsayıcı temsille verilecek yanıtlar (BM'deki Halklar Meclisi gibi) söz konusu bu ilkelere ters düşmeyecektir. Müzakereci demokrasi penceresinden bakıldığında, etkilenen herkesin kararlara katılım yolları açık olduğunda (ilgili kısımda belirtildiği gibi 'söylemin gücü' ve iletişimin sınır tanımazlığı) demokratik meşruiyet hâlihazırda sağlanmış olacaktır (Schaffer, 2012, s. 325 & 329–330).

Buraya kadar bahsedilen ilkeler topluca değerlendirildiğinde, demokratik teorinin en önemli meydan okumalarından birisinin demosun/halkın sınırlarının çizilmesi ve onun kuruculuğunun rasyonel temellere oturtulması ve söz konusu demosa 'politik bir habitat' bulunması olduğu görülmektedir. Zira "etkilenen herkes" gibi minimal/prosedürel/biçimsel ölçütlere başvurulduğunda birilerinin muhakkak dışarıda kaldığı görülmektedir. Demokrasinin özüne ilişkin değerlere dönüldüğündeyse dışarıda kimse kalmamaktadır fakat bu sefer mesele bu değerlerin meşrulaştırılması, haklılaştırılması (*justification*) olarak ortaya çıkmaktadır (Miller, 2009, s. 204). Söz konusu bu değerler özellikle insan hakları kuramı ve nosyonuna dayanmaktadır. İnsan haklarının temellendirilmesi büyük ve geniş bir felsefi-politik tartışma olmakla birlikte, aşağıdaki başlıkta insan haklarının demokrasi düşüncesinin evreselleşmesinde ve dolayısıyla ulus-ötesi demokrasinin zeminin oluşmasında oynadığı rol ve yaptığı katkı değerlendirilecektir.

### 3.1.3. Ulus-Ötesi Demokrasi ve Evrensel İnsan Hakları

Bundan önceki iki altbaşlıkta anlatıldığı gibi, hem rejimlerin niteliği hem de kapsayıcılığı demokrasinin iki önemli sorunudur. İnsan hakları, düşüncesi ve uygulamasıyla bu iki soruna en kesin ve net cevabı vermektedir: İnsan; yalnızca insan olması vesilesiyle, dokunulmaz ve devredilemez haklara sahiptir ki bu kapsayıcılık konusunda açık bir nokta bırakmamaktadır. İnsan haklarını tanımayan, korumayan ve geliştirmeyen rejimlerse demokratik sayılmamaktadır ki bu da rejimin demokratikliği konusunda “ya – ya da” kesinliğinde bir yanıtın önünü açmaktadır.

Çalışmanın demokrasi düşünürlerinin ve düşüncelerinin ele alındığı bölümünde anlatıldığı gibi, insan hakları kavramı doğal hukuk anlayışının bir sonucudur. Akinolu Thomas’tan, Grotius’a, John Locke’tan Immanuel Kant’a kadar insan haklarının felsefi ve teorik zemini doğal haklar teorisine göre biçimlenmiştir ki bu yaklaşım yönetim ve politik sistemlerin karşısında bir pozisyon almaktadır. Şöyle ki; doğal haklar insan aklının, muhakemesinin bir sonucudur ve devlet ve diğer idari mekanizmalardan çok daha öncesine dayanmaktadır. Bu yüzden; doğuştan edinilen, dokunulmaz ve devredilmez haklar olan insan hakları yönetimler tarafından yok sayılmayacak, bilakis tanınacak, korunacak ve geliştirilecek haklardır.

Ölçekleri genişleyen sorunların da ortaya çıkardığı ve gösterdiği bir gerçek olan küresel siyasetin en müşahhas örneklerinden birisi de insan haklarıdır. Zira insan hakları; çevresel sorunlar, silahlanma ve diğer ulus-ötesi sorunlar gibi bütün küreyi ilgilendiren bir konudur. Diğer bir ifadeyle; insan hakları hem ulusal siyasetin hem de uluslararası sistemin önemli bir unsurudur (Dağı, 2000, s. 11). Bu anlamda; Westphalia ile birlikte devletlerin kazandığı güçlü egemenliğe ilk kısıtlamalardan birisi insan haklarıdır. Daha önemlisi, insan haklarını tanımayan herhangi bir rejimin, politik kurumun demokratik olarak tanımlanması da olanaksızdır. Böylesi bir rejimin, devletin ve onunla ilişkili diplomatik olsun olmasın kişi ve heyetlerin ulus-ötesi siyasette aktif bir aktör olarak tanınması da imkânsızdır olmuştur (Cohen ve Sabel, 2006, s. 763).

İnsan hakları evrensel bir olgudur ve demokrasiyle sıkı sıkıya bağlantılandırıldığında demokrasiyi de evrenselleştirmektedir. Dahası, insan hakları kavramının hegemonikleştiğini söyleyenler bulunmakla birlikte, teori ve köken kısmında da belirtildiği üzere demokrasi kavramı da 20. Yüzyıl’ın başından bu yana baskın hale gelmekte ve hegemonikleşmektedir. Yine önceden anlatıldığı gibi, II. Dünya Savaşı’ndan sonra demokrasi yalnızca bir prosedür, kolektif karar almanın çoğu yollarından birisi olarak değil, özellikle insan hakları ve bağlantılı

değerlerle birlikte özsel bir içeriğe de gönderme yapılarak tanımlanmaya başlamış, insan hakları gibi “sağın ve solun ötesinde yükselen bir değer olarak” benimsenmiştir.

Yukarıda bahsedilen demokrasi ve insan hakları bağlantısının diğer bir önemli boyutu da, demokrasinin insan haklarına ilişkin değerle doldurulmasının yanında, yine insan hakları öğretisi ve uygulamalarıyla haklılaştırılmasıdır. Çoğunluk iradesine karşı azınlığın korunmasını telkin eden demokrasi düşüncesi bunun sağlanması konusunda insanlık onuru ve dokunulmaz hakları öne çıkaran insan haklarına başvurmaktadır, denilebilir. Hatta bu durum, demokrasinin ahlaki olarak gerekçelendirilmesinde kullanılan ahlaki özerklik, doğal eşitlik ve kişinin kendi kaderini tayini gibi bireysel hakların gerçekleşmesinin de en önemli koşullarından birisidir. Demokrasi ve insan hakları arasındaki söz konusu bu ilişki, 1993 yılında Viyana’da yapılan Dünya İnsan Hakları Konferansı’nda kısa ama etkili bir biçimde dile getirilmiştir: Demokrasi ve insan hakları “karşılıklı birbirine bağlılık ve karşılıklı birbirini destekleyicilik” ilkeleriyle bir araya gelmektedir (Uygun, 2003, s. 295–296).

İnsan haklarının uluslararası siyasete etkili bir biçimde dâhil oluşu, 1948 yılında BM tarafından kabul ve ilan edilen “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” ile birlikte olmuştur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 21. maddesi, “demokratik yönetimi” bir insan hakkı olarak ortaya koymuş ve yanında yönetime doğrudan ya da temsilciler aracılığıyla katılmayı, genel ve eşit oy hakkını, yönetimin halk iradesinden kaynaklanmasını, periyodik ve adil seçimlerle birlikte kamu hizmetlerine girmede eşitliği de saymıştır (Uygun, 2003, s. 296). Bildirge tek tek ülkeler tarafından tanınsa da, toplumsal ve siyasal gerçekliğin küreselleşmesiyle birlikte “iç–dış ayırımı” silikleştiğinden, insan haklarının etkisi doğal olarak ulusların ötesinde olmuştur. Diğer bir yandan; insan hakları yalnızca devletler ve onların kurdukları uluslararası örgütler tarafından değil, devlet/hükümet dışı kurum ve kuruluşlar, sivil toplum örgütleri gibi aktörler tarafından da desteklenmiş ve insan haklarını olumlayıcı bir siyasal irade küresel ölçekte ortaya konulmuştur. Her ne kadar, insan haklarının içeriği (sadece medeni haklarla mı kısıtlı olduğu yoksa sosyo-ekonomik ve toplumsal/kültürel diğer haklarla tamamlanması gerektiği) tartışmalı olsa da; dahası, Batılı liberal ülkelerin dünyanın geri kalanına tek taraflı bir şekilde öne sürdüğü eleştirileri bulunsu da, insan hakları bugün demokrasinin vazgeçilmez ölçütü olmuştur. Onun küresel/ulus-üstü politikadaki etkililiğine ilişkin ‘ulusal siyaset’ tartışması da, ulusal ve uluslararası ekonomik, politik, sosyal ve hukuki bağlantılarının kurulmasıyla aşılmıştır (Dağı, 2000, s. 13–15).

Köken kısmında belirtildiği gibi; toplumsal mücadeleler ve önemli devrimler sonucu elde edilmiş haklar ve demokrasinin gelişmesi birbirleriyle koşutluk göstermiştir. Birinci kuşak haklar (kişi hürriyeti ve siyasal haklar) popüler iradeye dayanan rejimlerin ve siyasete katılımın 18. ve 19 Yüzyıl’larda yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. İkinci kuşak haklar (sosyal haklar) sosyal refah devleti ve onun uygulamalarıyla güçlenen ulus-devlet demokrasileri için karşılıklı olarak destekleyici rol oynamışlardır. Ulus-ötesi demokrasi için de üçüncü kuşak haklar ya da “dayanışma hakları” olarak da nitelendirilen; çevre hakkı, barış hakkı, kalkınma hakkı gibi haklar benzer bir destekleyici ve de haklılaştırıcı özelliğe sahiptir. Çevresel, toplumsal, siyasal, kültürel vs. sorunların kapsamlarının genişlemesi veya küreselleşmesi ile birlikte bu sorunların çözümü için başvuru yollar ve mekanizmalar da söz konusu ölçüğe uyum sağlamıştır, denilebilir. Bu bağlamda, ulus-ötesi demokrasinin öne çıktığı haklar üçüncü kuşak haklardır. Bununla birlikte; ulus-ötesi demokrasi diğer kuşaklarda bulunan hakları da tanımakta ve demokrasiyi hem biçimsel hem de öze ilişkin nitelikleriyle, diğer bir deyişle demokratik minimum ölçütüyle benimsemektedir.

Nihayetinde; demokratik kapsayıcılığın ve ulus-ötesi demokrasinin kapsamının rejim ve demos/halk boyutu yukarıdaki başlıklarda tartışılmıştır. Denilebilir ki; demokrasi düşüncesinin küreye yayılmasında, sayıları her geçen gün artan, demokrasiyi benimsemiş rejimlerin önemli bir etkisi vardır. Rejimlerdeki bu demokratikleşme, aynı zamanda demosun/halkın yönetime katılmasının da nicel ve nitel olarak gelişme ve genişleme gösterdiğini ortaya koymaktadır. Dahası insan haklarının özellikle 20. Yüzyıl’ın ikinci yarısından sonra uluslararası belgelerde ilan edilip normatif bir boyuta taşınması ve AİHM, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi hukuksal otoritelerin kurulması, hem ulusal hem de uluslararası/ötesi düzlemde kabul görmesiyle birlikte demokratik kapsayıcılığın sınırları önemli bir gelişme göstermiştir. Bu kısmın izleyen başlıklarındaysa; ulus-ötesi demokrasinin kapsamı, politik birim ile olan ilişkisi çerçevesinde ele alınacak, ulus-ötesi demokrasinin cereyan ettiği alan/ortam ve o alanın özellikleri değerlendirilecektir.

### **3.2. Küresel Siyaset ve Siyasal Alanda Devlet ve Demokrasi**

Çalışmada sık sık dile getirildiği gibi; devlet ve demokrasi, siyaset biliminin, uluslararası ilişkilerin ve ilgili diğer disiplinlerin en tartışılabilirlerinden olmakla birlikte, birbirleriyle de en çok anılan ve bağlantılandırılan kavramlardır. Devleti demokrasisiz (ve aynı zamanda onun dışında) düşünmek değilse bile, demokrasiyi devletsiz düşünmek, en azından ana-akım kuramsal yaklaşımların tercih etmediği bir yoldur. Özellikle ulus-devlet ‘bildiğimiz anlamda demokrasi’nin; coğrafik, politik, sosyal ve kültürel olarak en uygun örgütlenme ölçüğü olarak



yüzyıllar boyunca kabul edilegelmiştir. Bununla birlikte; kılışsal boyutuyla demokrasısız devletin çağdaş belirimlerini görmek mümkün olsa da, devletsiz demokrasinin -Atina Demokrasisi, Paris Komünü gibi- pek az tarihsel örneği mevcuttur.

Günümüzde ise, dünyanın geneliyle ilgili konu ve sorunların hem nicelik olarak artmasıyla hem de nitelik olarak değişmesiyle ya da yukarıda anlatıldığı gibi küreselleşmesi ve girftleşmesiyle birlikte ulus-devlet ve ulus-devlet tabanlı demokrasiler de kapsam, kapasite ve yetki yönlerinden eleştirilmeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle; bölgesel/yerel sorunların çözümünde aşırı büyük ve hantal, küresel sorunlar söz konusu olduğunda küçük, yetersiz ve yetkisiz addedilen ulus-devlet ile birlikte ortak bir karara varmanın en meşru yolu olarak addedilen demokrasinin yaşadığımız yüzyıldaki değerlendirmeleri küreselleşme ile birlikte önemli ölçüde değermiştir.

Sorunların ölçeği/kapsamı genişledikçe, politik birimlerin ölçekleri de tartışma konusu olmaya başlamıştır. Bugün insanların gündelik hayatı ile birlikte geleceğini<sup>70</sup> de etkileyen çoğu sorun ya ulus-devlet sınırlarının *dışarisına*, bir bütün olarak küreye ya da birden fazla devletin hâkimiyet alanına düşmektedir. Dolayısıyla söz konusu sorunların çözümüne yönelik yapılan siyaset (*politics*), üretilen siyasalar (*policies*) ve ilgili siyasal yapılar (*polities*) da ulus-devletin ötesinde düşünölmektedir. Aşağıda ulus-devlet ve onun ötesinde cereyan eden siyaset; devlet ve diğer politik yapılarla birlikte ulus-ötesi demokrasi bağlamında değerlendirilecektir. Zira demokrasi ve politik birim olarak devlet birbirleriyle o kadar bağlantılıdır ki, devlete yapılan her müdahale ve onun biçim ve niteliğindeki değerim demokrasiye de yansımaktadır.

### 3.2.1. Demokrasinin Optimum Mekânsal Ölçeği: Ulus-Devlet?

Devlete ve onun işlevlerine yaklaşımlar farklılaşsa da ve önemli tartışmalara neden olsa da, devletin tanımına ilişkin sosyal bilimcilerin ortaklaştığı üç önemli özellik vardır: *İlkin* devlet, bir kurumlar bütünüdür ki bu kurumlar devletin kendi kadrosuyla (bürokrasi) yönetilir. *İkincisi*, söz konusu kurumlar belli bir coğrafî alanın (*territory*) üzerine kuruludur. *Üçüncüsü*, devlet kendi sınırları içerisinde en üstün otorite olarak yönetimi tekelinde bulundurur ve yurttaşların paylaştığı ortak bir politik kültürü yaratmaya uğraşır. Ulus-devletin hususiyeti ise bu noktada ortaya çıkar, zira “olgun devletlilik” (*stateness*) her devletin arzu ettiği bir durum olmakla birlikte, bağımsızlıklarını görelî geç kazanmış ölkelerde ortak bir politik kültür

<sup>70</sup> Denilebilir ki; ulus-devletler “kader birliği” (*common fate*) gibi bir birleştirici düşünce üzerine kurulmuştur. Şimdiyse, sorunların büyümesi ile birlikte söz konusu olan “ortak gelecek”tir.

oluşturmak zor olduğu gibi bu ülkeler örgüt olarak devleti tesis etmenin daha başındadırlar (Hall ve Ikenberry, 2000, s. 11–12).

Devletin özel bir formu olan ulus-devletin de kendine özgü özellikleri bulunmaktadır: İster ulustan devlete, ister devletten ulusa olsun ulus-devletin kuruluş sürecinde ve devamında siyasal kimlik, ülkeye ya da alana özgülenmiş vatandaşlık ile ele ele inşa edilmektedir. Tebaadan yurttaşlığa geçişte yönetimin demokratikleştiği gözlenir olmakla birlikte, yurttaşlığın soy, etnik orijin gibi objektif özellikler yerine toprağa dayandırılması katılım boyutunun genişlemesine ve ulusal kültürün oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Diğer taraftan ulus devlette kültür dikey ve homojenleştiricidir. Öncesinde özellikle dinsel öğelerle ilintilendirilen kültür yatay, heterojen ve devletten bağımsızken, ulus-devlet ile birlikte dil ve kültür devletin koordine ettiği tekil bir biçim almıştır. Benedict Anderson'un da vurguladığı gibi, yazılı/basılı dil (gazete, roman) ve iletişim biribirlerinin yüzlerini görmeyen insanları aynı 'dava' için motive etmeye başlamıştır. Dil; bunun yanında, çeşitli yollarla yurttaşlığın da önkoşullarından olmuştur. Ulus-devletin diğer bir önemli boyutu, para basma tekelini kendi uhdesine almasıdır. Köken kısmında anlatıldığı üzere para ekonomisinin gelişmesi, feodal düzenin çözülmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, 15. Yüzyıl Almanya'sında 600 para basma yetkilisi bulunmaktayken, ulus-devlet ile birlikte bu bir kuruma geçmiştir. Tek para birimi, sanayileşmenin gelişmesi, vergileme gibi konular da ekonomik olduğu kadar siyasal sınırları da tahkim etmiştir. Ulus-devletin tekeline aldığı önemli bir husus da şiddettir. Ulus-devlet ile birlikte feodal dönemdeki özel ordular ortadan kalkmış, iç (polis) ve dış (askeri güç) arasında bir ayırım ortaya çıkmıştır (Kaldor, 2000, s. 63–64).

Köken kısmında da belirtildiği gibi; idari bir aygıttan ulusa ait olmaya giden yolda, devletin ekonomi ve siyasetteki alanı genişlemiş böylelikle toplumsal ve kültürel hayatı da etkisine almaya başlamıştır. Eğitim sistemi, zorunlu askerlik, resmi dil gibi uluslaştırma araçlarını elinde bulunduran devlet aygıtının ulusal bir kimlik inşa etmesi de zor olmamıştır. Özellikle 1945–1970 arasında kapitalizme altın çağını yaşatan sosyal refah devleti uygulamalarıyla birlikte vatandaşlık bağı sadece alansal ve doğuma bağlı değil, 'duygusal' bir boyuta da taşınmıştır. Zira ulus-devlet bu özelliğiyle sosyo-ekonomik hayat şartlarının iyileştirilmesinde ve eşitsizliğin dengelenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki, pek çok ülkedeki ulusalcılık akımları hala bu altın günlerin 'romantizmini' sürdürmektedir.

Ulus devletin 'yad edilmesinin' başka sebepleri de bulunmaktadır. Bunlardan birisi de, küreselleşme ve ulus-ötesileşme ile birlikte ortaya çıkan etnik aşırılıklarıdır. 21. Yüzyıl'da

“öteki” ne karşı duyulan nefret ve hoşgörüsüzlük; etnik, dinsel, milliyetçi aşırılıklar şeklinde o kadar fazladır ki, dünya neredeyse eski sınıf mücadelelerini arar durumdadır. Zira sınıf mücadeleleri ulus-devletlerin ‘uzlaştırabildiği’, denetleyebildiği, yönlendirebildiği somut taleplere ve müzakerelere dayanmıştır. Şimdiyse, söz konusu aşırılıkların rasyonel talepleri olmadığı gibi, ulus-devletler de bu yıkıcı güçleri kontrol altına alacak hukuki ve siyasi araçlardan yoksundur (Çelebi, 2002, s. 17). Dahası; çokuluslu şirketlerin sağladığı hızlı sermaye dolaşımı sürecinde zaten yatırım kararları konusunda etkisizleşen, küresel kapitalizmin ‘müşterisi’ haline gelmiş ulus-devletler küresel siyasetteki pozisyonunu yitirmiştir. Önceden alansal rekabet içerisinde olan devletler çabalarını artık teknolojik bilgi rekabeti ve denetimi konusuna yöneltmiş, bilgiye/enformasyona ulaşan egemen karar vericiler de siyasal sınıftan değil, şirket liderleri ve üst-düzey yöneticiler gibi bir katmandan gelmeye başlamıştır (Lyotard, 1990, s. 12–13 & 23).

Bugün politik egemenlik ve iktisadi güç anlamında tartışılan hatta çoktan tarih olduğu söylenen ulus-devlet, Amerikan ve Fransız Devrimleri’nin izinde 200 yıllık gelişimsel bir sürecin ürünüdür. Her ne kadar, form olarak ulus-devlet dünya siyasi haritasında bir ‘her yerdelik’ (*ubiquity*) gösterse de, İran’daki teokratik yapıdan, Kenya’daki klan organizasyonuna özsel olarak farklı rejimler sergilemiştir (Habermas, 2001, s. 62). Çalışmanın köken kısmında da belirtildiği gibi, Westphalia, dinin devletten ayrışması veyahut devletin siyasal iş ve ilişkilerinde dinden bağımsız olmasıdır. “Post”, önekiyle nitelendirilen dönemde ise, devlet ulustan ‘kurtulmak’ istemekte, sermaye ise devletten ve onun düzenlemelerinden kurtulmak istemektedir. Zira hem ulus hem devlet küresel kapitalizmin önünde birer engel olarak görülmektedir. Devletin ulustan kurtulması, onun toplumuna/ulusuna olan ekonomik ve sosyal yükümlülüklerinden vazgeçmesi olarak ortaya çıkmaktadır (Çabuklu, 2004, s.83). Bununla birlikte; söz konusu bu durum devlet aygıtının ulus-ötesileşmesiyle ilgilidir ki küresel kapitalizmin devletten kurtulmak istediği yönündeki görüş bu itibarla şüphelidir. Kapitalizmin ve ulus-ötesi kapitalist sınıfın piyasa düzeninin önünde engel olarak gördükleri, ulus-devlettir, devlet aygıtının kendisi değil. Diğer bir deyişle, küresel ekonominin varlığını sürdürebilmek için ulus-devletler sistemine ihtiyacı yoktur fakat ulus-ötesi rasyonaliteyi içselleştirmiş devlet aygıtına ihtiyacı vardır (Şenalp ve Şenalp, 2008, s. 75).

Sosyal devlet uygulamalarıyla öne çıkan; ailenin, soyun, topluluğun ötesinde kolektif bir ulus kimliği inşa eden ve dahası eşit siyasal ve sivil haklarla donatılmış vatandaşların demokratik birliği anlamına gelen ulus-devlet, Habermas’a göre önemli ve başarılı bir politik

modeldir ve ölçektir. Hatta sosyal refah devleti, üretken kapitalizmin ulusal sınırlar içerisinde ‘evcilleştirilebileceğini’ ve anayasal demokratik bir devletle uyumlu hale getirilebileceğini göstermiştir. Bunun yanında; ekonomik küreselleşme ile birlikte ulus-devlet, küresel piyasaların kapsamı ve hızına ekonomik anlamda adapte olmaya çalışsa da (ya da zorlansa da) politik anlamda yetişememiştir. Küresel piyasa ya da global kapitalizm ise özellikle yönetsel ve siyasal kurumlarıyla ulus-devletin gerilemesinden doğan, özellikle bölüşüm ve yeniden bölüşüm politikalarındaki boşluğu doldurmakta güçlük çekmektedir. Bu haliyle, bölüşüme ilişkin ve düzenleyici politikaların devamı, ulus-devlet yetkilerinin ulus-ötesi kapitalizme ayak uydurabilecek daha geniş siyasal kurumlara devriyle mümkündür. Diğer bir deyişle, sosyal devlet siyasaları ulus-ötesi politik birimlerin faaliyet alanına kaymıştır (Habermas, 2001, s. 48 & 52).

NAFTA, APEC, AB gibi kıta-çapında (*continent-wide*) etkinlik gösteren ekonomik ve siyasal işbirliklerini “siyasetin ekonomiyi yakalamasına” yönelik ulus-üstü çaba ve kurumlar olarak gören Habermas yine de bunları yeterli görmemektedir. Zira 200’e yakın devletin oluşturduğu bir Birleşmiş Milletler, 350’ye yakın hükümetlerarası örgüt bulursa da, ulus-devletin bir zamanlar etkin bir şekilde uyguladığı; sosyal, ekonomik ve emek piyasasına ilişkin, yeniden bölüşümü doğrudan etkileyen düzenleyici pozitif politik koordinasyon, ulus-ötesi düzlemde ortaya çıkmamıştır. Böylesi politik kurumların ortaya çıkması ve varolanların etkinliğinin artması, çalışmanın müzakereci demokrasi kısmında da belirtildiği gibi, birbirinden farklılaşan çıkarların ussal kabul edebileceği prosedür ve pratiklere de bağlıdır (Habermas, 2001, s. 54).

Siyasetin ulus-üstü/küresel ekonomiyi yakalaması konusunu Avrupa Birliği özelinde de düşünen Habermas, “ulus-üstü (*postnational*) demokrasinin ilksel biçimi” olarak nitelediği AB’yi dört farklı bakış açısından ele almaktadır: Avrupa-kuşkucuları (*Euroskeptics*), Avrupa-Piyasacıları, Avrofederalistler ve küresel yönetim taraftarları. Birinciler; ulus-devletler toplamı olarak ‘gevşek’ bir Avrupa’yı kabul ederken, piyasacılar bütünleşmenin ekonomik ve neoliberal boyutuna vurgu yapmakta, federalistler ise uluslararası antlaşmalar üzerinden yürüyen süreci, siyasal bir anayasayla derinleştirmeye çalışmaktadır. Küresel yönetim tarafları ise, AB’yi dünya çapında daha etkili bir siyasal aktör olarak tasavvur etmektedir. Bununla birlikte; AB için temel sorun, sosyal adalet ile piyasa etkinliği arasındaki kadim sorundur. Bu ikisinin uzlaşısı, AB’nin ulus-ötesi politik geleceği için de belirleyici olacaktır, zira daha ‘sıkı’ bir politik birlik için ekonomik ve sosyal politikaların ulus-üstü organlarca

*pozitif* koordinasyonu<sup>71</sup> gerekmektedir. Söz konusu koordinasyonun bir ayağı, Avrupa'daki ulusları 'düzlemeden' kolektif bir kimlik olarak bir Avrupa Ulusu ve kamusal alanı yaratabilmek ve diğer ayağı demokrasinin biçimsel meşruiyetinin kaynağı olacak, uluslararası anlaşmaları aşacak bir anayasadır. Böylelikle, bölüşüm ve yeniden bölüşüm politikaları ulus-ötesi irade-oluşumunun (*will-formation*) konusu olacak, "bir İsveçli bir Portekizli'nin sorumluluğunu taşıyacaktır. AB'nin böylesi bir manevra için daha yolunun olduğunun söyleyen Habermas, küresel bir aktör olarak BM için daha umutludur. BM; bir dünya hükümeti biçimine dönüşmeksizin, ulus-ötesi anlaşmalarını dünya için yerel bir siyasa (*world domestic policy*) tahvil edecek kabiliyete sahiptir. (Habermas, 2001, s. 89 vd. & Habermas, 2005, s. 102–103).

Ulus-devletçi romantiklerden onun/ulusun aşılsa bile devlet olarak kalacağını söyleyenlere ya da ulus-devletin çoktan öldüğünü savlayanlara değin olanlar 'mantıksal ve tarihsel sırasıyla' şöyledir: Devlet; en çok bilinen Webergil tanımıyla, farklılaşmış bir dizi kurum ve personelin olduğu, bölgesel olarak tanımlanmış ve merkezileşmiş ve de meşru fiziksel güç kullanma tekeli elinde bulunduran politik organizasyondur (Mann, 2013, s. 4). Bununla birlikte; daha önce anlatıldığı gibi, bildiğimiz anlamda devlet 20. Yüzyıl'ın son çeyreğine kadar önemli bir gelişme ve büyüme sergilemiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında başlayıp 1970'lerin ilk yarısına kadar süren kapitalizmin altın çağıının bir ürünü olan sosyal-refah devletinin özellikleri ortaya çıkmıştır. Yaşanan Petrol Krizleri'nden sonra, devlet anılan özelliklerinden teker teker soyundurulmuş ve sadece iç ve dış güvenlik tedarikçisi minimal bir yapıya büründürülmüş, 'sıradan-vatandaşlığın' sosyo-ekonomik kazanımları yok olmuştur. Bu bakımdan, pek çok anlamda kullanılan "neoliberalizm" aslında bir toplumsal güç restorasyonudur: Sermayenin küreselleşmesi ile birlikte, kapitalist sınıf çıkarlarının ulus-devletten taşırılıp küresel bir düzlemde temsili ve realizasyonu (Harvey, 2007, s. 31).<sup>72</sup>

1980 sonrası hızla yaşanan küreselleşme ve 70'lerdeki ekonomik krizden bir türlü çıkılamayıp ulus-devletlere tarihsel süreç içerisindeki en büyük meydan okuma olarak ortaya çıkmıştır ve kesinlikle ne kültürel, ne sosyal ne de ekonomik olarak yansız-objektiftir, bilakis "kazanların ve kaybedenlerin" olduğu bir süreçtir. Süreç içerisinde, uluslararası/ötesi kurumlar tarafından (IMF ve Dünya Bankası gibi) ulus-devletlere ekonomik ve siyasal reçeteler yazılmış ve süreçten kazançlı çıkmaları için bunlara uymaları salık verilmiştir

<sup>71</sup> Neoliberalizmi savunanların istediği, 'negatif koordinasyon'dur; yani, düzenleme değil, düzenlemeleri kaldırma, deregülasyon.

<sup>72</sup> Bununla birlikte, neoliberalizm uygulanan ülkelere göre çeşitli özgüllükler de göstermektedir. (Bkz. Cerny, 2008, s. 1 – 46.)

(Şengül, 2004, s. 115–117). Söz konusu reçetelerdeki ilaçların ‘etken maddeleri’ ise; özelleştirme, finansal liberalizasyon, ekonomik deregülasyon, desantralizasyondur (Güler, 2005, s. 7). İlaçların yan etkileri ise, vatandaşlarına hizmet götürmeyen ve uluslararası ilişkilerde temsil/söz kudreti ve kabiliyeti minimize edilmiş ulus-devlettir. Bu yüzden, ilgili teorik kısımda belirtildiği gibi, ulus-devletin küreselleşmenin tarihsel eşliğinde takılıp kaldığı ve artık ne açıklayan ne de açıklanan bir olgu olduğu da ileri sürülmektedir; ulus-devlet, ekonomik aktörü ulus-ötesi sermaye, politik aktörü ulus-ötesi sermayedarlar ve kültürü tüketim ideolojisi olan ulus-ötesi edimler için yalnızca mekânsal bir referans noktasıdır (Robinson, 1998, s. 587). Bununla birlikte; ulus-devleti hala demokrasinin optimal ölçeği sayan ve küreselleşmeyi devleti ve dolayısıyla demokrasiyi zayıflatan bir olgu olarak vurgulayanlar da vardır (Bağce, 1999, s. 3 & Sağır, 2004, s. 13).

Mamafih; demokrasinin, monarşik, despotik, oligarşik yönetimlerde değil de, yalnızca serbest pazarı benimsemiş ulus-devlette mümkün olabileceğini gösteren herhangi bir tarihsel veri bulmak imkânsızdır (Çulhaoğlu, 2003, s. 96). Söz konusu iddianın en güncel, belirgin ve ‘büyük’ örneklerinden birisi de Çin’dir. Çin’de kapitalizmin en önemli şampiyonlarından olan Amerika Birleşik Devletleri’ndekinden çok daha ‘dinamik’ bir pazar ekonomisi bulunmakla birlikte, biçimsel olarak bile demokrasi söz konusu değildir. Kısacası, demokrasi serbest pazarı ya da kapitalizmi, kapitalizm de demokrasi gerektiren, birbirlerine bağlı yaşayan olgular değildir; aralarında var olduğu iddia edilen ‘evlilik’ bitmiştir (Zizek, 2013, s. 23). Olası en az demokratik açıkla temsilin yetersiz ve sorgulanır fakat biçimsel olarak hala varit olduğu ulus-devletin küreselleşme süreci ve neoliberalizm ile beraber araçsız ve amaçsız bırakılması, toplumsal ve siyasal mücadele için alternatif yerel ve küresel düzlem ve prosedürlerin tartışılmasının önünü açmıştır. Diğer bir deyişle ülke içerisindeki siyaset ve siyasal süreçler anlamsız hale gelmiştir ki bunun nedenleri; küreselleşme ile birlikte ulusal hükümetlerin siyasal enstrümanlarının azalması, ulus-ötesi/aşırı güç ve ilişkilerden ötürü devletin egemenliğinin aşınması, yetkilerinin azalması, devletlerin IMF ve GATT gibi kuruluşlarla zorunlu olarak çok taraflı anlaşmalar yapmasıdır. Nihayetinde, ulus devletler ve onların karar mekanizmaları, küresel yönetişimin kurum ve kuruluşlarının gölgesi altında kalmışlardır (Coşkun, 2007, s. 33).

Sonuç olarak; ulus-devletler, Habermas’ın da altını çizdiği üzere, ekonomik küreselleşmeye ayak uydurmaya başlamışlardır fakat politik olarak geride kalmışlardır. Dahası yukarıda da belirtildiği gibi, demokrasinin optimal şartlarda, tanımlı bir alanda ve siyasal/sosyal/ekonomik haklarla donatılmış vatandaşlarla gerçekleşmesi ve bu sayede

‘bildiğimiz demokrasi düşüncesine’ ulaşılması da ulus-devletlerle birlikte olmuştur. Küreselleşen ekonomi, söz konusu bu optimalin altını oymuştur, denilebilir. Yine de, tek neden ekonomik küreselleşme değildir. Zira ekonomik olanlarla birlikte, çevresel, toplumsal, siyasal sorunların da ölçekleri genişlemiş, küreselleşmiştir. Bu anlamda, demokrasi için ulus-devlet ölçeği de sorgulanmaya başlamıştır: Demokrasi ulus-devlete mahkûm mudur? Ulus-devletin ötesinde bir demokrasiden bahsedebilir miyiz? Bunun ölçeği, kapsamı nedir? Başka bir şekilde sorulursa: “Bir demokrasi ne kadar büyük bir nüfusa, ne kadar derin farklılıklara tahammül edebilir?” diyen Sunar için söz konusu tartışma, bu sorularla ilgilidir. Hatta AB özelinde de, yazar, Avrupa’nın “Birleşik Avrupa Devletleri”ne dönüşmesi sorununun, ulus-devlet ötesinde bir demokrasi sorunuyla ilgili olduğunun altını çizmektedir (Sunar, 2010, s.205).

### 3.2.2. Ulus-Devleti Aşan Siyaset: Global/Ulus-Ötesi Demokrasi

Yukarıdaki başlıktaki soru işaretinin kaybolduğu, ulus-devlet ötesinde, ulus-ötesi bir siyasetin, yönetimin, karar almanın ve uygulamananın, diğer bir deyişle ulus-ötesi demokrasinin cereyan ettiği bir gerçektir. Eğer devlet egemenliği bir zamanlar düşünüldüğü gibi bölünmez değil, ulus-ötesi aktörler tarafından paylaşılan bir nitelik gösteriyorsa, devletler kendi topraklarının kontrolünü eskisi gibi sağlayamıyor, politik ve alansal (*territorial*) sınırlar geçirgenlik gösteriyorsa; ulus-devlet sisteminin demokratik teoriye ve pratiğe soktuğu, kendi kendini yönetme, halk/demos nosyonu, rıza, temsil, halk egemenliği gibi demokratik özgürlüğün çekirdeğini oluşturan kavram ve ilkeler de tartışılır hale gelmiştir (Habermas, 2001, s. 61). Hatta klasik anlamda devlet egemenliği, sadece ulus-ötesi örgütler tarafından değil, diğer büyük devletlerce de kısıtlanmaktadır. Bununla birlikte; Avrupa Parlamentosu, NATO, DTÖ’nün karar verici mekanizmaları gibi devlet-üstü aktörler biçimsel anlamda egemenliğin gerilemesine neden olmuştur (Cunningham, 2002, s. 203).

Küreselleşme süreci ile birlikte<sup>73</sup> ulus-devletlerin egemenliklerinin aşındığı genel kabul gören bir gerçek olmakla birlikte, devletlerin de kendi ekonomik, politik ve askeri güçleri ve siyasal gelenek bağlamında bu süreçten farklı biçim ve derecelerde etkilendiği aşikârdır. Örneğin, ulus-devlet kuruluşu aşamasını dünyanın diğer devletlerine göre daha erken bir evrede yaşamış, güçlü Batılı devletler ile gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmeye verdikleri tepkiler farklıdır. Birinci gruptaki ülkeler küreselleşme sürecine yön veren, ondan karlı çıkanlar olmakla birlikte ikinci gruptaki ülkeler ekonomik kriz ve yetersiz kaynaklar

<sup>73</sup> Çalışmada pek çok “küreselleşme ile birlikte” biçiminde başlayan cümle bulunmaktadır; fakat küreselleşmenin buradaki kullanımları onun tarihsel bir sürecin birikimi olduğu yönündedir; öncesiz-sonrasız, tamamıyla yeni, mutlak bir olgu olduğu yönünde değil...

yüzünden ulus-ötesi finansal kuruluşlara daha bağlı ve bağımlı hale gelmektedir (Sağır, 2004, s. 95–96). Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan ulus-üstü ekonomik, politik, yargısal yönetimin ya da “sağ ve sol karşıtlığının üstüne çıkan yükselen bir değer olarak demokrasinin” belli başlı ülkelerin güdümünde olması da şaşırtıcı değildir. Ulus-devleti aşan bir siyasetin olduğu bir gerçek olmakla birlikte, buna şekil veren ulus-ötesi kurumları maddi ve ideolojik olarak kontrol kapasitesi bulunan devletler önplana çıkmaktadır.

Demokrasinin ölçeğindeki bu değişim ve genişleme onun ilişkiye girdiği, karara bağladığı sorunların ölçeğindeki büyümedir. Demokrasinin ulus-devlet sınırlarından ‘taştığı’ gerçeğinin diğer bir yansıması da, ulus-üstü platformda demokrasinin alacağı biçimler ya da genel hatlarıyla onun cereyan ediş kapsamı ve biçimidir.

**Tablo 3.2 Küresel Demokrasi Modelleri**

Model	Halkın Ölçeği	Demokratik İlke	Kurumsal Tasarım
Hükümetlerarasıcılık	Ulusal/Uluslararası halk/lar	Örgütler	Bölgesel ya da Evrensel Çok-Tarafılık
Küresel Yönetişim	Ulus-ötesi Halklar	Paydaşlar	Hibrid Ağlar
Küresel Devlet	Küresel Halk	Tam-Kapsayıcılık	Federal Bütünleşme

**Kaynak:** Marchetti, 2012, s. 23.

Yukarıdaki tablo küresel siyasetin kapsamını ve niteliklerini üç ana hatta özetlemektedir: Hükümetlerarasıcı (*intergovernmental*) modelde kendi ülkeleri ve sınırları üzerinde siyasal hâkimiyete sahip alansal devletler birincil aktörlerdir. Halk (demos) ise anılan politik birim içerisinde tanımlanır ve hareket eder. Bununla birlikte; yapı taşlarını devletlerin oluşturduğu uluslararası sistemde, devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları örgütler AB, NAFTA (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması/North American Free Trade Agreement) gibi bölgesel, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi uluslararası özellik gösterebilir. Küresel yönetim modelindeyse (*global governance*) politik birimlerin yetki alanlarının birbirleriyle çakışması yaşanmaktadır. Diğer bir deyişle; devletin alansal politik gücünün gerilemesi, ortaya çıkan boşluğun başka devletler ile bölgesel ve uluslararası politik otoritelerce doldurulmasına neden olmaktadır. Yanı sıra, ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri (INGO-International Non-Governmental Organizations) de yönetim sürecinde etkili aktörler olarak belirlemekte ve küresel siyasetin aktörleri birbirlerine hibrid bağlarla



bağlanmaktadır. Küresel devlet ya da dünya hükümeti modeli olarak bilinen durumda ise politik sınırlar kürenin sınırlarıyla bir olmuştur. Bu yüzden demos parçalı değil bir bütündür ve kararları etkileme ve kararlardan etkilenme anlamında tam bir kapsayıcılık bulunmaktadır. Elbette ki, bu modelde tüm dünyanın tek bir politik birim tarafından yönetilmesi pratik olarak imkânsız olduğundan, söz konusu olan federe birimlerin oluşturduğu federal bir yönetim süreci ve aygıtıdır (Weiss, 2000, s. 12 & Marchetti, 2012, s. 24).

Bu üç model; teorik anlamda çalışmanın önceki bölümlerinde anlatılan ulus-ötesi demokrasi teorilerini ve tarihsel anlamda küresel siyaset biçimlerini de özetlemektedir: Hükümetlerarasıcılık; ulus tabanlı liberal-demokrasilerin oluşturdukları bir dünya sistemi tasavvuruyla teorik olarak liberal enternasyonalizme, tarihsel olarak 1914–1945 arası döneme işaret etmektedir. Küresel yönetim modeli; teorik olarak kozmopolit demokrasi yaklaşımına, tarihsel olaraksa, 1945–1990 dönemine tekabül etmektedir. Küresel devlet modeli; teorik açıdan radikal demokratik çoğulculuk, sosyalist-enternasyonalizm ve anarşist kurama yaklaşmaktadır. Zira bu üç teorik pozisyon devlete ve demokrasiye yaklaşımlarında doğrudanlığa ve tam kapsayıcılığa yaptıkları vurgu ile küresel yönetimi andırmaktadır. Tarihsel olarak bu model, 1990’lardan sonra başlayan ve gittikçe ivmelenen iktisadi, politik, sosyal ve kültürel bütünleşmeyi imlemektedir, denilebilir. Bununla birlikte; söz konusu bu teorik yaklaşımları ve tarihsel dönemleri birbirlerinden tamamen bağımsız/kopuk kompartımanlar olarak düşünmek yanlıştır. Hükümetlerarasıcı modelin ağırlıklı olduğu konular bulunduğu gibi, küresel yönetişimin de geçerli olduğu politika alanları bulunmaktadır. Dünya üzerinde politik olarak federal bütünleşme modeli, AB’nin hususiyetleri göz ardı edildiğinde, henüz gerçekleşmemekle birlikte Leslie Lipson’un güzel bir şekilde ifade ettiği gibi, “*Bir çağın fantezileri bazen bir sonrakinin gerçekleridir.*” (Zira poliste yaşayan Yunanlılar için Roma İmparatorluğu, 13. Yüzyıl’da Papa için ulus-devletler sistemi bir hayaldi.)

“Tepesinde düzenleyici bir yönetsel aygıtın bulunmadığı 200 ayrı devlete sahip bir dünya tehlikelir” diyen Lipson, ulus-devletler sistemini kaotik bulmakla birlikte, yukarıda köken kısmında anlatıldığı üzere, polisten imparatorluklara ve ulus-devletlere uzanan sürecin bu sefer küresel çapta küre-bölge devletlere ve nihayetinde dünya hükümetine uzanacağını öngörmektedir. Şöyle ki; II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da AKÇT ile ortaya çıkan ekonomik ve politik bütünleşme süreci Avrupa Birliği gibi bir bölgesel bir devlet-benzeri politik kurumla devam etmektedir. Asya’da, Afrika’da ve Latin Amerika’da buna yönelik girişimler ve kurumlar olmuştur fakat AB kadar somut adımlar atılamamıştır. Söz konusu bu

bölge devleti modeli, küresel yönetime ya da dünya hükümetine geçişte bir köprü rolü oynayacaktır (Lipson, 2005, s. 375–376).

Yukarıdaki bu modellere “ya/ya da”<sup>74</sup> terimleriyle yaklaşılmaması gerektiğini söyleyen Carol Gould, siyasal birimler olarak egemen bağımsız devletlerin sürdürüldüğü bir sistemde (hükümetlerarasıcılık modeli) demokrasiyi küreselleştirmenin imkansız olduğunu; dünya hükümeti sisteminin de, gücün merkezileşmesi ve küresel bir tiran olasılığı nedeniyle istenmeyen bir opsiyon olarak addedildiğini söylemektedir. Gould’a göre bu iki ucun arasında ulus-ötesi demokrasi bulunmaktadır. Avrupa Birliği gibi bölgesel bütünleşme hareketlerini, ulus-devletlerin toplamı olarak gören yazara göre, esas vurgu sınırları aşan (*cross-border*) toplulukların ve kurumların birbiriyle ilişkiye geçmelerindedir. Ulus-devlet tecrübesinden hareketle belli bir politik birim, halk (demos) ve kamusal alan gereksinen ulus-ötesi demokrasinin kapsayıcılık ve etki bağlamında zorluk yaşayacağını da belirten yazar, bunun ortak etkinliklere ilişkin kararlar bağlamında ve temel insan hakları çerçevesinde aşılabileceğini de eklemektedir. Ortak etkinlikler (çevre, göç, uluslararası adalete ilişkin konular gibi) üzerine alınan kararlarda tam bir katılım olmasa bile, temsille bu sorunun üstesinden gelinebileceği gibi, konular da temel insan haklarıyla kısıtlı olacağından her konu ve sorunda anılan problemlerle karşılaşılmayacaktır. Yanı sıra yazar; kozmopolit demokrasi kısmında belirtildiği gibi, kısa vadede daha demokratikleştirilmiş ve küresel bölgelere göre doğrudan temsile dayanan bir kurumun (Halklar Meclisi/*Global People’s Assembly*) BM’de kurulabileceğini de söylemektedir (Gould, 2009, s. 25–26 ).

Sonuç olarak; ‘iyi ya da kötü’, ulus-devlet küresel siyasette aşılmaya başlayan bir aktördür fakat idari yürütme ve koordinasyon anlamında güçlüdür. Başka bir deyişle; hükümetleşen devletlerden ya da ulus-ötesileşen devlet aygıtından da bahsedilmektedir. Bununla birlikte; siyasetin demokraside ve demokrasinin siyasette oynadığı en önemli rollerden olan dağıtıcı, yeniden-dağıtıcı, bölüştürücü, düzenleyici ve denetleyici siyasaların yapılması hususları da ulus-devletlerin geri çekilirken bıraktıkları önemli enstrümanlardır. Söz konusu bu alan ve enstrümanların sahne aldığı yer ulus-ötesi alandır ve aktörler; uluslararası örgütler, hükümetlerarası/ötesi kurumlar ve ağlar ile birlikte ulus-ötesi yönetim ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Aşağıda bu alan ve özellikleri, çalışmanın biçim kısmındaysa söz konusu aktörler değerlendirilecektir.

<sup>74</sup> Çalışmanın başında “az/çok” ve “ya/ya da” terimleriyle ilgili kısa bir tartışma yapılmıştır. Bununla birlikte, söz konusu olan ya/ya da’ya bir ara yol önermesidir.

### 3.2.3. Ulus-Devletler Anarşisi ve Dünya Hükümeti Arasında Ulus-Ötesi Demokrasi

Karar alma, sorun çözme, düzeni sağlama ve koruma, kısacası siyaset/yönetim ile eş anlamlı hale gelen demokrasi küresel ölçekte/kapsamda düşünüldüğünde karşımıza iki marj çıkmaktadır. Birincisi; 200 devletten oluşan bir ulus-devletler anarşisidir ki demokrasiye konu olan sorunların kapsamının genişlediği göz önüne alındığında böylesi bir düzen teorik ve pratik olarak imkânsızdır. İkinci marj olarak tüm küreyi sarıp sarmalayan bir dünya hükümeti modeli ele alınabilir ki bu seçenek de özellikle pratikte imkânsıza komşu bir seçenektir. Bu iki marjın arasında, onları bir şekilde uzlaştıran ve dolayımlayan bir seçenek olarak ulus-ötesi demokrasi bulunmaktadır, denilebilir. Başka bir deyişle, ulus-ötesi demokrasi anılan bu iki ucu birleştiren ‘fermuar’ gibidir. Söz konusu bu durumu nitelendirmek için sınırların ötesinde küresel siyaset yerine, sınırların geçişken ve gözenekli olduğu (*porous*) bir ulus-ötesi siyasal düzen öngörüsü de dillendirilmektedir.<sup>75</sup> Mamafih; ulusal sınırların ötesinde cereyan eden küresel bir siyasetin ortaya çıkışının alâmet-i farikası olan, ‘dünden güne’ çoğalan yerel (*domestic*) ölçeğin ötesindeki politik düzenlemeler de vardır. Bununla koşut olarak; devletlerle sınırlandırılmamış bir küresel yönetim de, her ne kadar ulusların kendi kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal özellikleri ve kurumları buna tutunmaya çalışsalar da, ‘oluşum halinde, gri ve dinamik’ bir alan olarak ortaya çıkmaktadır ki ulus-ötesi demokrasinin ‘toprağı’ ya da daha doğrusu, alanı (*sphere*) burasıdır.

Ulus-ötesi demokrasinin mekânı söz konusu bu ulus-ötesi alan olmakla birlikte, bu alanın tarihi uygarlık tarihi kadar eskidir. Köken kısmında da belirtildiği üzere Mezopotamya (ki ilk demokrasi benzeri oluşumlar Antik Yunan’dan önce burada görülmüştür) ve Antik Yunan’da uygarlık, onlar arasındaki ilişkilerin artmasıyla ilerlemiştir. Elbette ki ulus-ötesi demokrasinin bugün geldiği nokta, ilgili kısımda anlatıldığı üzere, çok daha ileri düzeyde ve farklıdır. Bu kadar eski olan ulus-ötesilik ya da ulus-ötesi alan, yukarıda belirtildiği gibi ulus-altı ve ulus-üstünü birleştiren, devlet ve ulus-ötesi bir alan ve olgudur. Diğer bir deyişle; bu, ne bir ulus-devletler anarşisidir ne de tek bir dünya hükümetidir. Bir ayırım yapmak gerekiyorsa; konuya ekonomi-politik bir perspektifle yaklaşan Van der Pijl, ulus-ötesi alanda sermayenin ve ulus-ötesi sermayedarların serbestçe hareket ettiğini söyleyerek, ulus-ötesileşmiş idari yapılar olarak devletlerin Locke’çu Merkez ve Hobbes’çu Hasım olarak ikiye ayrılabilceğini söylemektedir: İlki, kapitalist küreselleşmenin başını çeken Batılı devletler diğerleri ise

<sup>75</sup> Örneğin; Seyla Benhabib, küreselleşen dünyada Westphalia haritasının hala geçerli olup olmadığı sorusuna verdiği kısa yanıtta, küresel ekonominin, küresel ekolojinin, artan hareketlilik ve internetle birlikte gelen bağlantılılığın üstesinden ancak ulus-ötesi demokrasi ve sınırlar-ötesi haklarla yanıt verilebileceğini söylemekte ve sınırların ötesinde olmasa da, geçerken sınırların olduğu bir küresel düzen tasavvur etmektedir. (bkz. “Transnational Democracy and Rights Across Borders”: <http://www.youtube.com/watch?v=Ad9fiZQJMg4>)

bunların dışında olmakla birlikte küreselleşmeye tabi diğer devletlerdir (Şenalp ve Şenalp, 2008, s. 71 & 77–78).

Küreselleşme ya da ulus-ötesileşme her ne şekilde olursa olsun, esas olan ulus-ötesi siyasetin cereyan ettiği dinamik bir mekânın ve ortamın, çeşitli dinamiklerle ortaya çıkmasıdır. Yukarıda bahsedilen söz konusu bu dinamik küresel siyaset ve yönetim alanının belirleyici özellikleri şöyle ortaya konabilir: *Birincisi*; küresel kural koyma, kuralların değerlendirilmesi ve uygulaması, kurucu unsurlarının ulus-devlet olduğu fakat giderek onlardan bağımsızlaşan küresel kurumlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Ekonomik düzenlemelerden gıda standartlarının oluşturulmasına, çevresel sorunlarla baş edilmesinden güvenlik uygulamalarına değin karar alma (*decision-making*) ve kural koyma (*rule-making*) küresel kuruluşların tasarruf alanına girmektedir.<sup>76</sup> *İkincisi*, söz konusu bu kuruluşların karar ve kuralları; bireylerin, toplulukların, kurumların ve şirketlerin davranışlarında ve yaşamlarında günden güne etkisini arttıran bir nitelik göstermektedir zira ulusal düzenlemeler de ulus-üstü düzenlemelere bağlı hale gelmektedir. *Üçüncüsü*, bir önceki durumla ilişkili olarak, belli yetki ve kapasitelerle ortaya çıkan uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları onların oluşumda rol oynayan devletler ve ulusal birimler tarafından karar ve yürütme aşamalarında dikkate alınan aktörler olmuşlardır. *Dördüncü* olarak; uluslararası ve ulus-üstü kurumlar ve onların ortaya koydukları kurallar, ulus-devlet düzenlemelerinin ‘zorlayıcılığı’na sahip olmasalar bile, teşvik ve nüfuz edicidir. Şöyle ki; bu kurumların ve düzenlemelerin dışarısında kalmak, küresel siyaset ve yönetimde maliyeti büyük bir harekettir. *Beşinci* ve sonuncusu, hükümetlerarası siyasetin ötesinde ulus-üstü siyasal/sosyal hareketlerin ve kuruluşların; protesto ve çıkarların temsili yoluyla küresel norm, değer ve standartların belirlenmesinde aldıkları aktif rol, hem onları ulus-üstü siyasetin etkili aktörleri yapmış hem de küresel bir kamusal aklın ve vicdanın oluşmasına yardımcı olmuştur. Diğer bir deyişle; ulusların kurucusu oldukları fakat giderek onlardan ayrışan ve bağımsızlaşan bir ulus-ötesi politik ve yönetsel alan ve ölçek ortaya çıkmıştır (Cohen ve Sabel, 2006, s. 763–765).

Söz konusu bu alan ve ölçek, denilebilir ki, ulus-devletler anarşisinin ötesinde, dünya hükümeti modelinin berisinde duran ulus-ötesi demokrasi modelidir. Anılan iki marj arasında duran ulus-ötesi demokrasiye yaklaşımlar, sınırların ortadan kalkması ya da ‘delik deşik’ olması arasında bir tartışmaya konu olmaktadır<sup>77</sup>. Bununla birlikte; dünyanın bir noktasında

<sup>76</sup> Çalışmanın biçim bölümünde söz konusu bu kuruluşlar; uluslararası kuruluşlar, hükümetlerötesi kuruluşlar ve ulus-üstü yönetim ve sivil toplum kuruluşları olarak ele alınmıştır.

<sup>77</sup> Bu tartışma, ulus-ötesi demokrasi teorileri kısmında yapılmıştır.

olan ekonomik, sosyal, siyasal, çevresel kültürel olayların da, büyük hızla dünyanın her tarafına yayıldığı bir gerçektir. Diğer bir deyişle; sorunlar küreselleşmiştir veyahut insanlığın geleceğini ilgilendiren konular bütün küreyi etkilemeye başlamış ve çözümü ulus-ötesi alanda, ulus-ötesi örgütlerde aranmaya başlamıştır. İzleyen tablo bu sorunları üç ana kategoride ele almaktadır.

**Tablo 3.3 Yirmi Global Sorun**

<b>Gezegeni Paylaşmak: Küresel Müştereklerle İlgili Sorunlar</b>	<b>Paylaşılan İnsani Değerler: Küresel Taahhütü Gerektiren Sorunlar</b>	<b>Kuralları Paylaşmak: Küresel Düzenlemeyi Gereksinen Sorunlar</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Küresel Isınma</li> <li>• Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Kayıpları</li> <li>• Su Ürünlerinin Tükenmesi</li> <li>• Ormansızlaşma</li> <li>• Su Kaynaklarının Yetersizliği</li> <li>• Denizlerin Güvenliği ve Kirlenmesi</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Yoksullukla Mücadelede Etkinlik</li> <li>• Barışın Sağlanması, Çatışmadan Kaçınma, Terörle Mücadele</li> <li>• Herkes için Eğitim</li> <li>• Küresel Bulaşıcı Hastalıklar</li> <li>• Bilişim Teknolojilerine Eşit Erişim</li> <li>• Doğal Afetlerin Önlenmesi ve Etkilerinin Hafifletilmesi</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• 21. Yüzyıl için Yeni Bir Vergileme</li> <li>• Biyo-teknoloji Kuralları</li> <li>• Küresel Finans Yapısı</li> <li>• Yasadışı İlaç ve Uyuşturucular</li> <li>• Yatırım, Ticaret ve Rekabet Kuralları</li> <li>• Fikri Mülkiyet Hakları</li> <li>• E-ticaret Kuralları</li> <li>• Uluslararası Emek Dolaşımı ve Göçe İlişkin Kurallar</li> </ul>

**Kaynak:** Held, 2004, s. 379.

Tablodan da görüleceği üzere; küresel ısınma, denizlerin kirlenmesi, ormansızlaşma gibi sorunlar gezegeni paylaşan tüm insanları ilgilendiren, hatta ‘bir tür olarak insanların’ varlıklarını tehdit eden önemli çevresel hususlar olarak ortaya çıkmaktadır. Yoksullukla mücadele, küresel bulaşıcı hastalıklar, doğal afetler gibi konularsa bütün dünyanın ilgilendiği sorunlardır. Fikri mülkiyet hakları, e-ticaret kuralları, küresel finans yapısı gibi hususlar, kendileri için spesifik ulus-ötesi kuruluşların olduğu küresel sorunlardır. Diğer bir deyişle; söz konusu sorunlar küreyi ilgilendirmektedir ve bunların çözümüyle ilgili küresel hareket, kurum ve kuruluşlar hâlihazırda biçim bölümünde anlatılacak ulus-ötesi platformun ‘üst yapısını’ oluşturmaktadır. Nihayetinde demokrasinin ulusal sınırlardan taşması veyahut daha geniş bir perspektifle sorunların, birlikte yaşamaya ilişkin sorunların ve onların çözümünün küresel bir ölçekte ele alınmaya başlaması, sadece politik birimin ölçeğinde bir genişleme değil, küresel siyasetin algılanış ve düşünüş kalıplarının da ulus-devlet çerçevesinden, ‘köşeli’ yapısından çıkması ve küreye taşınmasıdır.

Bu kısmın sonunda, ölçek ve mekân olarak ele alınan ulus-ötesi demokrasi zaman-kapsamında ve projeksiyon sağlaması anlamında bir çeşit ‘fütürizmle’ değerlendirilecektir: Çalışmanın köken kısmında belirtildiği üzere, tarihsel koşullara bakmak ondan farklılaşacak ya da onun devamı olacak geleceği görmek demek olduğu gibi araştırılan nesnenin de mutlak, değişmez ve alternatifsiz olduğu yanılgısını da engellemektedir. Demokrasinin geleceğine şimdikinden farklı bir gözle bakan Fransız düşünür **Jacques Attali**, yukarıda anlatılan genel çerçeveye benzer fakat daha başka bir demokrasi öngörüsünde bulunmaktadır ki buna “Hiper-demokrasi” adını vermektedir. “Geleceğin Kısa Tarihi” adlı kitabında yazar, üç gelecek dalgası öngörmekte, birincisine “hiper-imparatorluk”, ikincisine “hiper-çatışma” ve bunları aşan düzene ise “hiper-demokrasi” demektedir. Köken kısmında bulunan Tablo 7’nin 2040’ta bıraktığı belirsizlikten devamla, 2050’li yıllara doğru demokrasinin olmadığı küresel bir pazar/piyasa tahayyülü bulunan yazar, bu döneme ulusların, devletlerin, kamu hizmetlerinin sınırsız piyasa tarafından dağıtıldığı hiper-imparatorluk adını vermektedir. Hiper-çatışma ise, hiper-imparatorluğun getirdiği hoşnutsuzluğun büyük savaflara döndüğü dönemdir. İzleyen ‘üçüncü dalga’ ise hiper-demokrasidir (Attali, 2007, s. 188–189).

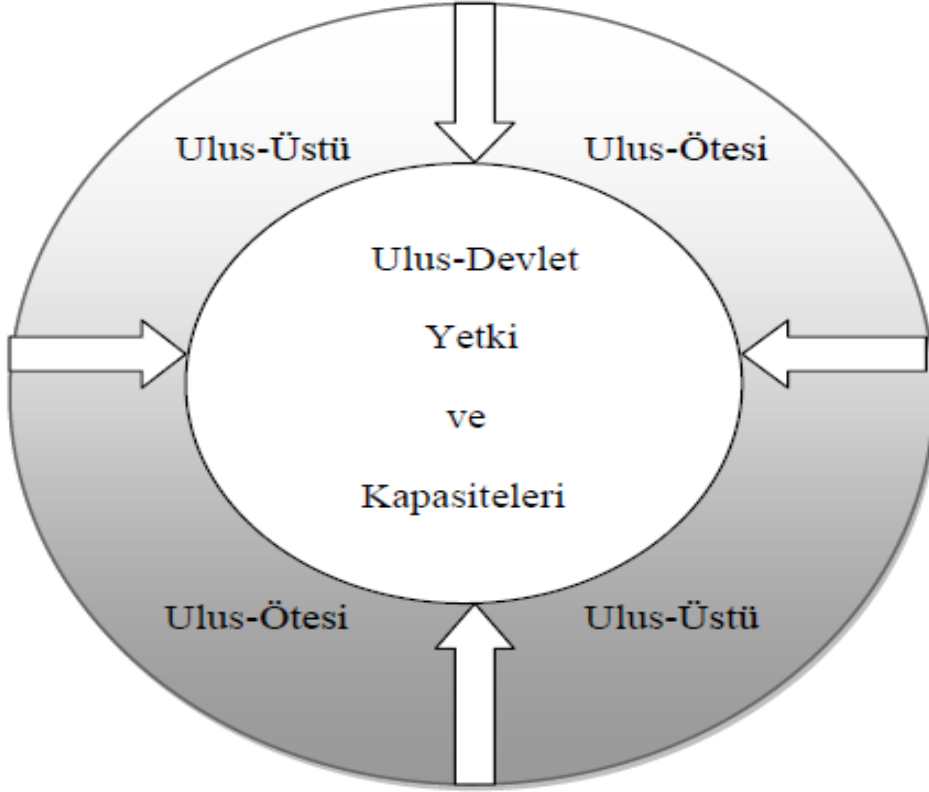
Adından da anlaşılacağı üzere, kavram hem demokrasinin hem de piyasanın aşılması anlamına gelmekle birlikte, yukarıda ulus-ötesi demokrasi için bahsedilen bir üçüncü yola da işaret etmektedir: Hiper-demokrasi; bir dünya hükümeti olmaksızın uluslararası topluluğun yönetimini ve tamamen bir ortak zenginlik nosyonu olmadan doğanın korunmasını ifadelendirmektedir. Elbette hiper-demokrasinin dayanacağı sütun başları bulunmaktadır.

Bunların ilki, yerleşik (dikkat, konukseverlik, uzun vade hissi) ve konargöçer (dik başlılık, bellek, sezgi) hayatın kimi özelliklerini kendisinde birleştirmiş ve hem dünya vatandaşlığını hem de katmanlı birçok kimliği hissedebilecek “insan-aşırılarıdır”. İkincisi; özgeciliğin (alturizm), karşılıksız ve kamusal hizmetin ve genel çıkarın karakterize edeceği “ilişkisel ekonomi ve işletmeler”dir. Söz konusu bu ‘işletmelerin’ (AIDS Fonu, Dünya Çevre Fonu gibi) şimdiden dünya ekonomisinin %10’unu oluşturduğunu da ekleyen yazar, hiper-demorkasinin kurumlarını da yerel, ulusal, kıtasal ve evrensel örgütlerin bir aradalığında görmektedir. Diğer bir sütun başı olarak aldığı hiper-demokratik kurumları var olan uluslararası ve ulus-üstü sivil ve politik kurumların değiştirilmiş hali olarak niteleyen Attali, BM genel kurulunu doğrudan seçime ve küresel bölgesel temsile dayalı bir “gezegen parlamentosu” olarak (ki bu parlamento gezegen ölçekli vergi toplama yetisinde olacaktır), katılımın genişletildiği Güvenlik Konseyi’ni de bir küresel denetim organı olarak tahayyül etmektedir. Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslararası Çalışma Örgütü gibi kurumlar da zengin ve güçlü hükümetlerin kontrolünden çıkmış bir şekilde ve anılan denetim organına bağlı olacaktır. Yargı da ise, Uluslararası Ceza Mahkemesi küresel hukuk sistemlerinin uyumunu sağlayacak organ olacaktır. Tek bir para birimi için küresel bir merkez bankası dahi öngören yazar, su, çevre, gıda gibi küresel sorunlarla da ilgilenecek kurumlardan bahsetmektedir (Attali, 2007, s. 281–292).

Yukarıda anlatılan hiper-demorkasi fikri, ilk bakışta afakî gelse de, ‘bir sonraki çağın gerçekleri olabilecek fantezilerin’ daha rasyonel bir bakış açısıyla ele alınmasıdır, denilebilir. Çünkü Attali’nin hiper-demokrasisi, dünya hükümeti ve ulus-devletler karmaşası arasında duran ulus-ötesi demokrasi fikrine uygundur. Dahası; insan-aşırı vatandaş tipi ve ilişkisel ekonomi tasarımı saymazsak, yazarın hiper-demokrasinin kurumları için önerdikleri, ilgili bölümde anlatıldığı gibi, kozmopolit demokrasinin erken vadede küresel yönetim için düşündüğü reformlarla benzerlik göstermektedir. Ulus-ötesi/aşırı demokrasi, hiper-demokrasi, küresel yönetim/demokrasi gibi çeşitli adlar ve kavramlarla adlandırılrsa da, önceden bahsedildiği gibi, ulus-devletin buharlaşan yetki ve kapasitesi yok olmamıştır. Bu ‘buharın’ çarptığı ve tekrar yoğuştuğu ‘soğuk tabaka’ ulus-devlet egemenliği ve ulus-üstü/ötesi siyasetin arasında oluşan gri alandır. Söz konusu bu buharın dışarıya gitmemesi için kimi ulus-devletler, kendi içerlerine ‘kapanma’ eğilimindedir. Bunun en somut örneklerinden birisi de, her ne kadar güvenlik bahane edilse de, kendi sınırlarına fiziksel bariyerler ve duvarlar çeken, İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, ABD gibi ülkelerdir. Wendy Brown’a göre bu; “azalan egemenliğin ve duvarların içine hapsedilmekte olan demokrasinin” emaresidir. Ulus-devletler, ulus-ötesi ilişkilere ve ağlar ile birlikte sanal güce (*virtual power*) fiziksel



engellerle yanıt vermeye çalışmaktadır fakat ‘şimdi’yi sarsarak ‘eski’yi, geçmişi andıran post-Westphalia<sup>78</sup> düzeninde bu çabalar da boşunadır (Brown (b), 2010, s. 20–21).



**Şekil 3.2 Ulus-Ötesi Demokrasinin ‘Gri Alanı’**

Yukarıdaki şekil ulus-devletler ‘geri çekilirken’ bıraktıkları yetki ve kapasitelerin kullanıldığı ölçeği/kapsamı, diğer bir tabirle ne devletler anarşisi ne de tek bir dünya hükümeti tarafından domine edilen ‘gri’ bir alanda ortaya çıkan yönetim ve siyaseti resmektedir. Şekildeki oklar; köken kısmında anlatılan itki (küreselleşmenin yoğunlaşması, ulus-ötesi toplumsal hareketlerin yükselişi gibi) ve gerilimleri (yerleşik/tanımlı bir alansal düzen olarak demokrasi ve ulus-ötesi özel ve kamusal ağlar arasındaki gerilim) simgelemektedir ki ulus-devletin alanı günden güne daralmaktadır, denilebilir. Dikkat edileceği gibi, ulus-üstü ve ulus-ötesi kavramları bu alanda yer almaktadır fakat belirtilmelidir ki her ‘ulus-üstü’ bir ‘ulus-ötesi’ iken her ‘ulus-ötesi’ aynı zamanda ‘ulus-üstü’ değildir. İlgili teorik kısımda da belirtildiği gibi, radikal yaklaşımların yerel/doğrudan siyaset, yönetim ve dolayısıyla demokrasi anlayış ve kabulleri de ulus-ötesi demokrasinin kapsamı içerisinde düşünülmektedir.

<sup>78</sup> Yazara göre; “Post-” ön eki, geçmiş şeylerin biçimlendirdiği fakat geçmişten de bir şekilde kopan özgül bir ‘şimdi’yi, ‘durum’u işaret etmek için kullanılmaktadır.

Nihayetinde, demokrasinin önündeki ulus-ötesi sıfatının nitelediği ilk özellik hem alansal (ki bu sadece mekânsal boyut değil şekilde belirtildiği gibi yetki ve kapasite boyutudur) hem de demosa/halka ilişkin kapsayıcılıktaki genişlemedir. Bu bakımdan ulus-ötesi demokrasi; ekonomik, sosyal, politik ve kültürel tüm boyutlarıyla, küreselleşen sorunlara karşı, ortak yaşamın üretilmesine ve yeniden üretilmesine yönelik kararların alınmasında, demokrasinin, ulus-ötesi mekân/ölçek (gri alan), aktör/kurum ve kuruluşlarla girdiği ilişkinin adıdır. Bu gri alanda bulunan kurumlar, kuruluşlar ve aktörler; yapı, biçim ve işleyiş yönünden izleyen ana başlıkta ele alınacaktır ki bu da ulus-ötesi demokrasinin nitelik kazandığı ikinci özellik olacaktır.

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### ULUS-ÖTESİ DEMOKRASİNİN BİÇİMİ/USULÜNE İLİŞKİN TARTIŞMALAR

Hükümet (etme) biçimi ile devlet biçimi kavramları siyaset biliminde belli bir ayırımı sahip olsa da genellikle birbirleri yerine kullanılmaktadır. Hatta devlet ve hükümet kavramları özellikle ekonomik ve/veya siyasi kriz dönemlerinde birbirleriyle özdeşleştirilmektedir. Söz konusu durum, demokrasi kavramı için de geçerlidir. Demokrasi kavramı o kadar çok şeyin yerine kullanılmaktadır ki bu yüzden üzerinde tartışma, dahası muğlâklık bulunmaktadır. Hem siyasal aygıtın kuruluş biçimi (devlet biçimi) hem de bir yönetim biçimi anlamında kullanılan demokrasi, bunun yanında, hem iktidarın meşrulaştırılma biçimine hem de iktidarın işleyiş şekline işaret etmektedir (Agamben, 2010, s. 11).

Önceki kısımlarda anlatıldığı gibi Antik Yunan'dan geride bıraktığımız yüzyıla değin yönetimler birin, birkaçın ve çoğunluğun yönetimi olarak mukayese edilmiştir. Antik Yunan'da *monarkhia* denirken bir kişinin yönetimi, *oligarkhia* derken belli bir azınlığın yönetimi, *demokratia* derken herkesin anlaşılmasıdır. Diğer bir deyişle, "kaç sorusunun?" yanıtının açık bir şekilde bulunmadığı yönetim biçimi demokrasidir (Ross, 2010, s. 94). Bu anlamda da demokrasinin üzerinde bir muğlâklık bulunmaktadır, denilebilir: Herkes ya da çoğunluğun sınırlarını çizmek, bir önceki bölümde ele alındığı gibi, her zaman zor ve tartışılır bir konu olmuştur. Hatta Zizek demokrasi için, "*Demokrasi, çoğunluk ve 'herkes' arasındaki bir kısa-devreye dayanmaktadır. Demokraside, kazanan her şeyi alır ve çoğunluk bütün iktidarı alarak 'herkes' adına konuşur; bu çoğunluk, milyonların içinde birkaç yüz oy olsa bile...*" demekte ve onun toplumsal alandaki çatışmaları siyasal alanda absorbe etmeye dayalı bir dizi resmi kurallar bütünü olduğunu vurgulamaktadır (Zizek, 2005, s. 116).

Mamafih, demokrasinin öznesine ilişkin sınırların net çizilememesi ona ilişkin olanaklılıkları da arttırmaktadır. Zira herhangi biriyle ya da herkesle ilişkili olan demokratik yönetim aynı zamanda siyasetin de diğer adı haline gelmekte ve politik sürece herkesin katılabilmesinin öncülü olmaktadır<sup>79</sup>. Fakat kılıcın diğer ucu daha keskindir: Anılan bağlamda bir sınırlandırmanın sonunun vardığı nokta temsile dayanan bir tür oligarşidir. Serbest

<sup>79</sup> Çalışmanın ilgili kısmında belirtildiği gibi, iyi ve faydalı da olsa bir kararın bir kişi tarafından alınması, birkaç kişi tarafından alınması ve 'herkes' tarafından alınması arasında bir biçim farkı bulunsa da, öze ilişkin önemli bir sonuç ortaya koymaktadır: Demokratiklik.

seçimler, serbest siyasal partiler, hür basın ve serbest piyasanın içerisinde bulunduğu temsili demokrasiler bile, ortak işlerin yürütülmesinde belli bir azınlığın görevlendirildiği, mutabakat ve meşruiyetin göstermelik prosedürlerle sağlandığı birer oligarşiye dönüşebilmektedir (Ross, 2010, s. 102–103).

Aynı zamanda katılımın ve temsilin de ‘aşıl topuğuna’ dikkat çeken söz konusu bu tartışma, aşağıda uluslararası ve ulus-ötesi örgüt ve kuruluşlar için yapılacaktır. Küresel ekonominin/kapitalizmin ‘üst-yapısı’ olarak değerlendirilebilecek IMF, DB, DTÖ gibi kuruluşların yanında, uluslararası ve ulus-üstü yönetimin, siyasetin en büyük örgütü olan Birleşmiş Milletler yapı ve işleyiş yönünden incelenecektir. İzleyen altbaşlıklarda da hükümetler-ötesi kuruluşlar ve uluslararası yönetim ve sivil toplum örgütlerinden çeşitli örnekler ele alınacaktır. Bununla birlikte; somut örneklerden önce, anılan kurum ve kuruluşların biçim ve işleyişine yön veren genel düşünsel/mantıksal çerçeve ve kabuller anlatılacaktır.

#### **4.1. Ulus-Ötesi Demokrasinin İşleyişi: Kabuller, Usuller, Yapı ve Kurumlar**

Çalışmanın kapsam bölümünde vurgulandığı gibi, ulus-ötesi siyaset (karar alma) ve yönetim (alınan kararları uygulama) diğer bir adıyla ulus-ötesi demokrasi; ekonomik, siyasal, toplumsal, çevresel sorunların ve ona yönelik çözümlerin küreselleştiği bir ortamda ulus-devletlerin geriye çekilirken bıraktıkları alanda cereyan etmektedir. Böylesi bir alan ya da zemin; 200 devletten oluşan bir ‘anarşi’ ile tek bir dünya hükümetinin kesiştiği ‘gri’ bir alandır. Ulus-devletler geriye çekilirken, söz konusu bu alanda en önemli silahlardan birisini de bırakmıştır: Düzenleyici/denetleyici siyasa tasarımı ve yapımı. Yine de böylesi bir tespit, ulus-devletlerin tamamıyla düzenleyici ve denetleyici siyasalar alanından yetki ve kapasiteleriyle birlikte yok oldukları anlamına gelmemektedir. Hatta onların üstünde bir politik ölçekte, ulus-ötesi zeminde alınan kararların en etkin uygulayıcıları idari anlamda hala ulus-devlet hükümetleridir. Ayrıca yine ulus-ötesi düzlemde alınan kararların dayandıkları bilgiler de, istatistiksel olarak elverişli bir birim olan ulus-devletlerden gelmektedir. Bununla birlikte; düzenleyici ve denetleyici yetkilerini doğrudan kullandıklarında bile ulus-devletler çoğu zaman ulus-ötesi kurum ve kuruluşların ya doğrudan aldıkları kararlara ya da belirledikleri standartlara uymak durumundadır. Yine insan hakları ve demokrasi başlığında belirtildiği gibi, devletler eylem ve işlemlerinde evrensel olan normatif haklara zaten uymak ve onları tanımak durumundadır.

Aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde anlatılacağı ve gösterileceği üzere; gıda standartlarından bankacılık düzenlemelerine, uluslararası küresel ticaretin düzenlenmesi ve onunla ilgili uyumsuzlukların çözüme ulaştırılmasından çevresel sorunlara ilişkin önlemlere değin alınan düzenleyici ve standart getirmesi bakımından denetleyici kararlar uluslararası örgütlerin ve ulus-ötesi kuruluşların yörüngesine girmiştir. Bu durumun düşüncel arka planı, mantıksal çıkarımları ve bunların uygulamaya, demokratik prosedürlere olan yansıması, söz konusu kurum ve kuruluşlardan önce, izleyen altbaşlıklarda ele alınacaktır.

#### **4.1.1. Ekonomi–Siyaset Ayrımı ve Bütüncül Yaklaşım: Demokrasi Nerede ve Nasıl?**

Çalışmanın köken kısmında anlatıldığı gibi; tarihsel, ekonomik ve politik anlamda kapitalizmi kendinden önceki diğer üretim biçimlerinden farklılaştıran en önemli özelliklerden birisi, toplumsal/politik hayata katı, geçirgen olmayan bir ekonomik alan/olan ve siyasal alan/olan ayrımı getirmesidir: Siyasal alanda, normatif eşitlik ilkesi ve tanınan temel hak ve hürriyetler aracılığıyla bireysel eşitlik/özgürlük devlet eliyle sağlanmaya çalışılırken, ekonomik alanda devlet müdahalesi istenmemiş, girişimciler arasında rekabetin, hayatta kalmanın ve eşitsizliğin getirdiği ‘dinamiklik’ ekonominin temel ilkesi olarak öngörülmüştür. Dahası, kapitalizmle eş anlamlı kullanılan serbest piyasa düzeni, demokratik rejimlerin olmazsa olmazı addedilmiş ve aralarında sembiyotik bir ilişkinin olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte; söz konusu bu ayrım ve ilişki üzerine bina edilmiş liberal-demokratik model, özellikle sosyal refah devleti döneminin 1970’lerin ortasından itibaren sonlanması ve 80’lerden sonra neo-liberalizmin siyasette ve ekonomide günümüze değin süren hegemonyasıyla birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. Sorgulamanın bir ucu, ekonomik gücün siyasal rekabette önemli bir belirleyici olduğu gerçeğinden yola çıkarak, ekonomi-siyaset ayrımının dengesizliğine ve geçersizliğine dayanırken; diğer ucu ise özellikle Çin örneğinden yola çıkarak, “kapitalizm ya da piyasa ekonomisi ile demokrasi arasındaki evliliğin” sona erdiği sonucuna ulaşmaktadır.

Günümüzde baskın olan devlet, siyaset ve yönetim anlayışı liberal düşüncenin kabullerine dayanmaktadır: Devlet, toplumun bütün kesimlerine aynı mesafede duran/durması gereken ve toplumsal çıkar çatışmalarını uzlaştıran bir hakem olmakla birlikte, düzeni sağlayan kurumdur. Bununla birlikte; söz konusu bu devlet ya da politik birim algısı daha soyut ve geniş bir kabulden kaynaklanmaktadır: Ekonomik alan/olan ve siyasal alan/olan ayrımı.

Tekrar vurgulanırsa; bir ‘kopuş’ olarak kapitalizmin kendinden önceki üretim biçimlerinden ve toplumsal yapılardan farklılığı ya da özgüllüğü, siyasi ve ekonomik alan

arasında yaptığı katı ayırmadır: Yöneten – yönetilen ilişkisi siyasi alana özgülenmiş, ekonomik alandaki ilişkiler ‘sözleşme serbestisi’ temelinde işçi ve işveren (kapitalist mülk sahibi) ikiliği üzerinden tanımlanmaya başlamıştır. Söz konusu kopuşun, köken kısmında anlatıldığı gibi 17. ve 18. Yüzyıl’lara, yani bilim ve teknolojinin büyük atılım yaptığı, demokrasi düşüncesinin yeniden gözde olduğu Aydınlanma dönemine rastlaması bir tesadüf olmamakla birlikte, bir üretim biçimi yalnızca teknoloji değildir, fakat ilgili üretim faaliyetinin toplumsal düzen ve iktidarla olan ilişkisidir (Wood, 2008, s. 43 & 47).

Bahsedilen bu katı ayırımla birlikte ortaya çıkan ekonomik, siyasal ve toplumsal sonuçlar ve bunların demokrasi ile ilişkisi izleyen maddelerle şöyle açıklanabilir: *Birincisi*, ekonomi, siyasal olay ve mücadelelerden bağımsız, yansız ve doğal bir alan olarak kabul edilmiştir. *İkincisi*, toplumsal mücadele ‘objektif’ şartlar altında yaratılan ekonomik değer paylaşımının temsil mekanizmalarıyla gerçekleştiği siyasal alana hapsedilmiştir. Böylelikle, gelir dağılımında ve yaşam şartlarındaki eşitsizlik hukuksal-siyasal bir sorun olarak addedilmiş ve çözüm yönetim alanındaki önlemlerle sınırlandırılmıştır. Bu noktada, yönetsel/hukuksal araçlarla donatılmış ulus-devlet ve onun üzerinde yükselen biçimsel demokrasi kapitalizmle birlikte belirginlik kazanmıştır (Akbulut, 2005, s. 191–194).

Devletin rolü, toplumsal mücadelenin sürdüğü siyasal alanda bir aktör hatta aktörlerin aktörü olmakla beraber, ekonomik alan ile siyasal alan arasındaki köprüyü kurmak ve ilişkileri düzenlemek olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte; söz konusu yönetsel/bürokratik devlet aygıtıysa, bizatihi üretim biçiminin yerine, anılan ayırımın ekonominin teknik-doğal-yansız bir alan olduğundan hareketle, kapitalizmin girdiği ekonomik krizler sonrası yeniden yapılandırılmaya tabi tutulmuştur (Hay, 2006, s. 63). Bu anlamda, söz konusu liberal ayırımın ötesinde, bu alanların birbirleriyle olan yakın ilişkisi gözden kaçırılmamalıdır, zira siyasal mücadelede ekonomik güç, her zaman için ve de günümüzde daha fazla bir biçimde önemli bir belirleyici olmuştur. Söz konusu toplumsal/sınıfsal iktidar mücadelelerinin en önemli ‘arena’sı ise devlettir. Bu yüzden, devlet yapısı ve işleyişiyle, siyasal ilişkiler ve demokrasiyi anlamlandırmada kilit bir kavramdır. Zira devletin yapısına, işlev ve yetkilerine yapılan her müdahale doğrudan doğruya demokrasiyi de etkilemektedir.

Çalışmanın kapsam kısmında da belirtildiği gibi; devlet aygıtı da reformlar yoluyla yeniden ve yeniden yapılandırılarak küçültülmüş ve ekonomik alandan koparılarak sadece siyasal alana hapsedilmiştir. Bundaki en güçlü rasyonel ise neo-liberalizmdir: Sosyal devleti çok büyük ve hantal kabul eden neo-liberal ideoloji, büyük devletin kaçınılmaz olarak

verimsiz, ağır işleyen, piyasaya ayak bağı olan bir bürokrasiyle sonuçlandığını ileri sürmektedir. Bunun yanında, devlet küçüldükçe sivil topluma yer açılacak ve neo-liberal demokrasi modelindeki çoğulculuk problemi de çözülmüş olacaktır. Mamafih; devlet küçüldükçe, sınırlandırıldıkça (minimal devlet) vatandaş olmanın getirdiği kazanımlar da yok olmaya başlamaktadır. “Sınırlı yurttaşlık” olarak tanımlanabilecek bu durumda, eşitsizlikler doğal olarak kabul edilmekle birlikte, sosyo-ekonomik eşitsizliğin giderilmesine yönelik fırsat eşitliği, eğitim hakkı vd. gibi hakların da önü tıkanmaktadır. Zira neo-liberal demokrasi anlayışı sosyal ve ekonomik hakları içerisine almamakta, haklar olarak yalnızca devletin müdahalesiz/pasif kaldığı negatif statü haklarını tanımaktadır. Bu sebeple denilebilir ki; piyasa/ekonomi alanı büyüdükçe siyasal alan ile birlikte sivil toplum alanı da daralmaktadır ve piyasa devlet düzenlemelerinden giderek bağımsız hale gelip serbestleştikçe demokrasi nosyonunun da içi boşalmaktadır (Ataay, 2013, s. 8–9).

Siyaset ve ekonomi ayırımı belki analitik olarak ‘kullanışlı’ olabilir fakat gerçek dünyada böylesi bir ayırım hem siyasal süreçlerin incelemesinde ve arkasındaki gerçeklerin görülmesinde önemli bir engel oluşturmaktadır. Dahası; söz konusu bu ayırım, siyasetin eksik ve sorunlu tanımlanmasına dolayısıyla demokrasinin de ‘yanlış anlaşılmasına’ neden olmaktadır. Zira ekonominin alanına giren (ki neredeyse girmeyen hiçbir şey yoktur), gündelik hayatın içerisindeki pek çok unsur teknik, uzmanlık bilgisi gerektiren, siyasetten arındırılmış konular olması bahisleriyle sadece demokratik hesap verilebilirliğin değil siyasal ve toplumsal mücadele alanının da dışarısına çıkarılmaktadır. Bu ayırımın sonuçları sadece ulusal siyasette değil, küresel siyasette de kendisini göstermektedir. Çünkü güçlü devletler küresel siyasette ve diğer ülkeler üzerinde etkili olmak için artık silah ve zor yerine, kapitalist mantığın/işleyişin getirdiği iktisadi ‘zorunlulukları’ kullanmaktadır (Wood, 2014, s. 28–29).

Ekonomi-siyaset ayırımı, ilgili başlıklarda anlatılacağı üzere, özellikle IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası örgütlerde kendisini göstermektedir. Zira bahsedilen kabülden yola çıkarak bu örgütlerde kararlar ‘ekonominin objektif/yansız/teknik’ kurallarından anlayan teknokratlar tarafından verilmektedir. Yine bu ayırımı yaslanan önemli bir uygulama olan yönetim, ulusal ve uluslararası örgütlerin yönetsel mantıklarını ve uygulamalarını etkilemektedir.

#### **4.1.2. Küresel Siyasetin ‘Sihirli’ Kavramı: Yönetişim ve Ulus-Ötesi Demokrasi**

Yönetişim; 1989 yılında Dünya Bankası’nın Afrika’nın Sahra Altı bölgesinin kalkınmasına ilişkin hazırladığı bir dokümanda ortaya atılmış bir kavramdır fakat kavramın olgunlaşması ve geliştirilmesi yine DB’nin 1992 yılındaki “Yönetişim ve Kalkınma” ve 1997 yılında

yayımladığı “Değişen Bir Dünyada Devlet” adlı raporlarıyla olmuştur. ‘92 yılındaki rapora göre; yolsuzluğun yaygın, bürokrasinin ağır işlediği ve karar alma süreçlerinin şeffaf olmadığı siyasal ve idari sistemler kötü yönetim, öngörülebilir hukusal/kurumsal bir düzenle birlikte hızlı ve adil bir yargının bulunduğu ve hesap verebilirlik, şeffaflık, insan haklarına saygı gibi ilkelerin hâkim olduğu sistemler iyi yönetim olarak nitelendirilmiştir. ‘97 yılındaki raporda ise iş dünyasının ve sivil toplumun yönetim süreçlerine ve mekanizmalarına katılmalarının gerekliliği vurgulanmış, yerelleşmenin ve yerel yönetimlerin öneminden bahsedilmiştir (Kalfa ve Ataay, 2008, s. 232–233).

Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin olan ve idari/yönetimsel boyutları ağır bassada, yönetim kavramının demokrasi açısından da önemli sonuçları olmuştur. Zira yönetim kavramı, liberal demokrasi modelinin, özellikle çoğulculuk ve katılımcılık noktasında yaşadığı tikanıkların aşılması için bir fırsat, alternatif bir model olarak sunulmuş, özel sektörün ve sivil toplumun karar alma süreçlerine katılmasıyla birlikte daha çoğulcu ve piyasanın ihtiyaçlarına daha duyarlı bir sistemin oluşacağı ileri sürülmüştür. Bununla birlikte; yerel aktörlerden uluslararası kurum ve kuruluşlara, bütün siyasal ve yönetsel yapılar için önerilen ve uygulanan yönetim, özel sektörün ve sivil toplumun alanının genişlemesiyle birlikte devleti ekonomik ve sosyal alanda kısıtlayan, onu uluslararası ve ulusal düzeyde alınan kararları koordine eden ve uygulayan bir idari birime indirgemektedir (Kalfa ve Ataay, 2008, s. 236–238).

Yönetim anlayışından yönetim modeline geline süreçte; ulusal ya da ulus-devlet egemenliklerinin karşılıklı bağımlılığa, devlet-merkezli aktörlerden devlet-dışı aktörlerin güçlenen nüfuzuna ve yerel politikaların küreselleşmesi/küresel politikaların yerelleşmesine bir geçiş söz konusudur.

Devlet gücünün içeride diğer bütün güçlerden üstün olması, dışarıda ise kendi münhasır gücüne dayalı olarak uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde serbest hareket kabiliyeti olarak tanımlanabilecek egemenlik, küreselleşmeyle birlikte sarsılmaya başlamıştır. Zira bir önceki kısmında da belirtildiği gibi, sorunların ölçeği büyümüş ve çoğu sorun onlarla ilişkili olmasına karşın ulus-devletlerin egemenlik sınırlarının dışarısına ‘düşmüştür’.<sup>80</sup> Örneğin; çevresel sorunların küreselliği ile ulusal egemenlikler arasındaki gerilim eskiye dayansa da, küreselleşmeyle birlikte bu daha görünür hale gelmiştir. Ulus-devlet demokrasilerinin kısa

<sup>80</sup> Denilebilir ki; teorik tasnifte değinilen Bodin’in “mutlak egemenliği”, 21. Yüzyıl’ın dünyasında “muğlak egemenliğe” dönüşmüştür.



vadeli ve sonuç odaklı politikaları ile çevresel sorunların uzun vadeli ve döngüsel vizyona sahip politikaları açık bir karşıtlık sergilemiştir. Bu anlamda; yönetim modeliyle birlikte ortaya çıkan diğer bir konu, devlet-dışı aktörlerin giderek artan etkinlikleridir. ‘90’lardan sonra küreselleşmenin getirdiği tartışmalarla birlikte çoğu devlet-merkezli uluslararası ve ulusal kurum güncel ve küresel sorunları çözmekte etkisiz ve yetersiz görülmeye başlanmıştır. Zira bu kurumlar; günümüzün iç içe geçmiş ve karmaşıklaşmış küresel problemlerine uygun dizayn edilmediklerinden ötürü eleştirilmişlerdir ki bu eleştirinin sonucu olarak özel şirketler ve sivil toplum örgütleri başta olmak üzere devlet-dışı aktörler yönetimde önem kazanmıştır. Son olarak; yönetimden yönetişime geçişte, yukarıda kapsam kısmında ayrıntılı bir şekilde tartışılan ölçek sorunu, ulus-ötesi/küresel konu ve sorunların ulusalın önüne geçmesiyle sonuçlanmıştır. Yerel sorunların küreselleştiği, küresel sorunların yereli etkilediği (küyerelleşme/küreyerelleşme) bir konjonktürdeyse bunun anlamı, ulus-üstü ve ulus-altı yönetim kurumlarının etkin hale gelmesi ve ulus-devletin ise önceden belirtildiği gibi koordinasyonu sağlayan ve toprak ve nüfusu temsil etmesi sebebiyle ‘istatistikî’ bir referans noktasına dönüşmesidir (Topçu, 2008, s. 191; 203–204 & 209–210).

Yukarıda anlatılanlarla birlikte ve onlarla ilgili olarak yönetişimin küresel siyasete ve uluslararası ilişkilere yansımaları da küresel yönetim kavramı aracılığıyla olmuştur. “Küresel ölçekte kurumsallaşmış bir kural koyma ya da anlaşma yapma etkinliği” olarak tanımlanabilecek küresel yönetim; insan davranışı ve etkinliğinin bir sonucu olan kurumların bir kere kurulduktan sonra, zamanla insan davranışlarını etkilediğini ve biçimlendirdiğini söyleyen yeni kurumcu iktisat anlayışına yakın durmaktadır. Bu bağlamda küresel yönetim; formel ve/veya enformel bütün kurumları ve sözleşme gibi ilgili eylemleri içermekte, hiyerarşinin ve anarşinin bir karışımı olarak değişkenlik gösteren bir uluslararası düzen ortaya koymaktadır. Yanı sıra küresel yönetim, sadece devletlerarası resmi sözleşmelerle değil STK’ların uluslararası mekanizmalara katılımıyla da desteklenmektedir. (Bayramoğlu, 2005, s. 126–127). Bu anlamda; ‘insan davranışları kurumları örgütlemekte, kurumlarsa zamanla insanların davranışlarını biçimlendirmekte ve örgütlemektedir’, düşüncesinden yola çıkarak yönetişimin demokrasiyle ilişkisi ya da demokratik yönetim, biçimsel öğelere vurgu yapan minimalist bir pozisyonda durmakta ve meşruiyeti “işlerin *nasıl* yürütüldüğüne” dayanmaktadır (March ve Olsen, 2009, s. 6).

Yönetişim kavramı ve modeli, getirdiği yeni biçimsel özelliklerle birlikte özellikle 90’ların ikinci yarısından sonra hem ulusal hem de uluslararası/ulus-ötesi düzlemde karar alma süreçlerine önemli yenilikler getirmiştir. Bununla birlikte; DB tarafından bulunan ve

yaygınlaştırılan model, kalkınma ve ilişkili olarak demokrasinin her türlü sorununa çare olarak gösterilmekle birlikte, IMF ve DB'nin parasal yardımlarının da kapısını açan 'sihirli' bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat sihirine rağmen ulus-devleti aşan yönetişim; katılım bahanesiyle özel şirketlere ve sermayeye yönetim süreçlerinde tanınan bir ayrıcalık olması ve sivil toplum kuruluşlarının yönetimde katılım ve 'etkililiği'nin ilerletilerek sendikal örgütlenmenin gölgelenmesi iddiasıyla önemli eleştiriler almaktadır (Güler, 2009, s. 115). Daha genel anlamdaysa; önceden belirtildiği gibi, sosyal devletin vatandaşlar bakımından kazanımları yönetimden yönetişime doğru gerçekleşen değişimde yok olmaktadır. Özelleştirilen kamusal hizmetlerden yararlanmada vatandaşlık (toprağa ve ulusa ait olma) yerine müşterilik (para sahibi olma) ön plana geçmekte ve ulus-devletin rasyonel temelleri sarsılmaktadır.

Nihayetinde; M. Castells, küresel yönetişim ve demokrasi bağlamında, *“Eğer uluslararası/ulus-ötesi kurumlar geliştirilir ve özerklikleri güvence altına alınır, eğer toplumlar bağımsız bilgi ve iletişim araçları ile donatılırsa, eğer kendi çeşitlilikleri içerisinde sosyal kuruluşların, sosyal hareketlerin ve genel olarak toplumun katılımına yönelik mekanizmalar uluslararası kuruluşlar seviyesinde kurulursa ve hükümetler bu uluslararası sistem içerisinde hukuk devletine saygı gösterirse, demokrasi ve siyasal idarenin/işletmeciliğin, insan hayatlarına ilişkin kararların alındığı küresel düzlemde, ileriye götürülmesi için bir fırsat bulunmaktadır.”* demektedir (Castells, 2005, s. 16). Yukarıda insanların gündelik hayatını ve dahası geleceğini etkileyen uluslararası/ulus-ötesi yönetimin ya da yönetişimin ana hatları ve mantığı anlatıldıktan sonra, aşağıda söz konusu bu “eğer”lerin koşulları, ulus-ötesi demokraside karar alma prosedürlerinin genel bir çerçevesi çizilirken ve uluslararası örgütler ile birlikte ulus-ötesi yönetişim ve sivil toplum kuruluşları örnekleri ele alınırken tartışılacaktır.

#### **4.1.3. Klasik Prosedürlerden Yeni Prosedürlere: Ulus-Ötesi Düzlemde [Demokratik] Karar Alma**

Köken kısmında anlatıldığı gibi, tarihsel süreç içerisinde insanlar kendilerini çeşitli biçimlerde yönetmişlerdir; kabilelerden, kent-devletlere, imparatorluklardan ulus-devletlere politik birimin ölçeği, ölçeğiyle birlikte niteliği ve bunun yanında ürettiği politikalar ve yönetim biçimi/prosedürleri de değişime uğramıştır. Dahası; günümüzde siyasal aygıtların ve kurumların gelişimi devlet-merkezli olmaktan uzaklaşmaya, hatta resmi an(t)laşmalar, hükümetlerarası kurumlar gibi uluslararası siyasetin baskın unsurları yerlerini daha gevşek yapılara, daha esnek usullere bırakmaya başlamıştır. Örneğin; 21. Yüzyıl'ın en şiddetli

ekonomik krizi olan 2008 ABD Krizi'nde finansal yeniden yapılanmaya ilişkin kararların önemli bir bölümü sadece ulusal politikacılar, uzmanlar ve bürokratlar tarafından değil konuyla ilgili hükümetlerötesi ve ulus-ötesi kurum ve kuruluşlar (ki bunlardan biri olan Basel Bankacılık Denetleme Komitesi aşağıda anlatılmıştır) rehberliğinde ve aracılığında alınmıştır (Hale ve Held, 2011, s. 1). Zira kriz hem içerisinden çıktığı ABD'de hem de küreselleşme süreci ile birlikte birbirine sıkı sıkıya bağlanmış diğer ekonomiler üzerinde zincirleme bir etki göstermiştir.

Yukarıda bahsedilen söz konusu bu değişimin beş temel izleği ve motifi bulunmaktadır: *Birincisi*, yerel/ulusal ve uluslararası siyaset birbirlerine geçmiş, karışmıştır. İçeride toplumsal aktör ve katmanlarla, dışarıda diğer devletlerle karşılaşan klasik devlet ve egemenlik anlayışı değişmiştir. Devlet yöneticileri veyahut bürokrat ve diğer görevliler hükümetlerötesi (*transgovernmental*) yatay ve biçimsel olmayan ilişki ağları kurabilmekte ve aralarındaki ilişkinin diplomatik olma zorunluluğu bulunmamaktadır. *İkincisi*, küresel siyasette devlet-dışı aktörlerin sayısı, sayısıyla birlikte işlevleri ve nüfuzları günden güne artmaktadır. Kişiler, şirketler, lobiler, sivil toplum kuruluşları gibi aktörler devletlerin yanında, hâlihazırda ulusal sınırların dışarısına taşmış sorunların çözümünde 'kompleks bir bağımlılık' biçiminde birlikte çalışmaktadır. *Üçüncüsü*, "özel yönetim" yolları ve mekanizmaları ulus-ötesi alanda yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Özel sektör temsilcilerine ve onların 'uzmanlık bilgisine' DTÖ'nün standartlarını oluşturmada başvurulması, özel kurumların sertifikasyonlarının kamu kurumlarınca tanınması gibi hususlar bu duruma örnek olarak gösterilebilir. *Dördüncü* olarak, kural koymada ve kurallara uymada ulus-ötesi 'yumuşak prosedürler' ya da yeni bir zorlayıcılık hâkim olmaya başlamıştır. Bu usul kendisini, "İyi uygulama" (*best practices*) ve öneri biçiminde göstermektedir. *Beşinci* ve son olarak, anlatılan bu değişim ve gelişmelerle birlikte ortaya karmaşık bir ulus-ötesi kurumsal manzara ortaya çıkmıştır (Hale ve Held, 2011, s. 7–11). Devletler, birden fazla devletten oluşan bölgesel ekonomik-politik birlikler (ki aşağıdaki bölümde görüleceği gibi AB, çoğu uluslararası ve ulus-ötesi kuruluşa, kendi üye devletlerinin yanında katılmaktadır), uluslararası örgütler, hükümetlerarası/hükümetlerötesi kurumlar, ulus-ötesi yönetim ve sivil toplum kuruluşları söz konusu bu manzaranın ve bu manzaradaki aktörlerin çeşitliliğini göstermektedir. G-8 gibi enformal bir küresel ağ ya da yapıdan NAFTA, ASEAN gibi ekonomik birliklere ve AB gibi üye ülkelerinin üzerinde doğrudan etkili yasal düzenlemelerde bulunabilen ulus-üstü/ötesi kurumlara değin ulus-ötesi karar almada aktörler ve dolayısıyla prosedürler çeşitlenmiştir (Demiray, 2009, s. 156). Aşağıdaki tablo bu çeşitliliği genel hatlarıyla göstermektedir:

**Tablo 4.1 Ulus-Ötesi Yönetişim Yapıları ve Süreçleri**

Alan	Biçimsel/Formal	Kuralsız/Enformal
<b>Kamu</b>	Uluslararası Kurumlar ve Hükümetlerarası Rejimler	Hükümet-Ötesi Ağlar ve Siyasa Toplulukları
<b>Özel</b>	Özel Rejimler, Düzenleyici Kuruluşlar, Ticari Düzenlemeler vd.	Ulus-Ötesi Siyasa Ağları, STK'lar, Ulus-Ötesi Çıkar ve Değer Grupları

**Kaynak:** Cerny'den aktaran Chenou, 2011, s. 4.

Yukarıda anlatılanlarla birlikte yine de şu gerçeğin altı çizilmelidir ki, uluslararası siyasetin kurucu unsurlarını ya da yapı taşlarını, özellikle kapsam kısmında anlatıldığı gibi, ulus-devletler oluşturmuştur. Bununla birlikte; bütün yalnızca parçaların toplamı değildir, ondan daha farklı ve anlamlıdır. Yapı taşları ilk etapta devletlerden oluşsa da, uluslararası ve ulus-ötesi örgütler kendi 'görelî özerlik'lerini zamanla kazanmaya başlamışlardır. Böylelikle küresel siyaset ve yönetim içerisinde hala bulunmakla birlikte, ulus-devletler alınan kararların önemli belirleyicileri olmaktan çıkmış, ulus-ötesi aktörler özellikle düzenleyici alanlarda 'rol çalmaya' başlamıştır. Buna koşut olarak, bir zamanlar ulus-devletlerin etkili olduğu karar mekanizmalarında izlenen usul/prosedürler ve katılım, temsil, egemenlik, bağımsızlık gibi ilgili kavramların içeriği yukarıda ortaya konan genel hatlar minvalinde değişmeye başlamıştır.

Ulus-ötesi siyasette, devletler de dâhil olmak üzere, hiçbir kurum ne tamamıyla sınırlandırılmış ne de tamamıyla serbesttir. Görelî serbestlik ya da sınırlandırılmış olma, karar alınacak konuya ve bağlama göre değişkenlik göstermektedir.<sup>81</sup> Bu durum, "kısıtlı/sınırlı bağımsızlık" terimi ile karşılanmaktadır. Bağlantılı olmakla birlikte egemenlik kavramı da "yeni egemenlik" olarak ulus-ötesi ya da küresel siyasete uygun hale gelmiştir: Devletin, belirli bir politik alanda tek taraflı ve tek başına hareket etme yetisi olarak tanımlanabilecek klasik egemenlik, yerini uluslararası/hükümetlerarası rejimlere, ulus-ötesi ağlara ve kurumlara katılma ve onlarla işbirliği yapma iradesi ve becerisi olarak yeni egemenliğe bırakmıştır (Cohen ve Sabel, 2006, 768–769). Demokratik karar almaya ilişkin prosedürler de yukarıda

<sup>81</sup> Söz konusu olan; ne küresel kısıtların, sınırların ulusalı (tek dünya hükümeti) ne de ulusalın küreseli (devletler 'anarşisi') tamamıyla bağladığı bir yönetim/siyaset alanıdır, kavramların yeni anlamları kapsam kısmında anlatılan 'gri alanda' belirlemektedir. Aşağıda bu gri alanın üst yapı kurumları ele alınırken görüleceği gibi, görelî serbest ya da kısıtlı hareket alanları da karar alınacak konulara göre değişmektedir. Örneğin; güvenlikle ilgili konularda hala devletlerin etkili olduğu uluslararası/hükümetlerarası kuruluşlar etkiliyken; gıda, çevre, temel haklar gibi konularda ulus-ötesi yönetim kurumları önplana çıkmaktadır.

anlatılan kavramların içeriklerinin ve kadim sorulara verdikleri yanıtların farklılaşmasıyla birlikte değişmeye, dönüşmeye başlamıştır. Dolayısıyla temsil ve katılım da ulus-ötesi düzlemde tekrar düşünülen kavramlar olmuştur.

Yukarıda belirtilen aktörlerden ve yönetim ile siyasetin cereyan ettiği ulus-ötesi düzlemde de anlaşılacağı gibi, ulus-ötesi demokraside katılımcıların ve temsilcilerin hemen her zaman bir kurumsal/tüzel kimliği bulunmaktadır.<sup>82</sup> Yine de istisnai örnekler de mevcuttur: Avrupa Parlamentosu doğrudan seçimle işbaşına gelen gerçek kişilerden, milletvekillerinden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle; karar alma süreçlerine katılım, devlet ve devletle ilişkili ya da devlet-dışı aktörler olsun çeşitli kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilmektedir. Yine de, dünya siyasetinde uluslararasılaşmanın ve ulus-ötesileşmenin ‘50 ve ‘60’larda başlayıp 1980’lerden sonra hızla devam etmesiyle birlikte aktif vatandaşlığın yeni biçimleri de ortaya çıkmıştır. Buna ilişkin en önemli göstergelerden birisi 1956 yılında 1000’den az olan INGO sayısının 21. Yüzyıl’ın başında 21.000 olmasıdır. Gerçekten de sivil toplum kuruluşlarının küresel siyasette etkili olmasıyla birlikte; katılım, temsil ve de danışma mekanizmalarına çeşitlilik ve çok seslilik gelmiştir, denilebilir (Tallberg ve Jönsson, 2010, s. 5–6) .

Uluslararası sivil toplum kuruluşları da (INGO’lar) davranış ve işleyişlerini yine bu alanda kurulmuş INGO Şartı (*INGO Charter*) adlı bir örgütün hazırladığı şarta/bildirgeye göre biçimlendirmektedir. “Hesap Verilebilirlik/Sorumluluk Şartı” olarak anılan belgede küresel anlamda; insan haklarını, sürdürülebilir kalkınmayı, çevrenin korunmasını ve başka kamusal konuları faaliyet alanı olarak benimseyen INGO’ların izleyecekleri temel ilkeler sıralanmaktadır. Bu bağlamda şartın amaçları; ortak ilke, siyasa ve uygulamaların belirlenmesi, hem iç hem de dış şeffaflığın (*transparency*) ve hesap verilebilirliğin (*accountability*) sağlanması, paydaşlarla iletişimin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi ve son tahlilde birer organizasyon olan INGO’ların performanslarının ve etkililiklerinin artırılmasıdır (INGO Charter, 2005, s. 1–2).

Söz konusu şartta yer alan en önemli vurgu genel ilkelerin belirlenmesidir; zira şart, aralarında aşağıda ele alınacak olan Uluslararası Af Örgütü ve Greenpeace gibi dünya çapında bilinen ve etkili kuruluşların bulunduğu 23 INGO’nun ortaklaştığı kapsayıcı noktaların da altını çizmektedir. Söz konusu bu ilkelerin başta geleni Evrensel İnsan Hakları

<sup>82</sup> Örneğin söz konusu bu kurumsal temsil durumu, teorik tasnif kısmında ele alınan Padova’lı Marsilius’un “sivil korporasyon” düşüncesini çağrıştırmaktadır. Bununla birlikte; çalışmada da vurgulandığı gibi, kadim sorunlar bu sefer farklı bir tarihsel ve politik bağlamda ele alındığından, aynı sorunlara verilen yanıtlar değişmektedir.

Beyannamesi'nde belirtilen temel hak ve özgürlüklere saygı duymak, onları tanımak ve geliştirmektir. Bundan sonra gelen ilke bağımsızlık/tarafsızlıktır; INGO'lar hiçbir hükümetin, siyasal partinin ya da bir şirketin etkisinde olmayacaktır. “Sağduyulu Savunma/Destek” (*Responsible Advocacy*) ise şartta belirtilen diğer bir önemli ilkedir. INGO'lar bu ilke aracılığıyla, savundukları değerlere yönelik çalışmalarının ve eylemlerinin misyonlarıyla tutarlı olacağını ve kamu çıkarlarını geliştirme yolunda yapılacağını taahhüt etmektedir. Bununla birlikte, hazırlanan ve yürütülen programlar da yerel paydaşlarla uyumlu ve onların ihtiyaçlarını gözetir nitelikte olacaktır. Açıklık ya da şeffaflık şart içerisindeki önemli maddelerdendir. Buna göre her kuruluş paydaşları ve kamuoyuna; yapısı, işleyişi ve değerleri ile ilgili bilgiler konusunda açık olacaktır. INGO'lar yıllık düzenleyecekleri raporlarda misyon ve değerleri ile birlikte hedefleri ve bunların çıktılarını, yönetim yapılarını ve başlıca finansal kaynaklarını, yaptıkları işlerin şarta uyumluluğunu belirtmek zorundadır. Şarta göze çarpan diğer bir husus, DB tarafından ortaya atılan “İyi Yönetişim”e (*Good Governance*) referans veren hususlarında da benimsenmiş olmasıdır: Açık misyon, açıklanmış değerler, üstünde anlaşılmış, çalışanların atamalarını ve sorumluluklarını gösteren yazılı prosedürler ve kuruluşu mali ve yönetsel bakımdan denetleyecek bir denetim organı zorunluluğu gibi noktalar iyi yönetişimin olmazsa olmazı olarak INGO Şartı'nda belirtilmiştir (INGO Charter, 2005, s. 3–4).

Yukarıda çizilen bu genel çerçeve ile birlikte uluslararası örgütlerin ve ulus-ötesi yönetim ve sivil toplum kuruluşlarının çalışma ve işleyiş mantığı verilmiştir. Aşağıda söz konusu bu mantığın somut örneklerine, kurum ve kuruluşların kendilerine odaklanılacaktır.

#### **4.2. Ulus-Ötesi Demokraside Aktörler, Süreçler ve Mekanizmalar**

Çalışmanın köken kısmında anlatıldığı üzere; Westphalia'dan I. Dünya Savaşı'na, II. Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni dünya düzeninden, bloklar sisteminin çöktüğü 1990'lardan bu yana süren yeni yeni dünya düzenine, küresel siyaset çeşitli sistemlere ve 'tarihsel uyum'lara dayanmıştır. Söz konusu bu düzenlerin oluşturdukları kurum ve kuruluşlar, karar/uygulama odakları ve örgütleri olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ile anılan tarihsel uyumun maddi koşulları, kapsam kısmında ise ulus-ötesi demokrasinin alanı ve o alanın özellikleri ele alınmıştır. Bu kısmın başındaysa, söz konusu alana bina edilen ulus-ötesi demokrasinin yönetim mantığının esasları değerlendirilmiştir. Bundan sonra yapılacak olan, somut örneklerle birlikte ulus-ötesi demokrasinin kurumsal yapısını/işleyişini anlamaya ve anlatmaya çalışmaktadır.

Karar alma ve uygulama prosedürlerinin genel hatları anlatılırken belirtildiği gibi, ulus-ötesi düzlemde çok aktörlülük önemli bir özelliktir. Devletlerle birlikte devlet-dışı aktörlerin de yönetim süreçlerine katılmaları ve etkin ve etkili olmaları söz konusudur.<sup>83</sup> Ayrıca, BM gibi uluslararası örgütlerin çatıları altında o örgütler kadar ‘katı’ ve resmi olmayan alt yönetim birimleri yine ulus-ötesi demokratik zeminin önemli kurumlarını oluşturmaktadır. Yanı sıra; uluslararası/ötesi sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri, ölçekleri küreselleşmiş sorunlara ilişkin farkındalık ve bilinç yaratmakla birlikte ilgili hakların da korunması konusunda ulus-ötesi bir dayanışmanın da önünü açmıştır. Greenpeace ve Uluslararası Af Örgütü bu bağlamda önemli örneklerdir. Dahası, iletişim teknolojilerinin işlem yapma ve haberleşmeye getirdiği hız sayesinde küresel yönetim ve insanların söz konusu bu kuruluşlarla irtibata geçmesi imkânlı hale gelmekle birlikte kolaylaşmıştır (Serdaroğlu, 2011, s. 242–244).

Aşağıdaki tablo, yukarıda bahsedilen bu kurumsal çeşitliliği, faaliyet alanı ve türü ile birlikte öne çıkan örnekleriyle göstermektedir:

---

<sup>83</sup> Örneğin; Türkiye–AB ilişkilerinde resmi aktörler arasında krizlerin, tıkanıkların bulunduğu dönemler olmuştur. Fakat devlet-dışı aktörlerin birbirleriyle ilişkileri devam etmiştir ki 1996 yılında Gümrük Birliği’ne girişte, Avrupa Sanayi ve İşverenler Konfederasyonu Birliği ile TÜSİAD arasında işbirliği ve koordinasyon önemli bir rol oynamıştır. (bkz. Serdaroğlu, 2011, s. 242.)

**Tablo 4.2 Tür ve Faaliyet Alanına Göre Ulus-Ötesi Yönetişim Mekanizmaları**

<b>Tür</b>	<b>Kurum</b>	<b>Faaliyet Alan(lar)ı</b>
<b>Hükümet-Ötesi Ağlar</b>	Basel Bankacılık Denetleme Komitesi	İktisadi Düzenleme
	Mali Çalışma Grubu	İktisadi Düzenleme
	Mali İstikrar Kurulu	İktisadi Düzenleme
	G-20	İktisadi Düzenleme
	Şeffaflık ve Bilgi Alışverişi Üzerine Global Forum	İktisadi Düzenleme ve Ticaret
	Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu	İktisadi Düzenleme ve Ticaret
	Uluslararası Sigorta Denetleme Derneği	İktisadi Düzenleme ve Ticaret
	Uluslararası Rekabet Ağı	İktisadi Düzenleme
	Uluslararası Uyum Konferansı	Ticaret ve Sağlık
	Uluslararası Çevresel Uyum ve Uygulama Ağı	Çevre
	Ortak Forum	İktisadi Düzenleme
	Ulus-ötesi Asayiş	Güvenlik
<b>Tahkim Kuruluşları</b>	Çevresel İşbirliği Üzerine Kuzey Amerika Vatandaş Başvuru Süreci Komisyonu	Çevre
	Bölgesel Kalkınma Bankaları İzleme Mekanizmaları	Kalkınma, Çevre, İnsan Hakları
	Ulus-ötesi Ticari Tahkim	Ticaret
	Dünya Bankası Teftiş Heyeti	Kalkınma, Çevre, İnsan Hakları
<b>Çok Paydaşlı İnisiyatifler</b>	Çerçeve Anlaşma İttifakı	Sağlık
	AIDS, Tüberküloz ve Sıtma ile Mücadele Küresel Fonu	Sağlık
	Çocuk Felcini Yok Etme Girişimi	Sağlık
	İnt. Tahsisli Sayı ve İsimler Kurumu	Ticaret



<b>Çok Paydaşlı İnisiyatifler</b>	Uluslararası Mercan Resifi Girişimi	Çevre
	Uluslararası Sağlık Ortaklığı ve IHP+	Sağlık
	BM Konferanslarına Çok Paydaşlı Katılma Girişimi	Genel
	Dünya Baraj Komisyonu	Kalkınma, Çevre, İnsan Hakları
<b>Gönüllü Düzenleme</b>	Karbon Salınımı Açıklama Projesi	Çevre
	Gıda Kodeksi (Codex Alimentarius)	Ticaret, Sağlık
	Ekvator İlkeleri	Kalkınma, Çevre, İnsan Hakları
	Yeraltı Endüstrisi Şeffalık Girişimi	Kalkınma, Çevre, İnsan Hakları
	Adil İşgücü Derneği	İşçi Hakları
	Adil Ticaret	İşçi Hakları
	Temiz Tekstil Kumpanyası	İşçi Hakları
	Ormanları Himaye Konseyi (FSC Sertifikası)	Çevre
	Küresel Kurumsal Yönetişim İlkeleri	Ticaret
	Küresel Bildirim Girişimi	Çevre, İşçi Hakları
	Uluslararası Standartlar Örgütü	Ticaret
	Uluslararası Standartlar Örgütü 14001	Çevre
	Kimberly Süreci	Kalkınma, İnsan Hakları
	Balıkçılık Himaye Konseyi	Çevre
	Çokuluslu Teşekküller için OECD Talimatları	Çevre
	Yolsuzluğa Karşı İşbirliği Girişimi ve İş Hayatında Rüşvetle Mücadele İlkeleri	Ticaret, Kalkınma
	Üçlü Sorumluluk (Responsible Care)	Çevre
	Rugmark – Uluslararası İyi Dikiş	Çocuk İşçi Hakları

<b>Gönüllü Düzenleme</b>	Örgütü (GoodWeave International)	
	Sosyal Sorumluluk Yönetim Sistemi – SA8000	İşçi Hakları
	Oyuncak Endüstrisi için Uluslararası İş Etiği Kuralları	İşçi Hakları
	Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (Global Compact)	Çevre, İnsan Hakları, İşçi Hakları
	Gönüllü Güvenlik ve İnsan Hakları İlkeleri	İnsan Hakları
	İşçi Hakları Konsortiyumu	İşçi Hakları
<b>Mali Mekanizmalar</b>	Karbon Denkleştirme	Çevre
	İklim Değişikliğini Hafifletmeye Yönelik Finans Mekanizmaları	Çevre
	Küresel Aşı ve Aşılama Birliği (GAVI Birliği)	Sağlık
	UNITAID (Birleşmiş Milletler İlaç Giderleri Kurumu)	Sağlık

**Kaynak:** Hale ve Held, 2011, s. 13–14.

Yukarıdaki tablo, bir önceki bölümde söz edilen gri alanları dolduran kurumları ve doldurulma biçimlerini göstermektedir. Kimi alanlar hükümetlerin işbirliğiyle, kimileri bağımsız tahkim kurumlarıyla, gönüllü düzenlemelerle ve mali mekanizmalarla doldurulmaktadır. Elbette bu kurumların türleri onların işleyiş biçimleri ile ilgili ipuçları vermektedir. Dikkat edilirse; kâğıt standartından, sağlık hizmetlerine, işçi haklarından ticarete değin ‘buharlaşan’ yetki ve kapasitelerin söz konusu bu kuruluşların faaliyet alanları içerisine girdiği görülmektedir. Tablodan çıkarılabilecek diğer bir önemli nokta, faaliyet alanlarının önemli bir kısmının üçüncü kuşak haklar ya da dayanışma hakları ile ilgili oluşudur. Kapsam kısmında belirtildiği gibi, ulus-ötesi demokrasi özellikle söz konusu bu haklar ile el eledir. Kapsam ve biçim yönünden değerlendirilen ulus-ötesi yönetişimin; uluslararası örgütleri, etkili hükümetlerarası/ötesi kurumları ve önemli sivil toplum kuruluşları izleyen başlıklarda anlatılmıştır.

#### 4.2.1. Uluslararası Örgütler

Çalışmanın kapsam kısmında belirtildiği gibi, küresel siyaset ve ulus-ötesi demokrasi kavramları devletlerin uluslara eşitlenmediği bir politik ortama/alana işaret etmek için kullanılmaktadır. Hatta küreselleşen sorunların küresel yanıtlar, çözümler gerektirdiği ve ölçek-öz itibariyle ‘genişlemiş’ söz konusu sorunların ve bunlara yönelik siyasal faaliyetin küre-politik olarak da adlandırılabileceği/tasvir edilebileceği aşikârdır. Bununla birlikte; küre-politikde devlet gücü ve temsilinin özellikle 1945 sonrası kurulan uluslararası kuruluşlarda eskisi kadar olmasa da hala varit olduğu da bilinmektedir. Söz konusu bu kuruluşlardan en önemlileri olan BM, DB, IMF ve DTÖ bu başlık altında değerlendirilecektir.

–**Birleşmiş Milletler:** I. Dünya Savaşı’ndan sonra oluşturulan Milletler Cemiyeti’nin devamı olarak, II. Dünya Savaşı’nın ardından Nisan-Haziran 1945 arasında San Francisco Konferansı ile kurulan Birleşmiş Milletler, 193 üyesi ile birlikte dünyanın en büyük ve en önemli uluslararası örgütüdür. BM Şartı’nda belirtildiği üzere örgütün amaçları; savaşları önlemek, gelecek nesiller için güvenli ve barışçıl bir dünya sağlamak, temel insan haklarını güvence altına almak ve onlara yönelik inancı yeniden tesis etmek ve daha iyi yaşam olanakları sağlamak ve sosyal ilerlemeyi desteklemektir. Örgütün başlıca organları; Genel Kurul, Genel Sekreterlik, Güvenlik Konseyi ve Ekonomik ve Sosyal Konsey’dir (Heywood, 2013, s. 516–517).

Genel Kurul ya da Meclis (*General Assembly*); örgütün müzakere, siyasa-yapımı ve temsil organıdır. Güvenlik ve barış, üyeliğe kabul, bütçeye ilişkin kararlar, Güvenlik Konseyi ve Ekonomik ve Sosyal Konsey’e temsilci seçme gibi konularda yetkili olan kurul bu kararları 2/3 çoğunlukla (nitelikli çoğunluk) almakla birlikte diğer kararlarını basit çoğunlukla vermektedir. Kurulda her üyenin bir oy hakkı vardır; üst üste iki yıl örgüte karşı mali sorumluluklarını yerine getirmeyen üye ülkeyse oy hakkını kaybedebilmektedir. 2000 yılındaki “Milenyum Deklarasyonu” ve 2005’teki “Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi”nde örgüt Genel Kurul’un/Meclis’in ilgi ve karar alanlarının kalkınma ve yoksulluğun yok edilmesinden ortak çevre sorunlarına, insan haklarının korunmasından hukuk devletinin desteklenmesine değin genişletilmesini öngörülmüştür (www.un.org).<sup>84</sup>

Genel Sekreterlik; faaliyetlerinin merkezi New York olsa da, dünyanın dört bir tarafından gelen 43.000 çalışanın bulunduğu, örgütün diğer organlarına yardım eden birimdir. Güvenlik

<sup>84</sup> Uluslararası/ötesi kuruluşlara ilişkin bilgilerin alındığı internet adreslerinin uzantıları, erişim tarihleri ve atıf sırasıyla kaynaklar bölümündedir.

Konseyi'nin önerisi ve Genel Kurul'un atamasıyla 5 yıllığına göreve gelen Genel Sekreter ise, BM'nin sıradan insanların en çok gördüğü yüzüdür. BM Genel Sekreteri 2007 yılından beri Güney Koreli **Ban ki-Moon**'dur. Örgütün önemli ve pek çok eleştiriye uğrayan diğer bir organı Güvenlik Konseyi'dir. Konsey; 5 daimi (ABD, Birleşik Krallık, Rusya Federasyonu, Çin ve Fransa) ve 10 dönemsel olmak üzere 15 üye ülkenin temsilcilerinden oluşmaktadır. Dönemsel üyeler, kurul tarafından 2 yıllık bir süre için seçilmektedir.<sup>85</sup> Konsey'in toplantılarına örgüt üyesi olup da konsey de bulunmayan fakat ele alınan konuyla ilgili ülkeler oy hakkı olmadan katılabildiği gibi, üye olmayan ülkeler için de aynı durum söz konusudur. Konsey'in belli bir toplantı periyodu yoktur, ihtiyaç üzerine toplanır. Konsey'in başkanlığını konsey üyesi bir ülke bir aylığına yürütmektedir. Konseyin amacı, uluslararası barışın tesisi ve devamına yönelik adımların atılmasını sağlamak ve gerekli hallerde güç kullanımına karar vermektir (www.un.org).

BM'nin diğer bir önemli organı Ekonomik ve Sosyal Konsey (*Ecosoc*); genel siyasa koordinasyonu ve denetimi ile birlikte ekonomik, sosyal ve çevresel konularla ilgili politika geliştirme ve yürütme ile görevlidir ve kalkınmaya ilişkin uluslararası politikaların doğrudan uygulanmasıyla ilgilenir. Konsey'in 54 üyesi 3 yıllığına Genel Kurul tarafından seçilmekte ve 14 temsilci Afrika'ya, 11 temsilci Asya'ya, 6 temsilci Doğu Avrupa ülkelerine, 10 temsilci Latin Amerika ve Karayip ülkelerine ve 13 temsilci Batı Avrupa ve diğer ülkelere ayrılmıştır. Konsey Başkanı ve konseyle ilişkili Büro her yıl için yeniden seçilmektedir ve bu seçim konseyin zorunlu oturumunda yapılmaktadır. Diğer oturumlar konseyin bizatihi kendi kararı, Genel Kurul ya da Güvenlik Konseyi'nin isteği doğrultusunda olmaktadır. 3200 kayıtlı STK ve dünyanın her yerinden akademisyenler, parlamenterler, iş dünyasından temsilciler gibi paydaşlarla çalışan konseyde konulara göre çeşitli çalışma/toplanma segmentleri bulunmaktadır. Yüksek Seviyeli Segmentte; Yüksek Seviyeli Siyasal Forum (ki sürdürülebilir kalkınmaya yönelik politik görüş ve izlemeyle ilgilenir), Yıllık Bakanlar İzlemesi (ki BM'nin kalkınmaya yönelik politikalarını izler, 2007 yılından beri senelik toplanmaktadır) ve Kalkınma İşbirliği Forumu (iki yılda bir toplanır) yer alır. Diğer segmentlerde Gençlik, Ortaklık, İnsani Faaliyetler gibi alt birimler bulunmaktadır (www.un.org).

Örgütün hukuki ayağını oluşturan Uluslararası Adalet Divanı, BM'nin yukarıda anlatılan ana organları arasından merkezi New York'ta bulunmayan tek organdır. Hollanda'nın Hague kentindeki "Barış Sarayı"nda bulunan divan, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nin 9

<sup>85</sup> 2014 yılı itibarıyla 10 dönemsel üye: Arjantin, Avustralya, Çad, Şili, Ürdün, Litvanya, Lüksemburg, Nijerya, Kore Cumhuriyeti ve Ruanda'dır.

yıllığına seçtiği 15 yargıçtan oluşmaktadır. Tüm ülkeler kendi milletinden yargıç adayı gösterebilmektedir fakat usul olarak aday göstermek kolay değildir çünkü adaylar Sürekli Hakemlik Mahkemesi'ne üye olan ülke grupları tarafından, her gruba en fazla 4 aday olacak şekilde önerilir. Anılan mahkemeye aday olmayan ülkeler de Hague Konvansiyonu hükümlerine uygun bir şekilde gruplar kurarak öneri yapabilirler. Bununla birlikte; yargıç olarak seçilmek ya da atanmak da 'zordur' zira yargıç adayı hem kurulun hem de konseyin mutlak çoğunlukla verdikleri kararlarla göreve başlamaktadır. Divanın devamlılığını sağlamak üzere, yargıçların üçte biri her üç yılda bir Genel Kurul'un yıllık kış oturumunda (6 Şubat) yenilenmektedir. Herhangi bir sebepten ötürü boşalan yargıçlık makamı için, anılan bu oturum beklenmeksizin özel bir oturum yapılmaktadır. Divana bir milletin birden fazla yargıçla katılması mümkün değildir; bütün medeniyetleri ve hukuk sistemlerini temsil edecek bir şekilde yapılan divanda Afrika'dan 3, Latin Amerika ve Karayipler'den 2, Asya'dan 3, Doğu Avrupa'dan 2, Batı Avrupa ve diğer devletlerden 5 yargıç bulunmaktadır. Ayrıca, divanın gördüğü uyuşmazlığa göre taraf olan devlet, eğer divanda yargıç yoksa, *ad hoc* bir yargıç seçebilmektedir. Divan Başkanı ve Başkan Yardımcısı divan tarafından gizli oyla üç yıllığına seçilmektedir. Elbette seçilen başkan ve yargıçlar, seçildikten sonra geldiği ülke ve milleti değil, sadece makamını temsil etmekte ve divandaki görevini yerine getirmektedir (www.un.org).

Divanın baktığı konuların niteliği onun ana amacı ve çalışma alanını da göstermektedir: İhtilafli Davalar ve Hukuki Görüşler. Divan devletlerin arasında ortaya çıkan ihtilaf ve uyuşmazlıkları çözmekte ve istenildiğinde hukuki görüş sunmaktadır. İhtilafli davalarda; örgüte üye ülke, üye olmasa da divanın kuruluş tüzüğünü tanıyan ülke veyahut belli durumlarda divanın yargı gücünü kabul eden ülke başvuruda bulunabilmektedir. Divan; ihtilafli tarafların hepsi onun yargı gücünü tanıdıktan sonra, bağlayıcı karar ihdas edebilmektedir. Mahkemede taraflar, geldikleri ülke tarafından diplomatik misyonla görevlendirilmiş kişilerce temsil edilmektedir. Divanın kararları kamuya açık bir duruşmada verilmekle birlikte, yeniden yorum ve gözden geçirme dışında, kesin ve bağlayıcıdır. Zaten yukarıda belirtildiği gibi, davanın divanca görülmesi taraf ülkelerin onun yargı gücünü tanımasından geçmektedir (www.un.org).

Birleşmiş Milletler; çalışmanın önceki kısımlarda da değinildiği üzere hem en büyük uluslararası örgüt hem de kendisinden çok şey beklenen bir yapılanmadır. Öyle ki; kapsam kısmında yapılan tartışmada değinildiği üzere, örgüt kimileri için "dünya hükümeti" modelinin somutlaşmış halidir. Çünkü iklim değişikliğinden göçe, salgın hastalıklardan

terörizme değin dünya üzerindeki sorunlar ulus-ötesileşmiş ve tek/iki/çok taraflı çözüm yolları yerine küresel yaklaşım, benimsenmesi gereken yol olarak görülmüştür. Bununla birlikte; köken kısmında belirtildiği gibi “Avrupa Uyumu”, “Milletler Cemiyeti” gibi denenmiş düzenlerin sonu savaşıla bitmiştir. Konu BM’ye gelince, büyük idealist iddialar yerini, dünya hükümetinden ziyade örgütün üye ülkeler arasındaki “orkestra şefliği” rolüne bırakmıştır (Weiss, 2011, s. 67–69). Şefin kim olduğu sorusu ise BM’ye ilişkin en bilinen tartışmalardan olan Güvenlik Konseyi’dir. Zira yukarıda anlatılan örgütün yapısı ve işleyişinden anlaşılacağı üzere, Güvenlik Konseyi’nin 5 daimi üyesi, alınan kararların istisnasız hepsinde belirleyicidir. Söz konusu bu beşliden birinin olumsuz görüşü ya da ‘vetosu’ özellikle askeri müdahalelerde belirleyicidir. Dahası örgüt şu an ki durumuyla, ulus-devletlerin tek başına bir savaşı girememesi nedeniyle, barışı değil, insani müdahale adı altında savaşı meşrulaştıran bir kurum görünümündedir. Güvenlik Konseyi’nin belirleyiciliği örgütün hemen her kurumunda bulunmaktadır. Yine yukarıda anlatıldığı üzere, bütün uygarlıkları ve hukuk sistemlerini temsil etmesi düşünülen Uluslararası Adalet Divanı’nda bile 5 daimi üye her zaman birer yargıçla divanda olmaktadır.

Yine de BM küresel siyasetin en önemli kurumudur ve her ne kadar demokratik olmayan prosedür ve makamları içerisinde bulundursa da “bir oy-bir ülke” prensibiyle çalışmaktadır. Aşağıda BM ile ilişkili olmakla birlikte, BM’den çok daha fazla eleştirilen uluslararası örgütler ele alınacaktır.

**–Dünya Bankası:** Çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi Dünya Bankası (DB), yeni dünya düzeninin Breton Woods kuruluşlarından birisi olmakla birlikte, YYD’nin de önemli saçıayaklarından birisidir. DB bir grup olmakla birlikte içerdiği diğer kurumlar; Uluslararası Kalkınma Birliği, Uluslararası Finans Kurumu, Çoktaraflı Yatırımlar Garanti Ajansı ve Uluslararası Yatırım Anlaşmaları Çözüm Merkezi’dir.

188 ülkenin üye olduğu DB’nin ana karar ve yürütme organları; Governörler Kurulu (*board of governors*), İcra Direktörleri Kurulu (*board of directors*) ve Başkanlık Makamı’dır. Her üye ülkenin atadığı bir asıl ve bir yedek üyenin bulunduğu Governörler Kurulu, bankaya ilişkin önemli kararların alındığı ve senede bir defa toplanan karar organıdır ki; üyeliğe kabul, üyeliği askıya alma, bankanın gelirleri üzerinde tasarrufta bulunma, diğer uluslararası örgütlerle anlaşmalar yapma gibi yetkileri bulunmaktadır. Direktörler Kurulu ise, Governörler Kurulu’nun yetki verdiği bütün konular için, bankanın sürekli karar organıdır. Haftada bir ya da iki kere salı ve perşembe günleri toplanan kurul, banka başkanı ve governörler arasından

atanan 25 icra direktörden oluşmaktadır. Bununla birlikte; 5 icra direktörü, bankada en büyük hisseye sahip beş ülke (ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık) tarafından atanmakta, Çin, Rusya Federasyonu ve Suudi Arabistan da kendi üyelerini seçmektedir. Geriye kalan 17 icra direktörü diğer ülkeler tarafından seçilmektedir. Bununla birlikte; oy gücü “bir devlet – bir oy” olarak değil, ağırlıklandırılmış sisteme göre belirlenmektedir. Banka üyesi ülkelere 250 temel oy verilmekte ve bankanın sermaye stoğundaki her bir hissesi için ilave bir oy eklenmektedir. Banka'nın başkanı ise, icra direktörleri tarafından güvenor ve/veya direktör olmayan kişiler arasından, 5 yıllığına seçilmektedir. Şimdiye değin bütün başkanları ABD'li olan bankanın mevcut başkanı **Jim Yong Kim**'dir ([www.worldbank.org](http://www.worldbank.org)).

Bünyesinde onbinden fazla teknokrat ya da uzman-çalışan bulunduran bankanın temel amacı ülkelerin kalkınma planlarına/projelerine finansman sağlamak olsa da, DB küresel kalkınma politikalarını ve onlarla ilişkili ideolojiyi üreten bir kuruluştur. Kredi ve borç veren bir kurum olmanın yanında, özel olarak kalkınma ve genel olarak ekonomiye ilişkin veri ve bilgiler DB'de toplanmaktadır zira üyelik için söz konusu bilgilerin bankaya açılması zorunludur. Dahası '90'larla birlikte ortaya çıkan, bugün yönetsel ve siyasal süreçlere damgasını vuran “yönetişim”, bizatihi banka tarafından yaratılmış ve içeriği doldurulmuş bir kavramdır. Dolayısıyla banka gücünü yalnızca üye ülkelerin sağladığı finansmandan ya da güçlü Batılı ülkelerin verdikleri destekten değil, ‘bilgi bankası’ olarak yayımladığı raporlardan, elinde bulunan geniş veri tabanından, araştırma merkezlerinden üniversiteki akademisyenlere ve binlerce uzmanına değin birlikte yarattığı ‘bilgi rejimi’nden almaktadır. Çalışmanın köken kısmında da değinildiği gibi, DB 1945 sonrası kurulan kurumlardan olmakla birlikte, yapısı ve işleyişindeki değişim ve genişlemeyle birlikte YYD'nin de önemli kuruluşlarından olmuştur. Robert McNamara'nın başkanlık yaptığı 1968-1981 yılları arasında banka; çalışan sayısı, proje sayısı ve ilgi alanlarını günden güne arttırmış ve odağını yatırımla birlikte yoksullukla mücadeleye de çevirmiştir. Her ne kadar banka yoksullukla mücadelede başarılı sayılmazsa da, McNamara döneminde bankanın bilgi gücü başlangıçtakine göre devasa bir gelişme göstermiştir. Maddi hayatın üretimi ve yeniden üretimine yönelik kararların (yönetim ve siyaset) temelini oluşturan yaşam standartları, üretim, tüketim, sosyal değişkenler/veriler, doğal kaynaklar gibi konularda banka yalnızca bir ‘bilgi dağı’ değil, kendisini yönetişim kavramıyla gösteren bir paradigma yaratmıştır (Zabcı, 2009, s. 12–14 & 35–38).

DB dünya siyasetini o denli etkilemektedir ki, tekil ülkelerin genel siyaseti üzerinde yönetişim, şartlı verilen kredilerle birlikte bir müdahale aracı haline gelmiş ve ülkelerin

siyasetine ‘kalkınma’ kısıtı koyulmuştur. Zira kalkınmaya yönelik amaçlar ve araçlar, diğer bir deyişle politikalar DB tarafından belirlenir hale gelmiştir. Bunun yanında, IMF ile koordineli bir biçimde uygulamaya konulan “yapısal uyum politikaları” ülke ekonomilerini ve insanların yaşam şartlarını olumsuz etkilediğinden temsili demokrasiler için önemli bir meşruiyet sorunu ortaya çıkmıştır (Zabcı, 2009, s. 64–65 & 94). Nihayetinde; çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedildiği gibi, demokrasi ve yönetim/siyaset eşanlı kullanılmaya başlamıştır ve DB’nin bu iki alan üzerindeki etkisi, olumlu veyahut olumsuz addedilse bile, ulus-ötesi bir nitelik göstermektedir.

–**Uluslararası Para Fonu:** Uluslararası Para Fonu (IMF), DB gibi Breton Woods Konferansı’ndan doğan bir uluslararası kuruluştur ve yine DB gibi yeni dünya düzeninden yeni yeni dünya düzenine kendisini taşımıştır. Örgütsel yapı olarak IMF ile DB’nin ‘ikiz’ olduğu söylenebilir: DB gibi 188 üye ülkeden oluşan IMF’in en önemli karar organı her üye ülkeden gelen bir asıl ve bir yedek guvernörden oluşan Guvernörler Kurulu’dur. Kurul senede bir toplanmaktadır. Yine DB’de olduğu gibi, fonun icracı organı Direktörler Kurulu’dur. Haftada birden çok toplanan ve kuruluşun sürekli karar ve yürütme organı olan kurul 24 kişiden oluşmakta, üyeler ya da direktörler ise ülkelere atanmakta ve seçilmektedir. Oylama gücüyle ağırlıklandırılmış kapasiteye dayanmaktadır. Şöyle ki; IMF’de toplam oy ya da ‘hisse’, 2.515.745’tir. DB’de olduğu gibi direktörleri doğrudan atayabilen 5 büyük ülkenin (ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık) hisseleri ya da oylama gücü 941.619’a, yüzdelik olarak % 37.37’ye tekabül etmektedir. 142 ülkeden 2600 uzmanın çalıştığı fona ayrılan finans 362 milyar dolar, taahhüt edilen diğer kaynaklar 1 trilyon dolardır. Fonun başkanı ya da Yönetici Direktörü, Direktörler Kurulu tarafından 5 yıllığına seçilmektedir. Bugüne değin 11 başkanı olan fonun mevcut yöneticisi **Christine Lagarde**’dır. (www.imf.org). DB’de açıkça görülen ABD etkisi, IMF yerini Avrupa’ya bırakmaktadır ki bugüne değin başkanların hepsi Avrupalı olmakla birlikte beşi Fransız’dır.

IMF’nin temel kuruluş amaçları; uluslararası parasal işbirliğini kalıcı bir kurum aracılığıyla sağlamak, uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde büyümesi ve genişlemesini kolaylaştırmakla birlikte yüksek oranlı istihdam ve kaynakların verimli kullanılmasını ekonomi politikalarının öncelikleri haline getirmek, döviz kuru sisteminde istikrar sağlamak, üyeler arasında kur düzenlemeleri yapmak, üyeler arasındaki döviz kuru engellerini kaldırmak suretiyle uluslararası ticareti desteklemek, ulusal ve uluslararası refaha zararı olan ödemeler dengesindeki açıkların giderilmesine yönelik yardım temin etmek ve böylelikle uluslararası ödemeler dengesindeki bozuklukların süresini kısaltmak ve derecesini düşürmektir



(www.imf.org). Kurumun resmi sitesinde bulunan ve kurucu anlaşmadan aktarılan bu amaçlar DB örneğinde olduğu gibi ilk bakışta göze ve kulağa hoş gelmektedir fakat kuruluşa ilişkin objektif verilerde bile göz çarptığı üzere ülkeler arasında bir dengesizlik bulunmaktadır.

IMF'nin belkemiğini oluşturan ve anılan dengesizliğin gözlemlenebilir olduğu “özel çekme hakları” (*special drawing rights*–SDR) üye ülkelerin kuruluşa yatırdıkları ve herhangi bir karşılığı olmayan bir likidite aracıdır. Ödemeler dengesi ya da bilançosu açık veren bir ülke SDR'yi kullanabilmektedir. Bununla birlikte; bu hakkın kullanımı üye ülkenin IMF'de olan hissesinin en az %30'u kadar bir SDR'nin beş yıl boyunca fon hesabında tutulması şartına bağlanmıştır ki bunu sağlamak gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için zordur. SDR kullanımını başka ülkelerin para birimleriyle de olabilmekte fakat genellikle ABD doları kullanıldığından bu ülkenin para birimi yaygınlaşmakta, fondaki ‘ağırlığı’ artmaktadır. Dahası, SDR kullanan ülkeler bu hakkı belli bir faiz oranıyla kullanmakta, devletlere dayanan ve kamusal bir nitelik sergileyen kuruluşun özel sektörde aynı işi yapan bir firmadan farkı kalmamaktadır. Kuruluşun bahsedilen amaçları göz önüne alındığındaysa; küresel bir ödemeler dengesi amacı, bankanın sağladığı finansmanı kullanan gelişmiş ülkeler dışındaki ülkelere borç kriziyle sonuçlanmış, söz konusu ülkeler bunun üstesinden gelmek için yine IMF'nin reçetelerini kabul ederken daha derin bir borç kriziyle ve ekonomik bağımlılıkla (ve dolayısıyla politik bağımlılıkla) karşı karşıya kalmışlardır. Uluslararası ticaretin geliştirilmesine yönelik amaç ise, politik sınırların güçlü uluslararası tekellere açılmasını getirmiş ve buna uygun ortamın yaratılması sosyal devlet uygulamalarından vazgeçilmesi pahasına olmuştur (Yılmaz, 2000, s. 8–9).

Anlatılanlarla birlikte, merkezi DB gibi Washington D.C.'de bulunan IMF'nin New York-Wall Street 'etkisinde' kaldığına yönelik eleştiriler de bulunmaktadır. Hatta IMF'nin eski baş ekonomisti **Joseph Stiglitz**, kuruluşun yalnızca genel politikalarını ve yazdığı reçetelerin başarısızlığını eleştirmekle kalmamakta, onun Wall Street'te bulunan finans şirketlerinin çıkarlarına uygun bir ideolojiyi izlediği söylemektedir. Yine New York'ta bulunan Standart & Poor's ve Moody's gibi kredi derecelendirme kuruluşlarının Wall Street etkisinde karar verdikleri ve bunların ülkelerin sadece ekonomik değil, siyasal rejim olarak değerlendirilmelerinde temel teşkil ettikleri bilinmektedir (Peet, 2011, s. 65). Kısacası, IMF de DB gibi ulus-ötesi siyasetin temel belirleyicilerinden olmakla birlikte, yapı ve işleyiş olarak demokratik bir karakter göstermemekle ve belli bir ideolojinin yaratıcısı ve yayıcısı ve sürdürücüsü olmakla eleştirilmektedir.

**-Dünya Ticaret Örgütü:** Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), DB ve IMF'nin tamamlayıcısı bir uluslararası oluşumdur fakat yapı ve işleyiş bakımından bu ikisinden ayrılmaktadır. Zira DTÖ en yüksek organı iki yılda bir toplanan Bakanlar Konferansı'dır. DTÖ'nün sürekli karar organı aynı zamanda Ticaret Siyaseti İzleme Kurumu (*Trade Policy Review Body*) ve Uyuşmazlık Çözüm Kurumu (*Dispute Settlement Body*) olarak toplanan Genel Konsey'dir. Hemen hemen her ay toplanan konseyde ülkeler için eşit temsil ilkesi geçerlidir. Genel Konsey'in altında mallar, hizmetler ve TRIPs (ticaretle ilgili fikri mülkiyet hakları) ile ilgilenen üç konsey ve bu konseylerin işlerinin dağıldığı spesifik komiteler ve çalışma grupları bulunmaktadır ki bu makamlar üye ülkelere gelen resmi temsilciler tarafından oluşturulmaktadır (Woods ve Narlikar, 2001, s. 573). Kuruluşun merkezi İsviçre'in Cenevre kentinde olmakla birlikte, IMF ve DB ile karşılaştırıldığında, 650'ye yakın çalışanı/uzmanı ve 200 milyon franklık bütçesiyle küçük bir uluslararası organizasyon olarak görünse de, 160 üye ülkesi bulunmaktadır. DTÖ'nin genel direktörü Brezilyalı **Roberto Carvalho de Azevêdo**'dur (www.wto.org).

Çalışmanın köken kısmında da değinildiği üzere; DTÖ'nün temelleri 1948 yılında yürürlüğe giren GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması/*General Agreement on Tariffs and Trade*) Anlaşması'nda atılmıştır. 1986 yılında başlayan ve 1994 yılında biten, anlaşma çerçevesinde yapılan Uruguay Round'u sonucunda 1 Ocak 1995 tarihi itibarıyla DTÖ kurulmuştur ki öncesinde yalnızca malların ticareti ile ilgilenen anlaşma, kurum olarak hizmetleri ve ticarete konu olan inovasyon, tasarım/yaratım gibi fikri mülkiyet haklarını çalışma alanı içerisine almıştır. Kuruluşun çalışma alanı içerisinde ortaya koyduğu amaçlar şu şekilde özetlenebilir: Ticarete ayrımcılığın önüne geçmek amacıyla "en çok gözetilen ulus kaydı" (*most-favoured-nation/MFN*) örgüte üye olan ülkelere benimsenmiştir. Bir ülkenin üçüncü bir ülkeye sağladığı ekstra ayrıcalıkların örgüte üye olan ülkelere de sağlanmasını garanti altına alan bu ilkenin bazı istisnaları; ülkelerin sadece kendi aralarında tesis edebilecekleri mallara ilişkin serbest ticaret anlaşmaları, gelişmekte olan ülkelere verilebilecek pazara giriş izni ya da bunun tersi olan haksız rekabet yaratan mallara ilişkin blokajlardır. DTÖ'nin amaçlarına yönelik diğer bir ilke, "ulusal muamele"dir (*national treatment*). Bu ilkeye göre ithal edilen mallar ile yerel olarak üretilen malların aynı koşullarda ele alınması amaçlanmaktadır. Yine de, ithal mallara konabilecek gümrük vergisi bu ilkeyi ihlal etmek anlamına gelmemektedir. Ticaretin müzakereler yoluyla artarak serbestleşmesi de GATT'dan beri hedeflenen amaçlardandır. Ayrıca uluslararası ticaretin öngörülebilir, istikrarlı ve rekabetçi olması örgütün öncelikli amaçlarından (WTO, 2011, s. 10-12).

Kendisini “ülkelerin bir araya geldiği bir masa” olarak tanımlayan örgütün en önemli işlevi ticaret ile ilgili uyuşmazlıklarda verdiği yargı-benzeri kararlardır. Bir üye ülke başka bir üye ülkenin GATT’da kabul edilen ve DTÖ ile devam eden anlaşma kurallarını çiğnediğini düşünüyorsa, o ülkeyi mahkemeye benzeyen Panel’e şikayet edebilmekte ve olayda çıkarı bulunduğunu düşünen üçüncü bir ülke müdahil olabilmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi uyuşmazlıkları çözen kurum bütün üye ülkelerden oluşan Genel Konsey’dir ki konu ile ilgili uzmanlardan oluşan Panel’i konsey belirler. GATT’da da öngörülen bu süreç, DTÖ ile birlikte belli zaman kısıtları bulunan resmi bir prosedür haline gelmiştir ki bir uyuşmazlığın en uzun çözüm süresi, temyiz ile birlikte, 15 aydır. Uyuşmazlıkların önemli bir kısmı Panel’e taşınmadan da çözülmektedir ki 2008’den beri yapılan başvuruların yaklaşık üçte ikisi bu yöntemle sonuçlandırılmıştır. İlgili süreç özetlenirse; şikayet alındıktan sonra sulh ile çözüme ulaşmak için 60 gün bulunmaktadır. Sulh olmazsa konu, Genel Konsey’in 45 gün içerisinde belirleyeceği Panel’e taşınır ki karar süresi en fazla 6 aydır. İnceleme sonunda kusurlu bulunan ülkenin kararı uygulaması için 30 günü bulunmaktadır. Temyiz, yine Konsey tarafından atanan 7 kişilik bir kurul tarafından görülür ki kurulun karar için 90 günü bulunmaktadır (WTO, 2011, s. 55–57).

Yapı ve işleyiş bakımından DB ve IMF’den daha demokratik görünse de, DTÖ’ye olan eleştiriler anılan diğer iki kuruma yönelik yapılanlardan çok daha fazladır. İlk ve en önemli eleştiri, yukarıda anlatıldığı gibi örgütün tamamen ‘ticaret odaklı’ olması ve her şeyi ticari terimlerle düşünmesin yanında örgütün ‘vaat ettiği’ küresel ticari zenginliğe ulaşamamış olmasıdır. Bununla bağlantılı olarak diğer bir eleştiri; DTÖ’nün ticaretin serbestleşmesine değil, küresel ticaretin büyük çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) lehine düzenlenmesine yönelik hareket ettiğidir. Böylelikle, metalaştırma eğilimi kamusal hizmetlerin yürütülmesine de sirayet etmekte ve kamu yararı kavramı aşınmaktadır. Dahası, sağlık ve çevre gibi ‘herkesi’ ilgilendiren sorunlarla ilgili yapılan anlaşmalar ile DTÖ’nün koyduğu kurallar birbirlerine ters düştüğünde örgüt üye ülkeyi kurallara uymaya zorlamaktadır. (Hatta Japonya Kyoto’yu onayladığında örgüt bunu illegal ilan etmiştir). Örgüt içerisinde üye ülkeler eşit muamele görse de, eşit oy hakkında sahip olsa da, yukarıda anlatılan yargı-benzeri uyuşmazlık kararlarına uymak zorunludur, karara karşı gelmek ancak ve ancak tüm üye ülkelerin aynı yöndeki iradesi ile mümkündür. Diğer bir deyişle; alınan kararlarda bir tür ‘mutlakiyet’ bulunmaktadır; söz konusu durum diğer kararlar için de böyledir, çoğunluk oyuyla kabul edilen karar oybirliği ile geri alınabilmektedir (Wallach ve Sforza, 1999, s. 17 – 21).

Doğrudan ekonomik ve dolaylı olarak siyasal anlamda ulus-ötesi küresel siyaseti biçimlendiren anılan bu örgütler, yönetim ve siyasetin üye ülkelerin katılımlarıyla oluşması bakımından ulus-ötesi demokrasinin önemli kuruluşlarıdır. Bununla birlikte; yukarıda anlatıldığı gibi yapıları, işleyişleri ve karar/yürütme prosedürleri anlamında demokratiklikleri sorgulanmaktadır.

#### 4.2.2. Hükümetlerötesi Kurumlar

Küresel siyasette; hızlilik, esneklik ve adaptasyon gibi kimi hususlar, birbirine bağlantılılığın (*interconnectedness*) arttığı dünyada alınan düzenleyici kararların gerekliliği haline gelmiştir. Bu anlamda; hükümetlerarası kurumların hem içinde hem de onları kullanarak işleyen hükümet-ötesi kurumlar, etkin küresel yönetim kurumları olarak ortaya çıkmıştır (Kirton, 2011, s. 55). Yerel hükümet yetkililerini bir araya getiren bu tip kuruluşlar, belli bir konu etrafında ve genellikle o konu ile ilgili düzenleme için bir araya gelmektedir. Hükümetlerötesi kuruluşlar ya da oluşumlar genellikle ağ şeklinde ve esnek bir yapılanma gösterirken, hükümetlerarası ve daha formal yapıda olanları da bulunmaktadır (Hale ve Held, 2011, s. 16). Bu tip örgütlerden; G-20, Basel Bankacılık Denetleme Komitesi yapılanmaları ve Ulus-Ötesi Asayiş (*Transnational Policing*) sorunu aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

**–Yirmi Grubu (G-20):** Başına G<sup>86</sup> harfini ve sonuna ülke sayısını alarak ortaya çıkmış, G-8, G-10 gibi kimi hükümetlerötesi kuruluşlar bulunmaktadır. G-20 de, anılan diğer kuruluşlarla bağlantısı olmakla birlikte üye sayısı itibariyle en kapsayıcı olanlarındandır.

Yatay bir örgütlenme gösteren G-20 ilk defa Kanada Maliye Bakanı ve ABD Hazine Sekteteri önderliğinde 1999 yılında, iki yıl öncesinde patlak veren Asya Ekonomik Krizi'ne çare arayışıyla toplanmıştır. Liderler düzeyinde her yıl toplanan G-20, yıl boyunca maliye bakanları ve merkez bankası başkanları düzeyinde toplantılar yapmakta, çalışmalarını sürdürmektedir. Bununla birlikte; G-20'nin ajandası, enerjiden eğitime, çevresel sorunlardan göç, ticaret, iklim değişikliğine kadar uzanan bir genişleme göstermiştir. Hatta 2001 yılında, periyodik olarak her sene kış aylarında toplanan kuruluş ilk etapta uluslararası terörün finansmanı sorunuyla toplanmış, sonrasında uluslararası finansal yapıda reform, göç, ticaret gibi konular da tartışılmıştır. Örgütün üyeleri; Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Kore, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Türkiye, Birleşik Krallık, ABD ile birlikte Avrupa Birliği'dir. Yani

<sup>86</sup> G harfi, “gelişmiş” ülkeleri değil, sadece “grup” kelimesinin kısaltılmışını ifade etmektedir.

sıra, IMF ve DB kuruluşun toplantılarına katılmaktadır. Katılan ülkeler itibariyle bu kapsayıcılık ve yelpaze kuruluşu ya da ‘ağı’ daha güvenilir hale getirmektedir. Dahası, BM gibi ‘aşırı formal’ olmayışıyla, G-20 ortaya çıkan sorunlara daha hızlı ve esnek bir şekilde yanıt verebilmektedir (Kirton, 2011, s. 56).

G-20’nin geçen yıl Rusya’da yapılan toplantı sonrasında yayımlanan “5. Yıllık Vizyon Beyanati”nda, sürdürülebilir büyüme ve herkes için refahın artırılması temel hedefleri ortaya konurken spesifik olarak izleyen noktaların altı çizilmiştir: Büyümei artırmak, işsizliği azaltmak ve piyasa güveni sağlamak; finansal istikrarı sürdürmek; iç ve dış iktisadi ve finansal dengesizlikleri azaltmak; piyasaları ticarete ve yatırıma açık tutmak; kurallara dayanan ve ona göre işleyen uluslararası bir ekonomi yaratmak ve güçlü olduğu kadar temsile dayanan küresel kurumlar yaratmak. Dünya ekonomisinin %80’ini oluşturan bu yirmi ülke sayılan amaç ve taahhütleri hem kendi vatandaşlarına hem de küresel topluma yapmaktadır. Bununla birlikte; G-20, yukarıda bahsedilen IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası kuruluşların analiz ve verilerini baz aldığını ve onlarla birlikte ve koordinasyonlu çalıştığını söylemektedir. Dahası, G-20 diğer sivil toplum kuruluşlarının önerilerini almak ve birlikte hareket etmek için; B-20 (*Business 20* – özel sektör), C-20 (*Civil 20* – sivil toplum), L-20 (*Labour 20* – emek örgütleri), T-20 (*Thought 20* – kanaat önderleri) ve Y-20 (*Youth 20* – gençlik örgütlenmesi) adlarında angajman grupları da oluşturmuştur (www.g20.org).

Elbette G-20 de, yukarıda anlatılan uluslararası kuruluşlar örneklerinde olduğu gibi, eleştirilmektedir. Örneğin; az önce belirtilen üye ülke kompozisyonundaki çeşitlilik, Suudi Arabistan ve Çin gibi anti-demokratik ülkelerin de birliği alınması yönünden eleştirilmektedir. Diğer bir eleştirel noktaysa, kuruluşun temsilinde Afrika ülkelerinin zayıf, Avrupa ülkelerinin (hem tekil, hem de AB şemsiyesi altında) güçlü olduğudur. Dahası, G-20’nin G-8’in dümen suyunda hareket ettiği de ortaya konan başka bir eleştiridir (Kirton, 2011, s. 57– 58). Gerçekten de G-8 ülkeleri (ABD, Birleşik Krallık, Kanada, Almanya, İtalya, Fransa, Japonya, Rusya ve ek olarak AB) bir çeşit Avrupa ve Atlantik elitizmi barındırmaktadır. Zira bu ülkelerin hangi kriter etrafında bir araya geldikleri belirsizdir. Eğer kriter sadece ekonomik güç ise, 2014 itibariyle satın alma gücü bakımından ABD’yi geride bırakan Çin G-8’de yoktur. Demokrasi ve insan hakları ise, bu konularda sürekli ‘kırık not’ alan Rusya’nın G-8’deki yeri sorgulanabilir.

Yine de denilebilir ki, gelecekte de G-20’nin yanında G-8 bulunmaya devam edecektir. Şimdiye değin anlatılan; örgüt, oluşum, forum gibi özelliklerde olduğu kadar amaçlar

bakımından benzeşse de, G-20 daha ekonomik ve finansal sorunlarla uğraşırken, G-8 daha politik ve sosyal konulara odaklanacaktır. Diğer bir deyişle; bu iki hükümetlerötesi örgüt birbirlerini tamamlayacaktır ki toplantı periyotları dahi bunu göstermektedir: G-20 kış aylarında toplanırken, G-8 yaz aylarını tercih etmektedir. Eğer diğer “G’li” oluşumlara göre daha kapsayıcı olan G-20 ile G-8 arasındaki yukarıda bahsedilen asimetrik ilişki giderilirse ve ülkelerin eşit katılımları güvence altına alınırsa, küresel öncelikler konusunda daha kolay işbirliği yapılacağı açıktır (Kirton, 2011, s. 58).

**–Basel Bankacılık Denetleme Komitesi:** Başlığın başlangıcında da belirtildiği gibi, sorunlar ve onlara yönelik çözümler küreselleşmiş ve bunlara yönelik küresel çapta karar, yürütme ve düzenleme kuruluşları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte; dünyanın eskisinden çok daha hızlı dönmesi, küresel sorunların uluslararası kuruluşların prosedürlerinin önüne geçmesine sebep olmuştur. G-20 örneğinde olduğu gibi, Basel Bankacılık Denetleme Komitesi hükümetlerötesi bir oluşumdur, forum ve ağıdır ve G-20’den daha gevşek bir yapılanmadır.

Komiteye; Arjantin, Avustralya, Belçika, Brezilya, Kanada, Çin, Avrupa Birliği, Fransa, Almanya, Hong Kong, Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Kore, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Rusya, Suudi Arabistan, Singapur, Güney Afrika, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve ABD üyedir. Şili, Malezya ve Birleşik Arap Emirlikleri’nin gözlemci statüsünde bulunduğu komiteye IMF, Avrupa Komisyonu gibi uluslararası kuruluş ve organlar da katkı sağlamaktadır. Üyeler; merkez bankaları ve eğer varsa bankacılık ile ilgili bağımsız denetim kuruluşları aracılığıyla temsil edilmektedir ([www.bis.org/bsbs](http://www.bis.org/bsbs)). Dikkat edileceği üzere komitenin 28 üyesinin içinde ülkeler, ülkeler grubu ve hatta Hong Kong gibi özel yönetimler bulunmaktadır ki bu yapılanmanın esnekliğini göstermektedir.

Komitenin Şartı’na bakıldığında; bankacılık ve finans sektöründeki gelişimlerle ilgili bilgi alış-verişinde bulunmak, küresel finansal sistemi tehlikeye sokabilecek mevcut ve olası sorunları belirlemek, denetime ilişkin sorun, yaklaşım ve teknikleri paylaşmak suretiyle konuyla ilgili sınırlar-ötesi işbirliğini geliştirmek, bankacılık düzenleme ve denetimine ilişkin uluslararası standartlar ve güçlü uygulamalar ortaya koymak, yine bu alanda doğabilecek boşluklardan ötürü finansal istikrara yönelik tehditlere yanıt vermek, komitenin getirdiği standartların uygulamasını denetlemek ve uluslararası etkinlik gösteren bankalar için/arasında “oyunun kurallarını eşitlemeye” (*level playing field*) katkıda bulunmak gibi amaçlar ve faaliyet alanları bulunmaktadır ([www.bis.org/bsbs](http://www.bis.org/bsbs)). İlgili başka amaçları olsa da, komitenin

en baştaki misyonu bankaların ve bankacılığın düzenlenmesi konusunda uluslararası uzlaşıyla kabul edilmiş standartlar oluşturmaktır. Her ne kadar gevşek bir yapılanma gibi görünse de, komitenin düzenleyici kuralları, “yumuşak kanun” (*soft law*) statüsündedir (Young, 2011, s. 39).

1930’da dünyadaki finansal düzenlemeyle ilgili ortaya çıkan ilk uluslararası kuruluş olan Uluslararası Ödemeler Bankası (*Bank for International Settlements*) ile yan yana ve koordineli (ikisinin de merkezi Basel’dedir) çalışan komite; Başkan, Sekreterlik ve konuya göre toplanan çalışma gruplarından oluşmaktadır. Bununla birlikte; kurumun en yetkili organı üye ülke temsilcilerinden oluşan Governörler ve Denetim Başkanları Grubu’dur ki komite şartının onaylanması ve değiştirilmesi, komite çalışmalarının yönlendirilmesi ve komite başkanının 3 yıllığına atanması gibi önemli kararları alır. Komite yılda 4 defa toplanır fakat başkan gerekli gördüğünde ilave toplantı yapılabilir. Komitenin sekretarya hizmetleri Uluslararası Ödemeler Bankası tarafından yürütülmektedir. Sekretarya görevlileri çoğunlukla tam zamanlı uzman çalışanlardan olmakla birlikte, komite üyelerinden de gelmektedir. Çalışma gruplarıysa konuyla ilgili uzmanlardan oluşur ve raporlarını komiteye sunarlar. Az önce belirtildiği gibi, komite yapılanması esnek/gevşek ve kararlar da yumuşak kanun niteliğinde olsa da, karara varmak ‘katıdır’ zira komite kararları oybirliği ile alınmaktadır. Bunun yanında, komitenin karar alırken “kamusal danışma” prosedürü bulunmaktadır ki bu standart oluşturma süreci için zorunludur. Tasarı halindeki standart, rehber ya da güçlü olarak gösterilecek uygulama örnekleri için ilgili paydaşlara görüş bildirmeleri için davette bulunmaktadır ve görüşler belli bir zaman kısıtı içerisinde sekreterlik aracılığıyla komiteye gelmektedir. Komite ise, ortalama 90 gün içerisinde gelen görüşleri değerlendirmektedir ([www.bis.org/bsbs](http://www.bis.org/bsbs)).

Nihayetinde; Basel Komitesi hem yapısına hem de işleyişine yönelik özelliklerle, ulusal politikalara bağlı kalmayan fakat onlardan da yararlanan ulus-ötesi bir yönetim örgütüdür denilebilir. Fakat bu durum onun eleştiriden münezzeh olduğu anlamına gelmemektedir. Komite; 1990’ların sonlarından itibaren, Uluslararası Finans Enstitüsü ve Uluslararası Swaps ve Türevler Derneği gibi bankacılıkla ilgili büyük finansal kuruluşların etkisinde kaldığı iddiasıyla eleştirilmektedir. Her ne kadar ulus-ötesi bir düzenleyici aktör olsa da, düzenlenen hususların büyük bankaların çıkarlarına hizmet ettiği veyahut ortaya konulan standartların bu kuruluşların istekleri doğrultusunda olduğu komiteye yönetilen önemli eleştirilerdendir (Young, 2011, s. 42).

–**Ulus-Ötesi Asayiş (*Transnational Policing*)**: Demokrasi; şiddetin olmadığı, siyasal ve sosyal iletişim kanallarının açık olduğu barışçıl bir ortamda sağlanabilen bir yönetim tarzıdır. Düzenin (ki “meşru zor/kuvvet” düzen kavramına içkindir) olmadığı, güvenliğin sağlanamadığı bir ülkede ya da kürede demokrasiden bahsedilemez. Buradan hareketle iki hükümetlerötesi örgütten sonra, yine aynı özellikleri barındıran bir konu olan ulus-ötesi asayiş ele alınacaktır.

Kamusal güvenliğin sağlanması konusunda ülkeler arasında işbirliği 20. Yüzyıl’ın başına kadar gitmektedir ve 1946 yılında kurulan Interpol’ün şu andaki üye sayısı (190) ise neredeyse BM’ninki kadardır. Kamusal düzenin sağlanması ve devlet otoritesi/egemenliği ile özdeşleştirilen asayiş ve polis faaliyetleri; insan trafiği, uyuşturucu kaçakçılığı, kara para aklama, uluslararası terör gibi suçların da küreselleşmesi, ulusal sınırları rahatlıkla geçmeleri nedeniyle ulus-ötesi bir nitelik kazanmıştır. Dahası, bu suçlarla mücadelede esnek ve hızlı bir yardım ve işbirliği bir gereklilik haline gelmiştir. Bu yüzden Interpol ve Europol gibi uluslararası kuruluşların prosedürleri, önceden başka konu alanları için de belirtildiği gibi, ulus-ötesi suçların arkasında kalmıştır zira bu kurumların örgütlenmeleri ve işleyişleri yatay değil, dikey bir özellik göstermekte ve üye ülkelerin yetkilendirmelerine ya da onaylarına bağlı kalmaktadır (Boer, 2011, s. 106). Diğer bir deyişle, uluslararası asayiş ve polis hizmetleri devletlerin yetkilendirdiği resmi görevliler ve bürokratlar arasındaki formal işbirliği ve aktivitelerken; ulus-ötesi asayiş, bunun üstüne/yanına AB gibi ulus-ötesi yapılanmalardan olur, onay ve yetki almış görece özerk birimlerin aralarında oluşturdukları ağlardır (Williams, 2009, s. 7).

‘Uçucu’, renk değiştiren, ağa dayalı ve mobil nitelikli ulus-ötesi suçlar için geliştirilen stratejiler de ulus-ötesileşmiştir. Özellikle istihbarat, bilgi, analiz ve görüş işbirliklerine dayanan asayiş faaliyetleri kanun uygulayıcı kuruluşların da *modus operandi*’si olmuştur. Zira suçun ve suçlunun takibinde; suçlunun hareketleri, irtibatları, ilişkili ve iş yaptığı ortamın belirlenmesi giderek önem kazanmaktadır. Diğer taraftan asayiş sağlayıcı ve kanun uygulayıcı taraflar arasındaki söz konusu bu bilgi akışı ve koordinasyonun sağlanması için irtibat görevlileri (*liaison officers*) de işlevsel hale gelmiştir. Europol ve Nordik Birlik’in de başvurduğu bir yöntem olan irtibat görevliliği, yukarıda bahsedilen asayiş ağının kurulmasına yardımcı olmaktadır. Ulus-ötesi asayişin ve polis hizmetlerinin sağlanmasında teknoloji de farklı bir stratejik önem kazanmıştır: İlgili veri tabanlarının hazırlanması, onlara ulaşım, görsel izleme, takip ve otomatik plaka tanıma uygulamaları gibi “denetim bandı” olarak



adlandırılan uygulamalar asayiş ağında bilginin hızla iletilmesine olanak vermektedir (Boer, 2011, s. 110).

Ulus-ötesi asayiş faaliyetleri, diğer kolluk faaliyetlerinde olduğu gibi özellikle insan hakları temelinde eleştirilmektedir. Zira yukarıda sayılan uygulamalar; özel hayatın gizliliği, haberleşme ve seyahat hürriyeti gibi kimi temel haklara rağmen alınan önlemlerdir. Bununla birlikte; hem ulusal hukuk ve mahkemeler hem de uluslararası adalet mercileri söz konusu bu hakların korunmasına yönelik etkili makamlardır. Diğer bir deyişle, suçlar ve onlara yönelik kolluk faaliyetleri ulus-ötesileşmişse, anılan faaliyetlerin ilk elden denetçisi olan yargıda da aynı değişim vardır. Yargı makamlarının yanı sıra, ulus-ötesi kamuoyu denetimi de gelişmiştir. Özellikle enformasyon teknolojilerine entegre olmuş kitleler/bireyler ve medya, denetim ve eleştiri işlevlerini eskisine nazaran çok daha hızlı ve etkin bir şekilde yerine getirebilmektedir.

#### 4.2.3. Ulus-Ötesi Yönetişim ve Sivil Toplum Kuruluşları

İlgili başlıkta ve yukarıda Tablo 12’de gösterildiği üzere ulus-ötesi yönetişimin uluslararası boyutundan farklı ama ondan ayrı olmayan ulus-ötesi bir düzlem de bulunmaktadır. Bu düzlem üzerinde var olan, yükselen kuruluşlar yine tabloda gösterildiği gibi; hükümetlerötesi kuruluşlar, tahkim makamları, çok paydaşlı inisiyatifler, gönüllü düzenleme örgütleri ve mali mekanizmalar gibi alt kategoriler içerisinde değerlendirilebilmektedir. Aşağıda; çok taraflı inisiyatiflerden “Çocuk Felcini Yok Etme Girişimi” (*Global Polio Eradication Initiative*), gönüllü düzenlemelerden “Gıda Kodeksi” (*Codex Alimentarius*), mali mekanizmalardan ise “Karbon Denkleştirme” (*Carbon Offsets*) ile birlikte “Uluslararası Af Örgütü” (*Amnesty International*) ve “Greenpeace” ele alınacaktır.

**–Çocuk Felcini Yok Etme Girişimi:** 1988 yılında Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) karar organı olan Dünya Sağlık Meclisi tarafından kurulan girişim, her ne kadar BM ve üye devletlerle bağlantılı bir şekilde oluşturulmuşsa da ilgi alanı ve yapılanması itibariyle sivil toplum alanındadır. Girişimin temel amacı; adından da anlaşılacağı gibi, çocuk felcini yok etmek ve söz konusu bu hastalığa yol açan şartları ortadan kaldırmaktır. Örgüt kurulduğundan beri, söz konusu bu hastalıkla savaşında %99 başarı sağlanmış, eğer müdahale edilmese felç olacak ve bir daha yürüyemeyecek olan 10 milyon insan girişim sayesinde kurtarılmıştır. Dolayısıyla girişim, geriye kalan %1’i de kurtarmak üzere faaliyet göstermektedir. Bunu yaparken girişimin dayandığı dört temel sütun bulunmaktadır: Rutin aşılamanın sağlanması,

ek aşılamanın yapılması, denetim ve kitlelerin hastalık konusunda bilinçlendirilmesi (www.polioeradication.org).

Girişimin; Dünya Sağlık Örgütü'nden Bill ve Melinda Gates Vakfı'na, Avrupa Komisyonu'ndan bağış sağlayan tekil ülkere değin pek çok paydaşı bulunmaktadır. Bu özelliğiyle girişim, insani boyutu olan küresel sorunların çözümündeki ortalığın çeşitliliğini göstermesi konusunda iyi ve başarılı bir örnektir. Girişimin yönetimi de aynı çeşitliliği sergilemektedir: Çocuk Felci Gözlem Kurulu paydaşların başkanlarından oluşmakla birlikte yılda 4 kez toplanarak girişimin ajandasını oluşturmaktadır. Bağımsız Denetim Kurulu ise; sağlık bakanlarından ilgili uzman doktorlara ve sivil toplum temsilcilerine kadar farklı bir kompozisyon sergilemekte ve ilgili oldukları konularda paydaşlarla birlikte toplantı yapmakta ve raporlar hazırlamaktadır. Girişim içerisindeki Partnerler Kurulu ise paydaşların bir çeşit sesi niteliğinde olup yılda en az iki kez toplanmaktadır; uzun ve kısa vadeli stratejilerin belirlenmesinde önemli yeri bulunan paydaşlar kurulu düşünce ve önerilerini gözlem kuruluna iletmektedir (www.polioeradication.org).

Sağlık konusunda böylesi önemli bir girişimin küresel siyaset ve ulus-ötesi demokrasiye yeni bir pencere açtığı da söylenebilir<sup>87</sup>. Zira girişim ilgilendiği konuda yukarıda da belirtildiği üzere %99'luk bir başarı yakalamıştır. Girişimin oluşturulduğu 1988 yılında çocuk felci vakası 350.000 iken, 2009 yılında rapor edilen vaka sayısı 1606'ya inmiştir. Zaten girişimin başarısı ve ulus-ötesi işbirliği ve demokrasiye katkısının temelinde de anılan amaç ve bu olgusal veri bulunmaktadır: Çocuk felcini yok etme misyonu hiçbir devlet ayrımı olmaksızın ve her devlete belli sorumluluklar yüklemek suretiyle kapsayıcılığı sonuna değin genişletmekte ve bütün kürenin dâhil olduğu bir 'koordinasyon oyunu' ortaya koymaktadır ki bunun tersi bir durumun doğuracağı sonuç, tarafların ya da paydaşların zararlı çıktıkları bir çeşit 'mahkûm ikilemi'dir. Bunun yanında; girişimin de eleştiri aldığı konular bulunmaktadır. Örneğin; çoğunluğu kamu paydaşlarından gelen paralarla oluşan bütçenin uygun maliyetli (*cost-efficient*) kullanılmadığı bunlardan birisidir (Koenig-Archibugi, 2011, s. 172–174). Yine de girişim ilgilendiği konunun insani boyutu ve ortaya koyduğu yatay-paydaş örgütlenme modeli ile dikkate değer bir ulus-ötesi yönetim ve sivil toplum girişimidir.

<sup>87</sup> Ulus-ötesi demokrasi kuramlarından kozmopolit demokrasinin de vurguladığı gibi, küresel siyaset ve demokrasi konu-odaklı bir zeminden yükselecektir. Bu anlamda insani boyutu olan böylesi sorunlar etrafında küre-politik karar almak daha kolay ve daha demokratik olmaktadır, denilebilir.

**–Gıda Kodeksi (*Codex Alimentarius*):** Gıda Kodeksi Komisyonu ya da diğer adıyla Codex Alimentarius Komisyonu klasik anlamda bir sivil toplum kuruluşu olmamakla birlikte, faaliyet alanının önemi ve organizasyonel yapısı itibariyle hükümetlerarası yapısının önüne geçmekte ulus-ötesi yönetişimin önemli bir parçası olmaktadır. Komisyonun toplantıları da sadece tarım bakanlarının başını çektiği değil, özel sektördeki paydaşların, çok-uluslu gıda şirketlerinin, ilgili uzmanların da dâhil olduğu bir prosedürdür. Dahası, komisyonun koyduğu standartlar DTÖ tarafından da benimsenmekte ve çiftçilerle birlikte ilgili diğer sektörlerdeki üreticilerin de davranışlarını etkilemektedir. Kodeksin tüm dünyadaki tüketicileri etkilemesi, komisyonun öneminin diğer bir göstergesidir (Bütthe ve Harris, 2011, s. 219).

Gıdayla ilgili uluslararası standartlar oluşturmanın tarihi 20. Yüzyıl'ın başına değin gitmektedir. İlk defa 1903 yılında Uluslararası Sütçülük Federasyonu tarafından süt ve süt ürünleri için uluslararası standartlar getirilmiştir ki bu sonraları kodeksin oluşturulmasındaki en önemli itici faktörlerden birisi olmuştur. İlk bölgesel/kıtasal çapta kodeksler ortaya konmaya başlanmış ve nihayetinde Kodeksi belirleyen komisyonun kurulması 1963 yılında BM Gıda ve Tarım Örgütü ile WHO'nun ortak kararı çerçevesinde gerçekleşmiştir. İlgili komisyondan önce kodeksin ne anlama geldiğini açıklar, basit bir tanımını verirsek: *Codex Alimentarius*; tarım faaliyetleri ve gıda ürünlerine yönelik uluslararası standartlar ve iyi uygulamaları içeren bir rehber ve öneriler bütünüdür. Bunun içerisinde; gıda hijyeninden tarımsal ve hayvansal ilaçların üründe kalan miktarına, ürünün paketlenmesi ve etiketlenmesinden ürünün içerisindeki katkı maddelerine değin çeşitli oran, standart ve uygulamalar bulunmaktadır (FAO/WHO, 2006, s. 6–7 & 10–11).

Söz konusu bu standartların geliştirilmesinden kodeksin adıyla anılan ve yukarıda belirtildiği gibi BM Gıda ve Tarım Örgütü ile WHO'nun koordinasyonu ile işleyen Gıda Kodeksi Komisyonu sorumludur. Komisyonun AB gibi bir ulus-üstü aktör ile birlikte 186 tane üye ülkesi bulunmaktadır. Yanı sıra komisyonda; 15'i Birleşmiş Milletler kurumlarından, 52'si hükümetlerarası organizasyonlardan ve 157'si sivil toplum kuruluşlarından olmak üzere 224 gözlemci bulunmaktadır. Komisyonun toplantıları bütün ülkelere ve katılmak isteyen bütün kişi ve örgütlere açıktır fakat bunun için formal bir başvuruda bulunmak gerekmektedir. Komisyonunun üye sayısı ve üye çeşitliliği onun ne kadar önemli bir ulus-ötesi aktör olduğunun da bir göstergesidir. Komisyonun altında çeşitli komiteler bulunmaktadır. En önemli komite olan yürütme komitesi, coğrafi temsile dayalı temsilcilerden oluşmakta; Afrika, Asya, Avrupa, Latin Amerika ve Karayipler, Yakın Doğu, Kuzey Amerika ve Güney Batı Pasifik bölgelerinden birer ülke komisyon tarafından temsilci

olarak belirlenmektedir. Bunun yanında komisyonun altında; katkı maddeleri, kirletici maddeler, gıda numuesi alma ve analizi gibi spesifik konularla uğraşan komiteler de bulunmaktadır. Bu komitelerin yanında; yukarıda bahsedilen yedi bölgenin kendilerine ilişkin, kendilerinin yürüttüğü komiteleri de bulunmaktadır ([www.codexalimentarius.org](http://www.codexalimentarius.org)).

Komisyonun temel görevi olan standart oluşturma prosedürü ise izleyen şu aşamalardan oluşmaktadır: Standart oluşturma ya da var olanı gözden geçirme aşaması, ilgili komitenin ya da üye taraflardan birinin komisyonun yürütme komitesine yaptığı öneri ile başlamaktadır. Bundan sonraki adım öneriye ilişkin ilk tasarının sekreterlik (genellikle üye bir ülke) tarafından hazırlanması ve ilgili uzmanlara sunulmasıdır. İlk tasarı üye ve gözlemci ülkelerin değerlendirilmesine sunulduktan sonra, Kodeks Komitesi tasarımı tartışmaktadır. Sonrasında yürütme komitesine aktarılan tasarı, kabul için Gıda Kodeksi Komisyonu'na gönderilmektedir. Yine de süreç burada bitmemektedir, zira tasarı ikinci bir okuma/yorum ve gözden geçirme için sırasıyla komisyon tarafından uluslararası sivil toplum kuruluşlarına ve ilgili komiteye gönderilmektedir. Nihai aşamada karar verici komisyondur; tasarımı kabul edebileceği gibi düzeltilmesi, değiştirilmesi veya reddi için anlatılan bu prosedürü geri sarabilir (Büthe ve Harris, 2011, s. 222).

Komisyona ve komitelerin çalışmasına eleştirilirse, genellikle az gelişmiş ülkelerin görece düşük etki ve nüfuzdan bahisle yapılmaktadır. Şöyle ki; komisyonun toplantılarına katılım hükümetlerin tasarrufunda olduğundan, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki katılım diğerlerinden fazla olmaktadır. Dahası, gelişmiş ülkelerdeki uzmanlık bilgisi diğer ülkelere göre daha fazla olduğundan, oluşturan standartlar da onların etkisi altındadır. Sonuç olarak, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için komisyona üyelik, gelişmiş ülkelerin oluşturdukları standartları ve aldıkları kararları meşrulaştırmaktan öteye gitmemektedir ki bu durumu dengelemek için komisyon içinde bir vakıf dahi kurulmuştur (Büthe ve Harris, 2011, s. 225). Sonuç olarak; gıda ve onunla ilgili konular, kapsam kısmında da belirtildiği üzere, çevresel sorunlarla birlikte küreselleşen konulardandır. Onunla ilgili düzenleyici karar alma ve yürütme de, komisyon örneğinde olduğu gibi, ulus-ötesi bir nitelik kazanmıştır.

**-Karbon Denkleştirme/Salınımı:** İklim değişikliği, küresel ısınma ve ona bağlı olarak ortaya çıkan çevresel felaketler, küresel karar almanın ve sorun çözmenin önemi ve aciliyetinin en yakıcı biçimde hissedildiği alanlardan birisidir. Karbon salınımlarının ya da iklim değişikliği ve küresel ısınmaya neden olan sera gazlarının kısılması ise söz konusu çevresel sorunun en önemli parçalarındandır.

Karbon gazlarının salınımı, dengelenmesi ve kısılmasına ilişkin öne çıkan iki tür yöntem bulunmaktadır. Bunlardan birisi; karbon ticareti diğeri ise karbon denkleştirme. Karbon ticareti ya da mübadelesi, belirli bir gaz salınımı kotası olan tarafların birbirlerinin kotalarına ilişkin yaptıkları işlemlerdir. Karbon kotasını doldurmayan bir taraf başka bir tarafa bu kotasını satabilmekte ve bu vesileyle toplam salınımda herhangi bir değişiklik olmamaktadır. Karbon dengelemesi ya da denkleştirmesi ise, toplam gaz salınımını düşürmeye yönelik bir uygulamadır zira denkleştirme sertifikasını karbon kotasını doldurmuş bir şirkete satan kurum, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullandığı için bu değiş-tokuşu yapabilmektedir. Diğer bir deyişle; karbon ticaretinde salınımlar takas edilirken, denkleştirme uygulamasında karbon salınımı ile yenilenebilir enerji uygulaması değiş-tokuş edilmektedir. Bununla birlikte; bu iki uygulama da çevresel bozulmaya karşı iki farklı piyasa enstrümanıdır (Green, 2011, s. 371–372).

Sera gazı ya da karbon salınımını azaltmak üzere geliştirilen uluslararası kamusal araç ve mekanizmalar da BM prosedürüne (uluslararası sözleşmeler, belli bir misyonla bir araya gelmiş diplomatlar, farklı çıkarları takip eden egemen devletler, uzun toplantılar) tabi olduklarından aciliyet gösteren sorunlara hızlı yanıt vermemelerinden ötürü eleştirilmektedir. Bu sebeple; 1992 yılında imzalanan Kyoto Protokolü'nün öngördüğü ve kamu-özel işbirliğine dayanan esnek mekanizmalar karbon salınımı konusunda önem kazanmıştır. Kyoto Protokolü ile birlikte karbon salınımına ilişkin daha esnek (ama gevşek değil) mekanizmalar olan “Temiz Kalkınma Mekanizması” (*Clean Development Mechanism*) ve “Ortak Uygulama ve Uluslararası Salınım Mübadelesi” (*Joint Implementation and International Emission Trading*) devreye girmiştir (Streck, 2011, s. 377 & 380).

Temiz Kalkınma Mekanizması; protokole göre emisyon/salınım düşürme ve sınırlama taahhütünde bulunan bir ülkenin gelişmekte olan bir ülkede temiz kalkınma yatırımı yapmasının önünü açmaktadır. Örneğin; kırsal bir alanda elektrik enerjisinin üretilmesinde, termik santraller yerine güneş panellerini kullanmaya yönelik bir proje, bu mekanizmaya örnek gösterilebilir. Böylelikle hem karbon salınımı azaltılmakta hem de gelişmiş ülkelere gelişmemiş ülkelere doğru bir teknoloji transferi sağlanmaktadır. Salınım mübadelesi mekanizması da; yine protokole göre taraf olan bir ülkenin yine taraf olan başka bir ülkede gerçekleştirdiği karbon salınımı azaltma/yok etme projesi karşılığında, proje başına bir ton karbon/sera gazı daha fazla üretebilmesine izin vermektedir. Mübadele mekanizması da taraf ülkelerin karbon salınımı taahhütlerinde durmalarına yardımcı olmakla birlikte, yine yatırım ve teknoloji transferi konusunda teşvik edici ve kolaylaştırıcı bir işlev görmektedir. Bu

mekanizmalar, yukarıda anlatılan piyasa mekanizmalarına benzemektedir fakat burada söz konusu olan şirketler değil ülkelerdir.

En önemli çevresel sorunlardan birisi olan karbon salınımı ile ilgili mekanizmalarda, kamu-özel işbirliklerinin soruna ilişkin en önemli uluslararası hukuksal metin olan Kyoto Protokolü'nde kabul ve teşvik edilmesi, kamu, özel sektör ve sivil toplum taraflarının bir araya geldiği ulus-ötesi karar almanın, uluslararası prosedürlere tercih edilmeye başladığının da bir göstergesidir. Bununla birlikte; böylesi önemli ve insanlığın geleceğini yakından ilgilendiren bir konuya özel sektörün dâhil edilmesi, çözüme yönelik hizmetin niteliğini değiştirmemektedir zira bu mekanizmalardan yararlanmak kamusal aktörlerin onayına bağlıdır.

**–Uluslararası Af Örgütü:** Demokrasiye ilişkin belirtilen tanımlarda da vurgulandığı gibi, demokrasi kavramının içini doldurmakta kullanılan en modern ve kapsayıcı ölçüt üçüncü kuşak hakları da tanıyan ve içine alan “demokratik minimum”dur. Özellikle sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, kalkınma hakkı, toplumsal cinsiyet ve kültürel haklar gibi konular küreselleşen sorunların kapsamında düşünülmekte, dolayısıyla çözüm de ulus-ötesi platformda aranmaktadır. İnsan hakları konusunda ulus-ötesi bir ölçekte faaliyet gösteren Uluslararası Af Örgütü'nü de (*Amnesty International*) bu çerçevede düşünmek gerekmektedir.

Uluslararası Af Örgütü'nün hikâyesi 1961 yılında başlamaktadır. Aynı yıl Portekiz'de özgürlük için ‘kadeh kaldıran’ iki gencin hapse atılmasına ilişkin İngiliz gazetesi *the Observer*'da “Unutulan Mahkûmlar” (*the Forgotten Prisoners*) adında bir makale yazan avukat **Peter Benenson** uluslararası bir kampanyaya imza atmış ve örgüt faaliyetlerine başlamıştır. Örgüt 1977 yılında ise Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Bugün üç milyondan fazla destekçisi, gönüllüsü ve üyesi ile birlikte 1800 civarında çalışanı bulunan örgüt 150'den fazla ülkede faaliyet göstermektedir. Herhangi bir hükümetle, siyasi düşünceyle ya da herhangi bir din ile bir bağının olmadığını ve tarafsızlığını vurgulayan örgütün gelirleri üyelerden ve bağış yapanlardan gelmektedir. Hükümetler ve şirketlerden gelen bağış teklifleri ise istisnai olarak kabul edilmekte genellikle vakıfların bağışları alınmaktadır (www.amnesty.org & Buchanan, 2002, s. 576)<sup>88</sup>.

<sup>88</sup> Örgütün kurucusu Benenson'un da belirttiği gibi; Uluslararası Af Örgütü, bir Rolls Royce parasıyla kurulabilecek/kurulmuş bir örgüttür ve hükümetleri etkileyebilmenin yanında dünyadaki pek çok düşünce ve vicdan hürriyeti ihlal edilen mahkûma yardımcı olabilecek kapasitededir. (Örgütün kuruluşu ve gelişimine ilişkin daha fazlası için bkz. Tom Buchanan, “The Making of Amnesty International”, **Journal of Contemporary History**, Vol. 37, No. 4, ss. 575–597).

Uluslararası Af Örgütü'nün temel motivasyonu insan haklarının sağlanmasıyla insanları güçlendirmektir. “Adaletsizliğe Karşı Birlik” sloganıyla öne çıkarılanlar; ifade hürriyetinin korunması, kadın haklarının geliştirilmesi, idam cezasının kaldırılması, insanlığa karşı işlenen suçlarda adaletin aranması ve yalnızca devletlerin değil şirketlerin de insan hakları ihlallerinde sorumlu tutulmasıdır. Bu amaç ve motivasyona yönelik olarak, örgüt pek çok protesto eylemiyle birlikte her yıl düzenli olarak insan hakları raporları hazırlamakta ve hak ihlali yapan ülkeleri kamuoyuna ifşa etmekte ve uyarılmaktadır. Bununla birlikte; hükümetlerarası örgütler, diğer sivil toplum kuruluşları da insan hakları bağlamında örgütün ilgi ve takip alanındadır ([www.amnesty.org](http://www.amnesty.org)).

Uluslararası Af Örgütü'nün Aralık 2013'te yayımladığı son tüzüğüne göre yapısı ve işleyişi şu şekildedir: Dünya çapında, hareket bazlı bir oluşum olan örgütün nihai ve en üstteki organı Uluslararası Konsey'dir. Konsey'i takip eden diğer organlar; Uluslararası Kurul, Kısımlar ve Yapılar'dır. Uluslararası Konsey, altında bulunan bu birimlerden gelen temsilcilerden oluşmaktadır.<sup>89</sup> Konsey'in görevleri ve işlevleri örgütün misyonu ve stratejisini izleyip gerçekleştirmek, örgütün kurumsal yapısını düzenlemek ve örgütün kısımlar ve yapılarla birlikte diğer organlarını denetlemektir. Uluslararası Kurul ise, konsey tarafından seçilen bir mali sorumlu (*treasurer*) ve 8 üyeden oluşmaktadır. Konsey örgütün en büyük karar organıysa, kurul da örgütün en yetkili yürütme organıdır. Zira örgütün sürekli işlerinin yürütülmesini sağlayan örgüt sekreterinin atanması, ülkesel ve bölgesel birimler olan kısım ve yapıların oluşturulması kurulun yetki ve sorumluluk alanındadır. Konsey ve kurulda kararlar çoğunluk oyuyla alınmaktadır fakat tüzüğün yapılması ve değiştirilmesi üye sayısının üçte ikisi tarafından karara bağlanmaktadır ([www.amnesty.org](http://www.amnesty.org)).

Uluslararası Af Örgütü, diğer sivil toplum kuruluşları gibi, tabandan tavana bir yapılanma sergilemektedir. Küresel bir faaliyet alanı bulunan örgütün yapısı ve işleyişi kompleks olsa da ülke ve bölge temsilcileri ile birlikte uluslararası üyeler karar ve yürütme organlarını oluşturmakta ve örgütün misyon ve eylemleri böylelikle şekillenmektedir. Bununla birlikte; örgüt, demokratik bilincin hassas olduğu insan hakları konusunda faaliyet gösterse de eleştiri aldığı noktalar da bulunmaktadır. Eleştiriler ilkin haklarında ‘kötü’ rapor yazdıkları ülkelerden gelmekle birlikte, örneğin Katolik Kilisesi de örgütün kürtajı bir hak olarak savunmasını eleştirmektedir. Nihayetinde, Af Örgütü evrensel insan hakları denetiminde etkili

<sup>89</sup> Uluslararası Konsey'e 250'den fazla uluslararası üye 1, 2500'den fazla 2, 15000'den fazla 3, 40000'den fazla 4 ve 80000'den fazla üye 5 temsilci göndermektedir. Temsilcilerin belirlenmesinde aynı usul, kısım ve yapılar için de geçerlidir.

olan bir uluslararası sivil toplum kuruluşudur (INGO); devletler kadar devlet dışı aktörleri de ‘denetlemekte’ ve böylelikle küresel kamuoyunun oluşmasında ve siyasette de söz sahibi olabilmektedir.

–**Greenpeace:** Greenpeace (Yeşil Barış) yukarıda anlatılan Uluslararası Af Örgütü gibi dünyanın en tanınan uluslararası sivil toplum kuruluşlarından birisidir. Çalışmalarını çevresel sorunlar etrafında yoğunlaştıran kuruluşun öncüsü ya da öncüleri, Af Örgütü örneğindeki kadar belirgin değildir. Kuruluş; 1970 yılında ABD’nin Kanada topraklarında yapmayı planladığı nükleer denemeleri protesto etmek amacıyla üniversite öğrencilerinin kurdukları “Dalga Yapmayın Komitesi”nin (*Don’t Make a Wave Committee*) sonradan büyüyerek Greenpeace adını almasıyla ortaya çıkmıştır ve ilk eylemini 1971 yılında barış ve ekoloji sembolleri çekilmiş bir bayrağın bulunduğu bir gemiyle denize açılarak yapmıştır. Her ne kadar anonim bir hareket olarak başlasa da, **Patrick Moore, David McTaggart** ve **Robert Hunter** Yeşil Barış’ın önce çıkan liderleri olmuştur. Özellikle ilk başkan Hunter; gazeteci, yazar, program yapımcısı, filozof gibi pek çok farklı kimliğiyle hareketin felsefi bir düşünce kazanmasının yanında onun medyada da görünür olmasını sağlamış, harekete yaratıcılık ve stratejik zekâ katmıştır (Arslan, 2011, 250–251).

İklim değişikliği, ormanların yok olması, okyanus ve denizlerin kirletilmesi, nükleer enerji ve silahlanma gibi konularda karşı tavır koyan Greenpeace’in temel amacı, çevresel sorunların yatıştırılması ya da yönetilmesi değil, bu sorunların yok edilmesi ve daha yeşil ve barışçıl bir gelecek için somut adımların atılmasıdır. Bu amaca yönelik; biyolojik çeşitliliğin korunması, denizlerde ve karada kirliliğin önlenmesi ile birlikte doğal kaynakların istismarının sonlandırılması, nükleer tehditlerin yok edilmesi, barışın ve küresel silahsızlanmanın sağlanması konulan başlıca hedeflerdir. Ayrıca doğa ile uyumlu bir hayat tarzının geliştirilmesi ve ekolojik tarım gibi pozitif uygulamalar dünya çapında kuruluşça özendirilmekte ve desteklenmektedir ([www.greenpeace.org](http://www.greenpeace.org)).

Yukarıda değinilen tarihi ile birlikte, Greenpeace’in kurumsallaşması 1996 yılında kabul ettiği tüzüğü ile birlikte olmuştur. Amsterdam’da kurulan “Yeşil Barış Konseyi Vakfı” (*Stichting Greenpeace Council*) yapısı ve işleyişini bu hukuksal dokümanla birlikte oluşturmuş ve hareket daha organize ve güçlü bir şekilde devam etmiştir. Anılan tüzüğe göre Greenpeace; ulusal, aday ve çokuluslu örgütlerden oluşmaktadır. Ulusal örgütler kuruluşun bir ülkedeki ofislerini, aday örgütler kuruluşun değerlendirme altında tuttuğu birimleri ve çokuluslu örgütler kuruluş içerisinde bulunan ve birden fazla ülkede faaliyet gösteren yapıları



ifade etmektedir. Greenpeace'in en etkin organı Uluslararası Kurul'dur fakat en yetkili organı Vakıf Konseyi'dir zira konseyin; kuruluşun çekirdek/temel değerlerini belirlemek, yeni ulusal ofislerin açılmasını kabul etmek, kurulun performansını değerlendirmek ve gerektiğinde kurulu yeniden oluşturmak gibi önemli kararlarda belirleyiciliği bulunmaktadır. Konsey, ulusal ofislerin ve aday birimlerin temsilcilerinden oluşmaktadır, yalnız aday birim temsilcilerinin oy hakkı bulunmamaktadır. Konsey yılda bir kere toplanmaktadır. Konsey'de alınan kararlara ilişkin oy nisapları kararların niteliklerine göre değişmektedir. Olağan işlerden sayılan kararlar basit çoğunlukla, olağanüstü işlere ilişkin kararlar üçte iki çoğunlukla, harcamalara/mali işlere yönelik kararlar ağırlıklandırılmış nitelikli çoğunlukla (2/3) ve kuruluşun tüzüğü ile ilgili değişiklikler beşte dört çoğunlukla alınmaktadır (Greenpeace (a), 1996 & Greenpeace (b), 1996).

Vakıf Kurulu (*Stichting Board*) ya da Uluslararası Kurul, konsey tarafından 3 yıllığına atanan en az beş en çok yedi temsilciden oluşmaktadır. Kurul, kuruluş içerisinde ya da dışarılarından kendi başkanını seçmektedir. Kurul, bütün üyelerin bir arada olduğu bir toplantı da (*plenary meeting*) üçte dört oy çoğunluğu ile başkanı görevden uzaklaştırabilmektedir. Kuruluş sekreterini ve mali sorumlusunu da belirleyen kurul; kuruluşa görevli alınmasından harcama kararlarına, kuruluş/vakıf tarafından hazırlanan rapoların denetiminden ofis başkanlarının azline değin pek çok yetkiye sahiptir ve kararlarını istisnai durumlardaki üçte iki, nitelikli çoğunluk hariç, basit çoğunlukla almaktadır. Bu organların yanı sıra, kuruluşun idaresi (*management*) için kurul tarafından Uluslararası İcracı Direktör de atanmaktadır. Direktörün görevleri; kurul kararlarının uygulanmasını sağlamak, kuruluşun stratejik hareket ve yönelimlerine ilişkin kurula rapor sunmak, kuruluşu temsil etmek, ulusal ofislerin performanslarını değerlendirmek gibi işlerdir (Greenpeace (a), 1996 & Greenpeace (b), 1996).

Her ne kadar doğrudan eylem örgütü olsa da, liderlikten ziyade anonim harekete dayansa da, Greenpeace yukarıda anlatıldığı üzere tabandan tavana önemli bir organizasyonel iskelete sahiptir. Hatta sadece mali konularda olsa bile; kuruluşun konseyinde, IMF'de görülen ağırlandırılmış oy, yani bir temsilcinin bir oy olmadığı bir durum dahi söz konusudur. Yine de; küreselleşen ve tüm küreyi ve insanlığı tehdit eden çevre sorunlarına çarpıcı eylemleriyle dikkat çeken ve alternatif/doğayla uyumlu bir hayat tarzı önermesinde bulunan Greenpeace önemli bir küresel sivil toplum aktörüdür.

Sonuç olarak; demokrasiye ilişkin tanımlarda ve yaklaşımlarda değinildiği üzere, demokrasi yönetim ve siyasetin eş anlamlısıdır ki gündelik hayatın her yerindedir. Ulus-ötesi

demokrasi de; yukarıda anlatıldığı gibi, alınan kararlar, oluşturulan standartlar ile hayatın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; bugün önde gelen yayın evlerinin yayımladığı pek çok kitabın kapağında ve ilk sayfalarında bir ağaç amblemi ve FSC (*Forest Stewardship Council*) kısaltması görülmektedir ki bu ulus-ötesi bir kurumun aldığı kararların, oluşturduğu standartların gündelik hayata bir yansımasıdır. Keza yukarıda ele alınan örgüt ve kuruluşlar aldıkları kararlar ve oluşturdukları küresel standartlarla gündelik hayatın düzenlenmesinde önemli bir yerde durmaktadır. Bunun yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlatılan örneği olan Codex Alimentarius; tarım ve gıda sektöründeki ürünlerin üretim, dağıtım ve pazarlama ile ilgili standartlarını belirlemekte, birileri için yerel olan başkası için ithal olsa da ürünler bu standartlara göre üretilmektedir, yani bu anlamda ürünlerin menşei dünyadır.

Uluslararası örgütler, hükümetlerötesi örgütler ve yönetim/sivil toplum kuruluşları bir arada değerlendirildiğinde, küresel anlamda önemli bir düzenleyici işlev gördükleri dikkat çekecektir. Çalışmanın kapsam kısmında da değinildiği üzere, ulus-devlet küresel siyasetten çekilirken özellikle düzenleyici yetki ve kapasitelerini geride bırakmıştır. Bu yetki ve kapasiteyse, küresel ekonominin üstyapı kurumlarına geçmiştir. Yine de, söz konusu yetkilerin uluslararası ve ulus-ötesi kurumlarca klasik ulus-devlet egemenliği gibi kullanılmadığı ortadadır. Diğer bir deyişle; kural/kanun koymanın yerini standart oluşturma, zorlayıcılığın yerini ise ‘gönüllülük’ almıştır. Ulus-devletlere ya da ulus-ötesi demokrasinin idare ve koordinasyon birimlerine düşen, ulus-ötesi ölçekte alınan kararları uygulamaktır. Ayrıca devletler için diğer bir önemli nokta, söz konusu bu kuruluşlara katılmak ve buralarda kendilerini temsil etmektedir ki yukarıda bahsedilen yeni egemenliğin anlamı da budur. Dahası, devlet-dışı aktörlerin çeşitliliğinin yanında devlete ilişkin aktörlerde de değişimler yaşanmaktadır. Bugün AB, 28 üye ülkesi ve devam eden bir entegrasyon süreci ile birlikte küresel siyasette bir “süper-devlet” rolü oynamaktadır. Keza; NAFTA, MERCOSUR, ASEAN, Şanghay Beşlisi gibi bölgesel oluşumlar da, uluslararası ilişkilerde analiz birimi tartışmasına yeni bir boyut getirmektedir. Bölgesel devlet-benzeri oluşumlar, yukarıda ele alınan örgüt, kurum ve kuruluşlarda önemli bir nüfuz göstermeye başlamıştır.

Mamafih, ulus-devletler bazında bile eleştiri konusu olan demokratik açık çok daha büyümüştür.<sup>90</sup> Birincisi; karar alanlar ile karardan etkilenenler arasındaki mesafe artmıştır. Karardan etkilenenler, karar mekanizmalarından uzaklaşmış ve karara katılan olmak bir yana

<sup>90</sup> Daha önceden bahsedilen Dahl’ın uyarısı, ters çevirilip denebilir ki: Politik birimin ölçeği küçüldükçe doğrudanlığın sağlanma imkânının yükseldiği ve katılımın arttığı doğrudur fakat sistem kapasitesinin yetersiz hale gelmesi de kaçınılmazdır. Politik birim ölçeği büyüdükçe, sistem kapasitesinin arttığı bir gerçektir fakat katılım ve temsil aynı oranda zora girmektedir.

katlananlar durumuna düşmüşlerdir. Uluslararası ve ulus-ötesi kurum ve kuruluşlarda devlet temsilcileri bulunmaktadır fakat demokratik temsil IMF ve DB gibi önemli kurumlarda yerini “ağırlıklandırılmış oy”a bırakmış, liberal demokrasinin en temel ilkelerinden bir kişi – bir oy bir yana bırakılmıştır. Yine dikkat edileceği üzere, söz konusu bu kurumlarda uzman ve teknokratların ağırlığı, “siyaset yapmadıkları/nötr oldukları” gerekçesiyle fazladır. Fakat demokrasi ve siyaset aynı anlama gelen farklı yazılan kelimelerdir. Popüler tercihlerin böylesi bir gerekçeyle karar mekanizmalarında yansıtılmaması demokratik açığı, uçurum haline getirmektedir. Dahası uluslararası ve ulus-ötesi kuruluşların karar prosedürleri ve organizasyonel yapıları “ortalama zeka düzeyinde, sade bir insanın” anlayabileceğinden çok daha kompleks ve giriftir. Söz konusu kuruluşlar açık, şeffaf ve hesap verebilirdir fakat, açık olsalar da onları anlamak ve analiz etmek zordur. Bu durum, insanların siyasetten de soğumasına neden olmakta ve apolitikliği körüklemektedir. Kapsam ve biçim kısımlarından çıkarılan bu sonuçlar eleştirel bir perspektifle aşağıdaki son kısımda, ulus-ötesi demokrasinin yapısal kısıtlılıkları ile birlikte ele alınacaktır.

## BEŞİNCİ BÖLÜM

### ULUS-ÖTESİ DEMOKRASİNİN SORUNLARI/KISITLILIKLARI

Başlangıca dönersek, demokrasinin doğduğu topraklarda, en azından dönemin ünlü filozofları tarafından, pek sevilmediği anlatılmıştır. Bunun en önemli sebebi; kitlelerin popüler yönetiminin yozlaşmaya açık olduğu, sıradan insanların kendi kaderleri üzerinde söz sahibi olamayacağı (bireysel özerkliğin reddi) ya da başkalarının onlar için, onlar adına daha iyi kararlar alabileceği kabulüdür ki, söz konusu bu kabulün modern dönem düşünürleri anlatılırken değinildiği gibi, elit demokrasi teorisinde de devam ettiği görülmektedir. Platon'un, "ya filozoflar kral ya da krallar filozof olsun" derken ve insanları değerli madenlere göre kategorize ederken anlatmak istediği budur. Veyahut Aristoteles; bir ayakkabıcının, bir demir ustasının siyasetle, Polis'teki anlamıyla devlet yönetimiyle uğraşmaması, bu işleri profesyonel siyaset adamlarına bırakması gerektiğinin altını çizirken yapmaya çalıştığı bu düşüncenin onaylanmasıdır.

Biçim kısmında anlatılan, hem ulusal hem de ulus-üstü/ötesi siyasette yaşanan uzmanlaşma, teknokrasi yönetiminin karşılığı da Antik Yunan'daki anılan filozofların 'iyi yönetim' düşüncesinin neredeyse aynısıdır, aynı kabulleri benimsemektedir: Özellikle ekonomik kararlar (ve dolayısıyla siyasal ve toplumsal kararlar) 'siyasetten arındırılmalı', işin teknik bilgisine haiz uzmanlar tarafından alınmalı ve uygulanmalıdır. Diğer bir deyişle; ulus-ötesi yönetim/yönetişim ve uluslararası kuruluşlarının yönetişim felsefesi adeta Platon ve Aristoteles'in 'dirilişidir'; demokratik elit-rekabetçi teorilerin de devamı görünümündedir. Diğer taraftan, yan yana gelen söz konusu düşünce ile uygulamalar arasında açık bir çelişki ve bunların bir araya gelişinde bir gariplik görünmektedir: Gerçekten de, modern demokrasi fikri ve ulus-ötesi demokrasi yaklaşımı katılım ve temsil mekanizmalarının uluslararası ve ulus-ötesi düzlemde geliştirilmesini iddia etmekte ve bu biçimsel/prosedürel iddiayı insan hakları nosyonuyla güçlendirmektedir; fakat uygulamada, yukarıda anlatılan ekonomi-siyaset ayırımı ve yönetişim gibi kabul ve modellere dayanılarak bambaşka bir tablo ortaya çıkmaktadır ki, bu durum ulus-ötesi demokrasinin sorunlarının ve eleştirisinin ortaya konulmasını gerektirmektedir.

Düşünce düzeyinde sorgulamalarla birlikte, ulus-ötesi demokrasinin özellikle kapsam/ölçek bakımından, bağlantılı olarak demos/yurttaş anlamında ve biçimsel olarak,

olanaksızlık addedilmese bile<sup>91</sup>, çeşitli kısıtlılıkları da vardır. Küre, küre-bölge ve küresel siyasal faaliyetlerin koordinasyonu sorunundan demokratik kapsayıcılığa, aktör ve kurumların çeşitliliği ve karmaşıklığından onlar arasındaki ilişkilerin asimetrisine değin sorunlar ve bunlara yönelik eleştiriler de bulunmaktadır.

Çalışmanın son kısmında; ulus-ötesi demokrasi teorisine ve uygulamasına ‘eleştirel bir geri dönüş’ yapılmakla birlikte, ulus-ötesi demokrasinin kendi içerisinde barındırdığı sorunlar ve yapısından kaynaklanan kısıtlılıklar ele alınacaktır.

### 5.1. “Demokrasi Ne Âlemde?”: Demokrasiye Eleştirel Yaklaşımlar

Antik Yunan’daki doğrudan demokrasi deneyiminden neredeyse iki bin yıllık unutulmasına ve sonrasında 17. ve 18. Yüzyıl’da üstündeki pejoratif anlamdan kurtulup özellikle 1945, II. Dünya Savaşı’ndan sonra ezici bir galibiyete ulaşmasına değin demokrasi<sup>92</sup> köken kısmında ortaya konulduğu üzere uzun ve ‘çalkantılı’ bir maziye sahiptir. Denilebilir ki; ilk etapta bir isim olan demokrasi, kötülenmekten kurtulduğu anda bir sıfat olarak karşımıza çıkmıştır: demokratlar ve demokratik bir yönetim. 1945’ten sonraysa artık demokrasi sadece bir isim ve de ayırıcı/niteliyici bir sıfat değil artık bir fiildir: demokratikleşmek, demokratikleştirmek (Basham, 2006, s. 209). Pratikte de karşılığını bulan bu semantik değişim, demokrasinin gelişimini de özetlemektedir. Bunun yanında; aşağılanmadan kurtulan demokrasi bu sefer de ‘kutsanma illeti’ne tutulmuştur. Diğer yönetim tarzları ile karşılaştırılmayan ve kendisine rakip olarak yine kendisi gösterilen demokrasi giderek ezici bir üstünlük kurmuştur. Hatta neo-Hegelyen bir tavırla tarihin sonunu getiren Fukuyama, liberal demokrasiyi olası ve en iyi yönetim biçimi olarak mutlaklaştırmıştır. Elbette durum herkes için böyle değildir. Demokrasi de yerleşik itibarına rağmen eleştirilmeye başlanmıştır. Son yıllarda ilgili literatürde yazılan birkaç kitabın ismi bile bunu açıkça göstermektedir: “Demokrasi Ne Âlemde?”, “Demokrasinin Nesi Var?”, “Demokrasinin Büyüsünü Bozmak” (*Breaking Democracy’s Spell*).

Elbette eleştirmek; alternatif olmanın ve alternatif sunmanın vazgeçilmez unsurudur. Bununla birlikte; eleştiri, var olan bir şeyin veya olgunun daha iyiye gitmesi için yapılacağı

<sup>91</sup> Daha önceden belirtildiği gibi “Bir çağın fantezileri, diğer bir çağın gerçekleri” olabilmektedir ya da E. H. Carr’ın belirttiği gibi: “Sağlam siyasal düşünce ve sağlam siyasal hayat sadece ütopya ve gerçekliğin bir arada olduğu yerde bulunabilir.”

<sup>92</sup> İlgili kısımda da belirtildiği üzere, I. Dünya Savaşı ülkelerin ve ulusların savaşıdır. II. Dünya Savaşı’nda ise bunların yanında hayat tarzları, kültürler ve yönetim biçimleri de savaşımıştır. Demokrasi, hem faşizm hem de diğer otokratik ve totaliter rejimler karşısında önemli bir zafer kazanmıştır. Bununla birlikte; kazanılan bu zaferin dünyanın en yıkıcı ve can kaybına sebep olan savaşın sonucu olduğu da unutulmamalıdır.

gibi, söz konusu olgunun kökten bir biçimde değişmesi ve/veya ona alternatif oluşturma için de yapılabilir. Aşağıda; ilk başlık altında, demokrasinin daha iyi ve etkili olmasına ilişkin eleştiriler, izleyen başlıkta ona alternatif olarak düşünülen yönetim tasavvur ve tahayyülleri ve son altbaşlıkta demokrasideki ısrarın ve demokrasiye ilişkin popüler desteğin nedenleri tartışılacak ve değerlendirilecektir.

### 5.1.1. Demokrasinin Demokratikliği Sorunu: Demokrasi vs. Demokrasi

Önceden de değinildiği üzere demokrasi ve siyaset/yönetim farklı yazılışlar da aynı anlama gelen terimler olarak nitelendirilebilir. Yönetim ve siyasetin; iktisadi, toplumsal ve kültürel alanda ‘dokunmadıkları’ nokta olmadığından, demokrasi de çok boyutlu/katmanlı ve ‘çok anlamlı’ bir kavramdır. Bununla birlikte; demokrasi ile “iyi yönetim” ya da daha revaçta olan bir terimle, “iyi yönetim”in eş anlamlı olup olmadıkları sorusu tartışmalıdır (Dunn, 2014, 9–10 & Bobbio, 1989, s. 136).<sup>93</sup> Çalışmanın ilk kısmında verilen demokrasi tanımlarının çokluğu ve aralarındaki farklar göz önüne alındığında bu durum daha net ortaya çıkmaktadır: Prosedürlere önem atfeden tanımlar ya da minimalist demokrasi anlayışı ile demokrasiyi belli değerlerin çağrıştıracısı olarak ele alan maksimalist anlayış arasındaki gerilim demokrasinin demokratikliği konusunda da kendisini göstermektedir.<sup>94</sup>

Demokrasinin demokratikliği sorunu veyahut demokrasiye karşı demokrasi tartışmasının etrafında döndüğü en önemli kavram ise meşruiyettir. Demokratik prosedürlerin ve süreçlerin kendi başlarına, otomatik olarak meşruiyet getirmediği, demokrasinin değerler ve etik ölçütlere dayanması gerektiği fikri demokrasinin demokratikliği sorununun ana eksenidir (Delbrück, 2003, s. 33). Demokratik yönetimler meşruiyetini; bireylerin haklarını korumalarında (pozitif) ve doğrudan ya da dolaylı olarak siyasal katılımı engellememelerinde (negatif) bulmaktadır. Diğer bir deyişle; modern demokraside meşruiyet, politik özneler olarak belli haklarla donatılmış vatandaşların yönetime katılmasından geçmektedir. Dahası; politik gücün merkezileşmesi ve otoriterleşmesini önlemek için güçler ayrılığı ilkesinin, öngörülebilir ve evrensel hukuk kuralları ile birlikte insan haklarıyla uyumlu bir yönetim için hukuk devleti ilkesinin benimsenmesi meşruiyetin halktan kaynaklanmasında vazgeçilmezdir (Aytekin, 2000, s. 167–168). Aksi takdirde; düşünce ve ifade özgürlüğünün olmadığı, kamuoyunun serbestçe oluşmadığı bir yönetim, Sartori’nin tabiriyle “seçimli demokrasi”

<sup>93</sup> Hatta Bobbio, “*Politik düşüncenin bütün tarihi, en iyi yönetim sisteminin ne olduğuna dair tartışmalarla bilmecelenmiştir ve bu tartışmanın içerisinde demokrasi taraftarlığı ve karşıtlığı sürekli tekrar eden bir temadır.*” diyerek ilgili tartışmayı yetkin bir biçimde özetlemektedir. (bkz. Bobbio, 1989, s. 138 vd.)

<sup>94</sup> Yine ilgili bölümde belirtildiği üzere, en sağlıklı yaklaşım olarak, hem prosedürel yeterlilikleri hem de öze ilişkin gereklilikleri birlikte değerlendiren ve bunları birbirlerinden ayrılmaz addeden “demokratik minimum” uzlaştırıcı bir ölçüt ve terimdir.

olacaktır ki seçimlerin sorunları çözmediği, sorunları çözecekleri belirlediği; onlara yönelik siyasaları oluşturmadığı, yalnızca siyasaları oluşturacak kişileri bulduğu aşikârdır (Sartori, 1996, s. 119). Hatta teknokrasi yönetimi ve uzmanlaşma göz önüne alındığında, seçimler söz konusu bu uzmanları seçecekleri seçer ki bu durum demokrasiyi usullere indirgemenin yanlışlığının açık örneklerinden birisidir.

Ulus-ötesi demokraside de, biçim kısmında anlatıldığı gibi, teknokrasi ve uzmanlaşma sorunu, demokrasinin demokratikliği ya da meşruiyet konusunda önemli bir yerde durmaktadır. Ekonomik, siyasal, toplumsal, çevresel vd. ulus-ötesi düzlemde alınan pek çok düzenleyici karar ‘yüksek uzmanlık’ bilgisi gerektirdiğinden bahisle aslında ilgili teknokratlarca alınmaktadır. Aynı sorun ulusal siyasette de yaşanmaktadır fakat politik kurumsal ölçek büyüdüğünde, karar alıcılar ve karardan etkilenenler arasındaki mesafe arttığında bu sorun çok daha yakıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nihayetinde yakın gelecekte doğrudan temsile dayalı bir ulus-ötesi düzen kurulamayacağından, ulus-ötesi kurumların meşruiyeti ulusal temsilden ve temsilcilerden alınmaya çalışılacaktır. Kararlardaki teknokrasi hâkimiyetiye, siyasete, ideolojik düşünmeye/davranmaya ve ‘ulusal çıkar’a bir panzehir olarak gösterilecek ve böylece kabul edilecektir (Shapiro, 2004, s. 343–344 & 354 ).

Yukarıdaki görüşün yanında; özellikle AB’de, söz konusu bu sorunu hafifletmeye yönelik “komitoloji” kavramı ve uygulaması bulunmaktadır. Teknokrasi’nin ‘iyi tarafını’ görerek, ulus-üstü kurumların uzmanlık, danışma ve denetim bilgisinden faydalanılması ve ulusal temsilcilerin bu kurumları olabildiğince etkilemeye çalışması komitoloji olarak adlandırılmaktadır. Hatta Habermas; komitolojiyi, hükümetlerarası bir pazarlıktan ziyade ihtiyat, tartışma ve uzlaşımın hâkim olduğu teknokratik bir müzakereci model olarak algılamaktadır (Pollack, 2004, s. 142–144). Böylelikle; ifade ve düşünce hürriyeti, kamuoyunun serbest oluşumu gibi ilke ve değerler, demokrasiyi demokratik yapan önemli noktalar olmakla birlikte, usullerin de üzerinde düşünülmesine ve demokratikleşmesine vurgu yapılmaktadır. İlgili teorik kısımda anlatıldığı üzere; müzakereci demokrasi, demokratik meşruiyetin önemli uğrakları olarak tartışma ve müzakereyi vurgulamaktadır. Konuşmanın, tartışmanın, müzakerecinin meşruiyet için hayati olduğunu vurgulayan yaklaşım, katılımcıların da eşdeğerliliğine vurgu yapmakta ve bu temelde eylemde bulunmayı ve konuşmayı desteklemektedir (Doğanay, 2003, s. 44–45).

Demokrasinin, özellikle liberal demokrasinin demokratik olmadığı eleştirisiyle yola çıkan diğer bir yaklaşımsa yine ilgili teorik kısımda ele alınan radikal demokrasidir. Siyasal

süreçlere katılımın tıkanıdığı ve bu yüzden insanların siyasal süreçte yalnız ve desteksiz bırakıldığı, siyasetteki kurumsal yapılanmanın da katılımı zorlaştırıcı ve oligarşik bir yapıda olduğunu söyleyen radikal demokrasi yerleşik demokrasi düşüncesine önemli bir eleştiri getirmektedir. Dahası; radikal demokratlara göre, kolektif birimler siyasal iradeyi yansıtmadığı gibi devlet de liberal teoride düşünüldüğü gibi tarafsız değildir ve siyaset dönüştürücü gücünü kaybetmiş, gündelik işlerin yürütülmesine indirgenmiştir (Öztürk, 2005, s. 65–66).

Demokrasiyi demokratikleştirmeyi hedefleyen bir siyaset projesi olarak radikal demokrasi; kimlik-fark ilişkisine dayanan ve devlet egemenliğini sorgulayan ve siyasal alanı yerelden küreye/küreden yerele iki taraflı genişleten, sivil toplumu da etkili bir politik özne olarak kurgulayan, böylelikle demokratik bir devlet-toplum ilişkisi yaratmaya çalışan bir yaklaşımdır. Liberal demokrasiyi derinleştirme güdüsünden doğan radikal demokrasi; çoğulculuğun ve kimliksel farklılığın, ulusal kimliğin gölgesinde kalmamasını, kimsenin ötekileştirilmemesini, artık bir çeşit monoloğa dönüşmüş olan siyasal iletişimin diyalojik hale gelmesini istemektedir. Buradan hareketle; liberal ideolojinin farklılıkları bir potada eritme düşüncesine karşı çıkmakta, siyaseti birbirlerini yok etmeyen farklılıkların yapıcı çatışması olarak kavramakta ve her farklılığın/kimliğin “siyasal etki eşitliği”ni tanımakta ve teslim etmektedir (Keyman, 2000, s. ix & 36–37). Müzakereci demokrasiadaki “katılımcı eşdeğerliliği” ile buradaki “siyasal etki eşitliği” benzeşmektedir. Bununla birlikte; radikal demokrasinin vurgusu, ilgili kısımda da belirtildiği üzere; doğrudanlığa ve küçük topluluklara dayanan demokrasidir. Öyle ki bu şekilde; devletin ötesinde bir siyaset, partinin ötesinde bir siyasal örgütlenme ve sınıfın ötesinde bir siyasal öznenin bulunduğu siyasal bir iletişim ortamı ve demokrasiye ulaşılacaktır. Liberal demokrasiye bulunan eşitlik ve özgürlük, radikal demokrasi aracılığıyla gerçek anlamlarına kavuşacak, demokrasi demokratikleşecektir.

Yukarıda değerlendirilen demokrasinin meşruiyet ve demokratikliği sorunu, yine demokrasi içerisinde çözülmeye çalışılmış, hem biçime (müzakereci demokrasi) hem de öze yönelik (radikal demokrasi) eleştiriler daha esaslı ve demokratik bir demokrasi için yapılmıştır. Bununla birlikte; demokrasiyi demokratik bulmayan ve bunun da demokrasi içerisinde iyileştirmelerle değil, doğrudan demokrasiye karşı olabileceğini savunan yaklaşımlar da bulunmaktadır.



### 5.1.2. 'Demokrasiz Demokrasi': Eleştiri ve Alternatif

Ulus-ötesi demokrasi teorileri anlatılırken belirtildiği üzere; radikal demokratik çoğulculuk gibi, sosyalist enternasyonalizm ve anarşist yaklaşım da (radikal yaklaşımlar) demokrasinin en önemli özelliği olarak doğrudanlığı, aracısız yönetimi koymaktadır. Bununla birlikte; Marx'ın ve diğer sosyalistlerin doğrudan demokrasiye temayüllerini teslim etmekle birlikte, Çulhaoğlu, "*Biçimsel demokrasinin alternatifi, doğrudan demokrasi değil, doğrudan doğruya demokrasinin aşılmasıdır.*" diyerek hem biçime hem de öze ilişkin demokrasiye alternatif yönetim tasavvurlarının çıkış noktasını ortaya koymaktadır (Çulhaoğlu, 2003, s. 102).

Demokrasinin evrenselleşmesi/küreselleşmesi, ona yönelik herhangi bir alternatif düşüncenin de aynı oranda evrensel olmasını gerektirmektedir. Çalışma boyunca dile getirildiği gibi, 21. Yüzyıl'ın demokrasi ve toplumsal mücadele tahayyülleri ve stratejileri, sorunların ve onlara yönelik çözümlerin ve çözüm mekanizmalarının ölçeklerinin genişlemesiyle birlikte, ister istemez küreselleşmiştir. Bunun yanında; demokrasiyle 'karşılaşma', hem Antik düşünörlere farklı bir yaklaşımla geri dönerek hem de günümüzdeki demokrasi düşüncesi ve pratiği eleştirilerek yapılmaktadır.

'Geri dönüş' anlamında karşılaşmayla başlarsak; demokrasi bu kadar yüceltilen bir terim olarak herkesin kullanımına açıktır. Bununla birlikte; "politik toplumun" bayrağı olan demokrasi, içeriği ve sembolize ettikleriyle de eleştiriye açık ve alternatifte söz konusudur. **Alain Badiou**, varolan demokratik yaklaşımı dışlayıcı bulmakla birlikte Tocquaville'in demokratik yönetimde yaşayan insanlar için öngördüğü sıradanlık ve kayıtsızlık tuzağına gönderme yapmaktadır: Demokrat insan bencil, haz ve 'hız' düşkünü olmakla, başkalarına kör, aptal bir hayat sürdürmektedir.<sup>95</sup>

<sup>95</sup> Badiou; Platon'un Devlet'inin VIII. kitabından yaptığı şu 'hiper-çeviri' ile genel durumu özetlemektedir: "Demokrat insan yalnız şimdi'de yaşar, yalnız gelip geçen arzuyu yasa sayar. Bugün kendisine dörtbaşı mamur bir ziyafet çeker, ertesi gün Buddha misali çilekeş oruçtan, duru sudan ve sürdürülebilir kalkınmadan başka bir şeyi olmaz. Pazartesi, yerinden kıpırdamayan bir bisikletin üstünde saatlerce pedal çevirerek formuna kavuşur, Salı sabahtan akşama kadar uyur, ardından sigarasını tütürüp tükürür. Çarşamba, felsefe okuyacağını duyurur, ama sonunda hiçbir şey yapmamakta karar kılar. Perşembe, öğle yemeğinde politika konusunda galeyana gelir, komşusunun görüşü hakkında esip gürlür, mangalda kül bırakmaz ve aynı öfke seliyle tüketim toplumu ve gösteri toplumunu yerin dibine batırır. Akşam, sinemaya gidip ortaçağ üzerine vurdulu kırdılı b.ktan bir film izler. Eve dönüp esaret altındaki halkların silahlı kurtuluş mücadelesine katılacağını hayal ederek uykusuna dalar. Ertesi gün akşamdan kalma bir halde işe gider ve komşu büronun sekreterini baştan çıkarmak için boş yere uğraşır durur. Ahdetmiştir, ticarete atılacaktır! Gayrimenkullerin rantı kendisine kalacaktır! Ama gene hafta sonu gelmiştir, kriz gelip çatmıştır, neyse hepsinin icabına gelecek hafta bakılacaktır. Alın size hayat! Ne düzen, ne fikir, ama yine de hoş, mutlu, özellikle de, anlamsız olduğu kadar özgür diyebiliriz. Özgürlüğün bedelini anlamsızlıkla ödemek, pek de pahalı sayılmaz hani." (Badio, 2010, s. 21).

Platon'daki aristokratlığı da farklı (hatta biraz 'zorlama') bir şekilde yorumlayan yazar, demokrasinin zıttı olarak (ki yazara göre bir şeyin karşıt alternatifi, o şeyin basit bir biçimde tersi değil onun argümanlarını çürüten "yaratıcı bir önerme"dir), herkesin aristokrat olduğu komünizmi göstermektedir. Diğer bir deyişle; içeriği kapitalist değerler ile doldurulmuş cari demokrasinin zıddı, despotluk, diktatörlük veyahut totaliterlik değil, komünizmdir. Dipnottaki alıntıda da vurgulandığı gibi, "tüketime adanmış hayatlar, aynı zamanda tükeniş" olduğundan, herkesin üretken, bilinçli ve 'aristokrat' olduğu bir yönetim olan komünizm, demokrasiye alternatiftir (Badiou, 2010, s. 22–23).

Demokrasi ile karşılaşmanın diğer bir boyutu ise daha pratik alanlardaki sorunların çözümünü kapitalizm ve demokrasi dışında bir alternatifte aramaktır: Demokrasi ve kapitalizm arasındaki ilişki, üzerinde pek çok tartışma olan bir konudur. Önceki bölümlerde belirtildiği gibi, demokrasi ve herhangi bir devlet biçimi arasında zorunlu bir ilişki söz konusu olmadığı gibi, demokrasi ile kapitalizm arasında da zorunlu bir ilişki ya da bir-aradalıktan bahsedilemez. Bununla birlikte; kapitalizm ve biçimsel demokrasi belli koşullarda bir araya gelebilmektedir.

Wood'un tabiriyle "kapitalizmin demokrasiye tahammül edebilmesinin" özgül şartlarından en önemlisi, biçim kısmında anlatılan ekonomik alan ve siyasal alan ayrımıdır. Köken kısmında görüldüğü üzere, modern temsili devletin zemini feodal hiyerarşinin ve aristokratik imtiyazların çözülmesiyle oluşmuştur ki bu bir anlamda ilerlemedir. Genel oy hakkının yayılması ile birlikte çalışan sınıfların siyasal aktör olarak ortaya çıktığı ve kapitalist sınıfın görünürdeki egemen sınıf özelliğini yitirdiği de doğrudur. Mamafih; sınıfsal tahakkümün yeri ve kaynağı siyasal alan değil, mülkiyetin ve maddi gücün belirlediği ekonomik alandır. Hayatlarını idame ettirmek için emeklerini serbest pazar koşullarında satanları baskılamak için siyasal güce gerek yoktur; objektif, doğal, değiştirilemez iktisadi zorunluluklar bu işi yerine getirmektedir. Diğer bir deyişle; sadece siyasal alanda demokrasi vardır ama hayatın geri kalanında yoktur. Kapitalist demokrasi biçimsel anlamda demokrat, özsel anlamda demokrat değildir (Wood, 2013, s. 144–145).

Aynı düşünceden hareketle Zizek de; ekonomik alandaki eşitsizliklerin hızla arttığı, güvenceli/güvencesiz çalışma şartları ne olursa olsun "sürekli bir işi olmanın" bile bir ayrıcalık haline geldiği konjonktürde, biçimsel, ekonomi-siyaset ayırımına dayanan liberal demokrasiyi ekonomideki dengesizlikleri ve buna karşı oluşan tepkileri absorbe eden bir sistem olarak görmekte, demokrasiyi yeniden düşünmenin karşılığını da komünizm olarak

koymaktadır. Hatta ona göre; bu radikal düşünce ütopyik değil, var olan sorunları mütevazî değişim ve dönüşümlerle çözmeye çalışmak ütopyiktir (Zizek, 2013, s. 9 & 65; Zizek, 2012, s. 99–101). Söz konusu yaklaşım; demokrasiyi demokratikleştirmeye çalışan yaklaşımları da eleştirmektedir. Mevcut şartlar altında demokrasi söylemi, kitleler için bir afyon olarak ortaya çıkmaktadır. Hatta Jodie Dean’a göre bu afyondan radikal demokratlar da etkilenmiştir. “*Demokrasiden yana olmak, demokrasiyi dışlama yoluyla kurulmuş bir düzene karşı çıkmak anlamına gelir*” diyen yazara göre, liberal demokrasiyi derinleştirmeye çalışan radikal demokratlar, demokrasiyi radikalleşirmenin komünizmin yerine geçtiği yanılığısı içerisinde (Dean, 2014, s. 38–39).

Nihayetinde küresel bir yönetim modeli olarak demokrasiye ortaya konan önemli alternatiflerden birisi, aslında ve yine de bir demokrasi eleştirisinden ortaya çıkan ve teorik kısımda ele alınan sosyalist enternasyonalizmle ilişkili komünizmdir. Liberal demokrasinin, liberal enternasyonalizmin ve 1980’lerden sonra baskın hale gelen neoliberal ideolojinin sert bir eleştirisinden doğan bu düşünce, elbette “reel sosyalizm” ya da Doğu Avrupa’daki komünist ülke deneyimlerinin (ki onlar bile kendilerine halk demokrasileri adını vermiştir) bir sonucu değildir. Marx gibi, yukarıdaki düşünürler de, komünizmi soyut bir çerçeve olarak düşünmekte, demokrasiye somut eleştirilerle birlikte ona ilişkin detaylarla uğraşmamaktadır. Hatta eleştirinin de eleştirisi olarak; hala reel sosyalizmin hesabını vermeye çalışan sosyalist ideoloji, demokrasiyi de eksik ve yanlış anlamakta ve bu algı üzerine düşüncesini bina etmektedir; zira demokrasiyi kapitalist modernliğin bir üst yapı kurumu olarak algılamakta, devlet ve ekonominin önünde bulunan siyasalın ve toplumsalın değiştirici gücünü yok saymaktadır (Gauchet, 2013, s. 12 & 25).

Demokrasiye diğer ‘alternatifler’ (ya da tehditler) de anti-demokratik düşüncelerden gelmektedir. Platon’dan Nietzsche’ye ve Carl Schmitt’e değin bir felsefi ve politik damar, demokrasinin ahlaki ve yönetsel anlamda bozulmuşluğunu vurgulayarak, demokrasinin çok daha kötü yönetimlere yol açabileceğini belirtmektedir. Platon’un ünlü paradoksu, demokrasinin yani halkın iradesinin anti-demokratik bir sistemi de getirebileceğini söylemektedir. Nazi Almanyası’nda Hitler’in, 1989’da Cezayir’de köktencilerin iktidara gelmesinde olan budur (Sağır ve Karkın, 2005, s. 5). Sonuçta demokrasi; demokratik olmadığı/demokratikleştirilmesi gerektiği yönünden de, kötü ve istenilir olmadığı değiştirilmesi/terk edilmesi bakımından da eleştirilmiştir. Yine de; demokrasi evrensel bir değer, bir yönetim tarzı olarak var olma ısrarını sürdürmüştür ki bu ısrarında yalnız değildir;

popüler destek de arkasındadır. Aşağıda bu ısrarın ve desteğin arkasındaki nedenler ve etkiler değerlendirilecektir.

### 5.1.3. Demokrasi Israrı: ‘Yurtta Demokrasi, Dünyada Demokrasi’

Teorik kısım ile birlikte köken kısmındaki tespitlerden yola çıkarak denilebilir ki, demokrasi önceden diğer yönetim biçimleriyle karşılaştırmalı değerlendirilirken, 20. Yüzyıl’da ve özellikle onun ikinci yarısından sonra kendi kendisiyle karşılaştırılan bir kavram olmuştur, 21. Yüzyıl’da ise ‘rakipsiz’ kalmıştır. Söz konusu bu duruma itiraz, bir önceki başlıkta belirtildiği gibi, demokrasi eleştirisi ile başlamış ve alternatif yönetim tahayyülleri ile devam etmiştir. Pratiğe dökülüşüyle yaygın, sadece kendisiyle karşılaştırılması bağlamında baskın, hatta hegemonik olan demokrasi kavramındaki ısrarın nedeni nedir? Dünyada hemen her ülkedeki insanların demokrasi ile yönetilmek istemesinin sebebi nedir?

Yanıt; bir önceki başlıkta ele alınan, demokrasiye alternatif sunanlara göre (ki bu anlamda onlar da demokrasideki ısrarın farkındadırlar) insanların buna ‘mecbur’ edilmesidir: Dostoyevski’ye atıfla Brown, insanların “ekmek yerine özgürlük” istediklerini öne sürebilmelerine imkân tanınmadığını belirtmekte ve demokrasinin bu yüzden baskın olduğunu söylemektedir. Bu düşünceyi tamamlar mahiyette Zizek, yukarıda da belirtildiği gibi, “Bir iş sahibi olmak başlı başına bir ayrıcalık haline gelmişken, greve gitmeye kim cesaret edebilir ki?” sorusunu sormaktadır (Brown (a), 2010, s. 62 & Zizek, 2013, s. 65).

Demokrasinin demokratikleşmesini savunanlar içinse bu durumun en önemli sebebi, demokrasinin rıza üretmek anlamında diğer yönetim biçimlerinden çok daha üstün oluşundadır. Her ne kadar eleştiriye uğrasa da, küresel kapitalizmin yeni dini, halkın afyonu olarak nitelendirilse de, demokrasi rıza alma, rıza üretme bakımından “zaten kötü olan yönetimler arasında en iyisidir”. Çalışmada da vurgulandığı üzere, kolektif karar verme ve bu kararların yürütülmesi ortak ihtiyaçlardan kaynaklanmakta, bu durumsa siyaseti ve yönetimi gerekli kılmaktadır. Demokrasi bu gerekliliğin ve zorunluluğun içerisinden ‘ehven-i şer’ olarak doğmaktadır, denilebilir. Zira demokrasinin belli siyasal ve toplumsal eksiklikleri olmasına karşı çözüm daha çok demokrasidir. Ortak iyiye ve daha adil bir topluma ulaşmada olsun ve eşitlik, özgürlük ve adalet ülkülerine yaklaşımda olsun demokrasi bir yönetim tarzı olarak elverişli bir ‘araçtır’. Demokrasi belli değerlere ulaşmada araçken, kendisi de bir değer olarak ortaya çıkmıştır fakat bu değerın değerlendirilmesi bahsedilen görevleri yerine getirme performansı ile olmalıdır çünkü tersi, bir değer olarak demokrasinin diğer değerleri gölgeleme ihtimalidir (Samons II, 2013, s. 39–40).

Demokrasi küresel çağda ve küre çapında da istenir bir yönetim tarzıdır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, demokrasinin, diğer rejimlerle kıyaslandığında, zenginlik üretmekte çok daha ‘başarılı’ oluşudur. İkinci olarak, küreselleşmeyle birlikte sorunların büyüyen ölçeği ve onlara ilişkin kararların ve çözümlerin daha üst, daha öte politik ölçeklerde veriliyor olması, dolayısıyla karar vericilerle karar alıcıların arasındaki mesafenin açılması, tartışmalı olsa da, insanların demokratik süreçlere olan ilgisini arttırmış ve nasıl yönetildiklerine ilişkin bilgi sahibi olmayı, demokratik işleyişe katılmayı öne çıkartmıştır. Bunun yanında; haberleşme ve iletişimdeki gelişme, küresel medya, insanların hem kendi ülkelerindeki hem de başka ülkelerdeki hükümetlerin yaptıklarını daha rahat izleyebilmesini sağlamış ve böylelikle kamuoyu denetiminin de etkinliği artmıştır. Dahası; internet gibi bilişim teknolojilerindeki gelişme, küresel kamuoyunun ve dolayısıyla demokrasinin gelişmesine ve istenmesine de olumlu katkı yapmıştır (Sağır ve Karkın, 2005, s. 7–8). Yanı sıra, köken ve kapsam kısımlarında da anlatıldığı üzere, Soğuk Savaş döneminde Batı’da ‘altın çağını’ yaşayan ‘örgütlü’ kapitalizm ve demokrasi; ekonomik, politik ve sosyal ve hatta kültürel anlamda müdahaleci, düzenleyici, dağıtıcı ve yeniden dağıtıcı ulus-devletle birlikte anılmıştır. Çıkarların temsilinin üst düzeyde olduğu, sosyo-ekonomik haklarla donatılmış vatandaşlara dayalı bir politik kültürün bulunduğu eşitlikçi (*egalitarian*) demokrasi fikrinin ‘romantizmi’ bugün bile kendisini göstermekte, (neo-liberalizmle birlikte parçalanmaya başlasa da) demokrasideki ısrarı, isteği ve hatta ‘özlemi’ açıklamaktadır (Streeck, 2014, s. 40–41).

Her ne kadar Soğuk Savaş döneminde ulusal demokrasiler yükselse de, demokrasinin yan yana yürüdüğü diğer bir önemli değer barıştır. “Yurtta demokrasi, dünyada demokrasi” başlığının da çağrıştırdığı gibi, barış düşüncesi uluslararası ilişkilerde ve küresel siyasette tartışmalı olsa da kabul edilen bir görüşe dayanmaktadır: Demokrasiler birbirleriyle savaşmazlar. Çalışmanın ilgili kısmında ele alındığı gibi, Kant da, demokrasi fikrine çok sıcak yaklaşmasa da, cumhuriyet niteliği gösteren devletlerin aralarında kalıcı bir barışı sağlayabileceklerine inanmıştır. Uluslararası ilişkilerde ‘kanunumsu’ bir özelliğe sahip olan “demokrasiler birbirleriyle savaşmaz” kabulü ya da “Demokratik Barış Teorisi”, iki ana varsayıma dayanmaktadır: *Birincisi*, demokratik işleyiş ulusal politikacıların savaş kararı almasını zorlaştırmaktır. *İkincisi*, zaten evrensel hale gelmiş demokratik değerleri paylaşan devletler, birbirleriyle sıcak çatışmaya girmemektedir. Savaşanlar demokratik olmayan ülkelerdir; demokratik ülkeler ise, kendi aralarında değil, demokratik olmayan ülkelerle savaşmaktadır (Elkins, 2000, s. 294 & Ekmekçi, 2011, s. 109–110). Bununla birlikte; köken kısmında bahsedilen savaş istatistiklerine (bkz. Tablo 4) bakıldığında, demokrasinin hala derin uykuda bulunduğu 15. Yüzyıl taban 100 alındığında, demokrasinin küresel yükselişini

gerçekleştirdiği 20. Yüzyıl 3080 gibi ‘korkunç’ bir artışa ve yoğunluğa işaret etmektedir. Elbette; bu istatistik içerisinde demokratik olmayan rejimlerin savaşlarını, demokratik ülkelerinkinden ayırmak zordur; fakat anılan rakamın büyüklüğü de, ağırlıklı olarak 20. Yüzyıl’ın ilk yarısından, iki büyük ve bütüncül savaşın koptuğu dönemden gelmektedir.

Demokratik Barış Teorisi çok eleştirilse de ve günden güne maddi temelleri sarsılsa da (zira askeri alandaki özelleştirmeler ve zorunlu askerlik uygulamasının yavaş yavaş ortadan kalkması, demokratik toplumlarda dahi savaş kararı alınmasını kolaylaştırmaktadır) demokrasiler birbirleriyle savaşmaz kabulü (ki sınırlı bir çerçevede, Batılı demokrasilerin birbirleriyle savaşmadığı AB süreci ile somutlanmıştır) söz konusu bu teorinin etki alanını korumaktadır (Ekmekçi, 2011, s. 120). Halka dayanan popüler rızanın, kurumsal istikrarın ve küresel barışın önemli bir kesişim noktası olarak kabul edilen demokrasinin dayanıklılığı ile birlikte istenilirliği de böylece artmaktadır.

Buraya değin anlatılanlardan anlaşılana şudur ki; demokrasi, yalnızca Antik Yunan’daki alternatifleri olan monarşi ve aristokrasiye karşı veya bir dönem kıyaslandığı oklokrasi (ayak takımının yönetimi) ya da mobokrasi (azınlığın ‘linç’ edildiği bilinçsiz kitle yönetimi) karşı değil, modern dünyadaki rakiplerine karşı da önemli bir üstünlük sağlamıştır. Bu nedenle, küresel sorunların ve onlara yönelik alınan kararların, gerçekleştirilen uygulamaların, yapılan denetimlerin hem temeli, hem çerçevesi hem de meşrulaştırıcı prensibi demokrasi, ulus-ötesi demokrasi olmuştur. Mamafih, demokrasinin söz konusu bu teorik ve pratik üstünlüğü ya da hâkim konumu, onu yine ondan kaynaklanan yapısal kısıtlılıklardan azade eylememektedir. Aşağıda; ulus-ötesi demokrasinin kapsamı/ölçeği ve biçiminden kaynaklanan sorunlar, ulusal ve yerelin kendi sorunları ve ulus-ötesi düzlemden onlara yansıyan diğer konular/sorunlar birlikte ele alınacaktır.

## **5.2. Ulus-Ötesi Demokrasinin Yapısal Kısıtlılıkları**

Demokrasi önüne hangi sıfatı alırsa alsın, ona yönelik eleştiriden her nevi ve özellikteki demokrasi etkilenmektedir. Yukarıda anlatılan demokrasi eleştirisinden kendi payını alan ulus-ötesi demokrasi de, teorik ve felsefi anlamda olduğu kadar, pratik alandaki duruşu ve uygulamalarıyla eleştirilmekte, sorunları ve kısıtlılıkları üzerinde durulmaktadır. ‘Bildiğimiz anlamda demokrasinin’ kapsamına/ölçeğine ve biçimine/prosedürlerine; küreselleşen ekonomi ve ticaret gibi olgulara, sınır tanımayan siyasal (terör gibi), toplumsal (yoksulluk, göç gibi) ve çevresel (nükleer enerji, iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi) sorunlara ve onların çözümlerine dikkat çekerek bir ‘açılım’ ve eleştiri getiren ulus-ötesi demokrasi, hem

kendi içindeki zorluklar ya da açmazlarla hem de ulusal/yerel siyasete yansıttıklarıyla önemli yapısal sorunlar ve kısıtlılıkları da içermektedir.

Yukarıda bahsedilen bu sorunlar da sadece siyasal sınırların ötesinde, küresel bir nitelik göstermemekte; birbirlerine olan bağlantılılıkları da onları daha geniş bir çerçevede düşünmeyi gerekli kılmaktadır: Örneğin; bir nükleer santralin kurulması, onun en başından neden olduğu ‘enerji mi, silahlı mı?’ tartışmasının tetiklediği siyasi bir güvenlik sorununun yanında<sup>96</sup>, olası çevresel yıkım ve toplumların sağlığı üzerindeki etkileriyle birlikte çok boyutlu, ‘entegre bir problem’ olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda; ulus-ötesi karar almanın ve uygulamanın, yani ulus-ötesi demokrasinin gerekliliği açık ve meşru bir zemine otururken, uygulamadaki zorluk da gözler önüne serilmektedir. Diğer bir deyişle, anılan problemler hem kapsam olarak genişlemiş, hem de nitelik olarak karmaşıklaşmıştır.

Kapsamı genişlemiş, içeriği karmaşıklaşmış küresel sorunların demokratik meşruiyet çerçevesinde çözüme ve uzlaşya kavuşturulması noktasındaysa, ulus-ötesi demokrasinin ‘iş zor’ görünmektedir. İzleyen başlıklarda; ulus-ötesi demokrasinin küresel düzlemde karşılaştığı zorluklar ya da ‘huzursuzluklar’ ile birlikte ulusal ve yerel düzlemde demokrasiden uzaklaşma eleştirisi değerlendirilecek ve küresel yönetimin, siyasetin içerisinde bulunan aktör asimetrisi eleştirel bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

### **5.2.1. Küresel Düzlemin ‘Huzursuzlukları’: Karmaşa, Belirsizlik ve Yaptırımsızlık**

Ulus-ötesi demokrasinin iddialı yenilikleri kapsam ve biçimdedir. Radikal kuramları bir yana koyarsak; ulus-ötesi demokrasinin, devrimsel bir politik ölçek re-kalibrasyonu ısrarı olmasa da, siyasal coğrafyanın yeniden şekillenmesinde ulus-devletlerin direnişi söz konusudur. Zira bu tepkisel direniş, örneğin milliyetçiliğin hatta ırkçılığın körüklenmesi şeklinde de kendini göstermektedir. Köken kısmında belirtildiği gibi faşizm; aydınlanma değerlerine, modernleşmenin ilkelerine ve 19. Yüzyıl’ın serbest uluslararası ticaret rejimine geç verilmiş bir tepki olarak doğmuştur. Neo-faşizm de; post-modern öğelere, akışkan ve hızlı zamanlara ve dizginsiz bir küresel kapitalizme tepki olarak yükselmektedir. Küresel siyasetin böylesi sorunları konjonktürel olabileceği gibi onun yapısal özelliklerinden de nüksetmektedir.

<sup>96</sup> Öyle ki; bugün insanoğlu kendi türünün varlığını ve geleceğini tehdit eder seviyede bir nükleer silah teknolojisine sahiptir. Nükleer silahın kendine has özelliği ise, uluslararası ilişkiler literatüründe “karşılıklı mahvolma” (*mutually assured destruction-MAD*) olarak bilinen bir problemi ortaya koyuşundadır: Bir ülkenin, nükleer silaha sahip diğer bir ülkeye saldırması bir çeşit ‘çılgınlık’ olarak değerlendirilmektedir zira saldırılan ülkenin de saldırgan ülkeyi mahvetme kapasitesi bulunmaktadır ki bu ülkeler arasında tehlikeli bir denge olarak da nitelendirilmektedir.

Küresel düzlemdeki demokrasinin, ulus-ötesi demokrasinin sorunlarını ya da yaşadığı ‘huzursuzlukları’ (*discontents*) daha iyi görebilmek için, onda olması gereken özellikleri sıralamak gereklidir: Küresel düzlemde demokrasi; (a) dünyadaki bütün bölgeleri kapsamalıdır, (b) küresel düzeydeki sorunların çözümde yetkilendirilmiş ulus-üstü kurumlara sahip olmalıdır, (c) söz konusu bu kurumlar vatandaşların temsilcilerinden oluşmalı ve onlara hesap verebilir konumda bulunmalıdır, (ç) bununla ilgili olarak tüm dünya vatandaşlarının ve onların içerisinde buldukları politik birimlerin dengeli temsilini geliştirmeli, ilerletmelidir, (d) olağanüstü ve hayati konular dışında veto hakkının kullanılmadığı, bağlayıcı kararlar alabilmelidir, (e) ulus-üstü/ötesi yargı mercilerinin yaptırım gücünü arttırmalıdır ve (f) merkezileşmiş zor araçlarını kullanmadan karar ve kurallara riayeti sağlayabilmelidir (Koenig-Archibugi, 2008, s. 5).

Yukarıda bahsedilen bu ‘ideal’ ilkeler; karmaşa, belirsizlik ve yaptırımsızlık başlıkları altında değerlendirilebilir: Üst-üste gelen, çakışan (*overlapping*) yönetsel birimler/kurumlar ve aktör çeşitliliği ile birlikte gelen karmaşa (a ve b), sorumluluk ve hesap verilebilirlik ve öngörülebilir anlamında belirsizlik (c ve ç), yaptırımsızlık konusundaysa (d, e, ve f) maddeleri ulus-ötesi demokrasinin yapısal sorunlarına, olması gerekeni ortaya koyarak, işaret etmektedir. Biçim kısmında anlatıldığı üzere uluslararası örgütlerden (BM, IMF, DB, DTÖ gibi) hükümetlerarası ve ötesi kurumlara (Avrupa Komisyonu, G-8, G-20, Basel Bankacılık Denetleme Komitesi gibi) ve ulus-ötesi yönetim ve sivil toplum kuruluşları (Gıda Kodeksi, Uluslararası Af Örgütü, Greenpeace gibi) değin ulus-ötesi demokrasinin pek çok aktörü bulunmaktadır. Yanı sıra; çok-uluslu şirketler, ulus-ötesi diasporalar ve hayır kurumları da anılan bu üçlü şemsiyenin altında bulunan ve çeşitlilikle birlikte karmaşayı da arttıran kurumlardır.

“Modern Demokrasi Tartışmaları” başlığında bahsedilen ve demokratik teoriye önemli katkılarda bulunmuş R. Dahl da uluslararası ya da ulus-ötesi bir demokrasiye ilişkin şüphelidir ki argümanını ortaya koyduğu demokratik ilkelerin ulus-ötesi demokrasi açısından nesnel/yapısal koşullarla kısıtlı olduğuna dayandırmaktadır. Birinci sorun olarak, Dahl, ulus-devlet seviyesinin üstünde bulunan örgütlerin demokratikliğini, ikinci olarak, küreselleşmeyle birlikte aşınan ulus-devletin kapasitesini ortaya koymaktadır (Dahl, 2005, s. 194). Zira köken kısmında belirtildiği gibi, nasıl ki şehir/bölge-devletleri kendilerinden daha büyük ulus-devletlere tabi hale gelmiştir, küreselleşmeyle birlikte ulus-devletlerin de ulus-ötesi aktörlere uyum ve bağlılığı söz konusudur.



Ulus-ötesi demokrasinin kısıtlarına ilişkin üç eleştirel önerme sunan yazar, bu önermeleri demokratik/poliarşik kriterlere göre test etmektedir. İlkini; Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), IMF, NAFTA, Dünya Bankası gibi kurumlar önemli ve bağlayıcı kararlar alabilmektedir fakat bu kurumlar demokratik midir? Eğer söz konusu bu kurumların aldıkları kararlar gayet demokratikse, Seattle ve Cenova'daki toplumsal hareket ve gösteriler neden vardır? Bu gösterileri küresel hoşnutsuzluğun belirimleri olarak alan Dahl<sup>97</sup>, ulus-ötesi aktörlerin, kurumların demokratik denetimden yoksun oluşlarının altını çizmektedir. Ulus-ötesi demokratik düzlemde, hiyerarşi, pazarlık, elitler ve ödül/bedel sistemi vardır fakat biçim kısmında da ele alındığı üzere demokratik sorumluluk ve kontrol bulunmamaktadır. Her ne kadar Avrupa Birliği deneyimi bulunsa da (ki orada da demokratik açıklıkla ilgili sorunlar bulunmaktadır<sup>98</sup>), yazar demokratik karar almaya ilişkin ulus-devlet sınırları içerisinde gördüğü demokratik denetimi, demokratik meşruiyet adına, ulus-ötesi demokrasi ve onun kurumlarından da beklemektedir. Mamafih; yazarın vurgusu, kapsamın/ölçeğin genişlediği politik birimlerde etkin vatandaş katılımının ve bilinçli rızanın (*informed consent*) gerçekleşmediği ya da gerçekleşmesinin zor olduğudur (Dahl, 2005, 195–196).

Yukarıdaki kısıtlılık ve sorunların yanında, alınan kararlardan ve onların sonuçlarından etkileneceklerin çeşitliliği göz önüne alındığında kararların ödülü ve bedeli farklı ve çeşitli toplumsal gruplara göre değişecektir ki bu, belirsizlik ile birlikte meşruiyet problemini derinleştirmektedir. Bunun yanında, söz konusu durum devletler için de aynıdır. Güç ve büyüklüklerine göre ülkelerin ulus-ötesi kurum ve kararlara tepkisi değişmektedir. Yine Avrupa Birliği'nden örnekle, yazar, Danimarka ve İsveç gibi görece küçük ülkelerin ulus-ötesi otoriteye uyumunun, Almanya, Fransa ve İtalya gibi büyük ülkelere göre daha kolay olduğunu söylemektedir.<sup>99</sup> Diğer bir eleştirel tespit ise, ulus-ötesi karar mekanizmalarının bilinçli rızaya ve etkin katılımın öznesi olan vatandaşlara çift yönlü uzaklığıdır: Vatandaşlar

<sup>97</sup> Dahl; söz konusu bu hareket ve protestoları, eskiden maden ocaklarına indirilen kuşlara benzetmektedir: Kuşlar gaz sızmasına karşı uyarıcıdır ve ölmeye başladıklarında tehlike var demektir.

<sup>98</sup> Demokratik açıklıkla ilgili gerçeğin diğer bir yansıması da, çalışmanın biçim kısmında ele alınan örgütlerdeki üyeliklere bakıldığında ortaya çıkmaktadır: Almanya, İtalya, Fransa, Hollanda gibi tekil ülkeler hem kendilerini temsil etmekte hem de yine söz konusu örgütlere üye olan AB tarafından temsil edilmektedir. Elbette bu durumun diğer bir boyutu ise, Avrupa'nın bu örgütlerdeki etki ve temsilinin de artmasıdır.

<sup>99</sup> Örneğin; Tanja Börzel, AB ülkelerini ortak politikalara verdikleri yanıtlara göre üçe ayırmaktadır: “İstikamet Verenler” (*pace-setters*) grubundaki ülkeler Avrupa-düzeyinde aktif politika zorlayıcıları ve üreticileridir. “Ayak Direyenler” (*foot-draggers*) kategorisine giren ülkelerse, ortak politikalardan olumsuz etkilenen ve onların maliyet yükünden kaçan, geciktirici ya da engelleyici ülkelerdir. Son olarak, “Bekle-Görcüler” (*fence-sitters*) anılan bu iki gruptaki ülkelerin mücadelelerini izleyen ve gidişata göre davranan ülkelerdir. Ortak Tarım Politikası ve Çevre Politikası gibi alanlarda söz konusu bu gruplaşma ortaya çıkmaktadır. Katma-değer üreten sanayileşmiş Almanya tarım politikasının etkin muhalifiyken, Fransa, en az onun kadar gelişmiş bir ülke olmasına rağmen, kendi tarımını sübvansız etmek için bu politikayı desteklemektedir. Keza Birlik düzeyinde oluşturulan çevre standartları, ekonomik olarak güçlü ülkeler için sorun olmazken, küçük ülkelerin rekabet güçlerini azaltmaktadır. (bkz. Tanja Börzel, “Pace-Setting, Foot-Dragging, Fence-Sitting: Member States Responses to Europeanization”, *JCMS Blackwell Publishing*, Vol. 40, No. 2, 2002, ss. 194–214.)

görelî olarak dış politikaya daha az önem vermekle birlikte, küresel kararlar onlardan hem fiziksel hem de prosedürel olarak uzaktır (Dahl, 2005, s. 200). Ulus-ötesi demokrasi düşüncesine ve pratiğine ilişkin şüphesi ve eleştirileri olan Dahl, onu istenilir bulmakla birlikte, söz konusu bu mesafenin kapanmasına ve anılan kısıtlılıkların aşılmasına demokratik/poliarşik değerler açısından dikkat çekmektedir.

Uluslararası örgütler, hükümetlerarası/ötesi kurumlar ve ulus-ötesi yönetim ve sivil toplum kuruluşları anlatılırken değinildiği gibi, karar ve yürütme organlarının oluşumunda baz alınan ulusal ve/veya yerel temsilcilerdir. Bununla birlikte; ulusal ve yerel düzeydeki demokrasi uygulamaları ya da ‘demokrasi kalitesi’ çok büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Kapsam kısmında rejim tipleri tartışılırken belirtildiği gibi, liberal demokrasiler ve poliarsşik rejimler sayıca artış göstermesine rağmen, minimal demokrasiler ya da seçim demokrasileri gibi ‘ara tonlar’da da bir artış vardır. Örneğin; biçim kısmında anlatılan Basel Bankacılık Denetleme Komitesi, ülkelerin maliye bakanları/merkez bankası başkanları ve varsa ilgili bağımsız otoritenin başkanlarından oluşmaktadır. Dolayısıyla, İsveç gibi demokratik standartların yüksek olduğu bir ülkeden gelen temsilci ile Çin gibi otokratik bir rejimden gelen temsilci aynı kefiye konulmaktadır. Nihayetinde kurum ne kadar demokratik olursa olsun, temsillerin nitelikleri demokratik olarak sorunlu önemli bir ‘karmaşa’ ve belirsizlik göstermektedir.

Yönetişimin önemli ayaklarından olan INGO’lar için de aynı durum söz konusudur: Kararların alınmasında ve yürütülmesinde danışmanlıklarından yararlanan ve hatta yasal uygunluk, insan hakları denetçiliği ve çevresel tedbirlerin uygulamalarını gözetleyen ve ulus-ötesi bir kamusal alanın oluşmasında önemli rol oynayan INGO’ların demokratik süreçlere katılması dahi biçimsel bir meşruiyet kaynağıyken, belki de bu durumun etkisiyle, kendi yapılarındaki demokratik eksiklik sorgulanmamaktadır (Delbrück, 2003, s. 41). Biçim kısmında anlatıldığı gibi, çarpıcı gösterileri ve etkili protestolarıyla bilinen Greenpeace’de bile kimi kararlarda nitelikli çoğunluk ve finansal kararlarda ağırlıklandırılmış oy uygulaması, yani kimi ulusal temsilciliklerin daha ‘ağır basması’ söz konusudur. Yine biçim kısmında belirtildiği üzere, BM Güvenlik Konseyi, uluslararası örgütler içerisindeki en anti-demokratik yapı olarak karşımıza çıkmaktadır zira veto hakkı sebebiyle BM’nin özellikle barışçıl müdahalelerine ilişkin kararları beş daimi üyenin keyfiyetine bırakılmıştır ki bu kararların öngörülebilirliğini engellemekte ve başka bir belirsizliğe neden olmaktadır.<sup>100</sup> Nihayetinde

<sup>100</sup> Hatta BM Güvenlik Konseyi ve NATO gibi diğer askeri ulus-ötesi yapılar, barışı meşrulaştırmaktan ziyade savaş meşrulaştırmaktadır, denilebilir. Şöyle ki; ulus-devletlerin hala güçlü orduları bulunmaktadır ve dünya

ulus-üstü/ötesi düzlem; hükümetlerin, liderlerin, yürütme güçlerinin alanıdır ve müzakerelerde, karar alma süreçlerinde onların davranışlarını kestirme güçlüğü bulunmaktadır.

Ulus-üstü/ötesi alanda kural koymanın, normatif düzenlemeye gitmenin ulus-devlet mantığından farklı olarak, zorlamadan çok gönüllüğe dayandığı çalışmanın önceki kısımlarında belirtilmiştir. Bununla birlikte; söz konusu 'gönüllük' bir yaptırım problemi olarak da belirmektedir. Özellikle hukuk boyutu ele alındığında; sayısız uluslararası antlaşma, uluslararası örgütlerin tüzükleri ve ortaya koydukları normatif metinler, BM kararları ve çözümleri, sivil toplum kuruluşlarının tavsiye ve raporları bulunmasına rağmen ulus-ötesi düzlemde uygulama ve yaptırım 'yumuşak'tır. Bunun ulus-ötesi demokrasinin kendine has bir sorunu ya da kısıtı olduğu söylenebilir zira ulus-ötesi kurum ve kuruluşlar, devletin sahip olduğu egemenliğe sahip değildir ki özellikle ulus-üstü/ötesi yargı kurumlarının devletlerin tanınmasına gereksinmesi, kişiler için verdiği kararlarda dahi uygulama için yine devletlere başvurması, ulus-ötesi demokrasinin yargı boyutunun zayıflığına işaret etmektedir. Ulus-ötesi kurumlar da, kural koyma ve uygulama konusunda kimi sorunlarla karşılaşmaktadır. Yine de, çeşitli istinai örnekler de vardır. Örneğin; Avrupa Adalet Divanı AB'ye üye ülkelerin hukuksal normlarını etkileyen ve doğrudan vatandaşlara yönelik karar alabilen bir yargı makamıdır (Schaffer, 2012, s. 239–240). Bununla birlikte; spesifik suçlar ve belli ülkeler için kurulan mahkemeler de (Yugoslavya ve Ruanda'da işlenen insanlık suçlarına yönelik mahkemeler gibi) devlet-ötesi, ulus-üstü bir nitelik gösteren makamlar olarak etkili olmuşlardır. Roma Statüsü uyarınca kurulan; savaş suçları, insanlığa karşı işlenmiş suçlar, soykırım ve saldırı suçları gibi spesifik olaylara bakan Uluslararası Ceza Mahkemesi ise, 2002'den bu yana onu tanıyan ülke sayısını 60'tan (ki mahkemenin faaliyete geçmesi için en az 60 ülkenin onayı beklenmiştir) 139'a çıkarmıştır (Villabla, 2011, s. 4). Kısacası, ulus-ötesi demokrasinin yürütme boyutunda olduğu gibi yargısal boyutunda da bir 'zayıflık' ya da yaptırım boyutu bulunmaktadır fakat her geçen gün giderilen bu zayıflıklar, ulus-ötesi demokrasinin de kendi isteği (ki yukarıda belirtildiği üzere merkezileşmiş zor araçlarına başvurmak istenilmemektedir) ve yapısından kaynaklanmaktadır.

Küresel düzeyde demokrasinin ya da ulus-ötesi alanın sorunlarının en genel özetiye şöyledir: *Birincisi*, karmaşık ve belli belirsiz işlevsellik vardır ki bunun başta gelen nedeni

---

üzerindeki devlet harcamalarının önemli bir kısmı silahlanmaya gitmektedir fakat günümüzde ulus-devletlerin tek başlarına savaşa girmedikleri, müdahalelerini söz konusu kurumlarda haklı çıkardıktan sonra birlikte hareket etmeye çalıştıkları söylenebilir.

ulus-ötesi demokrasinin yerleşik ve ‘tanımlı’ bir politik bir biriminin bulunmayışıdır. *İkincisi*, içsel/ulusal/yerel demokratik bağlantıların kurulması anlamında ulus-ötesi demokrasinin bağlantı noktaları, yukarıda bahsedilen farklılıklardan ötürü, zayıf görünmektedir. *Üçüncüsü*, ulus-ötesi siyasetin konu odaklılığının bir sonucu olarak, karar mekanizmalarına girmek ya da onun dışında kalmak, temsilci aktörler için hala bir keyfiyet içermektedir. *Dördüncü* olarak, ulus-ötesi demokrasinin ya da küresel demokrasinin bir çeşit pragmatizm sorunu bulunmakla birlikte, ulus-ötesi kurumlar nezdinde etkili uygulayıcı ve denetleyici eksikliği de yaşanmaktadır. *Sonuncusu* ve diğer maddelerle de bağlantılı olarak, küresel demokraside bir *telos* olduğu bilinse de, bu telosun ne olduğu bilinmemektedir. Diğer bir deyişle, ulus-ötesi demokrasinin bir amacı elbette vardır ama onun bilgisi eksiktir (Saward, 2008, s. 514).

Görüldüğü üzere, bahsedilen bu genel noktalar yukarıda anlatılan karmaşa, belirsizlik ve yaptırımsızlığın hem nedenleridir hem de sonuçlarıdır. Söz konusu bu durumun elbette, ulusal/yerel düzlemde yankıları ve yansımaları da bulunmaktadır. Aşağıdaki başlıkta bu konular değerlendirilecektir.

### **5.2.2. Ulusal ve Yerel Düzlemin ‘Huzursuzlukları’: Demokrasiden Uzaklaşma**

Ulus-devlet deneyiminin, özellikle refah devleti döneminde gösterdiği üzere demokrasinin özünde koruma ilkesi bulunmaktadır. Demokrasi, piyasa mekanizması altında ezilen bireylerin ve toplumsal grupların korunması için vardır. Oysa kapitalizmin hak ve özgürlük anlayışı negatif karakterlidir; bireyin, başka bireylerin ve devletin müdahalesinden azade olması düşünülür. Bu yüzden demokrasi ve kapitalizm arasında bir çatışmalı ilişki bulunmaktadır ve demokrasi ile kapitalizmin bir araya gelebileceği politik model ancak liberal demokrasidir (Gülalp, 1993, s. 131). Bununla birlikte; liberal demokrasi hem ulusal alanda hem de ulus-üstü düzlemde (liberal enternasyonalizm olarak) demokrasiden uzaklaştığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Demokrasiden uzaklaşılması durumunun en önemli belirimi, neoliberal süreçte devletlerin hükümetlere indirgenmesi gerçeğidir. Anılan bu süreci Wendy Brown, adım adım şöyle özetlemektedir: *Birincisi*, sermaye birikimi sürecine hasredilmiş bir devlet iktidarında, ulus-ötesi ya da çokuluslu şirketlerin gücü, halkın iktidarına dayanan rejimleri aşındırmıştır. Şirket yöneticilerinin devlet yöneticilerini ‘satın almaları’ veyahut doğrudan politikaya atılmalarıyla yoluyla devletin yürütme aygıtı demosa değil sermayeye çalışmaya başlamıştır. *İkincisi*, demokrasinin en önemli biçimsel göstergelerinden olan serbest seçimler, bağış toplama kampanyalarından hedef kitlelerin seferber edilmesine, handiyse bir pazarlama yarışına

dönmüş, oy vermek herhangi bir ürünü satın almaya indirgenmiştir.<sup>101</sup> Siyasal hayatta başarı ise git gide medyaya ve pazarlamaya ve bu yolla kitleleri ‘tavlamaya’ bağlı hale gelmiştir. *Üçüncüsü*, neoliberal siyasal rasyonalite, liberal demokrasinin; anayasaya uygunluk, normatif eşitlik, siyasal ve sivil hak ve özgürlükler gibi temel ilkelerine cepheden saldırmaya başlamış ve bunların yerine karlılık, verimlilik, etkililik gibi piyasaya ilişkin ilkeleri yönetime geçirmiştir. “Yeni Kamu Yönetimi, Kamu İşletmeciliği” gibi isimlerle ortaya çıkan süreçte demosa ait devlet çökerken yerini yürütme gücünün zirve yaptığı bir hükümet modeli almıştır. *Dördüncüsü*, klasik güçler ayrılığının en önemli ayaklarından olan yargı hem yerel hem de uluslararası düzeyde (AİHM, Adalet Divanı gibi) özellikle insan hakları gibi konularda uzmanlık bilgisi ve de yasakoyucu kararlarıyla diğer erklerin ama özellikle yasamanın yetkilerini gaspetmiş; temsile dayalı olmayan bu kurum aynı zamanda siyasallaşmıştır. Elbette hukuk egemenliği demokrasi için elzendir fakat hukuk aracılığıyla hükümet etmek demokrasinin de zedelenmesidir. *Beşinci* olarak, küreselleşme süreci ile birlikte alansal siyasal hükümüranlığın düşüşü (ya da daha önce bahsedildiği gibi siyasetin ekonomiyi yakalayamaması) demokrasinin kabuğu olan ulus-devletin de yetki ve kapasitelerinden soyundurulması sonucunu doğurmuş, devletlerin hükümetlere indirgenmesi süreci hızlanmıştır. Bununla birlikte; buradan, ulus-devletin olası en iyi politik-alansal birim olduğu anlaşılmalıdır. Net tanımlanmış alansal bir politik kendiliğindenliğe (antite) muhtaç olan demokrasi zaten ulus-devletin görece büyüklüğünden zarar görmüştür fakat ulus-devlet kabuğunun da devreden çıkmasıyla demosun egemenliğinin bir ‘kökü’ kalmamıştır. Böylelikle, “yurттаşlar, içeride şirket gibi işleyen, dışarıda da küresel sermaye düzeninin hükümranlık pelerinini devletlerden kısmen alıp bürünmüş olan bir düzenin, zayıf işletmecileri olarak çalışan hükümetleştirilmiş devletlerin, edilgen hissedarlarına indirgenmiştir”. *Son olarak*, yürütme gücünün hâkim olduğu devletlerde “güvenlik politikası” adıyla ve terörizmi engelleme bahanesiyle temel hak ve özgürlüklerin çiğnenmesi meşrulaştırılmaya başlamıştır. Demokrasi halkın yönetimi ise, yukarıda anlatılan bu tablodan, demokrasinin görünmesi imkânsız hale gelmiştir. Halkın kendi kendini yönetmesi ulus-devletin devreden çıkarılmasıyla; erklerin demokratikleştirilebilmesinin yoluysa, neoliberal mantığın hâkim olmasıyla nihayetlendirilmiştir (Brown (a), 2010, s. 53–58).

<sup>101</sup> Chantal Mouffe söz konusu durumu, “Partiler, aralarında hiçbir temel fark kalmadığı için, ürünlerini reklam ajanslarının yardımıyla ve akıllı pazarlama stratejileriyle satmaya çalışırlar.” diyerek yetkin bir biçimde özetlemektedir (bkz. Mouffe, 2010, s. 75–76). Gerçekten de küreselleşme sürecinin ‘kaybedeni’ olmamak için uluslararası örgütler tarafından yazılmış reçete-siyasaları uygulayan partiler, siyasal rekabet alanını da maddi yaşamın üretilmesi ve yeniden üretilmesine yönelik ekonomik ve sosyal politikalar üzerinden değil, din, etnisite, yaşam tarzı, kültür gibi konular üzerinden kurgulamaktadır. Devlet, muhakkak verimsiz ve etkisiz olduğu önyargısıyla ekonomiden dışlanınca, ekonomi ve sosyal politikalara yön verecek yetki ve yönlendirme gücü, uzmanlık ve teknik bilgi gerektirdiğinden bahisle ‘bağımsız’ kurullara bırakılınca, bölüşüm ve yeniden bölüşüme ilişkin alternatif oluşturma zaten imkânsız hale gelmektedir.

Çalışmanın biçim kısmında anlatılan ekonomi-siyaset ayırımı türeyen devlet, siyaset ve demokrasi kabullerinin yanında neo-liberalizm, siyasal liberalizm ile ekonomik liberalizm özdeşliğini de iddia etmektedir. Diğer bir deyişle; küresel yönetim kurumlarının ‘önerdiği’ ikinci kuşak yapısal reformlar<sup>102</sup> demokratikleşme ile eş tutulmakta, hukuk devleti, insan hakları, hesap verilebilirlik, şeffaflık, katılım gibi demokratik değerlerin neo-liberal reformlarla birlikte geleceği söylenmektedir. Hâkim olan bu yaklaşıma göre, siyasal liberalizmin varoluş koşulu ekonomik model olarak neo-liberalizmin benimsenmesidir. Neo-liberal demokrasi anlayışının anahtar kavramı yönetim ise, sosyal ve ekonomik politikaların belirlenmesi süreçlerinin siyasal iktidarın yetkisinden alınıp ‘tarafsız’ ve özerk üst kurullara devredilmesini ve söz konusu süreçlere sivil toplum kuruluşlarının katılmasını öngörmekle görünüşte demokratiktir. Hâlbuki üst-kurulların sivil toplumdan anladıkları genellikle ilgili sektörlerdeki işverenler ve onların kurdukları örgütlerdir. Dolayısıyla; karar süreçleri, politika yapım süreçlerinin teknik yetkinlik ve uzmanlık bilgisi gereksindiğinden bahisle, siyasal sorumluluğu bulunan ve seçimler aracılığıyla halka hesap veren siyasal iktidardan alınıp atanmış uzmanlardan/bürokratlardan oluşan üst-kurallara devredilmekte ve toplumsal katılım kısıtlanmaktadır. (Ataay, 2007, s. 23–26).

Anlatılanlarla birlikte önemli bir meşruiyet sorunu da ortaya çıkmaktadır. Ulusal ve yerel düzlemde meşruiyet kavramı dahi ‘kriz’deyken, ulus-ötesi düzlemde meşruiyet çok daha tartışmalıdır. Bununla birlikte; meşruiyet de, demokrasi ile bağlantılı diğer kavramlar gibi, politik birimin ölçeği ve siyasetin biçimi değişirken aynı kalmamaktadır: Bir zamanlar kralların ve prenslerin kendilerinden menkul meşruiyeti modern alansal devletten sonra halka dayandırılarak sağlanmaya çalışılmıştır. Ulus-ötesi demokraside ise, meşruiyet, küreselleşme ve ulussuzlaşmanın (*denationalization*) etkisiyle egemen devlet sınırlarının dışında aranmaya başlamıştır ki biçim kısmında anlatılan şeffaflık ve hesap verebilirlik bu anlamda önemli role sahiptir (Delbrück, 2003, s. 29 & 31). Ulusal siyasette ve demokrasilerde hesap vermenin yolu iktidarı kaybetmekten, ulus-ötesinde durum hesap verilebilirliğe dönüşmüştür. Diğer bir deyişle, iktidarın kaybedilmesi bir yaptırımken, hesap verebilirliğin karşılığı hesap veremezliktir ki bu bir önceki altbaşlıkta anlatılan yaptırımsızlığa da bir örnektir. Şeffaflık ölçütüyse, ulusal ve yerel düzlemdeki denetimin karşılığı gibi görünmekle birlikte, demokratik prosedürlerin işlemediği bir sistemin açık olmasının meşruiyete katkısı tartışmalıdır.

<sup>102</sup> İkinci kuşak yapısal reformlar; 1980 sonrası devletin küçültülmesi, ekonomik ve sosyal politikalardan el çekirilmesine yönelik neo-liberal reform dalgasının tamamlayıcısı niteliğindeki reformlardır. Bu reformlarla birlikte, devletin düzenleyici rolü bakanlık hiyerarşisinden (seçilmişlerden) üst-kurullara (atanmışlara) kaydırılmıştır. Söz konusu reformlar ve Türkiye’deki uygulama ve sonuçları için bkz. Ataay, 2007, ss.17–27.

Uluslararası/ötesi kurumların varlıkları ve işleyişleri ortak sorunları çözmekte ve uluslararası sistemde bulunan devletler ve toplumlar adına faydalı sonuçlar üretmekte kimi alanlarda başarılı olmuşsa da, bu kuruluşların yapıları ve ulusal siyasete/demokrasilere yansıtıkları özellikle normatif düzeyde eleştiriye uğramaktadır. Zira katılım, temsil, açıklık bağlamında, hükümetlerarası karar alma mekanizmalarına dayanan uluslararası kuruluşlar demokratik açıklıkla (*democratic deficit*) malül olmalarıyla eleştirilmektedir. Söz konusu bu tartışma özellikle 1990'ların başında Avrupa Topluluğu'nda başlamış ve Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF, WTO gibi uluslararası örgütlere sıçramıştır. Anılan örgütler için eleştiri, etkinlik ve hızlı problem çözmenin kararların demokratik olması için yeterli olmadığı, meşruiyetin ve karar almanın demokratik usul/prosedürlerinin dikkate alınmasıdır. Bununla birlikte; ulus-ötesi aktörler ve küresel sivil toplumun temsilcileri de karar süreçlerinde ve mekanizmalarında yer almalıdır (Tallberg ve Jönsson, 2010, s. 2).

Avrupa'da bahsedilen eleştirel süreç 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile hızlanmış, anlaşma daha ilk maddelerinde alınan kararların insanlara yaklaştırılması gerektiğinden bahsetmiş ve parlamentonun yetkilerini genişletmiştir. Avrupa Birliği'ni de kuran anlaşma, çevre, tarım, enerji gibi konularda ortak siyasetlerin de güçlendirilmesini öngörmüştür. Bu anlaşma ile Avrupa Birliği vatandaşlığı *de jure* tesis edilmiş ve vatandaşların sadece doğdukları ülkede değil, ikamet ettikleri ülkede de Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanabilmesi sağlanmıştır. Yanı sıra, ikamet ettikleri ülkelerde yerel yönetimlerde aday olabilmelerinin de önü açılmıştır. AB'nin genişleme tarihinde 'big bang' olarak anılan 2004 genişlemesinden önce, 2003 yılında yürürlüğe giren Nice Anlaşması ise, temel ilke olarak, Konsey, Komisyon ve Parlamento'daki temsilci sayılarının ülkelerin demografik büyüklükleriyle orantılı olmasını kabul etmiş, genişlemeden önceki 15 üye ülke Parlamento'da 91 sandalye kaybetmiştir. Dahası; başvuru önkoşuluna bağlansa da, Konsey'de bulunan ülkelere, alınan kararın AB nüfusunun %62'ini temsil etmediğinden hareketle kararın yok hükmünde sayılması talebinde bulunması hakkı verilmiştir (Karadut, 2009, s. 21 & 25–26).

Yine ulus-ötesi düzlemdeki sorunların ulusal yansıması olarak denilebilir ki, çoğu uluslararası örgütte güç ilişkileri ve ulusal çıkarlar önemli bir rol oynamaktadır. Dahası; ILO, WHO, WTO/DTÖ'nün alt kurumlarında da önemli bir teknik uzman bürokrasisi bulunmaktadır. Söz konusu bu kuruluşların ulusal hukuk ve normlar üzerindeki etkilerinin büyüklüğü göz önüne alındığında, ulus-ötesi düzlemin eksik demokrasiden ulusal ve yerel düzlem de, seçilmişlerden oluşan meclislerin ve hükümetlerin hareket alanlarının kısıtlanması

anlamında, etkilenmektedir; zira hava taşımacılığı, ticaret hukuku, sağlık düzenlemeleri gibi yasal tasarruflar ne kadar ulusal olduğu iddia edilirse edilsin söz konusu bu örgütlerin etkisindedir, hatta kimi zaman ulus-ötesi kurumlardan gelen uzmanlarla ulusal bürokratlar ‘koordinasyonlu’ çalışmaktadır (Ataay ve Kalfa Ataay, 2008, s. 342 & Delbrück, 2003, s. 35).

Nihayetinde; ‘içerisi’ ve ‘dışarı’ ayrımının giderek silikleştiği dünyada ulusal ve yerel düzlemde olan demokrasi pratiklerinin ulus-üstü/ötesi düzlemdeki sorunlardan etkilendikleri açıktır. Yine de, demokrasinin ulusal sınırlar içerisinde girdiği krizin, aldığı eleştirilerin ve buna koşut olarak ulus-ötesi demokrasinin kısıtlılıklarının kendisine has özellikleri de bulunmaktadır. Bunlarla ilgili olarak; izleyen başlıklarda, ulus-ötesi demokrasinin önemli bir prosedürel ilkesi olan “etkilenen herkes” ele alınacak ve ulus-ötesi demokrasi süreçlerinde aktörlerin konumu ve asimetrisi değerlendirilecektir.

### **5.2.3. Demos-Yok Tezi ve Etkilenen Herkes: Biçimsel Bir İmkânsızlık?**

Çalışmanın demokratik kapsayıcılıkla ilgili bölümünde açıklandığı gibi, etkilenen herkes prensipi ulus-ötesi demokrasiyi meşrulaştırma yönündeki önemli fakat uygulanabilirliği tartışmalı noktalardan birisidir. Zira küresel ısınmadan, ticaret politikalarından, asit yağmurlarından, çevresel kirlenme ve bozulmadan, sürekli yer değiştiren finans kapitalden ve benzeri konulara ilişkin sorun, çözüm ve düzenlemelerden dünya üzerindeki herkes etkilenmektedir. Herkesin katılımı ve herkesin temsiliyse, demokrasi ‘yüz-yüze’ olmadığı, doğrudan bir pratikle gerçekleşmediği müddetçe mümkün görünmemektedir. Bağlantılı olarak; diğer bir sorun ise, etkilenen herkes söz sahibi olsa bile, paylaşılan, heterojen bir politik kültürün yokluğu veyahut zayıflığıdır ki bu aynı zamanda politik birimin tamamlayıcısı demosun/halkın etkisizliği anlamına gelmektedir.

Biçim kısmında ele alınan uluslararası örgütlerden, hükümetlerarası/ötesi kurumlara ve uluslararası yönetim ve sivil toplum kuruluşlarına değin, karmaşaya sebep olacak çokluk ve çeşitlilikte ekonomik, politik, sosyal ve kültürel bir ulus-ötesi yapılanma söz konusudur. Bununla birlikte; bu yapılanmalara katılan, onlarda temsil edilen ve onlara muhatap olan, dahası belli bir kimliğe sahip popülasyon eksikliği de göze çarpmaktadır. En önemli ulus-üstü/ötesi siyasal yapılanmalardan biri olarak değerlendirilen ve çok katmanlı bir vatandaşlık kurumu tesis etmiş AB’de bile bu durum tartışmalıdır ki tartışmanın ismi “demos-yok tezi”dir. Özellikle Avrupa Kuşkucuları tarafından dile getirilen bu teze Habermas; vatandaşlığa dayalı bir sivil toplum, ulus-ötesi siyasal etkileşime açık bir kamusal alan ve



paylaşılabilir hale getirilmiş bir siyasal kültür argumanlarıyla karşılık vermeye çalışmaktadır (Habermas, 2005, s. 102).

Konuya daha geniş açıdan bakıldığında, dünya ülkelerinde bulunan vatandaşları birbirlerine bağlayan ortak bir politik kültür yaratmanın zorluğu ortadadır. İnsanlar kurucusu oldukları bir devletin vatandaşı olarak karar almayı, etkilenen bir kişi ya da grup olarak almaya her daim tercih edecek gibi görünmektedir. Diğer bir ifadeyle, “ulus-ötesi bir vatandaşlık”, ulusal vatandaşlığın yerine olmasa bile yanına gelmekte bile zorlanacaktır. Yine de, ulus-ötesi bir vatandaşlık ya da en azından ortak bir siyasal farkındalık ve müşterek yaratmak imkânsız değildir. Tarihsel deneyimin gösterdiği üzere, ulusal kimlikler olumsal (*contingent*) değil, daha ziyade inşa edilmiş (*constructed*) bir yapı sergilemektedir. Ulus-ötesi bir ‘demos icat etmek’ bu anlamda olanaklıdır: İlk temsil, kıta çapında politik birimlerce yerine getirilse, coğrafi ve kültürel anlamda birbirine yakın insanların ortaklaştıkları konu ve karar olanağı artacaktır. İkincisi, kamusal alanda tartışmanın ve müzakerenin çok dilliliği benimsendiğinde siyasal iletişim önü açıldığı gibi, mono-kültürel ulus mantığı da aşılabacaktır. Ulus-ötesi demokrasinin olanaksızlığına ya da faydasızlığına vurgu yapanlar da bu iki noktayı işaret etmektedir. Onlara göre kıtasal, kıta çapında temsil, temsil edilenin fazlalığından ötürü etkisiz olacaktır. Müzakere ve tartışma aracı dil ise, ortak olmadığından ötürü sorunlara neden olacaktır (Weinstock, 2001, s. 58 & 62–65).

Mamafih; çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi, bölgesel/kıta-bölgesel ekonomik ve siyasal bütünleşmeler günden güne önem kazanmaktadır ki AB, kendi üyelerinin de bulunduğu uluslararası/ötesi kurum ve kuruluşlarda ayrıca yer almakta, temsil etmekte ve edilmektedir. Codex Alimentarius örneğinden de hatırlanacağı gibi, ulus-ötesi kural getiren kurumlarda da kıtasal temsil bulunmaktadır. Dil konusundaysa, hemen her küresel kurum resmi belgelerini birden fazla dilde yayımlamaktadır ki çok-dillilik sadece politik iletişimde değil, sosyal ve kültürel alanda da yükselen bir değerdir.

Demos-yok tezi ve ilgili tartışmalardan bağımsız olmamakla birlikte, etkilenen herkes ilkesi ulus-ötesi demokrasinin varlık nedenlerinden birisi olarak gösterilse de, ilgili kısımda anlatıldığı üzere, uygulaması zordur. Zira bu ilkeye göre, herhangi bir sorundan ve ona yönelik alınan karardan etkilenen herkes, ilgili karar süreçlerinin dışarısında bırakılmamalıdır. Ya da öyle bir karar alınmalıdır ki, yalnızca ‘hedeflenen kitle’yi ya da sadece konu üzerinde söz sahibi olanları etkilemelidir. Hatta buradan, ilkenin zorluğunu anlamak adına, şöyle bir sonuç da çıkabilmektedir: Her bir karar için belli bir demos belirlemek. Söz konusu bu ilkeyi

ya da ölçüyü ulus-üstü/ötesi düzlemde gerçekleştirmek neredeyse imkânsızdır zira etkilenecekleri belirlemek dünya nüfusu göz önüne alındığında çok zordur. Devletlerin ötesinde bir demosun, karara katılsalar bile karar almada eşitliğini sağlamak da olanaksız gibi görünmektedir. Dahası; etkilenen herkesin kararın içerisine alındığı bir yerde katılımın etkinliği de düşecektir (Goodin, 2007, s. 63 & Song, 2012, s. 56–57).

Yukarıda bahsedilen bu zorlukları aşmak adına, ilkenin özüne dokunmadan onu daha uygulanabilir bir hale getirmek için çeşitli daraltıcı etmenler de getirilmiştir. Bunlardan birisi, etkilenen herkes yerine, etkilenen çıkarları kararların konusu ve aktörü olarak düşündürmektir. Diğer bir deyişle; alınan kararlara katılmada öncelik, karardan faydalananlardan ziyade ondan olumsuz etkilenenlerdedir. Diğer bir daraltıcı, yardımcı ölçüt ise hukuka tabiliktir (*subject-to-the-law*). Buna göre; etkilenen herkes yerine, alınan karara ve oluşturulan kurala tabi olacakların katılımı birincil önemdedir. Dahası; alınan kararlar yerine, kararın alındığı süreçlere katılımın desteklenmesi, daha sağlıklı, etkin ve uygulanabilirliği olan bir demokratik yapı getirecektir. Etkilenenleri de, kişilerden ziyade otonom/özerk birimler olarak almak söz konusu süreci daha olanaklı kılacaktır (Karlsson, 2008, s. 204 & Schaffer, 2012, s. 333–334). Yine de; küresel ısınma, iklim değişikliği, uluslararası göç, terörizm gibi sorunlar dünya üzerinde yaşayan herkesi etkilmektedir. Diğer bir deyişle; ortak geleceğe ilişkin konu ve sorunlar ulus-devlet sınırlarının dışına ve ulus-devlet kapasitelerinin ötesine düşmektedir. Rıza, katılım, temsil, hesap verebilirlik ve açıklık/şeffaflık gibi önemli ölçütlerin ulus-ötesi düzlemde ve dahası etkilenen herkes ilkesi çerçevesinde ‘tutturulması’ ise zor görünmektedir fakat imkânsız değildir (Jovanovic, 2011, s. 549).

Sonuçta; her ne kadar demos-yok tezi (ya da gerçeği) ve etkilenen herkes ilkesi; gerçekleşmesi zor, teorik spekülasyonlar olarak dursa da ve çalışmada da bu sorun bir kısıtlılık olarak değerlendirilse de, insanları günden güne birbirine bağlayan ve birbirlerine karşı sorumluluk hissetmelerine neden önemli küresel sorunlar da bulunmaktadır. Zaman içerisinde ulusal devletlerin vurgu yaptığı ve birlikte hareket etmek, ortak bir kimlik oluşturmak için öne çıkarılan ‘kader birliği’nin yanına, bütün halkları, insanlığı hatta bütün canlıları kapsayan bir ‘ortak gelecek’ nosyonu gelmeye başlamıştır, denilebilir. Dahası söz konusu bu süreç yine olumsal olmakla birlikte, yukarıda belirtildiği gibi, belli zorunluluklara da dayanmaktadır ki etkilenen herkesi ilkesine bir fırsat ve olasılık penceresi açan da budur.

#### 5.2.4. Aktörler Arasındaki Asimetrik İlişkiler

Ulus-ötesi siyaseti ve onun sorunlarını karakterize eden en önemli hususlardan birisi de aktörlerin çokluğu ile birlikte çeşitliliğidir. Sözü edilen karmaşanın da nedeni olan bu çokluk ve çeşitliliğin diğer bir boyutu ise, aktörlerin arasındaki dengesiz, asimetrik ilişkilerin varlığıdır. Tabiri caizse; uluslararası/ötesi düzlem, büyük ve gösterişli bir alış-veriş merkezi gibidir. Bu alış-veriş merkezine herkes girebilmekte fakat herkes dilediği her şeyi satın alamamaktadır. Diğer bir deyişle; aktörler hem ekonomik hem de politik güçlerine göre büyük bir alış-veriş merkezine benzeyen küresel sistemden ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır ki bu durum böylesi bir asimetrik yapı gösteren küresel sisteme girmekteki en önemli nedendir. Aristoteles'in çalışmanın ilk bölümlerinde alıntılanan sözünü hatırlarsak, "topluma ihtiyacını olmadığını söyleyen ve kendi kendisine yetebilen biri ya bir Tanrı'dır ya da bir canavar". Siyaseti, toplumsal yaşamın gerekliliği olarak kavrayan ve onu bu vesileyle en üstün bilim olarak gören bu yaklaşım uluslararası/ötesi düzen için de geçerlidir, denilebilir. Kapsam kısmında da değinildiği üzere, dünyada kapalı rejimlerin sayısı git gide azalmaktadır zira dünyaya kapalı bir ülkenin, bir rejimin hayatta kalması imkânsızdır. Aynısı özel şirketler, sivil toplum kuruluşları ve diğer kurum ve kuruluşlar için de geçerlidir. Dahası, insanlar, topluluklar ve yeryüzündeki bütün halklar için de eşitsizlik, politik ve ekonomik güç asimetrisi önemli bir sorundur.

Eşitsizlik sadece toplum içerisinde ve sınıflar arasındaki bir konu olmanın ötesinde, 21. Yüzyıl'da uluslar arasında da önemli bir sorun haline gelmiştir. Uluslar arasındaki eşitsizlik küresel bir ölçüğe taşınmıştır. 2000'li yıllara kadar bireyler arasındaki eşitsizlik ile yaşanan yer, ülke bağlantısı güçlü görünürken (ki hala güçlüdür) artık dünya üzerindeki eşitsizlik ve sınıflar arasındaki makas daha da büyümüştür. Her ne kadar bölgesel ekonomik ve politik bütünleşmeler eşitsizliği dengelemede olumlu bir etki yapmışsa da (örneğin son yirmi yılda ASEAN ülkeleri, dünya ortalamasının iki katı daha hızlı büyümüştür) varsıl ve yoksullar arasındaki uçurum kapanmamış, ulus-ötesi eşitsizlikte azalma olsa da, tekil olarak uluslar arasında/içerisinde eşitsizlik ve yoksullaşma artmıştır ki asimetrik ilişkilerin en önemli nedenlerinden birisi de budur. Bu durumun güç ilişkilerine yansımaları da, ulus-ötesi hâkim sınıfların ve yönetici kadroların/bürokratların ekonomik, politik ve toplumsal alanda giderek artan küresel nüfuzlarıdır (Therborn, 2012, s. 12–13 & Robinson, 2002, s. 135).

Çalışmanın biçim kısmında belirtildiği üzere; ağırlıklandırılmış oy, diğer bir deyişle, temsil gücü ve kabiliyetinin temsilcilere göre farklılık göstermesi, DTÖ'de eşit temsil olsa bile, kararların basit çoğunlukla alınırken itiraz üzerine geri alma ya da iptalin oy birliğine

tabi olması, BM'deki veto hakkı gibi uygulamalar zaten ilgili aktörler arasında bulunan dengesiz güç ilişkilerini kurumsallaştırmaktadır. Bunun sonucu; ekonomik olarak güçlü olanların, ulus-ötesi kurum ve kuruluşları kendi lehlerine 'işletmeleri' (ki yönetişimin meşrulaştırıcı gücü olan sivil toplum ayağı sermaye etkisine tamamıyla açıktır) ve politik olarak da ön almalarıdır. Hâlbuki, ilgili teorik kısımda belirtildiği üzere, ulus-ötesi demokrasinin en önemli amaçlarından birisi de, siyasal süreçlerde gücün değil, prosedürlerin öne çıkarılarak söz konusu asimetrinin giderilmesidir. Zira karar almak artık tek başına devletlerin yetkisi ya da egemenliği altında değildir ve ulusal/yerel kararların küresel etkileri de düşünüldüğünde, ulus-üstü/ötesi kuruluşlardaki demokratik ve eşitlikçi işleyiş daha çok önem kazanmaktadır. Bu bakımdan; DTÖ, IMF, DB gibi örgütlerdeki 'klüp modeli' güç asimetrisinin somut örneklerinden birisi olduğu gibi, ulus-üstü/ötesinde paylaşılan gücün demokratik hesap verilebilirliğini de olumsuz yönde etkilemektedir (Archibugi, 2000, s. 127 & Cabrera, 2007, s. 223–224.)

Neoliberal küreselleşmenin eşitsizliği ve dolayısıyla dünyadaki bütün insanlar için yoksulluğu arttırdığını söyleyen Callinicos, devletler ve onların halkları arasındaki asimetrinin veyahut daha somut bir tabirle eşitsizliğin giderilmesine yönelik taslak bir program ve çeşitli önerilerde bulunmaktadır: İlk, Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomik anlamda 'kendilerine gelebilmesi' için uluslararası resmi ve özel bankalara borçlarının derhal silinmesi gerekmektedir. Borçların silinmesi kadar Tobin Vergisi'nin uygulamaya konulması, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini tehdit eden finansal gel-gitlerin önünü alması bakımından önemlidir. Küresel vatandaşlık kültürünün geliştirilmesi anlamındaysa, herkes için evrensel bir temel gelirin sağlanması ve bununla birlikte çalışma saatlerinin düşürülmesi yaşam standartlarının belli bir seviyeye getirilmesi açısından elzemdir. Yine bağlantılı olarak, göç ve sınır kontrollerinin kaldırılması ve yurttaşlık haklarının ilerletilmesi, emeğin de sermaye gibi sınırları tanımaksızın hareketi konusunda önemlidir. Devlet ve yurttaşlara yönelik önerilerin yanında, uluslararası çapta bir çevre koruma programının oluşturulması da insanlığın ve gezegenin geleceği açısından hayati değerdedir. Tekil ülkelerin her ne kadar uluslararası kuruluşların dümen suyunda hareket etseler de, kendi seçmenlerine yönelik bir rızayı örgütlenme zorunluluğundan bahseden yazar, siyasal olarak bu önerilerin gerçekleştirilme gerekliliğinin de altını çizmektedir (Callinicos, 2004, s. 138–146). Bu anlamda; ulus-devletlerin sosyo-ekonomik düzenleme kapasitelerinin kaybolduğunu söyleyen Habermas, ulus-ötesi düzlemde 'Birinci Dünya'nın' harekete geçmesini ve refahın, toplumsal dokunun sağlamlığının ve siyasal özgürlüklerin güçlendirilmesini, "yaşam dünyası acımasızca parasallaştırılırken" en önemli adım olarak görmektedir (Habermas, 2001, s. 79 & 97).

Çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi ulus-ötesinde cereyan eden bir siyaset ile birlikte, eleştirilere uğrasa da biçimsel bir ulus-ötesi demokrasi bulunmaktadır. Amacını uluslararası kuruluşların demokratikleşmesi, halklar arasındaki eşitsizliğin giderilmesi ve küresel demokratik bir kurum olarak “Halklar Meclisi”nin kurulması olarak ortaya koyan “Democracia Global” adındaki ulus-ötesi sivil hareketin manifestosu bu bakımdan önemli noktalara değinmektedir ([www.democraciaglobal.org.ar](http://www.democraciaglobal.org.ar)):

*Birincisi*; çalışmanın kapsam bölümünde vurgulandığı gibi, siyaset olguların gerisinde kalmaktadır. Diğer bir deyişle; ekonomi, toplumsal ve kültürel hayat küreselleşirken siyasetin bunların gerisinde kalması mümkün değildir. Bu yüzden küresel siyasete ve demokrasiye her zamankinden daha fazla ihtiyaç bulunmaktadır.

*İkincisi*, özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonrasında kurulan ve 1989 Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra güçlenerek devam eden dünya düzenleri, bu süre zarfında teknolojiye ve üretim sistemlerinde yaşanan büyük gelişmeyi insanların ortak çıkarı ve faydasına kullanmayı becerememiştir. Dahası; ekonomik ve finansal krizler ile birlikte artan sosyal eşitsizlik ve küresel ısınma, iklim değişikliği gibi çevresel yıkım siyasal ortama ve toplumsal dokuya zarar vermiştir. Küresel siyaset ve yönetim toplumsal refahın ve güvenliğin tehlikede olduğu gerçeğini görmeli ve buna göre hareket etmelidir.

*Üçüncüsü*, manifestoda vurgulanan ve yine önceki kısımlarda belirtilen nokta, küresel sorunların küresel çözümlere gereksindikleridir. Bununla birlikte; uluslararası örgütler, hükümetlerarası kurumlar, uluslararası işbirlikleri vd. küreselleşmiş sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadır. Söz konusu bu durumdan hareketle, tutarlı ve etkili siyasalar üreten küresel demokratik kurumların oluşturulması var olanlarınsa demokratikleştirilmesi; sürdürülebilir, adil ve istikrarlı kalkınmadan silahsızlanmaya, toplumsal eşitsizliklerden çevresel sorunların çözümüne pek çok konu için kaçınılmazdır.

*Dördüncüsü*, daha esaslı ve derin demokratik biçimlerin ve uygulamaların yaygınlaşması; daha adil, daha barışçıl ve daha insani bir dünyaya ulaşmada can alıcı bir öneme sahiptir. Yerel katılım mekanizmalarıyla ulus-ötesi kurumların güçlendirilmesi bu bakımdan aciliyetle ele alınması gereken bir sorundur. Örneğin; olası ve müstakbel bir “Halklar Meclisi”nin embriyosu olan BM Genel Kurulu’nda demokratik reformun yapılması, Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Ceza Mahkemeleri’nin yaptırım gücünün artırılması, yapılarının daha dengeli hale getirilmesi söz konusu kurumsal reformun öne çıkan başlıklarındandır.

*Beşincisi*, çalışmanın çoğu yerinde vurgulandığı gibi küreselleşme değiştirici ve dönüştürücü bir iktisadi, toplumsal, siyasal ve kültürel olgudur. Mamafih; demokrasinin küreselleşmesinin şartı, küreselleşmenin de demokratikleştirilmesinden geçmektedir. Önceki kısımlarda da vurgulandığı gibi, küreselleşme kazananların ve kaybedenlerin bulunduğu bir süreç olarak gerçekleşmektedir. Bu sürecin demokratikleşmesi, herkesin ‘kazandığı’ bir politik alanın ve bağlantılı demokratik kurumların varlığına bağlıdır. 21. Yüzyıl’da insanlığın geleceğine istikamet verecek kurumların ulus-ötesiliği bu bakımdan önemlidir zira anılan irade ne ulusalın içerisine hapsedilmeli ne de uluslararası kurumların yetersiz temsiliinde kaybolmalıdır.

Manifestonun en son vurguladığı nokta, dünya üzerindeki her insanın küresel demokrasinin kuruluşuna destek vermesi çağrısıdır. “Gerçek demokrasi”, insanların hiçbir etkide bulunamadıkları ya da nüfuzlarının ve temsillerinin kısıtlı olduğu ekonomik ve politik güçlerin değil, küresel toplumsal hareketlerle birlikte insanların hayatlarını doğrudan etkileyen kararların alındığı yerel, ulusal ve daha önemlisi küresel demokratik kurumların varlığı ile gerçekleşecektir.

Demokrasi ısrarı ile ilgili başlıkta da belirtildiği gibi, demokrasinin ve ulus-ötesi demokrasinin en istenilir ve meşru özelliklerinden birisi savaşları, savaşlarla birlikte diğer olumsuzlukları azaltmasıdır. Burada ulus-ötesi demokrasinin yapısal kısıtlılıklarından birisi olarak bahsedilen aktörler arasındaki asimetric ilişkilerin de çözümü demokrasinin küre ölçeğinde genişletilmesidir. Asimetric ilişkiler ulus-ötesi demokrasinin bir kısıtıdır fakat çözüm sorunun kendisi olan demokraside, ‘daha çok demokrasidedir’. Diğer bir deyişle; demokratik barışın en önemli koşulu, asimetric güç ilişkilerinin bulunduğu dünyada, demokrasinin küreselleşerek genişlemesidir ya da demokrasinin küreselleşmesiyle birlikte küreselleşmenin de demokratikleşmesidir: Ekonomik küreselleşme ile sosyal, politik ve kültürel haklar ve özgürlükler birbirlerini tamamlamalı, süreç devletlerin içerisinde başlasa da siyasal kavramlar ve prosedürler mekânsal kısıtlamalardan kurtulmalıdır (Bohman, 2006, s. 127 & Weinert, 2005, s. 29).

Sonuç olarak; yukarıdaki maddelerde altı çizilebilecek en önemli nokta, sorunlar ve onlara yönelik çözümler küreselleşirken, demokrasi küreselleşirken, küreselleşmenin demokratikleşmemesidir. Bu yüzden; ulus-üstü/ötesi yönetimde ya da yönetişimde aktörler arasındaki ilişkilerde bir dengesizlik ve eşitsizlik, dolayısıyla bir asimetri sorunu yaşanmaktadır. Söz konusu bu durumun, küresel düzlemin kendi doğasından geldiği ve

‘yapısal’ olduğu öne sürülebilir bir alternatif olarak görülse de, yukarıda anlatıldığı gibi demokratik ilkeler, usuller, yapı ve işleyişler sadece ekonomik değil siyasal, sosyal ve kültürel hayata sirayet ettiğinde anılan asimetri ve eşitsizliğin çözümünde önemli bir yol kat edileceği açıktır.

## SONUÇ

Demokrasi kavramı ve olgusu; siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve ilgili bilim dallarının en eskilerinden birisi olmakla birlikte, devlet, iktidar, egemenlik gibi en tartışmalı araştırma nesnelerinden birisidir. Yine de demokrasi; teorik ve felsefik tartışmalara konu olan bir idealden, yönetim biçimi bağlamında bir pratiğe değin tartışmalı olduğu kadar da ilginç ve zengin bir araştırma nesnesidir. Bu çalışmada; demokrasi kavramından ayrı tutulmamakla birlikte, ulus-ötesi demokrasi nosyonu ve pratiği, tarihi ve kuramsal arka-planı ile birlikte biçim/usul/prosedür, kapsam/ölçek ve olanaklılık/kısıtlılık boyutlarıyla ele alınmıştır.

Demokrasinin, dolayısıyla ulus-ötesi demokrasinin tartışmalı bir kavram oluşunun en önemli nedenlerinden birisiyse; onun toplum, devlet, egemenlik, iktidar, sivil toplum gibi kavramlar arasında bir bağlantı kuruşu, diğer bir deyişle bunlar arasında(n) bir ilişki olarak doğuşudur. Bu anlamıyla demokrasi; yönetim ve siyasetin de diğer adı, bu terimlerin eşanlamlısıdır. Çalışmada demokrasinin bu geniş anlamı göz önünde bulundurulmakla birlikte, kavrama/olguya ilişkin tanımlar ve hatta tanımın nasıl yapılması gerektiğine ilişkin tartışmalar öncelikle ele alınmıştır. Demokrasiye ilişkin tanımlar çeşitli şekillerde tasnif edilebilmektedir: Betimsel, değerlendirici (*evaluative*) ve tarihsel kullanımlar olmak üzere üçlü bir ayırım yapılırken; anayasal, tözsel (*substantive*), prosedürel ve süreç yönelimli tanımlar olarak dördü bir tasnif de bulunmaktadır. Bununla birlikte; minimalist ve maksimalist olarak yapılan tasnif, söz konusu bu ayırımları sadeleştiren ve kapsayan bir yaklaşımdır. Minimalist demokrasi tanımları; serbest, düzenli ve adil seçim, gizli oy/açık sayım gibi demokrasinin biçimsel özelliklerine ya da ‘gerekli şartları’na özel bir vurgu yapmaktadır. Maksimalist tanımlar ise; siyasal ve yönetsel alandaki biçimsel uygulamaların ve eşitliğin yanına sosyo-ekonomik hakları, kültürel hak ve özgürlükleri koymakla birlikte, “insanlık onuru” gibi değerleri demokrasiden ayrı düşünmemekte ve bunları ‘yeterlilik koşulları’ olarak ortaya koymaktadır.

Yukarıda bulunan bu iki yaklaşımı da içine alan, demokrasiye ilişkin hem gerekli (*sine qua non*) hem de yeterli koşulları benimseyen kavramsa “demokratik minimum”dur. Demokratik minimum; hem siyasal hakları ve ilgili biçimsel şartları, hem sosyal ve ekonomik hakları ve ilgili siyasaları hem de anılan hakların ardından gelen “üçüncü kuşak haklar” ya da “dayanışma hakları” gibi küresel çevre sorunları ve güvenlik gibi konuları da içine alan şemsiye bir kavramdır. Böylelikle çalışmanın vardığı ilk sonuç; ulus-ötesi demokrasiye ilişkin



tanım sorununda ele alınması gereken temel ölçütün demokratik minimum olduğudur, zira üzerinde karar alınacak konular, çözülmesi gereken sorunlar ve bunlara ilişkin talep ve mücadeleler, demokrasiye ilişkin biçimsel ve özsel niteliklerle birlikte, küreselleşmiştir.

Çalışmanın demokrasi kuram ve kuramcılarına yönelik izleyen bölümünde; klasik ve modern demokrasi kuramlarından hemen sonra, ulus-ötesi demokrasi ile ilgili kuramsal yaklaşımlar ele alınmıştır. Çünkü demokrasi kavramı/olgusu önüne aldığı sıfatlar ne kadar çok olursa olsun; eşitlik, özgürlük, adalet gibi belli temel/kadim sorunlar minvalinde tezahür etmektedir. Antik, klasik, modern demokrasi düşüncesinin ve düşünürlerinin yönetim/siyaset ve yönetim biçimleri esasında ele alınması, demokrasiye ilişkin temel sorunların hemen hemen aynı kaldığını fakat verilen yanıtların tarihsel süreç içerisinde değiştiğini ve geliştiğini göstermektedir. Örneğin; Aristoteles ve Platon gibi demokrasiyi ‘yeren’ düşünürler, yaklaşımları her ne kadar felsefik ve böylelikle kapsamlı ve geniş olsa da, sınırlı iktidar/hükümet, egemenlik gibi bugün demokrasinin olmazsa olmaz konuları üzerinde düşünmemişlerdir. Ortaçağ ve Aydınlanma düşünürleri ile birlikte ki, hükümetin sınırlandırılması, egemenlik, daha kapsayıcı katılım gibi konular demokrasiye ilişkin teorik çabaların konusu olmuştur. Modern demokrasiye ilişkin düşünce ve düşünürler ise, yukarıda belirtildiği gibi biçimsel demokrasiye; insan hakları, sosyo-ekonomik haklar, daha etkin, sürekli ve bilinçli katılım gibi konuları özsel olarak dâhil etmiştir. Çalışmanın bu bölümü, temel sorunların aynı kalmakla birlikte, ona verilen yanıtların farklılığına, çeşitliliğine ve çoğulluğuna dikkat çekmekte, demokrasinin teorik olarak ‘yükselişini’ de göstermektedir. Şöyle ki; demokrasi başlangıçta tirani/monarşi, aristokrasi/oligarşi gibi diğer yönetim biçimleriyle ve sonrasında oklokrasi, mobokrasi gibi eleştirici alternatif terimlerle ve mukayeseli olarak düşünülürken, modern zamanlarda bütün evren için ve evren adına olası en iyi yönetim biçimi olarak ele alınmaya başlanmıştır. Çalışmanın burada gösterdiği sonuç, kuramsal ve kavramsal olarak demokrasinin baskın hale gelmesi ve neredeyse rakipsiz kalmasıdır.

Yine kuramsal tasnife ilişkin başlığın altında bulunmakla birlikte, ulus-ötesi demokrasiye ilişkin spesifik yaklaşımlar olan; liberal enternasyonalizm, radikal demokratik çoğulculuk, müzakereci demokrasi, kozmopolit demokrasi, sosyalist enternasyonalizm ve anarşist yaklaşım ana hatlarıyla ele alınmıştır: Kültürel ve toplumsal olarak post-modern, birikim biçimi olarak post-fordist olan günümüz siyaseti, ulus-devletin silikleşmesiyle, yerel ve küresel pratiklere ve kurumlara dayanmakla, ulus-ötesileşmiştir. Söz konusu bu durumun liberal açıklaması ve gerekçelendirilmesi, asimetric ilişkilerin dünyasında barışçıl uluslararası

ilişkilerin ancak demokrasinin küresel siyasal ortama sirayet etmesiyle sağlanacağıdır. Zira insanların hayat kalitesinin daha yüksek olduğu demokratik rejimler birbirleriyle savaşmayacak, ulus-ötesi kurumlar aracılığıyla sağlanacak siyasal etkileşim, küresel barışa açılacaktır. Bu önkabule ve idealizm ve liberalizm gibi köklü, gelişkin ve ılımlı düşünsel altyapıya dayanan liberal enternasyonalizm, ‘zincirlerinden koparılmış küresel pazar’ düşüncesiyle neo-liberalizmi de içerisinde barındırır da; klasik çoğulculuğa, sınırlı hükümete, güçler ayrılığına vurgu yapmaktadır. Liberal enternasyonalizmin küresel demokrasiye ilişkin öne çıkardığı noktalar; liberal-demokratik devletlerin varlığı ile temsil kapasitesi, şeffaflık ve hesap verebilirliktir.

Ulus-ötesi demokrasi kuramları arasında ele alınan diğer bir yaklaşım radikal demokratik çoğulculuktur. Liberal düşüncenin bir eleştirisi olarak ortaya çıkan bu yaklaşım, küresel demokrasi pratiğinin temel birimleri olarak toplulukları işaret etmektedir. Topluluğun sınırlarını ise “kolektif sorunların coğrafi ölçeği” olarak ortaya koymakta ve doğrudan demokrasi fikrini desteklemektedir. Söz konusu düşüncenin temelini ise, liberal demokrasiye karşı post-Marxist eleştiri oluşturmaktadır: Carl Schmitt’in “dost/düşman” ikiliğinden hareketle (ama ona karşı), radikal demokrasi, herkesi içeren rasyonel bir mutabakatın ya da oydaşımın sağlanamayacağını, siyasetin de birbirlerini yok eden antagonizmalardan çok çekişmeye dayanan agonistik bir eylem olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre; demokrasinin özgül görevi de, antagonizmaları agonizme dönüştürmek, içerisinde zaten eşitlik ve özgürlük gibi değerlerin bulunduğu liberal demokrasiyi radikal ve çoğulcu bir demokrasiye doğru geliştirmek ve derinleştirmektir. Radikal demokrasinin önerdiği; devletin ötesinde bir siyaset, partinin ötesinde bir siyasal örgütlenme ve nihayetinde sınıfın ötesinde bir siyasal öznenin bulunduğu, bir hükümet biçiminden ziyade insanların egemenliklerinin dolaylımsız/doğrudan bir biçimde ifadelendirildiği demokrasidir.

Demokrasinin özellikle biçimsel boyutuna bir katkı olarak ortaya çıkan ve ulus-ötesi demokrasiye de uyarlanan bir yaklaşım olan müzakereci demokrasinin üstünde durduğu noktaysa; meşruiyetin kaynağının, oy kullanmak ya da temsilden ziyade tartışmaktan ve müzakere etmekten ve de alınan kararlardan etkilenen herkesin kararlara katılmasından geçtiğidir. Müzakereci demokrasi; iletişimin siyasal sınırların üstesinden gelebileceğine ve ulusal sınırları aşan, onların ötesinde sonuçlar üretebileceğine inanmakta ve söylemin (demokrasinin ‘yazılımı’) eylem ve kurumları (demokrasinin ‘donanımı’) etkileyebileceğine ve yönlendirebileceğine gönderme yapmaktadır. Ele alınan diğer bir yaklaşım olan kozmopolit demokrasi ise; siyasal olayların bütün dünyayı etkilediği ve kimi zaman küresel

karar almamanın/eylemsizliğin maliyetinin, almanın maliyetinden büyük olduğunu varsaydığı bir düzende devletlere ve ulus-ötesi sivil toplum kuruluşlarına belirli konularda belli roller öngörmekte, ulus-ötesi kurumlara ve devlet-dışı aktörlere dünyanın yönetiminde önemli bir misyon yüklemektedir. Bunu yaparken de sorunların kapsamı ve niteliğine vurgu yapmaktadır. Örneğin; küresel ısınma gibi bütün gezegeni etkileyen, yoksulluk gibi insanlıkla ilgili, bio-teknoloji gibi normatif düzenlemeye konu olan sorunlar küresel düzlemde, küresel aktörlerce çözülmesi gereken problemlerdir. Bu anlamda; kozmopolit demokrasi, ulus-ötesi demokrasiyi konu-odaklı bir düzen olarak kavramakta, çözülmesi gereken meseleyi ise devlet ve devlet-dışı aygıtların koordinasyonsuzluğu ve dengesizliği olarak ortaya koymaktadır.

Eleştirel ve alternatif bir ulus-ötesi demokrasi yaklaşımı olarak sosyalist enternasyonalizm, önermelerini emperyalizm, küresel hegemonya ve merkez-çevre gibi kavramlar çerçevesinde yapmaktadır. Söz konusu bu yaklaşım; ‘tröst’ mantığıyla hareket eden kimi devletlerin diğer devletlere olan baskınlığını ve küresel ekonomide devletlere dayanan işbölümünü, sistemin egemen sınıflar lehine yerelde ve kürede sürüp gitmesini (ekonomik/toplumsal nicel ve nitel değişimlerin ‘sıçrama yapması’ olarak) devrim ile yıkılması gereken olgular ya da ‘iki yüzlülükler’ olarak görmektedir ve bunları sınıf mücadelesinin belirimleri olarak almaktadır. Yanı sıra; sosyalist düşünce içerisinde devletin yerine “sosyal güçler”, ulus-ötesi sınıfsal ittifaklar gibi devlet dışı diğer aktörlerin önemini altını çizen ve bahsedilen olgularla mücadele stratejisini küresel ölçeğe genişleten eleştirel düşünce ve düşünürler de bulunmaktadır. Yine eleştirel ve sistem dışı bir demokrasi yaklaşımı olarak anarşist düşünce, devletsiz (ama örgütsüz değil) bir küresel yönetim tahayyülü sunmaktadır. Özellikle Bakunin’in ortaya koyduğu üzere, belirli değer ve ilkeleri benimsemiş federe birimler, bir dünya yönetimi olarak federasyon biçiminde örgütlenecektir. Dahası, bu örgütlenme klasik federasyon mantığının tersine, federe birimlere tabi olan bir federasyona, yani ters-piramidal bir yapıya dayalı olacaktır. Anarşist düşüncenin ulus-ötesi demokrasi tasavvuruna diğer katkısı, doğrudan demokrasi vurgusuyla öne çıkardığı özellikle ekolojik değerlere dayanan komün tarzı yönetsel topluluklardır.

Yukarıda değinilen teorik yaklaşımlar çalışmanın diğer kısımlarına ‘ışık tutmakla’ birlikte, eklektik bir kuramsal inşa çabası değildir. Zira anılan yaklaşımların bilgi nesnelere ve sordukları sorular ulus-ötesi siyasete ve demokrasiye ilişkin olduğu için birbirlerine yaklaştıkları pek çok nokta da bulunmaktadır. Örneğin; radikal demokratik çoğulculukla anarşizm arasında doğrudanlık ve devletsizlik konularında bir birliktelik bulunmaktadır. Keza neo-liberal eğilim çıkarıldığında liberal enternasyonalizm ile müzakereci demokrasinin

küresel/global demokrasi tasavvurlarında çok az farklılık kalmaktadır. Anılan yaklaşımlar son tahlilde liberal (liberal enternasyonalizm, müzakereci demokrasi ve kozmopolit demokrasi) ve radikal (radikal demokratik çoğulculuk, sosyalist enternasyonalizm ve anarşist yaklaşım) ikili bir ayırım göstermekle birlikte, bütünsel olarak verdikleri yanıt, ulus-ötesi yönetimin/siyasetin ya da eşanlımlısı olarak ulus-ötesi demokrasinin bir ilişki olarak ‘iyi ya da kötü’ varlığıdır.

Çalışmanın köken kısmında; demokrasinin/ulus-ötesi demokrasinin tarihsel gelişimi maddi koşullar ve önemli iktisadi, politik ve toplumsal olaylar ışığında değerlendirilmiş ve bunun yanında bir önceki bölümde anlatılan demokrasi düşüncesi ile demokrasi tarihi arasındaki ‘mesafe’, teori ve pratikteki farkla ortaya konulmuştur. Çalışmanın bu kısmında ulaşılan sonuçlar ve ortaya çıkan tablo; demokrasinin; en geniş anlamıyla, ortak ihtiyaçların karakterize ettiği birlikte yaşamın sağlanması ve sürdürülmesi adına ortak karar almanın bir yöntemi olduğudur. Bu haliyle demokrasi prosedürel bir boyuta ‘sıkışmaktadır’. Buna koşut olarak; eşitlik, özgürlük, iktidarın sınırlandırılması/kurala bağlanması ve insan hakları gibi değerlerin demokrasinin düşünsel ve pratik anlamda doğduğu Antik Yunan’da olmaması ve ilgili bölümde değinilen Sokrates, Platon, Aristoteles gibi düşünürlerin böylesi sorunlar üzerine ‘kafa yormamaları’, hatta demokrasiyi kitlelerin yozlaştırdığı bir yönetim olarak tasvir etmeleri şaşırtıcı değildir. Pratik anlamıyla bakıldığında, demokrasi doğduğu topraklar ve zaman diliminde kitleleri yönetime katmaktan ziyade onları dışlamanın özel bir yöntemi olmuştur. Kent-devletlerinin sonunu getiren, İlkçağa damgasını vuran imparatorluklar, söz konusu bu ‘değerleri’ kentin dışına, hâkimiyet kurdukları büyük topraklara kozmopolit nitelikle/ölçekle birlikte taşımış ve böylelikle eşitsizliği, hiyerarşik toplumsal yapıyı ve monarşik yönetimi meşrulaştırmışlardır. İmparatorlukların politik hâkimiyetinin sarsıldığı ve parçalı bir yönetim yapısına geçildiği Ortaçağ’da iktisadi, toplumsal ve siyasal hayatı belirleyen karşılıklı bağlar/bağlanmalarsa, demokrasinin ‘uykudan uyandığı’ ve hakkındaki aşağılayıcı nitelendirmeleri üstünden attığı izleyen tarihsel dönemde temsil kurumu olarak ortaya çıkmıştır.

Krallıkların yerlerini ulus-devletlere bırakmaya başladığı 16. ve 17. Yüzyıllar’da temsil kurumu, ulus-devlet ölçeğinde demokrasinin olanaklılık koşulu olmuştur. Bununla birlikte; anılan dönemdeki en önemli değişim, bir üretim tarzı ve diğer toplumsal ve siyasal alanları biçimlendiren bir sistem olarak kapitalizmin olgunlaşmaya başlamasıdır. 18. Yüzyıl’dan, zirve yaptığı 19. Yüzyıl boyunca üretim ve ticaretin uluslararasılaşması; yanında toplumsal, siyasal ve kültürel birçok olağanüstü değişim ile birlikte gelmiştir. Fransız İhtilali, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, 1830–48 İşçi Devrimleri gibi önemli olayları da kapsayan bu tarihsel

dönemde, liberal demokrasinin de temelleri atılmış, devletten özerkleşmeye başlayan toplum, siyasal meselelere katılmaya çalışmış ve daha talepkâr bir karakter göstermeye başlamıştır. 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısından sonra liberal yasama organları; devletlerin kamusal hizmete yönelik yeniden örgütlenmesi ve evrensel oy hakkı başta olmak üzere insan haklarının tanınması konusunda demokrasiye ilişkin önemli başarılar kazanmıştır. Yine de, hak mücadeleleri ve demokrasinin kazanımları ulus-ötesi ölçekte elde edilmiş olsa da (ki yukarıda bahsedilen olaylar tüm Avrupa'yı ve dünyayı etkilemiştir), yürütme işini yerine getiren ulus-devletler söz konusu gelişmelerin önkoşulu olmuştur. Yönetimlerin halk için olabileceği düşüncesiyle liberal bir ulus-devlet sistemi güçlenmiştir ve bu gelişmelerle birlikte demokratik kitle partilerinin de önü açılmıştır. Diğer bir deyişle; halka yönelik siyasal ve yönetsel işlerle belirginleşen 'idari devlet' (*administrative state*) önce liberal özellikleri benimsemiş ve sergilemiş, demokratikleşmesi ise toplumsal/siyasal hak mücadeleleri ile birlikte uzun bir tarihsel süreçte olmuştur.

I. Dünya Savaşı ile birlikte yukarıda bahsedilen mücadeleler, ulusal kurtuluş ve ulus-devletin devamı/bekası düşünceleri tarafından gölgelenmiş ve bu konjonktürde Avrupa'da kurulan faşist rejimler ile birlikte savaş sonrası ortaya çıkan düzenin çelişkileri II. Dünya Savaşı'na neden olmuştur. Aynı zamanda ideolojilerin, kültürlerin ve hayat tarzlarının da mücadelesi olan II. Dünya Savaşı'nın sonunda, hem demokrasi ezici bir galibiyet kazanmış hem de Westphalia'dan sonra günümüzdeki Yeni Yeni Dünya Düzeni'nin (YDD) temeli olan Yeni Dünya Düzeni kurulmuştur. Denilebilir ki; I. Dünya Savaşı'nda ulusa 'hapis olan' demokrasi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sağın ve solun ötesinde evrensel bir değer olarak yükselişe geçmiştir. Bununla birlikte; demokrasi evrensel olarak kavranmaya başlasa da, bugünkü demokrasi algısı ve uygulamalarının da ilham kaynağını ya da çitasını oluşturan; ortak bir politik kültüre sahip, sosyo-ekonomik haklarla donatılmış vatandaşların oluşturduğu pozitif/müdahaleci karakterli sosyal refah devletleri ya da "Keynesçi Demokrasiler", 1970'lerin ortalarına değin süren bir 'altın çağın' taşıyıcıları olmuştur. 1970'lerde yaşanan Petrol Krizleri ile birlikte sistemin çelişkileri tekrar sürdürülemez hale gelmiştir zira SSCB ve ABD'nin zıt kutuplarını oluşturduğu blok sistemi ile birlikte var olan ulus-devletler, özellikle ekonominin küreselleşmesi ile birlikte sistemin ayak bağı konumuna düşmüştür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Yeni Dünya Düzeni ve onun Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, GATT/Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumları, uluslararasılıktan ulus-ötesi bir nitelik kazanarak YDD'ye taşınmıştır ki blokların 1990'ların başında çökmesiyle birlikte dünya ekonomisi ve siyaseti için yeni bir sahne açılmıştır. 1980'lerle birlikte hemen her türlü iktisadi, sosyal, siyasal ve kültürel olguyu anla(t)mak ve açıklamak üzere istihdam

edilen küreselleşme, ulus-ötesi demokrasi için de anahtar bir kavramdır. Elbette çalışmada vurgulandığı üzere küreselleşme birden bire ortaya çıkmış ve her şeyi değiştirmiş, öncesiz-sonrasız biricik bir kavram değildir fakat küreselleşme ile birlikte arkasındaki tarihsel birikim bir sıçrama yapmıştır, denilebilir. Ulus-ötesi demokrasi perspektifinden bakıldığında, küreselleşmeyle birlikte karara ve çözüme muhtaç olan konu ve sorunların ölçeklerinin/kapsamlarının ulusal sınırların dışına (t)aşmaya başlaması, onlara yönelik ulus-üstü/ötesi siyaset ve yönetimin, dolayısıyla ulus-ötesi demokrasinin de çıkış noktasını oluşturmuştur.

Demokrasiye ilişkin tanımlar tasniflendikten ve ilgili düşünürler ele alındıktan ve ulus-ötesi demokrasiye ilişkin belli başlı kuramsal hatlar verildikten sonra, demokrasinin tarihsel gelişimine yönelik inceleme de göstermiştir ki, yukarıda bahsedildiği gibi demokrasi; devlet, toplum, siyasal iktidar, egemenlik, iktisadi, sosyal ve kültürel hayat gibi kavram ve olgular arasında(n) ortaya çıkan bir ilişkidir. Bu ilişkinin kapsamı/ölçeği ve biçim/prosedürleri tarihsel koşullarca şekillenmiş ve bir ilişki olarak ortaya çıkan demokrasi söz konusu bu koşullara da biçim vermiştir. Kent ölçeğinde ve doğrudan bir biçimsel pratikle doğan demokrasi, uzun bir tarihsel gelişimden sonra ‘en bilindik ve alışılmış anlamıyla’ ve sosyal devlet uygulamaları eşliğinde, ulus tabanlı temsili liberal demokrasi olarak ortaya çıkmıştır. Mamafih; I. Dünya Savaşı sonrası terk edilen enternasyonel siyasal ‘bilinç’, diyalektik bir biçimde, II. Dünya Savaşı’ndan sonra ulus-devlet tabanlı demokrasiler güçlenirken ulus-ötesi bir karakterle tekrar belirmiş ve 1990’lardan sonra küresel siyaseti ‘dünya hükümeti’ tahayyülüne varan bir boyutla etkilemiştir. Bu yüzden çalışma; “Var mıdır? Varsa nedir?” olarak sorulabilecek ontolojik soruya olumlu yanıt aldıktan ve araştırma nesnesini mutlaklaştırmak/öncesiz-sonrasızlaştırmak yerine tarihselleştirerek onun geçmişine bakarak geleceğini gördükten sonra, “Nerede ve nasıl? Bilgisi nedir/ne yapıdadır?” diyerek epistemolojik soruları kapsam, biçim ve kısıtlılıklar bölümünde değerlendirmiştir.

Çalışmanın kapsam kısmında; demokrasinin/ulus-ötesi demokrasinin politik birim ile girdiği ilişkinin mekânsal/alansal niteliğiyle birlikte, demosun da yönetime katılması anlamında kapsayıcılığı tartışılmıştır. Küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devletin gerileyen egemenliği, düşen politik gücü, küresel siyasette gri alanların oluşmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle; bir zamanlar ulus-devletin sahip olduğu fakat küreselleşmeyle ‘buharlaştıran’ (ama yok olmayan) ya da ‘devalüe’ olan siyasal güç ve yetkiler, ulus-ötesi bir politik düzlemin konusu olmaya başlamış, bu düzlemde tekrar ‘yoğuşmuş’tur. “Aynı nehre iki kere

girilemeyeceğinden”, demokrasi daha geniş bir kapsamda ve farklı biçimlerde ulus-ötesi bir içerik ve karakterle küresel politikayı etkisi altına almıştır.

Söz konusu bu durumun politik birim ve alansal/mekânsal olarak yansımaları, ülkelerin/rejimlerin giderek biçimsel ve özsel anlamda daha demokratik sistemleri benimseye başlamasıdır. İlgili kısımda da belirtildiği üzere, 1970’lerin başından bugüne değin liberal demokrasilerin ve poliarsşik rejimlerin sayısında konjonktürel birkaç istisna dışında sürekli bir artış yaşanmaktadır. Bununla birlikte; kapalı rejim sayısındaki düşüş, hem gelişmiş demokratik rejimlerin sayısını arttırmakta hem de eksik ya da illiberal demokrasi olarak adlandırılabilir ‘minimalist demokrasiler’, ‘seçim demokrasileri’ gibi ara tonlardaki sistemlerin sayısını da çoğaltmaktadır. Genel eğilim olarak denilebilir ki; küresel demokrasi ‘dalgası’ tekil ülkeleri etkisine aldığı gibi, onları ulus-ötesi demokrasinin aktörleri olma konusunda da zorlamaktadır. Kimilerine göre bu durum; devletlerin, küreselleşen ekonomiyi siyasal olarak yakalama doğrultusunda attığı adımlardan birisi, kimilerine göreyse küresel siyasete uyum sağlama yolunda devletlerin de ulus-ötesileşmesidir. Politik birimin niteliğinde ve ölçeğinde yaşanan bu değişimin halka/demosu yansımalarıysa daha karmaşık bir kapsam/ölçek sorununu gündeme getirmektedir çünkü küreselleşen ekonomik, sosyal, siyasal ve çevresel sorunlardan “etkilenen herkes”, ulus-ötesi demokrasinin öznelere, demosu olarak ortaya çıkmaktadır. Etkilenen herkesin karar süreçlerine katılması konusunda sınırlandırıcı ölçütler (rıza, milliyet, coğrafi belirginlik, otonomi gibi) ulus-ötesi demokrasinin işleyişi için getirildiği gibi, insan hakları nosyonu da belirli temel hakların bütün dünyadaki insanları kapsamı bakımından savunulmaktadır. Bir dönem doğrudanlığın aşılması için kullanılan temsil, bu sefer doğrudanlıkla ‘törpülenmekte’ ve çalışmanın biçim kısmında anlatıldığı üzere yine de vazgeçilemeyen temsilin dezavantajları demokratik prosedürlerle dengelenmeye çalışılmaktadır ki bu birinci boyutuyla yukarıda bahsedilen radikal kuramları, ikinci boyutuyla ise liberal kuramları olumlamaktadır.

Kapsam kısmına ilişkin bir sonuç olarak belirtilebilir ki; ulus-ötesi demokrasinin ölçeği/kapsamı, ne 200 devletlik bir ulus-devletler ‘anarşisi’ ne de tek bir dünya hükümeti ‘düzeni’dir. Ulus-devletlerin yerel sorunların çözümünde hantal, küresel sorunlarda ise yetersiz kaldıkları ve bu yüzden ulus-devleti aşan küyerel bir siyaset ve yönetimin ortaya çıktığı doğru olmakla birlikte, ulusal/yerel politik birimleri kendisine bağlayan ve tek bir küresel demosu hitap eden bir dünya federasyonu/hükümeti de söz konusu değildir. Söz konusu olan; politik birimin niteliğinde ve ölçeğinde yaşanan değişme ve genişlemenin, içerisine aldığı uluslarla birlikte bu ikisi arasında duran ulus-ötesi demokraside karşılığını

bulmasıdır. Böylelikle; küresel ekonomik, politik, sosyal ve kültürel coğrafyada ortaya çıkan AB, NAFTA, MERCOSUR, Şanghay Beşlisi, ASEAN ve APEC gibi küre-bölgesel birim ve aktörlerle birlikte; BM, DB, IMF, DTÖ gibi örgütlerin YDD'deki değişen rollerini anlamak ve konumlandırmak teorik ve pratik açıdan daha doğru ve kolay olacaktır. Diğer yandan; uluslararası örgütlerin diplomatik sıklığından görece uzak hükümetler-ötesi kurumları ve uluslararası/ötesi sivil toplum kuruluşlarını ve diğer devlet-dışı aktörleri yine bu zemin ve çerçevede değerlendirmek daha anlamlı sonuçlar üretecektir.

Çalışmanın biçim kısmı, zemini ve çerçevesi bir önceki bölümde ortaya konan ulus-ötesi demokrasinin 'gri alanı'nın üstüne bina edilen ulus-ötesi kurum ve kuruluşların yapıları ve işleyişlerini mercek altına almaktadır. Bunun öncesinde, söz konusu kurumların işleyiş mantıkları ve ilgili genel kabuller anlatılmıştır. İlk; hem ulusal hem de ulus-ötesi siyaseti biçimlendiren "ekonomi-siyaset" ayırımı demokrasinin nerede ve nasıl gerçekleştiğine dair önemli sonuçlar ortaya koyması bakımından tartışılmıştır. Ekonominin; objektif, teknik, değişmeyen yasaları olduğu kabulü, onun içerisinde 'siyaset'in kabul edilmemesi, toplumsal hak mücadelelerinin de, ekonomiden ayrı siyasal alanda gerçekleşmesi gerektiği düşüncesine açılmaktadır. Böylelikle; demokrasi siyasal alana 'sıkışmakta' ve gündelik hayata ilişkin çoğu karar 'ekonomik alana' girmesi nedeniyle demokratik müzakereden ve denetimden uzak tutulmaktadır. Anlatılan bu kabulün diğer bir mantıksal sonucu ise, ekonomik ve dolayısıyla siyasal ve toplumsal hayatı doğrudan etkileyen kararların, teknik bilgiye sahip bürokratlarca alındığı bir teknokrasi yönetiminin meşrulaştırılmasıdır. Yine ulusal ve ulus-ötesi siyaseti, demokrasiyi şekillendiren bir kavram ve model olarak yönetim; hiyerarşik yönetim yapılanması yerine yatay ilişkilere dayalı ve sivil toplumun görüş ve denetimine açık bir karar alma süreci öngörmekte ve böylelikle demokrasinin biçimsel olarak da daha demokratik olduğunu vurgulamaktadır. Ulus-ötesi demokrasi bakımından özellikle vurgulanması gereken noktaysa; yönetim anlayışından yönetim modeline uzanan süreçte; ulus-devlet egemenliklerinin karşılıklı bağımlılığa, devlet-merkezli aktörlerden devlet-dışı aktörlerin güçlenen nüfuzuna ve yerel politikaların küreselleşmesi/küresel politikaların yerelleşmesine bir geçiş söz konusu olduğudur.

Bu anlamda; ulus-ötesi düzlemde karar alma kendi özelliklerini göstermeye başlamıştır: *Birincisi*, yerel/ulusal ve uluslararası siyaset birbirlerinden ayrılamaz hale gelmiştir. İçeride toplumsal aktör ve katmanlarla, dışarıda diğer devletlerle muhatap olan klasik devlet ve egemenlik anlayışı değişmiştir. Devlet yöneticileri/bürokratlar ve diğer görevliler hükümetlerötesi (*transgovernmental*) yatay ve biçimsel olmayan ilişki ağları kurmaya



başlamış ve aralarındaki ilişkinin diplomatik olma zorunluluğu zayıflamıştır. *İkincisi*, küresel siyasette devlet-dışı aktörlerin sayısı, sayısı ile birlikte işlevleri ve nüfuzları günden güne artmış; kişiler, şirketler, lobiler, sivil toplum kuruluşları gibi aktörler devletlerin yanında, sınır tanımayan sorunların çözümünde ‘kompleks bir bağımlılık’ biçiminde birlikte çalışmaya başlamıştır. *Üçüncüsü*, “özel yönetim” yolları ve mekanizmaları ile birlikte özel sektör temsilcilerine ve onların ‘uzmanlık bilgisine’ başvurulması ulus-ötesi alanda yaygınlık kazanmıştır. *Dördüncü* olarak, kural koymada ve kurallara uymada ulus-ötesi ‘yumuşak prosedürler’ ya da yeni bir ‘zorlayıcılık’ hâkim olmaya başlamıştır ki bu prosedürel yenilik kendisini, “iyi uygulama” (*best practices*) ve öneri biçiminde göstermektedir. *Beşinci* ve son olarak, anlatılan bu değişim ve gelişmelerle birlikte ortaya ‘karmaşık’ bir ulus-ötesi kurumsal manzara ortaya çıkmıştır.

Karmaşık ulus-ötesi kurumsal manzara; uluslararası örgütler, hükümetler-ötesi kurumlar ve ulus-ötesi yönetim ve sivil toplum kuruluşları başlıkları altında yapı ve işleyişleri bakımından değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, BM, DB, IMF ve DTÖ gibi uluslararası örgütlerde göze çarpan en önemli özellik, üyelik bakımından neredeyse dünyanın tamamını kapsamalarına rağmen işleyiş bakımından çeşitli demokratik eksikliklere sahip oluşlarıdır. BM ve DTÖ hariç, anılan örgütlerde “ağırlıklandırılmış oy” prosedürü bulunmakta ve ülkelerin oylama gücü birbirlerinden farklılık göstermektedir. Yine de, “Bir oy–bir ülke” prosedürünü benimseyen BM’deki ‘veto hakkı’ örgütün aldığı kararları demokratik meşruiyet bakımından gölgelemektedir. DTÖ’deyse, kararlar basit çoğunlukla alınsa da, itiraza açık kararların geri alınması ya da iptali için oybirliği gerekmektedir. Yine söz konusu örgütlerin yapı ve işleyişleri bakımından öne çıkan diğer bir özellik, teknokratik yönetimdir. Bu örgütlerde önemli bir uzman bürokrat kadrosu, kararların alınmasında ve yürütülmesinde belirleyici bir role sahiptir. G-20 ve Basel Bankacılık Denetleme Komitesi gibi yapılanmalar ve ulus-ötesi asayiş konusu üzerinden ele alınan hükümetler-ötesi kurumlarsa, esnek yapıları ve yatay ilişkilerinin verdiği avantajla ulus-ötesi düzlemin etkili kurumları olmuştur. Uluslararası örgütlerde görülen diplomatik sıkılık bu kurumlarda bulunmamakla birlikte, ölçekleri itibarıyla genişleyen ve etkileri itibarıyla hızla dünyaya yayılan küresel sorunların ulus-ötesi karar mekanizmalarının karar ve önlemlerinin önüne geçmesi de böylelikle engellenmeye çalışılmaktadır. G-8, G-20 gibi ağ tipi forumlar dünya ekonomisi ve siyaseti için vizyon oluşturmakla birlikte, Basel Bankacılık Denetleme Komitesi gibi kurumlar özellikle 2008 Finansal Krizi’nde oynadıkları etkin rolle ön plana çıkmıştır. Ulus-ötesi asayiş konusunda da, bahsedilen esnek yapılanma ve yatay koordinasyon, ulus-ötesi suçların önünün alınmasında işlevsel bir yenilik getirmiştir. Ulus-ötesi yönetim kurumları altında

değerlendirilen, Çocuk Felcini Yok Etme Girişimi, Gıda Kodeksi (Codex Alimentarius) ve Karbon Salınımı Denkleştirme de özellikle sivil toplum kuruluşlarının karar alma süreçlerine katılmalarını göstermek açısından olduğu kadar, gündelik hayatı doğrudan etkileyen çevre, sağlık ve gıda gibi konularda ulus-ötesi karar almanın ve standart oluşturmanın somut örnekleri olarak ortaya konulmuştur. Uluslararası Af Örgütü ve Greenpeace örneklerinden hareketle değerlendirilen uluslararası/ötesi sivil toplum kuruluşlarının da; ulus-ötesi siyasette ve demokraside, danışmanlıklarından yararlanan, insan hakları denetçiliği yapan ve çevresel tedbirlerin uygulamalarını gözetleyen ve ulus-ötesi bir kamusal alanın oluşmasında önemli rol oynayan aktörler olduğu görülmüştür. Bununla birlikte; hükümetler-ötesi kuruluşlar güçlü hükümetlerin ve özel şirketlerin etkilerine açık oldukları, sivil toplum kuruluşları ise, biçimsel olarak başlı başına meşruiyet kaynağı olsalar da, ağırlıklandırılmış oy, nitelikli çoğunluk gibi istisnai prosedürleri içerilerinde barındırdıkları sebebiyle eleştirilmiştir.

Çalışmanın son kısmında; demokrasiye/ulus-ötesi demokrasiye ilişkin teorik ve felsefi eleştiri ve sorunların yanında, ulus-ötesi demokrasinin yapısal kısıtlılıkları eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi; tarihsel süreç içerisinde tüm rakiplerine karşı teorik ve pratik bir üstünlük kuran demokrasi, yönetim ve siyasetin eşanlamlısı haline gelmiştir. Fakat demokrasinin dolaysız olarak iyi yönetim/yönetişim ile aynı anlama gelip gelmediği sorgulanmaya başlamıştır. Bu sorgunun bir ucu, demokrasinin demokratikleşmesi gerektiğinden hareketle çözümü demokrasi içerisinde ve ‘daha çok demokrasi’de ararken, diğer bir uç demokrasiye cepheden saldırarak ona ilişkin alternatifler üretmeye çalışmıştır. İlk yaklaşım; demokratik prosedürlerin tek başına demokratik meşruiyeti sağlamadığını, prosedürlerin de demokratikleşmesi (müzakereci demokrasi) ve demokratik değer ve etik ilke/ölçütlerin bu prosedürleri tamamlayarak demokrasinin doğrudanlaşması ve derinleşmesi (radikal demokrasi) gerektiğini söylemektedir. “Biçimsel demokrasinin alternatifi doğrudan demokrasi değil, doğrudan doğruya demokrasinin aşılmasıdır” diyen alternatif yaklaşımsa, demokrasinin; siyasal alana sıkıştırılmış olduğunu ve siyasal alandaki biçimsel eşitliğin, hayatın diğer alanlarındaki eşitsizlik ve dengesizlikleri örten bir perde ve böylelikle kitleleri uyutan bir ‘afyon’ işlevi gördüğünü vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre demokrasinin zıttı diktatörlük değil, ona ilişkin yaratıcı bir önerme ve alternatif olan komünizmdir. Anti-demokratik düşünceden de, kitlelere olan güvensizlikten bahisle, demokrasiye alternatif olarak elitist ve otoriter ‘teklifler’ gelmektedir. Sert eleştiri ve alternatiflere rağmen demokrasi hâkim pozisyonunu korumaktadır ki dünyada demokrasi hala en meşru ve istenir yönetim tarzıdır ve arkasında önemli bir popüler destek de bulunmaktadır.

Ulus-ötesi demokrasinin yapısal kısıtlılıklarının ve bunların neden olduğu gerilim ve ‘huzursuzlukların’ değerlendirildiği altbaşlıklardaysa, ulus-üstü/ötesi düzlemdeki aktörlerin çokluğu ve çeşitliliği bir tür karmaşa olarak ele alınmış ve aynı konuyla ilgili kurumların ve kuruluşların birbirleriyle üst üste gelen (*overlapping*) yetkilerinin söz konusu karmaşayı derinleştiren bir nitelikte olduğu görülmüştür. Karmaşanın beslediği ulus-ötesi düzlemdeki belirsizlik başka bir sorun kaynağıyken, ilgili kurumların ve yargı mercilerinin yaptırım konusundaki etkisizlikleri ulus-ötesi demokrasinin kısıtlılıklarından birisidir. Konu ve sorunların küreselleştiği ve kürede tanımlandığı (fakat idari çözümlerin ulusal birimlerce ‘üstlenildiği’) bir küresel/küyerel siyaset ortamındaki sorunların ulusal/yerel yansımaları demokrasiden uzaklaşma temasıyla ve ulus-ötesi düzlemle olan ilişkisi bakımından da değerlendirilmiştir. Sonrasında; ulus-ötesi demokrasinin en önemli ve zorlu biçimsel kısıtlılıklarından olan “demos-yok tezi” ve “etkilenen herkes ilkesi”nin yakın vadede gerçekleşmesi zor tahayyüleri olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte; her ne kadar küresel bir demos yaratmak ya da ‘icat etmek’ imkânsıza komşu görünse de, küresel siyasal (terör gibi), toplumsal (yoksulluk ve göç gibi) ve çevresel (küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi) sorunların dünya uluslarını, ‘ortak gelecek’ nosyonu çerçevesinde, birbirlerine yaklaştırdığı gerçeği ve haberleşme-iletişim teknolojilerindeki büyük gelişimin küresel bir kamuoyunun yaratılmasındaki rolü teslim edilmiştir. ‘Etkilenen herkes’ zorluğununsa, temsil kurumundaki ‘inovasyonlar’la (kıtasal temsil gibi) hafifletilmeye çalışıldığı görülmektedir. Anılan kısıtlılıkların bir uzantısı olarak, küresel demokrasideki ya da ulus-ötesi siyasal ve yönetsel alandaki asimetrik ilişkiler sorununun ise, demokratik prosedürlerin güç ve çıkar ilişkilerinin yerine geçmesiyle birlikte çözüm için bir fırsat sahibi olacağı belirtilmiş; demokrasi küreselleşirken, küreselleşmenin de, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla demokratikleşmesi gerektiği bir sonuç ve öneri olarak ortaya koyulmuştur.

Kapsam ve biçim kısmında da belirtildiği gibi; ulus-ötesi demokrasi, 200 devletlik bir ulus-devletler ‘anarşisi’ ile tek-bir dünya hükümeti modeli arasındadır fakat bu iki ucun tam ortasında değil, anılan ‘anarşi’nin ötesinde, hükümet ‘düzeni’ne berisindedir. Bu anlamda; son kısımda bahsedilen eleştiriler ve yapısal kısıtlılıklar da dünya hükümeti modeline doğru motivasyonel noktalar olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın yanıt aradığı soruların ötesinde ve fütüristik olmakla birlikte (ki demokrasinin geleceğine ilişkin bir değerlendirme olan “hiper-demokrasi”ye kapsam kısmında değinilmiştir), yine de belirtmelidir ki, bahsedilen karmaşanın, belirsizliğin ve yaptırımsızlığın çözümünün bir boyutu olarak dünya hükümeti modeli düşünülse de, diğer bir boyut olarak, OECD’nin hazırlattığı bir raporda geçen “Westphalia 2.0” gibi Rousseau’cu bir ‘karar anı’ da olasılık dâhilindedir ki bunun sonucu

küresel siyasetin aktörlerinin farklı politik ‘kalibreler’, kalıplar ve davranışlarla da düşünülebileceği ve hayata geçebileceğidir.

Sonuç olarak; çalışma demokrasiyi bir ilişki olarak kavramış, araştırma ve inceleme bu yönde yapılmıştır: Ulus-ötesi demokrasinin maddi ve tarihsel koşullarla girdiği ilişki köken kısmında, coğrafik ve sosyal/siyasal uzamla olan ilişkisi kapsam kısmında ve güç, iktidar ve politik kurumlarla kurduğu ilişki biçim kısmında ele alınmıştır. Eleştiri ve kısıtlılıklar bölümünde ise söz konusu ilişkiler alternatif ve eleştirel bir perspektiften değerlendirilmiştir. Denilebilir ki; bir ilişki ve bağlantılandırıcı olarak doğan demokrasi, içinden çıktığı sosyal, siyasal, iktisadi ve kültürel ortamı da etkilemeye başlamıştır. Çalışma; bu ilişkinin, kapsam/ölçek ve biçim/prosedürlerdeki değişimlerdeki karşılığını ulus-ötesi demokrasi olarak adlandırmış ve araştırma nesnesine ilişkin kadim soru(n)lara verilen güncel yanıtları bu bağlamda değerlendirmiştir.

## KAYNAKÇA

- ....., Articles of Association, Greenpeace (a), 1996:  
<http://www.greenpeace.org/international/PageFiles/24182/001%20%20Articles%20of%200AssAssociat.pdf> (01.08.2014)
- ....., Rules of Procedures, Greenpeace (b), 1996:  
<http://www.greenpeace.org/international/Global/international/publications/greenpeace/2013/GGovernanc-Handbook-2013-2-Rules-of-Procedure.pdf> (01.08.2014)
- ....., Understanding the Codex Alimentarius, FAO Publications, Roma, 2006.
- ....., Understanding the WTO, World Trade Organization Information and External Relations Division, Cenevre, 2011.
- ....., INGO Accountability Charter, INGO Charter, Berlin, 2005:  
<http://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/ingo-accountability-charter.pdf>  
 (01.08.2014)
- Acar Savran, Gülnur, Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013.
- Agamben, Giorgio, “Demokrasi Kavramı Üstüne Bir Giriş Notu”, çev. Savaş Kılıç, der. Eric Hazan, Demokrasi Ne Alemde?, Metis Yayınları, İstanbul, 2010 içinde, ss. 11–14.
- Akkaya, Ahmet Hamdi ve Jongerden Joost, “Reassembling the Political”, European Journal of Turkish Studies, Vol. 14, 2012.
- Anderson, James, “Questions of Democracy, Territoriality and Globalisation, (der.) Anderson, James, Transnational Democracy: Political Spaces and Border Crossings, Routledge, London, 2002, içinde, ss. 6–38.
- Anderson, Perry, Lineages of the Absolutist State, Verso Books, London, 1974.
- Antonio, Robert J. ve Bonanno, Alessandro, “A New Global Capitalism from “Americanism and Fordism” to “Americanization-Globalization”, American Studies, Vol. 41, No.2/3, 2000, ss. 33–77: <https://journals.ku.edu/index.php/amerstud/article/viewFile/3102/3061>  
 (01.05.2014)
- Arblaster Anthony, Demokrasi, çev. Nilüfer Yılmaz, Doruk Yayınları, Ankara, 1999.
- Archibugi, Daniele, “BM’den Kozmopolit Demokrasiye”, Kozmopolit Demokrasi, çev. Neşe Nur Domaniç, (der.) Daniele Archibugi ve David Held, Ütopya Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2000, içinde, ss. 101–131.

- Arslan, Hüseyin, “Bir Doğrudan Eylem Hareketi Olarak Greenpeace (Yeşil Barış)”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 23, Mayıs 2011, ss. 247–258.
- Aristotle, *Politics*, çev. Ernest Barker, Oxford University Press, New York, 2009.
- Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- Aron, Raymond, *Democracy and Totalitarianism*, Praeger Publishing, New York, 1969.
- Aron, Raymond, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.
- Ataay, Faruk, “Tarihsel Süreçte Azgelişmişlik ve Demokrasi”, *Praksis*, Sayı: 10, Ankara, 2003, ss. 135–158.
- Ataay, Faruk, *Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması: Türkiye’de Kamu Reformu Üzerine İncelemeler*, DeKi Basım/Yayım, Ankara, 2007.
- Ataay, Faruk ve Ataay Kalfa, Ceren, “Küreselleşme ve Neoliberal Demokrasi Modeli”, *Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, Antalya, 2008, içinde, ss. 338–345.
- Ataay, Faruk, “Liberal Demokraside Ekonomi-Siyaset Ayrılığı Sorunu”, *Dipnot – Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 13–14, Nisan 2013, ss. 9–21 (1/10): [http://www.academia.edu/6492476/Liberal\\_Demokraside\\_Ekonomi-Siyaset\\_Ayriligi\\_Sorunu](http://www.academia.edu/6492476/Liberal_Demokraside_Ekonomi-Siyaset_Ayriligi_Sorunu) (01.05.2014)
- Atakay, Kemal, “Prens’e Giriş”, Machiavelli, Niccolo, *Prens*, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 2013 içinde.
- Attali, Jacques, *Geleceğin Kısa Tarihi*, çev. Turhan Ilgaz, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- Atvur, Senem, “21. Yüzyıl’da Değişen Toplumsal Hareketler”, *Praksis*, Sayı: 34, Ankara, 2014, ss. 13–39.
- Badiou, Alain, “Demokrasi Bayrağı”, çev. Savaş Kılıç, der. Eric Hazan, *Demokrasi Ne Alemde?*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010 içinde, ss. 15–23.
- Bağcı, Emre H., “*Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi*”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 4, 1999, ss. 3–14: [yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDU3MDQ5MDU2](http://yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDU3MDQ5MDU2) (01.05.2011)
- Bakunin, Mikhail, “*Revolutionary Catechism*”, 1851: <http://www.marxists.org/reference/archive/bakunin/works/1866/catechism.htm> (01.05.2014)

- Balandier, Georges, *Siyasal Antropoloji*, çev. Devrim Çetinkasap, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Basham, Patrick, "Review of 'Setting the People Free: The Story of Democracy'", *CATO Journal*, Vol. 26, No. 1, 2006, ss. 208–213.
- Başlar, Kemal, "21. Yüzyıl'a Girerken Uzaydaki Doğal Kaynaklar ve Rejim Oluşturma Çabaları", (der.) Faruk Sönmezoğlu, *Yeni Alanlar/Bakışlar*, Der Yayınları, İstanbul, 1998, içinde, ss. 35–61.
- Bayramoğlu, Sonay, *Yönetişim Zihniyeti: Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Beck, Ulrich, "Ulus-devletin Miadı Doldu":  
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=244894> (Erişim Tarihi: 01.05.2013).
- Bedirhanoğlu, Pınar, "Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler", (der.) Gökhan Atılğan, E. Attila Aytekin, *Siyaset Bilimi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2013.
- Beetham, David *Democracy: A Beginner's Guide*, One World Publications, Oxford, 2006.
- Begel, Egon Ernest, "Kentlerin Doğuşu", çev. Özden Arıkan, *Cogito*, Yıl: 2, Sayı: 8, Yaz 1996.
- Benhabib, Seyla, "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru", çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel, ed. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, WALD Yayınları, İstanbul, 1999, içinde, ss. 101–139.
- Benhabib, Seyla, "Transnational Democracy and Rights Across Borders":  
<http://www.youtube.com/watch?v=Ad9fiZQJMg4> (01.05.2014)
- Berberoğlu, Berch, *Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş: Eleştirel Bir Perspektif*, çev. Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Birinci, Görkem, "Kamu Etiği ve İnsan Hakları", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 8, 2009, ss. 123–144.
- Bobbio, Norberto, *The Future of Democracy: A Defence of the Rules of the Game*, Polity Press, New York, 1987.
- Bobbio, Norberto, *Democracy and Dictatorship: The Nature and Limits of State Power*, çev. Peter Kennealy, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1989.

- Bobbio, Norberto, “Demokrasi ve Uluslararası Sistem”, *Kozmopolit Demokrasi*, çev. Neşe Nur Domaniç, (der.) Daniele Archibugi ve David Held, *Ütopya Kitapevi Yayınları*, İstanbul, 2000, içinde, ss. 22–40.
- Boer, Monica den, “Transnational Policing”, (der.) Hale, Thomas ve Held, David, *Handbook of Transnational Governance: Institutions and Innovations*, içinde, 2011, ss. 106–113.
- Bohman, James, “Beyond the Democratic Peace: An Instrumental Justification of Transnational Democracy”, *Journal of Social Philosophy*, Vol. 37, No. 1, 2006, ss. 127–138.
- Bohman, James, *Democracy Across Borders: From Demos to Demoi*, MIT Press, Massachusetts, 2007.
- Bonanate, Luigi, “Barış ya da Demokrasi”, *Kozmopolit Demokrasi*, çev. Neşe Nur Domaniç, (eds.) Daniele Archibugi ve David Held, *Ütopya Kitapevi Yayınları*, İstanbul, 2000.
- Boratav, Korkut, “Emperyalizm mi? Küreselleşme mi?”, *İmge Kitabevi, Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*, E. Ahmet Tonak (der.) içinde, Ankara, 2004, ss. 21–31.
- Bostanoğlu, Burcu ve Okur, Mehmet Akif, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox*, İmge Kitabevi, Ankara, 2009.
- Bookchin, Murray, “The Meaning of Confederalism”:  
<http://theanarchistlibrary.org/library/murray-bookchin-the-meaning-of-confederalism.pdf>  
 (Erişim Tarihi: 01.05.2014).
- Börzel, Tanja, “Pace-Setting, Foot-Dragging, Fence-Sitting: Member States Responses to Europeanization”, *JCMS Blackwell Publishing*, Vol. 40, No. 2, 2002, ss. 194–214.
- Brown (a), Wendy, “Artık Hepimiz Demokratız...”, çev. Savaş Kılıç, der. Eric Hazan, *Demokrasi Ne Alemde?*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010 içinde, ss. 51–65.
- Brown (b), Wendy, *Walled States, Waning Sovereignty*, Zone Books, New York, 2010.
- Buchanan, Tom, “The Making of Amnesty International”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 37, No. 4, ss. 575–597.
- Buci-Gluksmann, Christine, “Hegemony and Consent: A Political Strategy”, *Approaches to Gramsci*, Ed. A. S. Sassoon, Writers and Readers Publishing, içinde, Londra, 1982.
- Buharin, Nikolai, “Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi”, çev. Selen Göbelez, *Conatus Çeviri Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 2, İstanbul, 2004, ss. 167–177.



- Büthe, Tim ve Harris, Nathaniel, “Codex Alimentarius Commission”, Hale, Thomas ve Held, David, *Handbook of Transnational Governance: Institutions and Innovations*, içinde, 2011, ss. 219– 228.
- Cabrera, Luis, “*The Inconveniences of Transnational Democracy*”, *Ethics and International Affairs*, Vol. 21, Summer 2007, ss. 219–238:  
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1747-7093.2007.00071.x/pdf> (01.05.2011)
- Callinicos, Alex, *Anti-Kapitalist Manifesto*, çev. Derya Kömürcü, Literatür Yayınları, İstanbul, 2004.
- Callinicos, Alex, “Does Capitalism Need the State System?”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 20, No. 4, 2007, ss. 533-549.
- Canfora, Luciano, *Avrupa’da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi*, çev. Neşenur Domaniç ve Nusret Avhan, Literatür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Carnoy, Martin, *Devlet ve Siyaset Teorisi*, çev. Simten Çoşar vd., Dipnot Yayınları, Ankara, 2014.
- Carnoy, Martin, “Gramsci ve Devlet”, çev. Mehmet Yetiş, *Praksis*, Sayı: 3, 2001, ss. 252–278.
- Castells, Manuel, “Global Governance and Global Politics”, *Political Science and Politics Online*, 2005, ss. 9–16: <http://apsanet3b.inetu.net/imgtest/2005Global-Castellas.pdf> (01.08.2014)
- Cangızbay, Kadir, *Çok-hukukluluk, Laiklik ve Laikrasi*, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.
- Cerny, Philip G., “Embedding Neoliberalism: The Evolution of Hegemonic Paradigm”, *The Journal of International Trade and Diplomacy*, Publication of Undersecretariat of the Prime Minsitry for Foreign Trade, Vol. 2, No. 1, 2008, ss. 1–46.
- Chenou, Jean-Marie, “Is Internet Governance a Democratic Process? Multistakeholderism and Transnational Elites”, ECPR General Conference 2011:  
<http://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/1526f449-d7a7-4bed-b09a-31957971ef6b.pdf> (01.07.2014)
- Cohen, Jashua, “Müzakereci Demokraside Usul ve Esas”, çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel, ed. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, WALD Yayınları, İstanbul, 1999, içinde, ss. 140–174.
- Cohen, Joshua ve Fung, Archon, “Radical Democracy”, *Swiss Journal of Political Science*, 2004, ss. 23–34: [http://www.archonfung/docs/articles/2004/Cohen\\_Fung\\_SPSR2004.pdf](http://www.archonfung/docs/articles/2004/Cohen_Fung_SPSR2004.pdf) (01.05.2013)

- Cohen, Joshua ve Sabel, Charles F., “Global Democracy?”, *NYU Journal of International Law and Politics*, Vol. 37, No. 4, 2006, ss. 763–797.
- Collier, David ve Levitsky, Steven, “Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research”, *World Politics*, Vol. 49, No. 3, 1997, ss. 430–451.
- Coşkun, Mustafa Kemal, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007.
- Cox, Robert, “Towards a Posthegemonic Conceptualization of World Order: Reflections on the Relevancy of Ibn Haldun”, eds. Cox, Robert W., Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, içinde, ss. 144 – 173.
- Cox, Robert, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, eds. Cox, Robert W., Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, içinde, ss. 204 – 254.
- Cunningham, Frank, *Theories of Democracy: A Critical Introduction*, Routledge, London, 2002.
- Curtis, Michael (a) (ed.), *The Great Political Theories: From Greeks to the Enlightenment*, Harper Perennial Books, New York, 2008.
- Curtis, Michael (b) (ed.), *The Great Political Theories: From the French Revolution to Modern Times*, Harper Perennial Books, New York, 2008.
- Çabuklu, Yaşar, *Postmodern Toplumda Kriz ve Siyaset*, Kanat Kitap, İstanbul, 2004.
- Çelebi, Aykut, *Avrupa: Halkların Siyasal Birliği*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- Çulhaoğlu, Metin, ““Kapitalizm ve Demokrasi: İlişki ve İlişkisizlikler Üzerine Bir Deneme””, *Praksis Dergisi*, Cilt: 10, 2003, ss. 93–103.
- Çulhaoğlu, Metin, *Tarih, Türkiye, Sosyalizm*, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Çulhaoğlu, Metin, “Marksizm”, (der.) Gökhan Atılgan, E. Attila Aytakin, *Siyaset Bilimi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2013.
- Dağı, İhsan, *İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye*, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000.
- Dahl, Robert A., “A Democratic Dilemma: System Effectiveness versus Citizen Participation”, *Political Science Quarterly*, Bahar, Vol: 109, Issue: 1, 1994, ss. 23–34.

- Dahl, Robert A., “Is International Democracy Possible?: A Critical View”, (der.) Sergio Fabbrini, *Democracy and Federalism in the European Union and the United States: Exploring Post-National Governance*, Routledge, New York, 2005, içinde, ss. 194–204.
- Dahl, Robert A., “Demokrasinin Eleştirileri ve Poliarşi”, *Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı: Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi*, çev. Memduh Aslan, (der.) Coşkun Can Aktan, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005, içinde, ss. 207–239.
- Danziger, James, *Understanding the Political World: A Comparative Introduction to Political Science*, Longman, New York, 1998.
- Dauvé Gilles ve Nesic Karl, *Demokrasinin Ötesinde*, çev. İhya Kahraman, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Davis, James C., *İnsanın Hikayesi: Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz*, çev. Barış Bıçakçı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Davis, Lane, “The Cost of Realism: Contemporary Restatements of Democracy”, *The Western Political Quarterly*, Vol. 17, No. 1, 1964, ss. 37–46.
- Dean, Jodie, *Komünist Ufuk*, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Demiray, Ruhi, “Reconsidering Democracy in the Context of Globalization: A Comparative Examination of Held’s Liberal-Democratic Cosmopolitanism & Linklater’s Transnational Republicanism”, *Toplum ve Demokrasi*, Yıl: 3, Sayı: 6–7, Mayıs/Aralık 2009, ss. 149–174.
- Demirci, Fatih, “Platon’da Cumhuriyet-Demokrasi Gerilimi: Geçmişteki Bir İkilemin Günümüze Uzanan Etkileri”, *Journal of Azerbaijani Studies*, Vol: 12, 2009, ss. 113-128.
- Delacampagne, Christian, *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*, çev. Devrim Çetinkasap, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Delbrück, Jost, “Exercising Public Authority Beyond the State: Transnational Democracy and/or Alternative Legitimation Strategies?”, *Indiana Journal of Legal Studies*, Vol. 10, No. 1, 2003, ss. 29 – 43.
- Doğanay, Ülkü, *Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Dryzek, John S., “*Transnational Democracy*”, *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 7, No. 1, 1999, ss. 30–51: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9760.00064/pdf> (01.05.2011)

- Dryzek, John S., “*Transnational Democracy in an Insecure World*”, *International Political Science Review*, Vol. 27, No. 2, 2006, 101-119: <http://www.jstor.org/stable/20445043> (01.05.2011)
- Dunn, John, *Breaking Democracy’s Spell*, Yale University Press, New Heaven, 2014.
- Ekmekçi, Faruk, “Demokratik Barış Teorisi: Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 7, Sayı: 26, 2011, ss. 107–124.
- Eley, Geoff, *Demokrasiyi Kurmak: Avrupa Solunun Tarihi*, çev. Ahmet Yiğit Güney, Doruk Yayınları, İstanbul, 2008.
- Eliot, T. S., *What is a Classic?*, Faber & Faber Limited, London, 1944.
- Elkins, Zachary, “Gradations of Democracy? Empirical Test of Alternative Conceptualizations”, *American Journal of Political Science*, Vol. 44, No. 2, 2000, ss. 293–300.
- Erdoğan, Mustafa, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, Orion Yayınları, Ankara, 2011.
- Eroğul Cem, *Devlet Nedir?*, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.
- Faulkner, Neil, *Marksist Dünya Tarihi*, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2014.
- Fromkin, David, *Kosovo Crossing: The Reality of American Intervention in the Balkans*, Touchstone Books, New York, 2002.
- Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York, 2006.
- Gauchet, Marcel, *Yurttaşını Arayan Demokrasi*, çev. Zeynep Savaşçın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Gill, Stephen, *Power and Resistance in the New World Order*, Palgrave-Macmillan, New York, 2008.
- Green, Jessica F., “Carbon Offsets”, (der.) Hale, Thomas ve Held, David, *Handbook of Transnational Governance: Institutions and Innovations*, içinde, 2011, ss. 371– 377.
- Griffiths, Martin, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, Routledge, London, 1999.
- Goodin, Robert E., “Enfranchising All Affected Interests, and Its Alternatives”, *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 35, No. 1, ss. 40–68.

- Gould, Carol C., “Structuring Global Democracy: Political Communities, Universal Human Rights, and Transnational Representation”, *Metaphilosophy*, Vol. 40, No. 1, 2009, ss. 24–41.
- Gökten, Yeliz Sarıöz, *Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği: Neo-Gramsci’ci Bir Bakış*, NotaBene Yayınları, Ankara, 2013.
- Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.
- Gülalp, Haldun, *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*, çev. Osman Akınhay, Belge Yayınları, İstanbul, 1993.
- Güler, Birgül Ayman, *Devlette Reform Yazıları*, Paragraf Yayınları, Ankara, 2005.
- Güler, Birgül Ayman, “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”, *Praksis*, Sayı: 9, 2009, 93–116.
- Habermas, Jürgen, “Demokrasinin Üç Normatif Modeli”, çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel, ed. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, WALD Yayınları, İstanbul, 1999, içinde, ss. 37–50.
- Habermas, Jürgen, *The Postnational Constellation: Political Essays*, çev. Max Pensky, MIT Press, Cambridge/Massachusetts, 2001.
- Habermas, Jürgen, “Avrupa’nın Niçin Bir Anayasa İhtiyacı Var?”, çev. Selen Göbelez, *Conatus Çeviri Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 3, İstanbul, 2005, ss. 95–107.
- Habermas, Jürgen, “İdeoloji” Olarak Teknik ve Bilim, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Hale, Thomas ve Held, David, “Editors’ Introduction: Mapping Changes in Transnational Governance”, (der.) Hale, Thomas ve Held, David, *Handbook of Transnational Governance: Institutions and Innovations*, içinde, 2011, ss. 1 – 37.
- Hall, John A. ve Ikenberry G. John, *Devlet*, çev. Yeşeren Olgu Alibeygil, Murat Şipal, Doruk Yayınları, Ankara, 2000.
- Harman, Chris, *Halkların Dünya Tarihi: Taş Devrinden Yeni Binyıla*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, Yordam Kitap, İstanbul, 2011.
- Harvey, David, “Globalization and the Spatial Fix”, *Geographische Revue*, Jahrgang. 3, Heft. 2, 2001, ss. 23–30.
- Harvey, David, *The New Imperialism*, Oxford University Press, New York, 2003.

- Harvey, David, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, New York, 2007.
- Hassan, Ümit, *İbn Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.
- Hay, Colin, "(What's Marxist About the State) Marxist State Theory", *The State: Theories and Issues*, (der.) C. Hay, M. Lister, Palgrave MacMillan, New York, 2006.
- Hayek, Friedrich A. Von, "Demokasi ve Demarşi", *Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı: Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi*, çev. Engin Hepaksaz, (der.) Coşkun Can Aktan, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005, içinde, ss. 199–206.
- Held, David, "Demokrasi ve Yeni Uluslararası Düzen", *Kozmopolit Demokrasi*, çev. Neşe Nur Domaniç, (der.) Daniele Archibugi ve David Held, Ütopya Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2000.
- Held, David, "Democratic Accountability and Political Effectiveness from a Cosmopolitan Perspective", *Government and Opposition Ltd*, Massachusetts, 2004, ss. 364–391.
- Held, David, *Models of Democracy*, Polity Press, Cambridge, 2013.
- Heywood, Andrew, *Küresel Siyaset*, çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Liberte Yayınları, Ankara, 2013.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, W. W. Norton Company, eds. Richard E. Flathman ve David Johnston, New York, 1997.
- Hobsbawm, Eric, *Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914-1991*, Abacus, London, 1994.
- Hobsbawm, Eric, *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
- Hong, Maria, "Introduction", *The Federalist Papers*, A. Hamilton, J. Madison ve J. Jay, Pocket Books, New York, 2004.
- Hungtington, Samuel, *Üçüncü Dalga: Yirminci Yızyıl Sonlarında Demokratlaşma*, çev. Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.
- Ikenberry, John G., "Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order", *Perspectives on Politics*, Vol. 7, No. 1, 2009, ss. 71–87.
- Ilgaz, Turhan, *Tencere Kapak*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

- Jaume, Lucien, “Fransız Devrimi’nde Yurttaş ve Devlet”, çev. Gökhan Aksay, Devletler ve Yurttaşlar, (der.) Quentin Skinner ve Bo Strath, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, içinde, ss. 157–172.
- Jovanovic, Miodrag, A., “Democracy Without State?: The Case of the European Union”, (der.) M. Podunavac, Democracy and State, Belgrade, 2011, içinde, ss. 538–557.
- Kaldor, Mary, “Avrupa’daki Kuruluşlar, Ulus-Devletler ve Milliyetçilik”, Kozmopolit Demokrasi, çev. Neşe Nur Domaniç, (der.) Daniele Archibugi ve David Held, Ütopya Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2000, içinde, ss. 61–81.
- Kalfa, Ceren ve Ataay, Faruk, “Yönetişim: Devlet – Toplum İlişkilerinde Yeni Bir Aşama”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 3, 2008, ss. 229–240.
- Kant, Immanuel, “Perpetual Peace: A Philosophical Skeetch”:  
<http://www.constitution.org/kant/perpeace.htm> (Erişim Tarihi: 01.05.2014)
- Kapani, Münci, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.
- Karadut, İsmail Cem, “Federasyon/Konfederasyon Sapağında Avrupa Birliği: Avrupa Birliği’nin Ulus-Üstü Yapısına Dair Bir Değerlendirme”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2009.
- Kautsky, Karl, “Ultra-Emperyalizm”, Conatus Çeviri Dergisi, çev. Münevver Çelik, Yıl: 1, Sayı: 2, İstanbul, 2004, ss 161–166.
- Karlsson, Johan, Democracts Without Borders: A Critique of Transnational Democracy, yayımlanmamış doktora tezi, University of Gothenburg, 2008:  
[http://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/18348/1/gupea\\_2077\\_18348\\_1.pdf](http://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/18348/1/gupea_2077_18348_1.pdf) (01.05.2011)
- Keyman, Fuat, Türkiye ve Radikal Demokrasi: Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.
- Kindleberger, Charles P., World Economic Primacy: 1500-1990, Oxford University Press, Oxford, 1996.
- Kirton, John, “The Group of Twenty”, (der.) Hale, Thomas ve Held, David, Handbook of Transnational Governance: Institutions and Innovations, içinde, 2011, ss. 55–60.
- Koenig-Archibugi, Mathias, “Is Global Democracy Possible?”, Millenium Annual Conference: Interrogating Democracy in International Relations”, 2008, ss. 1–43.

- Koenig-Archibugi, Mathias, “Global Polio Eradication Initiative”, (der.) Hale, Thomas ve Held, David, *Handbook of Transnational Governance: Institutions and Innovations*, içinde, 2011, ss. 166–176.
- Kottak, Conrad Phillip, *Cultural Anthropology*, McGraw Hill, Boston, 2000.
- Kumar, Krishan, *From Post-Industrial to Post-Modern Society: New Theories of the Contemporary World*, Blackwell Publishing, Malden, 2005.
- Le Goff, Jacques, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev. Hanife Güven ve Uğur Güven, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999.
- Lenin, V. İ., *Seçme Yazılar*, çev. İlhan Erman, İlkeriş Yayınları, Ankara, 2010.
- Lenin, V. İ, *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism*, Penguin Books, London, 2010.
- Lijphart, Arend, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University Press, Yale, 1999.
- Lipson, Leslie, *Siyasetin Temel Sorunları*, çev. Fügen Yavuz İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2005.
- Locke, John, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme*, çev. Fatih Bakırcı, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Lyotard, Jean-François, *Postmodern Durum*, çev. Ahmet Çiğdem, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- Machiavelli, Niccolo, *Prens*, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 2013.
- Machiavelli, Niccolo, *Discourses*: [http://www.constitution.org/mac/disclivy\\_.htm](http://www.constitution.org/mac/disclivy_.htm) (Erişim Tarihi: 01.01.2014)
- Mann, Michael, *Devletler, Savaş ve Kapitalizm: Politik Sosyoloji İncelemeleri*, çev. Semih Türkoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013.
- March, James G. ve Olsen, Johan P., “Logic of Appropriateness”, *Arena Working Papers*, 2009, ss. 1–28: [https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2004/wp04\\_9.pdf](https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2004/wp04_9.pdf) (01.08.2014)
- Marchetti, Rafaele, “Models of Global Democracy”, *Global Democracy: Normative and Empirical Perspectives*, Cambridge University Press, 2012, ed. Daniel Archibugi vd., içinde, ss. 22–46.



- Marksist Düşünce Sözlüğü, Yayın Yönetmeni: Tom Bottomore, çev. der. Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Marshall, Andrew Gavin, “Forging a “New World Order” Under a One World Government”, 2009: <http://www.globalresearch.ca/forging-a-new-world-order-under-a-one-world-government/14712> (Erişim Tarihi: 01.05.2014)
- Marx, Karl ve Engels Friedrich, *The Communist Manifesto and Other Writings*, çev. Martin Puchner, Barnes & Noble Books, New York, 2005.
- Mazower, Mark, *Governing the World: History of an Idea*, Penguin Books, London, 2013.
- McGrew, Tony, “*Transnational Democracy: Theories and Prospects*”: <http://www.polity.co.uk/global/transnational-democracy-theories-and-prospects.asp> (01.05.2013)
- Mill, John Stuart, *Representative Government*: [http://www.constitution.org/jsm/rep\\_gov.htm](http://www.constitution.org/jsm/rep_gov.htm) (Erişim Tarihi: 01.05.2014)
- Miller, David, “Democracy’s Domain”, *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 37, No. 3, ss. 201–228.
- Moller Jorgen ve Svend-Erik Skaaning, “The Third Wave: Inside the Numbers”, *Journal of Democracy*, Vol. 24, No. 4, October, 2013, ss. 97–109.
- Moore, Barrington Jr, *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*, Beacon Press, Boston, 1967.
- Mouffe, Chantal, *Siyasal Üzerine*, çev. Mehmet Ratip, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- Mouffe, Chantal, *Demokratik Paradoks*, Epos Yayınları, Ankara, 2002.
- Murakami, Y., *Logic and Social Choice*, Dover Publications, New York, 1968.
- Nancy, Jean-Luc, “Sonlu ve Sonsuz Demokrasi”, çev. Savaş Kılıç, der. Eric Hazan, *Demokrasi Ne Alemde?*, Metis Kitap, İstanbul, 2010, içinde, ss. 66–80.
- Nye, Joseph S., “The Changing Nature of World Power”, (der.) Charles W. Kegley ve Eugene R. Wittkopf, *The Global Agenda: Issues and Perspectives*, McGraw Hill, New York, 1992, içinde, ss. 117–129.
- Nye, Joseph ve Welch, David A., *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çev. Renan Akman, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

- Murphy, Edward F., "Saint Thomas's Political Doctrine and Democracy": <http://archive.org/stream/saintthomaspoli00murpgoog#page/n4/mode/1up> (Erişim Tarihi: 01.09.2012)
- O'Hara, Philip Anthony, "A New Neoliberal Social Structure of Accumulation for Sustainable Global Growth and Development?", *Alternatif Theories of the State*, Palgrave Macmillan, 2006, ed. Steven Pressman, içinde, ss. 91 – 112.
- Orwell, George, "Politics and the English Language": [http://www.orwell.ru/library/essays/politics/english/e\\_polit/](http://www.orwell.ru/library/essays/politics/english/e_polit/) (01.09.2012)
- Öztekin, Ali, *Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitabevi*, Ankara, 2010.
- Öztürk, Armağan, "Radikal Demokrat Önerinin Eleştirisi", *Cogito*, Sayı: 43, 2005, ss. 61–88.
- Pace, Michelle, "Liberal or Social Democracy? Aspects of the EU's Democracy Promotion Agenda in the Middle East": <http://www.idea.int/resources/analysis/upload/Pace-2.pdf> (01.05.2014).
- Paine, Thomas, *Common Sense*, Penguin Books, London, 2004.
- Peet, Richard, *İktidarın Coğrafyası: Küresel Ekonomi Politika Nasıl Yaratıldı*, çev. Oktay Etiman ve Bülent Göktaş, *Özgür Üniversite Kitaplığı*, Ankara, 2011.
- Pennock, J. Roland, *Democratic Political Theory*, Princeton University Press, Princeton, 1979.
- Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüpoğlu ve M. Ali Cimcoz, *İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul, 2005.
- Plattner, Marc F., "From Liberalism to Liberal Democracy", *Journal of Democracy*, Vol. 10, No. 3, 1999, ss. 121–134.
- Poggi, Gianfranco, *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, çev. Şule Kut – Binnaz Toprak, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 2007.
- Poggi, Gianfranco, *Devlet: Doğası, Gelişimi, Geleceği*, çev. Aysun Babacan, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 2008.
- Pollack, Mark A., "The New Institutionalism and European Integration", *European Integration Theory*, (der.) Antje Wiener ve Thomas Diez, Oxford University Press, New York, 2004, içinde, ss. 125–143.

- Przeworski, Adam, *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, New York, 1991.
- Puchner, Martin, "Introduction", *The Communist Manifesto and Other Writings*, Karl Marx & Friedrich Engels, çev. Martin Puchner, Barnes & Noble Books, New York, 2005.
- Roberts, Clayton ve Roberts David, *A History of England Vol. I*, Princeton Hall, New Jersey, 1980.
- Robinson, Eric. W., "The Sophists and Democracy Beyond Athens", *Rhetorica*, Vol. 25, No.1, 2007, ss. 109–122.
- Robinson, William I., "*Beyond Nation-State Paradigms: Globalization, Sociology and the Challenge of Transnational Studies*", *Sociological Forum*, Vol. 13, No. 4, 1998, ss. 561–594: <http://www.jstor.org/stable/684864> (01.05.2011)
- Robinson, William I. ve Haris, Jarry, "*Towards a Global Ruling Class: Globalization and Transnational Capitalist Class*", *Science & Society*, Vol. 64, No. 1, Spring 2000, ss. 11–54: <http://www.jstor.org/stable/40403824> (01.05.2013)
- Robinson, William I., "*Küresel Kapitalizm ve Ulus-ötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller*", çev. Erdem Türközü, *Praksis* Sayı: 8, Güz 2002, ss. 125–168: <http://www.praksis.org/files/008-05.pdf> (01.05.2013)
- Roper, Jon, *Democracy and Its Critics: Anglo-American Democratic Thought in the Nineteenth Century*, Winchester, 1989.
- Ross, Kristin, "Satılık Demokrasi", çev. Savaş Kılıç, der. Eric Hazan, *Demokrasi Ne Alemde?*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010 içinde, ss. 87–103.
- Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- Rousseau, Jean Jacques, *Discourse on Inequality*, çev. Franklin Philip, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Runciman, David, "Devlet Kavramı: Kurgusal Olanın Hâkimiyeti", çev. Gökhan Aksay, *Devletler ve Yurttaşlar*, (eds). Quentin Skinner ve Bo Strath, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, içinde.
- Russell, Bertrand, *History of Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from Earliest Times to Present Day*, Unwin Brothers Limited, London, 1946.

- Sabine, George, *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, çev. Özer Ozankaya, Cem Kültür, İstanbul, 2000.
- Sağır, Meral, “AB Perspektifiyle Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve İdeolojilerin Durumu”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 1, 2004, s. 87–103.
- Sağır, Meral, “Demos’un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden Küresel Doğrudan Demokrasiye”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 3, 2004, s. 1–15.
- Sağır, Meral ve Karkın, Naci, “Demokrasinin Güncel Sorunları ve Demokratik Paradokslar”, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 10, 2005, ss. 1–25.
- Shapiro, Martin, “Deliberative, Independent Technocracy v. Democratic Politics: Will the Globe Echo the EU”, *Law & Contemporary Problems*, No. 314, 2004, ss. 341–356.
- Samons II, Loren J., *Demokrasi Nesi Var?: Atina’daki Uygulamalardan Amerikan İbadetine*, çev. Yosun Erdemli, YKY Yayınları, İstanbul, 2013.
- Sander (a), Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Sander (b), Oral, *Siyasi Tarih 1918–1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Sarıbay, Ali Yaşar, *Demokrasinin Sosyolojisi: Çoğunlukçuluk ve Çoğulculuk Arasında Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Sartori, Giovanni, “Concept Misformation in Comparative Politics”, *American Political Science Review*, Vol. 64, No: 4, 1970, ss. 1033-1053.
- Sartori, Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turan, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.
- Savran, Sungur, *Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.
- Saward, Michael, “In Place of Global Democracy”, *Ethical Perspectives*, No. 4, 2008, ss. 507–526.
- Schaffer, Johan Karlsson, “The Boundaries of Transnational Democracy: Alternatives to the All-Affected Principle”, *Review of International Studies*, Vol. 38, No. 2, 2012, ss. 321–342.
- Schmidt, Manfred G., *Demokrasi Kuramları*, çev. M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2002.

- Schattschneider, E. E., *The Semisovereign People*, Holt, Rineheart and Wilson, New York, 1960.
- Schumpeter, Joseph A., *Capitalism, Socialism and Democracy*, Routledge, London, 1976.
- Serdaroğlu, Selcan, “Küreselleşmenin Düzenlenmesi Bir Yanılsama mıdır? Olası Çerçevesi ve Sınırları”, (der.) Özgür Adadağ ve Cemil Yıldızcan, *Küreselleşme ve Demokrasi*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011, ss. 211–253.
- Skinner, Quentin, “Devletler ve Yurttaşların Özgürlüğü”, çev. Gökhan Aksay, *Devletler ve Yurttaşlar*, (eds) Quentin Skinner ve Bo Strath, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, içinde.
- Skinner, Quentin, “How Machiavellian was Machiavelli?": <http://www.youtube.com/watch?v=gH-NxQmf87k> (Erişim Tarihi: 12.11.2013)
- Smith, Anthony D., *Cultural Foundations of Nations*, Wiley-Blackwell Press, London, 2008.
- Song, Sarah, “The Boundary Problem in Democratic Theory: Why the Demos Should be Bounded by the State”, *International Theory*, Vol. 4, No. 1, 2012, ss. 39–68.
- Streck, Charlotte, “Financial Mechanisms for Climate Change Mitigation”, (der.) Hale, Thomas ve Held, David, *Handbook of Transnational Governance: Institutions and Innovations*, içinde, 2011, ss. 377–384.
- Streck, Wolfgang, “How Will Capitalism End?”, *New Left Review*, No. 87, 2014, ss. 35–64.
- Sunar, İlkay, *Düşün ve Toplum*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.
- Sunar, İlkay, *Demokrasi: Türkiye Serüveni*, Doruk Yayınları, İstanbul, 2010.
- Şaylan, Gencay, “Cumhuriyet ve Demokrasi Kavramları Üzerine Düşünceler”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 4, 2006, ss. 1–15.
- Şenel, Alâeddin, *İlkel Topluluktan Uygar Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2001.
- Şenalp, Mehmet Gürsan ve Şenalp, Örsan, “Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi: Ulusötesi Mücadeleler ve Çözülen Devlet Sınıfı”, *Memleket, Siyaset, Yönetim*, Cilt: 3, Sayı: 8, 2008, ss. 63–99.
- Şenalp, Mehmet Gürsan ve Şenalp, Örsan, “Ulusötesi Kapitalizm: Sermayenin ve Devletin Ulusötesileşmesi ve Türkiye’de Ulusötesi Tarihsel Blok Oluşumu”, *Praksis Dergisi*, Cilt: 19, 2009, ss. 191–240.

- Şengül, , “Siyaset ve Mekânsal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi”, İmge Kitabevi, Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı, E. Ahmet Tonak (der.) içinde, Ankara, 2004, ss. 115–162.
- Tallberg, Jonas ve Jönsson, Christer, “Transnational Actor Participation in International Institutions: Where, Why, and with What Consequences?”, (der.) Christer Jönsson ve Jonas Tallberg, Transnational Actors in Global Governance: Patterns, Explanations, and Implications, Palgrave Macmillian, London, 2010.
- Tanilli, Servet, Uygarlık Tarihi, Adam Yayınları, İstanbul, 2002.
- Techau, Jan, “Thinking State without Nations”:  
<http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=48804> (01.05.2013)
- Tezcan, Durmuş; Erdem, Mustafa Ruhan; Sancakdar, Oğuz; Önok Rifat Murat, İnsan Hakları El Kitabı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2011.
- Therborn, Göran, From Marxism to Post-Marxism, Verso Books, London, 2008.
- Therborn, Göran, “Class in the 21st Century”, New Left Review, No. 78, 2012, ss. 5–29.
- Tilly, Charles, Democracy, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Tilly, Charles, Demokrasi, çev. Ebru Arıcan, Phoenix Yayınları, Ankara, 2011.
- Tokatlı, Attila, Tarih Boyunca Politika, Hür Yayın, İstanbul, 1980.
- Topakkaya, Arslan, “Hegel’in ‘Hukuk Felsefesinin Ana İlkeleri’ Adlı Eserinde Devlet’in Kurumsal Yapısının Ana Hatlarıyla Analizi”, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 3–4, 2006, ss.189–201.
- Topçu, Ferhunde Hayırsever, Küreselleşme ve Uluslararası Çevre Politikaları: Yönetimden ‘Yönetişim’e Geçiş Sorunu, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.
- Turner, Bryan S., Statü, çev. Kemail İnal, Doruk Yayınları, Ankara, 2000.
- Uslu, Ateş, “Demokrasi”, (der.) Gökhan Atılgan, E. Attila Aytekin, Siyaset Bilimi, Yordam Kitap, İstanbul, 2013.
- Uygun, Oktay, Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Vergin, Nur, Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003.

- Villalba, Clara Sandoval, "Transnational Justice: Key Concepts, Processes and Challenges", IDCR Papers, 2011, ss. 1–13: [www.idcr.org.uk/wp-content/.../07\\_11.pdf](http://www.idcr.org.uk/wp-content/.../07_11.pdf) (01.09.2014).
- Wallach, Lori ve Sforza, Michelle, *The WTO: Five Reasons to Resist Corporate Globalization*, Open Media Pamphlet Series, Kanada, 1999.
- Wallerstein, Immanuel, *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, çev. Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, Bgst Yayınları, İstanbul, 2011.
- Weinert, Matthew S., "Globalizing Democracy or Democratizing Democracy?", *Human Rights & Welfare*, Vol. 5, 2005, ss. 17–30.
- Weinstock, Daniel M., "Prospects for Transnational Citizenship and Democracy", *Ethics and International Affairs*, Vol. 15, No. 2, 2001, ss. 55–66.
- Weis, Linda, "Globalization and State Power", *Development and Society*, Vol. 29, No. 1, 2000, ss. 1–15.
- Weiss, Thomas G., *Thinking About Global Governance: Why People and Ideas Matter*, Routledge, New York, 2011.
- Westra, Richard, *Political Economy and Globalization*, Routledge Pub., New York, 2010.
- Whelan, Frederick G., "Prologue: Democratic Theory and the Boundary Problem", (der.) J. R. Pennock ve J. W. Chapman, *Liberal Democracy*, New York University Press, New York, 1983, içinde, ss. 13–47.
- Williams, Chris A., "Transnational Policing", Open University, 2009: [http://www.open.ac.uk/Arts/history/downloads/pdfs/Williams\\_Transnational\\_policing.pdf](http://www.open.ac.uk/Arts/history/downloads/pdfs/Williams_Transnational_policing.pdf) (01.08.2014)
- Wood, Ellen Meiksins, *Democracy Against Capitalism: Renewing Historical Materialism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Wood, Ellen Meiksins, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, çev. Şahin Artan, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.
- Wood, Ellen Meiksins, *Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağlardan Ortaçağlara Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, çev. Oya Köymen, Yordam Kitap, İstanbul, 2009.
- Wood, Ellen Meiksins (a), *Özgürlük ve Mülkiyet: Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, çev. Oya Köymen, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

- Wood, Ellen Meiksins (b), Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme: Kapitalizmin Arkaik Kültürü, çev. Oya Köymen, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.
- Wood, Ellen Meiksins, “150 Yıl Sonra Komünist Manifesto”, Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılanlar, çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, 2013, içinde, ss. 137–158.
- Wood, Ellen Meiksins, Sermaye İmparatorluğu, çev. Oya Köymen, Yordam Kitap, İstanbul, 2014.
- Woods, Ngaire ve Narlikar, Amrita, “Governance and Limits of Accountability: the WTO, the IMF, the World Bank”, International Social Science Journal, Vol. 53, No. 170, 2001, ss. 569–583.
- Yıldızcan, Cemil ve Adadağ, Özgür, “Küreselleşmenin Yüzleri”, (der.) Özgür Adadağ ve Cemil Yıldızcan, Küreselleşme ve Demokrasi, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011, ss. 5–37.
- Yılmaz, Aytekin, Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2000.
- Yılmaz, Gaye, Kapitalizmin Kaleleri I: IMF, WB, AB, Türkiye MAI ve Küreselleşme Karşısı Çalışma Grubu, İstanbul, 2000.
- Young, Kevin, “The Basel Committee on Banking Supervision”, (der.) Hale, Thomas ve Held, David, Handbook of Transnational Governance: Institutions and Innovations, içinde, 2011, ss. 39–45.
- Zabcı, Filiz, Dünya Bankası: Yanılsamalar ve Gerçekler, Yordam Kitap, İstanbul, 2009.
- Zileli, Gün, “Anarşizm”, (der.) Gökhan Atılğan, E. Attila Aytekin, Siyaset Bilimi, Yordam Kitap, İstanbul, 2013.
- Zizek, Slavoj, “Liberal Waterloo”, çev. Eylem Canaslan, Conatus Çeviri Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 3, İstanbul, 2005, ss. 125–128.
- Zizek, Slavoj, “Demokrasiden Tanrısal Şiddete”, çev. Savaş Kılıç, der. Eric Hazan, Demokrasi Ne Alemde?, Metis Kitap, İstanbul, 2010, içinde, ss. 104–123.
- Zizek, Slavoj, Komünist Ufuk, Encore Yayınları, İstanbul, 2012.
- Zizek, Slavoj, Dünyadaki İsyenlerin Anlamı, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2013.



**Internet Kaynakları:**

www.un.org (01.07.2014):

<http://www.un.org/en/ga/about/index.shtml>  
<http://www.un.org/en/ga/about/background.shtml>  
<http://www.un.org/en/mainbodies/secretariat/>  
<http://www.un.org/en/sc/>  
<http://www.un.org/en/ecosoc/about/index.shtml>  
<http://www.icj-cij.org/court/index.php?p1=1&p2=2>

www.worldbank.org (01.07.2014):

<http://www.worldbank.org/en/about>  
<http://www.worldbank.org/en/about/leadership>  
<http://www.worldbank.org/en/about/leadership/governors>  
<http://www.worldbank.org/en/about/leadership/directors>

ww.imf.org (01.07.2014):

<http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx>  
<http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/eds.aspx>  
<http://www.imf.org/external/about/govstruct.htm>

www.wto.org (01.07.2014):

[http://www.wto.org/english/thewto\\_e/thewto\\_e.htm](http://www.wto.org/english/thewto_e/thewto_e.htm)  
[http://www.wto.org/english/thewto\\_e/whatis\\_e/who\\_we\\_are\\_e.htm](http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/who_we_are_e.htm)  
[http://www.wto.org/english/thewto\\_e/whatis\\_e/tif\\_e/fact2\\_e.htm](http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm)

www.g20.org (01.07.2014):

[https://www.g20.org/about\\_G20](https://www.g20.org/about_G20)  
[https://www.g20.org/sites/default/files/g20\\_resources/library/G20\\_5th\\_Anniversary\\_Vision\\_Statement.pdf](https://www.g20.org/sites/default/files/g20_resources/library/G20_5th_Anniversary_Vision_Statement.pdf)

www.bis.org/bisbs (01.07.2014):

<http://www.bis.org/bcbs/charter.pdf>

<http://www.polioeradication.org> (01.08.2014):

<http://www.polioeradication.org/Aboutus/Ourmission.aspx>

<http://www.polioeradication.org/Aboutus/Partners.aspx>

<http://www.polioeradication.org/Aboutus/Governance.aspx>

[www.codexalimentarius.org](http://www.codexalimentarius.org) (01.08.2014):

<http://www.codexalimentarius.org/members-observers/en/>

<http://www.codexalimentarius.org/committees-and-task-forces/en/>

[www.amnesty.org](http://www.amnesty.org) (01.08.2014):

<http://www.amnesty.org/en/who-we-are>

[http://files.amnesty.org/AIStatute/AIStatuteAsAmendedAt2013ICM\\_EN.pdf](http://files.amnesty.org/AIStatute/AIStatuteAsAmendedAt2013ICM_EN.pdf)

[www.greenpeace.org](http://www.greenpeace.org) (01.08.2014):

<http://www.greenpeace.org/international/en/about/how-is-greenpeace-structured/governance-structure/>

[www.democraciaglobal.org.ar](http://www.democraciaglobal.org.ar) (01.09.2014)

<http://globaldemocracymanifesto.wordpress.com/english-2/>

## Ö Z G E Ç M İ Ş

**Adı ve Soyadı** : İsmail Cem KARADUT

**Doğum Tarihi ve Yeri** : 17.12.1982, Eskişehir

**Medeni Durumu** : Bekar

### **Eğitim Durumu**

**Mezun Olduğu Lise** : H. Ahmet Kanatlı Süper Lisesi, Eskişehir, 2001

**Lisans Diploması** : Akdeniz Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Antalya, 2006

**Yüksek Lisans Diploması:** Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2009

**Tez Konusu** : Federasyon/Konfederasyon Sapağında Avrupa Birliği:  
Avrupa Birliği'nin Ulus-üstü Yapısına Dair Bir Değerlendirme

**Yabancı Dil / Diller** : İngilizce

### **Bilimsel Faaliyetler:**

#### **Uluslararası Endekslerde Taranan Dergilerde Yayımlanan Makale**

- İsmail Cem Karadut, “*Ulus-Ötesi Bir Siyasal Örgütlenme: Federalizm ve Konfederalizm Arasında Avrupa Birliği*”, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 25, Yıl: 2013, ISSN: 1302-9975, (ss. 1-20).

#### **Ulusal Endekslerde Taranan Dergilerde Yayımlanan Makaleler**

- İsmail Cem Karadut, “*Pursuing a Constitution in Turkey: Looking For a Brand-New Social Contract or Awaiting the Same-Old Social Prescription?*”, Ankara Bar Review, Vol: 5, Issue: 2, 2012, (pp. 89–104).
- İsmail Cem Karadut, “*Anayasal İktisat ve Ufuktaki Anayasa: Anayasal İktisat Perspektifinden 1982 Anayasası ve Yeni Anayasa Yapım Süreci*”, Gümrük ve Ticaret Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, 2013, ISSN: 2147-9283 (ss. 71–81).

#### **Ulusal Yayınevlerince Yayımlanan Kitaplarda Bölüm Yazarlığı**

- İsmail Cem Karadut, (Erol Esen'le birlikte), **Kamu ve Özel Sektör İçin Yönetim Sözlüğü: B – D Maddeleri ( II. Bölüm)**, Adalet Kitabevi, 2014, ISBN: 978-605-1464-640, (ss. 53–84).

### Uluslararası Konferanslar

- İsmail Cem Karadut, “*Turkey’s Pursuit of a New Constitution: A New Social Contract or the Same-old Social Prescription?*”, International Human Security Conference Bildirisi, 27–28 Ekim 2011, İstanbul.
- İsmail Cem Karadut, (Barış Alpaslan’la birlikte), “*Türkiye’deki Yeni Anayasa Sürecinde İktisadi Bir Bakış: Anayasal İktisat’ın Kabulleri Türkiye’de Kabul Edilebilir mi?*”, Uluslararası İstanbul Finans Kongresi Bildirisi, 13–14 Haziran 2012.

### Ulusal Konferanslar

- İsmail Cem Karadut, (Özlem Bulut’la birlikte), “*Büyüyen Bölge, Küçülen Ülke: 2000’li Yıllarda Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Yatırım Siyaseti*”, X. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu, Uludağ Üniversitesi, 06–07 Aralık 2012. - Kamu Politikalarında Dönüşüm: KAYFOR 2012 Bildiriler Kitabı, TODAİE Yayınları, 2012, ISBN: 978-975-8918-55-3, (ss. 739–756).
- İsmail Cem Karadut, “*Ne Böyle Senle Ne de Sensiz*”: 21. Yüzyıl’da Devletli –Devletsiz Demokrasi Düşünü”, Uluslararası İlişkiler Sempozyumu, Akdeniz Üniversitesi, 27 Aralık 2013 - Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu 2013 Bildiriler Kitabı, Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 2014, ISBN: 978-605-4483-17-4, (ss. 31–43).

### Çeviri

- Çev. İsmail Cem Karadut: L. Dimitrova, “*Uzun Dönemde AB’ye Katılım Yönetimi: İdari Uyarılma mı, Reform Önceliklerinin Belirlenmesi İçin Bir Fırsat mı?*”, Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinin Örgütlenmesi: Türkiye, Macaristan ve Polonya, der. Hasan Engin Şener & Erol Esen, Phoenix, 2010, içinde (ss. 163–180).

### Diğer Faaliyetler

- İsmail Cem Karadut, Uludağ Üniversitesi İİBF Öğrenci Topluluklarının Düzenlediği “Kariyer Okulu” adlı seminerde konuşmacı (20–21 Mart 2012).
- İtalya Siena Üniversitesi, Center for the Study of Change (CIRCaP) Kurumu’da Davetli Konuşmacı ve Siyaset Bilimi Bölümü’nde Misafir Öğretim Elemanı (18–22 Mart 2013).

### Diğer Yazılar

- İsmail Cem Karadut, “*Başlangıcı Sona Saklamak*”, Radikal Gazetesi, Yıl: 16, Sayı: 5572, 17 Ocak 2012, s.19.
- İsmail Cem Karadut, “*Ne Denli Değişirse, O Denli Aynılıyor*”, Radikal İnternet/Yeni Söz, 09.05.2012

- İsmail Cem Karadut, “*Olmak ya da Olmamak...--Esas Mesele Bu Değil: Avrupa Birliği & Türkiye İlişkileri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme*”, 9. Boğaziçi Buluşmaları Değerlendirme Raporu, 2013, (ss. 69–70).
- İsmail Cem Karadut, “*Savaş İçin Değeril, Barış İçin Birleşmiş Milletler*”, Radikal İnternet/Yeni Söz, 14.09.2013
- İsmail Cem Karadut, “*Neden Avrupa Birliği?*”, Söyleşi: Fatih Gökyıldız, Akademik Perspektif Online Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 1, Kasım 2014, (ss. 42–47).

**Çalıştığı Kurumlar** : İnönü Mal Müdürlüğü, Milli Emlak Memuru (2007–2008)

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Araştırma Görevlisi (2009–2014)

Dumlupınar Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Araştırma Görevlisi (2014–...)

**E-Posta** : [ikaradut@yahoo.com](mailto:ikaradut@yahoo.com)